

ఓం

సారామాయ నమః

గణపతి రామాయణము

యుద్ధకాండ ద్వితీయ భాగము, ఆర్యకాండ

294.5922
GAN

చల్ల గణపతిశాస్త్రి

గణపతి రామాయణ సుధ

యుద్ధకాండము - ఉత్తరార్థము,

ఉత్తర కాండము.

చర్ల గణపతిశాస్త్రి

వెల - 15 రూ॥

ప్రతులు-1000
మొదటి ముద్రణ
1984

లలితా ఆర్ట్స్ ప్రెస్
విశాఖపట్నం-1

దొరుకు చోటు

చర్ల గణపతిశాస్త్రి,
గిరి, కిర్లంపూడి క్వార్టర్స్,
వాల్తేరు - 5.

విషయ సూచిక

	పుట
1. రావణుని రప్పించుటకు అంకః గాల్పుట	2
2 యూపాక్షాదుల యుద్ధము	4
3 అంగదుడు ప్రజంఘుని గూల్పుట.	6
4 కుంభుని యుద్ధావేశము	10
5 సుగ్రీవుడు కుంభుని బడగొట్టుట	12
6 నికుంభుని హనుమంతుడు చంపుట	14
7 మకరాక్షుడు రామునెదుర్కొనుట	16
8 రావణుడు ఇంద్రజిత్తును చంపుట	18
9 ఇంద్రజిత్తు అదృశ్యుడై పోవుట	20
10 ఇంద్రజిత్తు మాయాసీతను జంపుట	22
11 హనుమంతుడు కవుల మరల్పుట	26
12 ధర్మము రక్షింపదని అక్షణుడనుట	28
13 రావణుడు సీతను జంపదని విభీషణుడనుట	32
14 నికుంభిలాయాగము పొడవర్పుట	34
15 విభీషణుడు ఇంద్రజిత్తును జూపుట.	40
16 అక్షణేంద్రజిత్తుల యుద్ధము	42
17 ఇంద్రజిత్తును సోమిత్రి చంపుట	56
18 ఇంద్రజిత్తు మరణముచిని రాముడు సంతోషించుట	58
19 ఇంద్రజిత్తు మృతిచిని రావణుడెద్దుట	64
20 సీతను జంపవలదని సుపార్శ్వుడనుట	66
21 రాముని యుద్ధ విజృంభణము	68
22 రావణస్త్రీల ఆదనము	70
23 రావణుని యుద్ధావేశము	74
24 రావణునికి అపశకునములగుట	76

25	విదూపాక్ష దుర్ధర్షుల యుద్ధము	78
26	రావణుడు మహాదరుని వంపుట	80
27	సుగ్రీవుడు మహాదరుని జంపుట	82
28	అంగదుడు మహాపార్శ్వని వడగొట్టుట	84
29	రామ రావణుల మొదటి యుద్ధము	88
30	రావణుడు లక్ష్మణునిపై శక్తివేయుట	92
31	రావణుడు పోరిలో పారిపోవుట	94
32	లక్ష్మణుడు మృతుడుగా లేదని సుషేణుడనుట	96
33	లక్ష్మణుడు రావణుని జంపమని లక్ష్మణుడనుట	98
34	రామ రావణుల రెండవ యుద్ధము	100
35	రావణుడు సూతుని మందలించుట	106
36	నీ హితముకై మరల్చితి నని సూతుడనుట	108
37	అదిత్య హృదయము అగస్త్యుడు రామునికిఁ జెప్పుట	110
38	అదిత్య హృదయబోధ	112
39	రావణుడొక్కమరల యుద్ధమునకు వచ్చుట	114
40	రావణునకు అవశకునములగుట	116
41	రామ రావణుల చివరి యుద్ధము	118
42	రావణుని మృతికి విభీషణుని విలాపము	124
43	రావణు కాంతలేడ్చుట	128
44	మండోదరీ విలాపము	131
45	రాముడు రావణునికి సంస్కారము చేయమనుట	141
46	రాముడు ఇంద్రుని రథమును పంపివేయుట	143
47	విభీషణ వట్టాభిషేకము	146
48	సీతను హనుమ రాక్షసస్త్రీల జంప అనుజ్ఞ కోరుట	148
49	అంశుకసీతను రావించమని రాముడనుట	150
50	సీత వచ్చునపుడు భటులు దారిచేయుట	152

51 రాముడు సీతతో పరుషములాడుట	154
52 సీత రామునితో ఇట్లాడదగదనుట	158
53 సీత అగ్నిలో ప్రవేశించుట	160
54 బ్రహ్మదులు రాముని స్తుతించుట	162
55 సీత నిర్దోషురాలు అని అగ్ని అప్పగించుట	166
56 మహేశ్వరుడు రాముని మెచ్చుకొనుట	168
57 రాముడయోధ్యకు బయలుదేరుట	170
58 రాముడు సీతకు సముద్రాదులు చూపుట	172
59 రాముడు హనుమంతుని భరతుని దరికొంపుట	174
60 హనుమంతుడు భరతుని జూచుట	176
61 రాముని రాకవిని భరతుని ఆనందము	178
62 రాముని పట్టాభిషేకము	184
63 రాముడు భరతుని యువరాజు చేయుట	188
64 ఫల శ్రుతి	180

ఉత్తర కాండ

	పుట
1 రావణాదుల జన్మ	3
2 కుబేరుడు కైలాసమునకు పోవుట	10
3 నలకూబరుడు రావణుని శపించుట	13
4 హనుమంతుని చరిత్ర	15
5 సీతారాముల వనవిహారము	18
6 రాముడు సీతను విడువదలచుట	23
7 లక్ష్మణుని దుఃఖమునకు సీత కారణమడుగుట	29
8 లక్ష్మణుడు సీతకు రామునాజ్ఞ తెలుపుట	27
9 సీత రామునికి పంపిన సందేశము	29
10 సీతనువదలి లక్ష్మణుడు పోవుట	31
11 సీతను వాల్మీకి ఓదార్చుట	32
12 సుమంతుడు లక్ష్మణుని ఓదార్చుట	34
13 నృగు చరిత్ర	35
14 అపహాసురు చరిత్ర	37
15 కుశలపుల పుట్టుక	38
16 బ్రాహ్మణ కుమారుని అకాల మరణము	39
17 శంఖాకుని చరిత్ర	40
18 బాలుడు బ్రదుకుట	41
19 సీత భూమిలో ప్రవేశించుట	43
20 యముని రాక	44
21 రాముడు వైష్ణవతేజస్సును చొచ్చుట	45

రామాయణసుధ

(యుద్ధకాండ - ఉత్తరార్థము)

అవల ఘనతేజఃడు వాసరాధిపతియు
నయిన సుగ్రీవుఁడొక ముందు నాచరింప
వలయు కృత్యములు సమస్తములు కరంబు
మనవిచేయుచు హనుమంతుఁ బలికె.

1

కుంభకర్ణుడు కొమరులు కూలినారు
తనుక రావణుఁడనికి నిర్గమన మిపుడు
చేయఁడిక మహాకపుల్ సిద్ధమగుచు
కౌఞపులనుబూని లంకకు నరుగుడనంగ.

2

అపుడర్కుండును నస్తమింపఁ గపులత్యంతోగ్రమౌ సంధ్యయై
నపుడగ్నుల్గొని లంకవై పరిగినా, రవ్వారి వీక్షించి లం
కపురిన్ గాచెడు రాక్షసాశి పరవంగా గోపురాల్ పురాన్
శుక సాధాలను వీధులన్ వలభులన్ నిష్పంపఁ గాలెన్ త్రుటిన్.

3

గిరులఁటోలు ప్రాసాదముల్ ధరను బడియె
అచ్చటి యగురులు గండము లగ్నిఁగాలె
మణులు ముత్యాలు కెంపులం బరడచులును
వట్టుపుట్టల్ దుకూలాలు భస్మమయ్యె.

4

మేలికంబళ్ళు నున్ని చేలాలు పసిడి
పాత్రలాయుధా లశ్వాల భాండములును
జీనులును నేన్గు గొలుసులుచెన్నుమీఱు
కవచములు ఖడ్గములు గదల్ కాలిపోయె.

5

సారమహర్ష గంభీర గుణాధ్యమై
 హైమ చంద్రార్థ చంద్రాభకాల
 లతి చిత్రరత్న గవాక్షములొప్పి నూ
 ర్యునిదాకు సౌధ ప్రిదుమ శయనము
 లంగభూషల మయూరాదుల వీణల
 స్వానాల నినదంబు నల్పు నిండ్లు
 గిరితుల్య వేశ్యలు మెఱుపుల మేఘాల
 రహి జ్వలించెడి తోరణము లెల్ల

అగ్నిచే ఖూదియైపడి యడగుచుండె
 ఆ విమానాలఁ బంపు వరాంగు లేడ్వ
 తగులఁబడి యిండ్లు దీప్తావధి గురువనాభ
 హిమగిరి శిఖరాలటు దొల నెంతో తోచె.

8

తళుకుం బంగరు వల్వలూని, పువ్వులందా లొల్కు భూషల్ భుజం
 బుల మేనన్ ధరియించి, త్రాగితిని కైపుం బొంది యూగాడి కాం
 తల వస్త్రాలను దాల్చు రాక్షసుల నద్మల్ శూలముల్ కత్తు లీ
 టెలు చేఁ దాల్చిన వారి యిండ్లు కడు ధాటిన్ గొల్చి న్నాయగ్నియున్.

7

విలువొపాన్పుల నిష్ట దారలను తీవిం గూడి నిద్రించు వా
 రల గేహంబులు భీతిబిడ్డలను చేరందీసి వర్షెత్తు కాం
 తల యిండ్లున్ మఱిలంకలో మెఱయు నాదైత్యాశి వేలు నూ
 బులు వానంబులు ఖూదిగాగ నన లార్చుల్ చేసె శీఘ్రంబుగన్.

8

మంటలచే కాల్చి మహిత సౌధాగ్రముల్
 చిగిరించు మోదుగుచెట్లఁ బోలి
 మావ టిండురచేత మాపులన్ గరులచే
 లంకచరన్ శ్రీ కరాభిఞ్చోలి

ముక్తాశ్వము గజము పొడగని కయ్యముక్త
గజము గని హయము గాసి మరలి
లంక తగులఁబడు నింక నీడలతోడి
జలధి రకోదక జలధిఁబోలి

కపులచే దగ్ధమౌ లంక క్షణములోనె
ప్రళయకాల దీప్త ధరిత్రివలెఁ దనర్చె
పొగలతో నిండి మండుమఁ బొగులు స్త్రీల
యార్తనాద మడరెఁ బది యామడలకు.

9

మేను తగులఁబడఁగఁ బాటు మేటి రాక్ష
సుల స్వనము, పోరఁగఁ గోరి చొచ్చు కపుల
గొప్ప ఘోషలు దశదిశల్ గూడనలమె
పెను సముద్రముగూడ క్షోభింపఁజేసె.

10

ఇంక విశల్యులౌ రాముడు నితని బ్రాత
బ్రాంతిలేక ధనుస్సులు పట్టినారు
రాముడు ధనుస్సు సారింప రాక్షసులకు
భయముగూర్చు పెను ఘోష వ్యాప్తమయ్యె.

11

రాముడు విలుసారించి విక్రమము చూపె
వేదమయ ధనుస్సున రుద్రు విధముతోప
వానరుల ఘోషయును దైత్య భయద నదము
రెంటి దాటెను రాముని వింటిఁ ఘోష.

12

వానరులఁ ఘోష దైత్యుల భయదనదము
రాముని వింటిఁ ఘోష దశాశలను గ్రసించె
రాముని శరాలు కైలాస రమ్య శృంగ
ములనుబోల్ పురగోపురములను గూల్చె.

వ. ఇట్లు రాముని శరములనుచూచి విమానములందు గృహములందు నున్న రాక్షసేంద్రుల సన్నాహము తుములమయ్యె. వారి సన్నాహముచేతను సింహనాదములచేతను ఆ రాత్రి రాక్షసేంద్రులకు రాద్రుయ్యె. మహాత్ముఁడైన సుగ్రీవునిచే నిట్లు వానరేంద్రులు ఆజ్ఞాపింపబడిరి. మీరుహోయి రావణుని యంతఃపుర ద్వారముదగ్గఱ యుద్ధముచేయుడు. ఎవడయినవచ్చి మీ పనికి అడ్డువచ్చినచో ఆరాజశాసన దూషకునివధింపుడు అని. అంత వారలా సుగ్రీవుని యాజ్ఞచే మండుచున్న కొఱవులనుదాల్చి రావణుని యంతఃపురమును చమీపింపగానపుడు రావణునిలోఁ గ్రోధము ఆవేశించెను. ఆ రావణుఁడట్లుగాత్ర ఖడ్గేపము చేయగాఁ పదిదిక్కులు వ్యాకులమయ్యెను. ఆతని గాత్రములందు మూర్తిని దాల్చినట్లు కోపమువెడలెను. అంతనతడు కుంభకర్ణుని పుత్రులయిన భీకుంభ కుంభులను అనేక రాక్షసులతోపాటు యుద్ధమొనరింప ప్రోత్సాహ పఱచెను. రావణుని యాజ్ఞచే కుంభకర్ణుని కొడుకులతోపాటు యూపాక్షుఁడును, శోణితాక్షుఁడును, ప్రజంఘుఁడు, కంసనుడును బయలుదేరిరి. అంత రావణుడు మహాబలులయిన రాక్షసులను ఇప్పుడే మీరుహొందు శీఘ్రమే జయముపొంది రండు అని ఆజ్ఞాపించె. అట్లు ఆజ్ఞాపించి పంపబడిన రాక్షసులు ఆయుధము జ్వలంపఁగా గర్జించుచు లంకను వెల్వడిరి. రాక్షసుల భూషణంబులందలి ప్రభలతోడను తమ ప్రభలతోడను వానరులు అగ్నులతోప్రభ చిమ్మిన యాకాశమును ప్రభలుగలదానిగా జేసిరి. అందు తారాధిపుని కాంతియు ఆకాశ కాంతిని నాలు గింతలు చేసె. చంద్రకాంతి భూషణములకాంతి మండుచున్న గృహముల కాంతియు కపిరాక్షసుల సైన్యములను ప్రకాశింపజేసెను. పైకి మండుచున్న గృహముల ప్రభలచే సముద్రము ఇంకను పాతాళమునంటి చలోర్మియై ఎక్కువగా భాసించెను.

14

ధ్వజ పతాకలతోడఁ బరచు ఖడ్గములతో

భీమాశ్వరథగఱ వితతితోడ

• • • ఘోరీ కాల్పలముతో దీటు విండ్లతో

ఖడ్గ తోమర శూల గదలతోడ

శత కింకిణీకావణ సంకులమాలతో
 స్వర్ణ భూషణసు భుజాలతోడ
 ఘూర్ణితాస్త్రములతో ఘోర చాపములతో
 గంధ మాల్య సుమదాంగాలతోడ

కూడు చూర జనంబులఁగూడి యుండి
 ఘన జలధర ధ్వనులుగల్గి కదలివచ్చు
 రాక్షసుల బలంబునుజూచి వ్లవగబలము
 నుచ్చ నాదాలతోవచ్చి పెచ్చుపెరిగె.

15

జవముతోనెగిరి రాక్షస మహాపైన్యము
 లరిబలాగ్ని మిడుతలట్లు వ్రాతె
 బాహువృశించుచు పరిఘల త్రిప్పుచు
 రాక్షసబలమెల్ల ప్రభలఁజూపె
 అటు పిచ్చివారట్లు లాజికై వానరుల్
 తరు వైల ముష్టులఁ బఱపినారు
 పైఁబడెడి కవుల వరశీర్షముల రాక్ష
 సులు ఖడ్గములతోడఁ జూచికొట్టి.

రవలఁ గప్పలును పండ్లతోఁ జెవులఁ జీల్చి
 గుప్పిడులతోడ తలలను గుమ్మిరాల్చి
 శిలలతో నంగములఁ బిండి చేసివేయు
 దై త్యులిటునటులు చరించి తరలినారు.

16

కొందఱు ఘోరరాక్షసులు కూల్చిరి కత్తుల వానరేంద్రులన్
 కొందఱు వానరేంద్రులను గొట్టిరి రాక్షసులన్ తరస్కులన్
 కొందఱు కొట్టువానిఁ గడుగొట్టిరి కూలెడివానిఁ గూల్చిరే.
 కొందఱు దూఱదూఱిరికొందఱు నిమ్మనిరిత్తు నందురున్.

17

ఆగుమి యేలకొట్టుదుర యంచును నొండొరు పల్కుచుండిరా
 లాగున వల్వలూడు నటులన్ కవచంబులు వ్రీలునట్టులన్
 వేగమె ప్రాసముల్ విసరిపేతురు యష్టిగదాసి కిర్ణమై
 ప్రొగగు దైత్యవానరుల క్రూరరణంబు కఠోరమై తగెన్. 18

పదుగుర నేడ్గురన్ గవులఁబట్టియుఁ గొట్టిరి దైత్యులాజితో
 పదుగురనేడ్గురన్ దితిజపంక్తిని గొట్టిరి వానరేంద్రులున్
 పదపడి కేశవస్త్రముల బాగుగసూడగ వర్మముల్ చెడన్
 పదపదయంచు దైత్యులనుబట్టి క్రమ్ముచుట్టుముట్టిరిన్ 19

అటులన్ సంకుల ఘోరవీర జనతాత్యంతక్షయంబందు ను
 దృఢుడౌ సంగదుఁడంత కంపనుని యుద్ధావిష్టుడై పైకొనెన్
 పటు కోపంబునఁ గంపనుండు గదతో వైశంబ కొట్టంగఁదా
 నటు కొట్టంబడి యంగదుండును గరం బవ్వేశసోలెన్ భువిన్. 20

పిదపన్ తేటి సుతేజుఁ డంగదుఁడు నావేశంబుతోఁ గంపనున్
 కుథరాగ్రంబునఁ గొట్టఁ గంపనుండు నాక్షాణిన్ బడన్ చూచి యం
 గదు జేగంబున శోణితాక్షుఁడెదురంగా వచ్చి నిర్భీతి ను
 న్నడుడై కాలమహిన్ని తుల్యశిత బాదాల్ కుర్చికొట్టెన్ పడిన్. 21

అటులన్ మంగలి కత్తివంటివియు శస్త్రాకార మర్ధేందు దు
 ర్బట చూచున్ గరవీర పత్రసదృశాత్తై వత్సవంతా కృత్తిన్
 పటు వైచారుడ కంకపత్త్ర నిశితంబౌ బాణధారల్ హుటా
 హుడి నాయంగదుఁ గొట్టె సంగదుఁడు తానొక్కమ్మడి దైత్యునిన్. 22

బలియై యుగ్రధనుస్సు నమ్ముల పడిన్ భగ్గుంబు చేయంగఁగ
 త్తులు చర్మంగొని శోణితాక్షుఁ డెగురం దూర్జంబ యంగదుం
 కల భగ్గంబుల లొక్కివైచి కడు బాహుదండమున్ కత్తిధా
 కల ఛేదించియు జందెముల్ వలెను, పోరన్ మీఠెతారేయుడున్. 23

రణరంగంబున నంగదుండు కరవాలంబూని గర్జించిపై
కొన హైమాంగవ శోణితాక్షుండు నయః కూటంబయో పెన్గదన్
గొని మీదంబడు నావ్రజం ఘయుతుండై త్రోధానయూ పాక్షడున్
తనపెన్ స్యందన మెక్కి యుంగమని సంతన్ గొట్టవచ్చెన్ వెనన్. 24

అనుచి విశాఖా నక్ష
త్రముల నడుమఁ జంద్రుండట్లు రాక్షసులకు మ
ధ్యమహితుఁ డంగదుండు నిలువ
క్షమత ద్వివిధ మైందులననిఁ గాచిరి కాంక్షన్. 25

అనిచర్మల్ గదలున్ ధరించి ముపురున్ యత్నంబుతో రోష మొ
ప్పెసలారన్ ప్రతిముత్తువగుతులు మహోత్సృష్టాంగులై రాక్షసుల్
వెన నావానరము ముఖ్యులన్ ముపుర వేవే విక్రమింపన్ గడున్
రస కందాయము గారణంబు జరిగెన్ రాద్రాతి రేకంబుతో. 26

వానరుల్ వృక్షాలు వైవంగఁ గత్తితో
ఘనబలుడు ప్రజంఘుడెనని దునిమె
కపులశ్చ రథములఁ గని వృక్ష గిరులేయ
శరములన్ యూపాక్షుడరసి కూల్చె
ద్వివిధమైందులు చెట్లు పెల్లగించి విసర
శోణితాక్షుండు గదన్ వాని విశిచె
అరి మర్మములను కోయు నని నెత్తివేగమె
యంగమని ప్రజంఘుఁ డపుడె యెదిరె

దరికివచ్చు ప్రజంఘుని నరసి యపుడు
అశ్వకర్ణతరునఁ గొట్టె నంగమండు
కత్తివట్టిన యావ్రజం ఘాసురేంద్రుఁ
గరము గుప్పిట నంగదుం డెఱిగి కూల్చె. 27

అటులన్ గల్వనుబోలు కత్తిపడ వజ్రాభంబ యామీటు గు
ప్పిట నయ్యంగదు ఫాలమున్ బొడవగా వెన్నెంటనే నేలనం
తట మూర్ఛిల్లియు లేచి యంగదుడు చేతంగత్తివేఁ బూని యా
పటువా వీరుఁ బ్రజంఘు శీర్షము పడన్ వైచెన్ సుతేజస్వియై. 19

పెనతండ్రన్ హతుఁ జూచి యశ్రువులు వేవేగాలు యూపాక్షుడౌ
మ్మున బల్మిన్ దివిదుండు వీరుడు కరమ్మున్ గొట్టిచేఁ బట్టభా
తను నాదుఃస్థితిలోనఁ జూచి బలుండై శోణితాక్షుండు వెం
టనె లోహంపుగదన్ విదిర్చి ద్వివిదున్ ధట్టించె వేగంబుగా. 20

గదదెబ్బన్ ద్వివిదుండు సోల్మిత్రుడిలో గాటంబుగా నాగదన్
గదియంబట్టి యులాగె, నాక్షణములోనన్ మైందుఁ డత్యుగ్రుండై
హృది యూపాక్షుని గొట్టి యార్వనట నెంతే శూరులై చేసి రు
న్నద యూపాక్షుడు శోణితాక్షుడని నుత్పాటాది కాకర్షముల్. 21

వ. అంత ద్వివిదుండు శోణితాక్షుని ముఖమునుఁగోళ్ళతోఁజీల్చిభూమిపై
బడవైచి కొట్టి ముద్దచేయ యూపాక్షుని గూడ మైందుండు బాహులచేఁబీడించి
భూమిపైని పడవైచె అపుడా వీరులు హతులుకాగా రాక్షససేన కుంభకర్ణుని
పుత్తుడున్న వై పుగా వెళ్ళె. అంత పాటివచ్చు రాక్షససేనను జూచి యూరడించి
పైపైకి విజృంభింపవచ్చు వానరసేనను మహావీరులు చనిపోగ మిగిలిన
రాక్షససేనను జూచి తేజస్వియైన కుంభుండు రణమున సుదుష్కరమైన కర్మ
యాచరించె. ధనుర్ధారులలో శ్రేష్ఠుండైన కుంభుండు సర్పములఁ బోలు
బాణములను విడిచె.

అపుడాతని ధనుస్సు శరంబుతోగూడి * విద్యుదై రావతములతోడఁ
నర్చిస్సుగల రెండవ యింద్ర ధనుస్సువలెదోచె. ఆ కుంభుడు కర్మములవరకు

లాగివిడచిన స్వర్ణపుంఖముగల బాణముతో ద్వివిదునిగొట్టగా నాతడు కాళ్ళు శిథిలములుగా అద్రికూటముననేలకూలుటయు నాథాతయగు ద్వివిదుండు పడుటచూచి మైందుడొక పెద్దబండశిలను గ్రహించి వేగముగా బరుగెత్తి మహా బలుడయిన కుంభునిమీద విసరనాతండు దానిని అయిదు ప్రసన్న బాణము లచే భేదించె. అపుడు మరియొక సర్పమువంటి బాణమును తీసికొని మహా తేజాడగు ద్వివిదుని నున్నచును మైందుని పక్షమున గొట్ట అతండు మర్మ ములకు అదితగున నేలపయిబడె. అంతసంగదుడు మేనమామలిరువురు నేల కూలుటచూచి వింటినిత్తి ఎదుర్కొను కుంభునివై పువరువిడె. అట్లు మీదికివచ్చు నంగదునిజూచి కుంభుడు కనకభూషణములుకలిగి అకుంఠధారలుగల నాడి యైన అయిదు లోహబాణములచే తోమరములచే మదపుటేనుగునుబోలె గొట్టు టయు నాతండు చలింపక కుంభకర్ణుని కొడుకు కుంభుండు వానినన్నిటిని భేదించె. అట్లు భేదించి కుంభుడు ఉల్కలచే కుంజరమునుబోలె బాణముల రెం డిచే నంగదుని కనుబొమ్మలపైని గొట్టె.

31

అటులన్ కుంభునిచేత గన్పొములపై నాఘాతముం బొంది నె
త్తుట గన్నుల్ తడియుంగఁ గన్నులను తోడ్చి జేతితోనొక్కి యం
తట నాయుంగదుఁ డొంటిచేతఁ బెనుస్కందంబొప్పు చెట్టొండు కొ
ట్టుటకై పీకియువంచి కొద్దెనట బిట్టున్ కుంభు నేనుంబలెన్.

32

రామునికిన్ నివేదనము ప్రస్తుటరీతి నొసర్ప రాముండున్
భీములుజ్ఞాంబవత్ప్రముఖ వీరులకానతి యీయ వేగ ను
ద్దామ పరాక్రమంబెనయఁ దత్క్షణమంగదుఁ గావఁ జెట్టులన్
జేమల రాళ్ళుగై కొని సుషీణుండు వ్రాలెను జాంబవంతుండున్.

33

దరికిన్ వచ్చుచు మీద మీదఁబడు సుద్దామ ప్రభాయుక్త వా
సర వీరాశినిజూచి కుంభుండట బాణాఘంబుచే, చెట్టుచే
సరసుంబోలెను నావఁ గుంభుని శరాసారం బెదుర్కొంగ వా
సర వీరాగ్రులు చాలమిన్ హరివలెన్ బర్వెత్తె సుగ్రీవుండున్.

34

పెలుచన్ గొండలు నశ్వకర్ణ ధవముల్ వేవేగ నన్యద్రుము
బులు నెన్నెన్నియొ పెల్లగించి వినరన్ భూమిం దివింగప్పు నా
వలుచెట్లున్ వడిఁగుంభుఁ డంపగమిచే వారించి భేదింపఁ జె
ట్టులు హెరంపు శతమ్ము లట్లచట బిట్టున్మండి వెల్లెన్దీవిన్. 35

అటులన్ గుంభునిచేత భిన్నమగు వృక్షసారముంజూచి యు
ద్భట సుగ్రీవుఁడు బాధపొందకయె తద్బాణాల వర్షంబు ము
చ్చటగా సైచుచుదూకి కుంభుని మహాచాపంబు చేపట్టి యం
తట వేగంబుగ లాగివైచి విడిచెన్ తత్ఫలక చాపాభమున్ 36

అట శ్రీఘంబ సుదుష్కరంబయిన కార్యంబున్ వెసన్జేసి యు
త్కట కోపంబున భగ్గుశృంగమగు నాగంబున్వలెంచా హుటా
హుటి వీక్షించియనెన్ నికుంభు ఘనుడో నోయన్న! వీర్యాన ను
త్కటాడో నీకునునన్న రావణుని కేతత్కార్యంబు నాశ్చర్యమౌ. 37

అల ప్రహ్లాద బలీంద్ర వైశ్రవణ తుల్యజాండ, వొక్కండవే
బలవృత్తంబునఁ దండ్రుఁబోలితివి, చావంబూను నాజూను బా
హు, అనద్విర్యు నరిందమున్ నిను సురల్ యుద్ధాన వశ్యాత్ము-ఆ
ధులు వోలెన్ గెలువంగలే రిపుడె చూతుంగా విజృంభింపుమీ. 38

వరదానంబున నీపితృవృఁ డసుర స్వర్గావాసులన్ సైచెఁగా
సురలన్ దైత్యులఁ గుంభకర్ణుఁడనిలో శూరుండయై సైచెఁజూ
శర సంధానములోన నింద్రజితుతో సామ్యంబు నీకొప్పు ని
ద్దర నారావణుతోడఁ దుల్యుఁడవు దైత్యశ్రేష్ఠుఁ డీవన్నతిన్. 39

అనిలో నీకుఁగలట్టి యద్భుత మహోగ్ర్యంబు నీప్రాణు లి
మ్మున వీక్షించుత శక్రశంబరులకున్ బోలెన్, మహాస్త్రంపు దై
పుడిఁ జూపించితివింక నీవయతులంపుం గర్మ గావించి క్ర
న్నన నావాసర భీమవీరులను గ్రిందంగూల్చి నావేగదా. 40

ఇతరులతోడ యుద్ధమొనరించిన శ్రాంతుని జంపెనన్న నిం
ద తగుఁకుండ నీపెపుడు తద్దయఁజల్లగ విశ్రమించిని
చుతులబలంబు చూపుమని యాకపిరా జన సావనూన. ప
ర్యుత్తి సహియింప కాజ్యమదివ్రేల్చిన నిప్పటుమండె నాతఁడున్. 41

అట సుగ్రీవుని గేలఁబట్టుకొని శౌర్యంబొందు కుంభుండు, నె
క్కటి కయ్యానకుఁ జేవిదుల్పుకొని చీకన్మీఱు సుగ్రీవుఁడున్
పటు నుత్తేభములట్లు మాటికిని నిఃశ్వాసంబులం దీయుచున్
విట తాటంబుగ నొండొరుల్ దివుచుచున్ వేపోరిరా యిర్వరున్. 42

తమ వక్త్రంబులవారు జ్వాలలుపొగల్ దర్పంబుతోఁ గ్రక్కుచున్
శ్రమఁబాదంబులఁ దన్నుకొంచు వడిఁబోరన్ భూమిక్రంగెన్ సము
ద్రము వ్యాఘూర్ణితవీచి మాలికలతోఁ బ్రాణిల్లి షోభిల్లె, శౌ
ర్యముతోఁ గుంభునినెత్తి వార్ధితలిఁ జేరంగూల్చె సుగ్రీవుఁడున్. 43

అటులబ్ధిన్ వడిఁగుంభుఁడున్ బడఁగ నాయంబోధి పైపైకి ను
త్కటమై షోభిలి వింద్యమంధర సమాకారంబుతోఁ పొంగె నం
తటఁ గుంభుండును పైకిపైకెగిరి క్రోధంబొప్ప సుగ్రీవు ను
దృఢుఁడై తొమ్మున ప్రజవేగము దలిర్పంగొట్టె బెన్గుప్పటన్. 44

అటులన్ తొమ్మునఁగొట్ట; వజ్రహతి స్వర్ణాద్రిన్ బయల్దేఱు నం
తటి జ్వాలల్ వెడలంగ వజ్రసమమై తత్సూర్య రశ్మిన్రథా
పటుపై యుర్చులమీఱు గుప్పటను వేబంధించు సుగ్రీవుఁడం
తట నాకుంభుని తొమ్ముపై ని వడిగా ధట్టించికొట్టెన్ వెసన్. 45

అప్పుడాదెబ్బతోఁ గుంభుడర్చి చనిన
యగ్నివలె విహ్వలుండయి యవనిఁగూల
గుప్పటను గొట్టఁబడిన యాకుంభుడంత
అనుకొనకె పడురక్తార్కుఁ డట్టులయ్యె.

గుప్పిడుల దెబ్బతిని పడు కుంభురూపు
 రుద్రుచేఁ బట్టుబడిన సూర్యుండు వోలె
 సెసఁగ భీమవిక్రమ వానరేశుచేత
 కూలఁ గుంభుఁ డనురులతో నేలవడఁకె.

47

ఇటు సుగ్రీవుడు కూల్చినట్టి యనుజున్ వీక్షించి కోపముతో
 నట సుగ్రీవుని దగ్ధుఁజేయు నటులై యంతన్ నికుంభుండు ము
 చ్చటఁ బూమాలలు దీర్చియున్న హిమవచ్చైలాభమౌ స్వర్ణపుం
 బటకా గల్గిన వజ్రపుంబరిఘ రేవంబట్టె వ్రేళ్ళెడిటన్.

48

అటుల యమదండమునుబోలు హడలుగొట్టు
 నింద్రధ్వజమట్టి పరిఘునునెత్తి నోరు
 తెఱచి తేజస్వియు నికుంభు డఱచి విసరి
 గర్జనముచేసె శత్రుభీకరము గాఁగ.

పొణులంగదంబుల తొమ్ము పతకమునను
 చెవులుకుండలాల, ప్రజంబుచేత గళము
 పరిఘచే భూషణనొడల్ దనరు నికుంభుఁ
 డలరె మెఱపింద్ర ధనుసొప్పు జలదమట్లు

50

ఆమహాబలుని పరిఘాగ్రమపుడు తగిలి
 ఆహవాది వాయుస్కంధ మ విసిపోయె
 ధ్వని యొన్నడి పొగలేని వహ్నియట్లు
 నిప్పులనుగ్రగ్గి జ్వాలలన్ నిండిపోయె.

అలకాపురి నమరావతి

చలరెడి గంధర్వ మందిరాదులు దివిఁదా

రలు గ్రహములు చంద్రుండును

గల మింట నికుంభపరిఘ కలఁచెడు నటులౌ.

52

పరిపూర్ణ ప్రభులన్

వంతు నికుంభాన్ని వెలయుఁ బ్రళయార్హి వలెన్
అరయుచునిది, ముసురులు వా
నరులు కదలేక చుట నణంగిరి మిగులన్.

౩౩

హనుమంతుడై తె తన తొ

మ్మును నొడ్డి ధృతిని నికుంభు ముందుగ నిలిచెన్
ఘనపరిఘం బరిఘ సమభుజుఁ
డు నికుంభుఁ హనుమగుండె డుల్లగఁ గొట్టెన్.

౩4

స్థిరముగ నొడ్డిన మారుతి

యురమునఁబడి నూఱుముక్కలోగినయి చుట నా
సరిఘ వడి నూఱు నిప్పుల
కొఱపులు గలిగించివెలిగె భువిపై దివిపై.

౩5

మన వానరుఁడు మహాబలి

హనుమంతుండట్టి గొప్పదగుడెట్లు వడం
గను భూకంపం బరుదెం
చిన తఱి గిరివలెఁ జరించి స్మృతిగనెఁ బిదవన్.

౩6

తన గుప్పిడిమెత్తి యుపుడు

ఘనతేజుండయి నికుంభు కఠినంబగు తొ
మ్మునఁ గొట్టమండె మొఱవటు
ల నికుంభుని చర్మవగిలె రక్తముఁగాఱెన్.

౩7

తీవ్రముగఁ గొట్టినట్టి యాదెట్లుచేత

వడి నికుంభుఁడు చలియించి స్వస్థుండగుచు
ఘన బలుండగు మారుతిని బట్టుకొనగఁజూచి
యపుడు లంకాపరివాసు లఱచి రెలమి.

౩8

అటులఁ గుంభకర్ణునుతుచే నపుడు తీసి
కొనియెపోఁబడి పిడుగట్టి గుప్పిటఁ గడుఁ
గొట్టి తన్నును విడిపించుకొని ధరిత్రి
నిలఁబడి నికుంభు మధించి నలిపివై చె.

59

పిదప భువి పైని పడఁగొట్టి వెన నతండు
నెగిరి వాని తొమ్మునఁబడి మిగులఁ బిండి
చేసి కేలబట్టుకొని చెచ్చెరను మెడను
ద్రిప్పివైచి యార్చుచుండ వ్రీల్చిశిరసు.

60

ఇటుల హనుమంతుడు నికుంభునటనె చంప
రాము మకరాక్షులకు ఘోరరణము నుగ్ర
మయ్యెఁ గపులు ముదమునొంది రఱచె దిశలు
ధర వడిఁకె దివిపగిలి దై త్యాళి హడలె.

61

కుంభుఁడును నికుంభుడు నాజిఁ గూలిచావఁ
దెలిసి రావణుఁ డగ్నియట్టులను మండి
క్రొధశోకాల మూర్ఛిల్లి కొంతదేఱి
ఖరసుతుల మహాక్షు మకరాక్షు నరసివలికె.

62

వెళ్ళునాయన! నాయాజ్ఞ వేగ సేనఁ
దీసికొని రాములక్షణుఁ బ్రముఖ కపులఁ
జంప మనశూరమాని నిశాచరుండు
నట్లయని రావణుని మ్రొక్కి యరిగె వలగ.

63

వ, అట్లు రావణుని వలగొని మకరాక్షుండు దరిగానున్న సైన్యాధిపతిని
సైన్యము రప్పింప నానతిచ్చి యాతండుతెచ్చిన రథమునకుఁ బ్రదక్షిణముచేసి
దానివధిష్టించి వేగముగా రథముతోఁ సూతునికిఁ జ్ఞాపించి రాక్షసులతో మీరు
నాముందుగాబోయి యుద్ధముచేయుడు. రామలక్షణులఁజంప రాక్షసరాజు

రావణుడు నాశ్వానిచ్చెను. నేను రామలక్ష్మణులను శాఖామృగమైన సుగ్రీవుని నితర వానరులను నాయుత్తమ బాణములచే వధించి అగ్ని యెండు కట్టలనుపలె వానరసేనను దహించివైతును. అని మకరాక్షుజానతీయ బాట్టువినఁబోసికొని తానుకూపులు మహాపండ్తులు పింగశేక్షణములుగలుగు రాక్షసులు మాత్రంగములువలె ఘోరకరించుచు మహాకాయులయి మహాకాయుడగు మకరాక్షుని జాట్టుకొని భూమినిద్దరిలఁజేయుచు బయలుదేరిరి. అంత వేలకొలది భేరులు శంఖములు మ్రోగుచుండ జబ్బలుచఱచుచు చిటికెలువేయుచుండ గొప్పశబ్దము మ్రోను. ఇంతలో అమకరాక్షుని సాంధిచేతినుండి కొరడాజారిక్రింద పడెను. అందఱ ఎగిరిపోయెను. గుఱ్ఱములు కళ్ళనీళ్ళతోనిండి విశ్రమించక కాళ్ళు తొట్టువడ దీనుముఖములై నవి. రౌద్రుడయిన మకరాక్షునియెదుట దారుణమైన దుమ్ముతో గాలివీచెను. ఇట్లు అవశకునము లగుచున్నను వీర్యవంతులయిన రాక్షసులు వానిని లెక్కపెట్టక రామలక్ష్మణులున్న చోటికి మేఘ గజ మహిషంబులవంటి శరీరములతో మాడిమాడికి గదల కత్తుల దెబ్బతిన్న వారై సను యుద్ధకౌశలముతో నేనుముందు నేనుముందనుచు ధ్వనులుచేయుచు అన్నిపైపులనుండి బయలుపెడలిరి.

64

మకరాక్షుండిటు విక్రమంబు మెజయుం బైస్థైర వీక్షించి పోరితి నుత్సాహముతోడ నేగియు మహోత్కృష్టాత్ములై దేవ దైత్యుని రాయంబు పోరినారలు కరంబావేశమొప్పంగ, దేవని కాయంబు సురవ్రజం బెటులు దీప్రవంబొప్పఁ బోరాడిరో. (5)

తరువుల్ శూలములన్ గదాపరిఘలన్ డడ్డించుచున్ వేయుచున్ కరవాలంబులు శక్తి కుంతలము లుగ్రంబైన నిర్ఘాత ముల్గరముల్ కణ్ణలు భిండిపాలము లనిన్ గైకొంచు దైత్యాళి వాసరులన్ గూడి రణంబుచేసిరి యమంద ప్రాణిమన్ జూపుచున్.

16

ఖరపుత్రుండిటు బాణముల్ వయిచి యుగ్రంభారఁ బోరాడ భీ
కర తత్సౌర్యము సైపలేక మదిలోఁ గంగారు పుట్టంగ వా
నరులున్ బోటుటచూచి రాక్షసులటన్ శౌర్యంబుతో రెచ్చి బి
ట్టులుమన్ దైర్యముచెప్పి వానరుల; కెన్నో రాముడేసెన్ శరాల్. 68

అటు రాముండును దైత్యులన్ నిలువ గ్రోధావిష్టుడై తిచ్చి యం
తట వీరన్ మకరాక్షుడిట్లు పలికెన్ ద్రద్రాము వీక్షించుచున్
ఇటు నీవుండుమురాను! నీకిప్పుడె యెంతే ద్వంద్వయుద్ధంబు ము
చ్చటగా నిచ్చెద నమ్ములేసియు విలాసనీడితు నీప్రాణముల్. 69

అటునాఁ డీవల దండకాటవిని మా యయ్యన్ ఖలా! చంపినా
విటు నాముం దటువంటి నిన్ గనిన నాకెంతేని రోషంబు హె
చ్చుట నా దేహము మండిపోయినది దుష్టుండైన నిన్నవ్వు చం
పుటకున్ వీల్పడలేద నేఁడు కలిగెన్ పోకార్చు భాగ్యం బిటుల్. 70

నా యదృష్ట వశంబున నాకు నీదు
దర్శనపు భాగ్య మబ్బెను తప్పకుండ
ఆకలిగాను సింహమునకు నన్యమృగము
వోలె నేఁడిట్లు దొరకినావుర ! దురాత్మ ! 71

ఇప్పుడు నా బాణవేగాన నిట్టి నీవు
యముని యింటికిపోయి నీవదివఱకును
దండకాటవిఁ జంపిన దండి మగలఁ
గల్పికొనుటకు పోయెడుగదర రామ ! 72

వేలమాట లేలకు రామ ! విను మదుక్తి
ఆజి నిను నన్ను లోకంబు లరయుఁగాక
గదను నస్త్రైల బాహులన్ గాని నీవు
ఏది నేర్చినదాననే యీవు పోరు. 73

మకరాక్షుం డీటు మాటమాట మిగులంబులంగ నాలించి యా
యకలంకాత్ముం డీటుల్ కరంబుపలికెన్ హసంబు తొల్కాడ, నే
లకు నిన్నున్ స్తుతియించుకొంచును ననర్హంబైన వాక్కుల్ వచిం
తు కనుంగొమ్ము రణంబుచేయక వృథోక్తుల్ పల్కఁగా నేమగున్. 73

అనిలోనన్ బదునాల్గు వేపురగు దైత్యానీకమున్ నీదు తం
ద్రుని నాదూషణు వీరుఁడా త్రిశిరునిట్లే నేనటన్ జంపితిన్
కనుమీచేశను గృధ్ర జంబుకములున్ గాకుల్ స్వపక్తాలచే
త, నఖాలన్ దిని నీదు మాంసములం దృప్త స్వాంతమౌఁ గావుతన్. 74

ఇటు రాముండనంగన్ ఖరాత్మజుఁడు నెన్నేబాణముల్ రాముపై
పటు శౌర్యంబునవేయ నెల్లశరముల్ వైశంబ రాముండు ను
త్కట బాణంబులం గ్రుమ్మ నన్నియును బంగారంపుం బుంఖాల ను
దృటమౌ నాశరముల్ వెసన్ ధరణీపైఁ దత్కాలమందే పడెన్. 75

దశరథు పుత్రుఁడున్ ఖరుసుతాగ్ర్యుడు సంతం బరస్పరంబు తే
జసు మెఱయన్ మహారణము నల్పిరి మింటను మేఘముల్ వలెన్
పసమెయి వారివిండ్ల వెలువడ్డ స్వసంబును యుద్ధభూమిలో
వెస వెఱగొల్పఁ గిన్నరులు వేల్పులు కోరిరిచూడ దైత్యులున్. 76

ఒకరినిమించి యొక్కొకరు నుత్తనాండాఁడు స్వాంగసిమలన్
ప్రకటితరీతివేసి ద్విగుణంబుగ వర్ధిల రాముడేయు వా
డి కల శరాల రాక్షసుడు లీలగ భిన్నముచేయ రాముడున్
మకరుని యమ్ములన్ దునిమి మానక కప్పె శరాశి నేలపై. 77

కడునలుకన్ మహాభుజుడు కాంచి రఘూద్వహుఁడంత నారియె
క్కిడి చునురుండు దాల్చువిలు కృత్యవిదుండయి వేగఁద్రుంచిబల్
కడిమిని నెన్ని దమ్ములను గ్రమ్మన నూతునిగొట్టి వారపంబులన్
బుడమినిగూల్చివేయ రథముంబడ దైత్యుఁడునిల్చె నేలపై. 78

ధర భూతాళికి భీతిగొల్పుచు యుగాంతాగ్నిన్ కడుంబోలు భీ
కర శూలంబును చేతఁబూని మకరాక్ష త్రూరదై త్యుండు గి
ర్గిర దానిన్ వడిఁద్రిప్పి రామువయిఁ బేర్పిన్ పేయఁ రాముండును
క్కఱ దానిన్ స్వశరాల బల్లతిని నాకశంబునన్ గూలిచెన్. 79

వ. అంత నాదివ్య స్వర్ణభూషణతో నలంకరింపఁబడిన యాశూలము క్రిందఁ
బడిపోవఁ జూచి భేష భేషులని సకలప్రాణులు ఘోషించెను. అంత ఆశూలము
పడుటఁజూచిమకరాక్షుడుఆగుమనిరామునితోఁబలికిరాగా పైపైకివచ్చుచున్న
మకరాక్షునిజూచి రఘునందనుండునవ్వి వింటు పాపకాస్త్రమును సంధించిపేయఁ
ఆమకరాక్షుండు ఆయస్త్రముచేఁ గొట్టఁబడి హృదయమువగిలి నేలకూలిచచ్చెను -
అట్లు పడిన మకరాక్షునిజూచి రాక్షసులందఱు రామబాణములచే బాధపడి అంత
వైపునకే పరువిడిరి. అంత సురలు వజ్రాయుధముచే శీర్ణమయిన గిరినివలె
జూచి మిగుల సంతోషించిరి. 80

—: రావణుడు ఇంద్రజిత్తును వంపుట :—

అటు మకరాక్షుండున్ బడుట నాపులవల్లను నాలకించి నే
పట పట పండులన్గొజికి బాగుగమండియు రావణాసురుం
డట నెది కార్యమంచు మదిఁబుడఁ దలంచెయు నింద్రజిత్తు కా
దట ననికేగ నాజ్ఞయిడె దైత్యవిభుండును జంప భ్రాతలన్. 81

వీర! మహాబలాశ్వులగు వీరుల భ్రాతల రాములక్మణున్
వీరతమీఱఁ జంపు కనిపించియె కన్నడకుండన్ యనిన్
వీరులతోన శ్రేష్ఠుండవు వేగ సురేంద్రునె గెల్చినాడ వీ
ధారుణి లెక్కయె నరులు దర్శనమాత్రనె చంపెడివికన్. 82

నలువైపుల్ శరవత్రతోమరమునప్పహ్నిన్ దరిందీర్చి కా
ర్పలుపై యొప్పెడు మేకపోతు బ్రతికుండన్ దెచ్చి తత్కంతమున్
నులుకుంబట్టెను మండి వెంటనె హొగల్ నూల్కొని నిప్పుల్ పిరా
జిల నాచిహ్నుము లెల్లయున్ జనుము ఖాచించెన్ భుభంబై కడున్, 83

అగ్నియును ప్రదక్షిణావర్త శిఖలోప్ప
మేలి ఒంగరు సమమోలి నగుచు
స్వయముగనట లేచివచ్చి హవిస్సు
తావ్రతి గ్రహించెదన కరాల

84

ప. అంత నాయుండ్రజిత్తు,

ప్రేల్చి యగ్ని దానవదేవ తృప్తి చేసి
నూయమై భుభంబగు మేలి యరద మెక్కి
రథమొ గుఱ్ఱాలతో సుశరాలతోడ
గొప్ప విండ్లతో భాసిలి కొమరు మీతి.

85

తనువుచే నొప్పి హాటకాస్తరణ మెనఁగ
అర్థచంద్ర చంద్రమృగ చిత్రాంచితమయి
రథము నదె మీఱి స్వర్ణవలయము దనర
అగ్నిఁబోలి, వైడూర్యాన నలరెఁ జెండ.

86

అంత సూర్యతుల్యమగు బ్రహ్మాస్త్ర మెంత
రక్షయిడ నింద్రజిత్తై దుర్బంగ రాని
ఘన బలుండయి బైల్దేటి కానరాక
విధిగ రక్షస్సు మంత్రాల ప్రేచ్చె యనియె.

87

ఎవియో వంకలులోనఁ బెట్టుకొని పైకీరూపుతో వచ్చు రా
 ఘవులన్ బోరునఁ జంపి నిష్కపిగ నీక్ష్మామండలన్ జేసి నేఁ
 డె, వెనస్ నాపియుండైన తండ్రికి జయంబేఁ గూర్చి సంప్రీతి గొ
 రవమున్ గూర్తు సటంచు నిద్రజియె లీలన్ మాయమయ్యెన్ ద్రుతిన్. 86

తన పితృజ్ఞును నింద్రజిత్తు తలమీఁదన్ దాల్చి తీవాస్త్రముల్
 ధనువున్ గైకొని శీఘ్రమే త్రిశిరసుల్ భాసిల్లు సర్పంబులో
 యనరాజిల్లి శరాళిఁ గుమ్మి కపిమధ్యన్ నిల్చియున్నట్టి ల
 క్ష్మణు రామున్ గని వారు వీరె యని స్వస్వాంతంబు నందెంచుచున్. 87

తన విల్లెక్కిడి మేఘముంబలెను శస్త్రాస్త్రాల వర్షించుచున్
 విను వీధిన్ గనిపింపకె రథములోనే యుండి క్రొవ్వాడి యా
 ఘన శస్త్రాలను రామలక్ష్మణుల పయిన్ గాటంబుగా గప్పఁ గ
 న్నొని దివ్యాస్త్రము లెన్నో వేసి రచటన్ యోజించి యాభ్రాతలున్. 88

వినువీధిన్ శరజాలముల్ మిగుల దోర్వీర్యంబునం గప్పి రై
 నను సూర్యాభశరాలు నస్త్రములు నై నంగని యాయంద్ర జి
 త్తును నేమాత్రము తాకవాచతురుడన్ ధూమాంధకారంబు మిం
 టను గల్గించుచు మంచు చీకటులతోడన్ గప్పె నాదిక్కులన్. 89

అతఁ డాకాశమునన్ జరించు తఱిఁ దజ్ఞ్యా హేషముంగాని చ
 క్రతురంగోచ్చ ఖరాల యాహ్వానములుంగానీ చెవిన్ దాక వు
 గ్రతదాకారముగాని కన్నడదు, మేఘవ్యాప్తమౌ చీకటిన్
 తత బాణంబుల వర్ష మింద్రజిత్తు వింతల్ తోపఁగూర్చెన్ గడున్. 90

వ. ఇట్లు లాయంద్రజిత్తు బ్రహ్మ నుండి మిగుల పరములు పొందిన
 వాడు గాన సూర్యతుల్యములైన బాణములచే రాముని సర్వగాత్రములందుఁ
 గోపముతోఁ గొట్టెను. వృషధారలచే పర్వతములువలె బాణములచేఁ గొట్టబడుచుఁ

గూడ వానరవ్యాఘ్రములు హేమపుంఖములు వక్రములైన బాణములు ప్రయోగించిరి. అది ఆరావమున నిండ్రజిత్తు పయించుటకులై తద్రక్తముతోఁ దడిసి పోయినవి. ఆనరోత్రములు మిక్కిలి శరవర్షములచేత బాధపడుచు గూడఅనేక భల్లములచే వానినిఁ తెగఁగొట్టిరి.

ఆ యింద్రజిత్తు పేసిన బాణములు కనిపించినచోట నెల్ల ఆదాశరథులు ఉత్తనూస్త్రముల సృశించిరి. ఆరావణ పుత్రుడు అతిరథుండై తనరథముతో సర్వదిక్కులందు చలించుచు హస్తలాఘవమున ఆరామలక్ష్మణుల బాధింపఁ దొడగెను, అతని సుస్థు నిర్మిత హేమపుంఖ బాణములు తగిలి పూచినమోదుగు చెట్లవలె ఆనరకుమారులు ప్రహరించిరి. ముఖ్యులు గ్రమ్ముగా సూర్యుండు గనిపింపనట్లు ఆకాశమున సంచరించు నాయుంద్రజిత్తు రూపముగాని గతిగాని కనిపింపదయ్యె. ఆయింద్రజిత్తుచేఁ గొట్టఁబడి వానరులు భూతలమున ప్రాణములు వీడి పడిరి. అంత లక్ష్మణుండు క్రుద్ధుండై “నేను సర్వరాక్షసులను జంపుటకై బ్రహ్మాస్త్రమును ప్రయోగింతును. అనెను. అది విని రాముండు ఘభలక్ష్మణుండగు లక్ష్మణునితో నిట్లనియె “ఒకనికై యీవృద్ధిగల రాక్షసులను జంపరాదు. యుద్ధము చేయుని వానిని దాగిన వానిని చేతులు జోడించిన వానిని శరణుఁ జొచ్చిన వానిని వరువెత్తు వానిని ప్రమత్తుని ఎపుడు జంపరాదు” సర్పములవలె మహావేగము గల అస్త్రముల నాదేశించి వీని వధకై ప్రయత్నింతము. పూయూచియై రథముతోపాటు అంతద్ధానము పొందిన వీని వానరులు చూచి చంపెదరులెమ్ము. ఇతఁడు భూమిపైనున్నను సర్పమును గాని పాతాళమునుగాని ఆకాశమునుగాని చొచ్చినను నిగూఢుండై యున్నను వీనిని నామస్త్రములు ప్రాణములుపోప దగులఁబెట్టునులెమ్ము. అని పలికి మహాత్ముండు రఘువీరుండు వానరనరులు చుట్టుకొన అవిరుద్ధకర్మయగునాయీ యింద్రజిత్తు వధకై వీక్షింపసాగెను.

93

ఆ మహాత్ముండౌ రాముని స్వాంత మెఱిగి
 గుహల నుండి యింద్రజి మర్గి యురిగె పురికి
 పడి గలుగు దైత్యుల వధంబు నెడఁదఁ దలఁచి
 సలుకఁగను లెఱువడ ద్యుతి యులర నేగె.

రాక్షసులు కూడ రాగ శౌర్యంబు గలుగు
నింద్రజిత్తు పౌలస్త్యుడు నింక నరిగి
పశ్చిమద్వారమున, బోరపచ్చ రామ
లక్ష్మణులఁ జూచి మాయను ప్రకట పఱచె.

95

స్వీయ రథము వయిని మాయసీత నుంచి
ఎంతో బలిమి నామెను వధియింపఁ గోరి
అందఱును మోహసెట్టఁగ నాత్మదలఁచి
సీతఁ జంపఁబూని కపుల చెంతఁ జేరె.

96

పురమందుండియు బైలుదేటు దితిజన్ మున్నుండు వీక్షించి వా
నరులక్కన్ శీలలన్ గ్రహించి యెదురన్ రాగా హనుమంతుఁడు
ద్దురతన్ శృంగము నెత్తి వారలకు ముందున్ బోయి యా యింద్రజి
త్తు రథంబందొక వేడితోఁ గుములుచున్ దుఃఖించు సీతన్ గనెన్.

97

ఉపవాసంబులఁ జిక్కి దీనయ్యి యెంతో నల్లి గాసిల్లె యెం
టి వయిన్ వస్త్రమొకటి దాలిచి తలంటే లేక కుళ్ళొచు దు
మ్ము పయిన్ గప్పిన మేనితో నలరుపూఁ పోడిన్ విలోకించి త
చ్చ పలాక్షిన్ తుది సీతగాఁ దలచి చింతన్ మున్నె నాతండెదన్.

98

పగచే స్రుక్కియు దీనమౌచు నరదం బందున్ నిరానందయై
మిగులన్ రావణ పుత్రుచే పడిన యామెన్ సీత నీక్షించి యే
మగు నియింద్రజిభావ మిట్లిపుడు చేయంగా నటుంచున్ మదిన్
ఒగ నామారుతి యింద్రజిత్తు నెదురం బర్యేతై రాగాఁ గపుల్.

99

ఇక నావాసరసిన నింద్రజియటన్ వీక్షించి యుల్కన్ భయా
నక ఖడ్గం బొందుండి దీసికడు దైన్యస్వాంతయై యున్న జా
నకి జాబ్బున్ గ్రహించి వాడు గనుచుండన్ రామరామాయటం
చకటా యెడ్చుచునుండ గొడ్డె గపి దైన్యం బొంది దుఃఖింపఁగన్.

100

రాము పట్ట మహిషియు ప్రాణదయిత
చారు స్వాంగియౌ సీత తీరు చూచి
అటుకతో మండిపోయియూ హనుమ యపుడు
ఇంద్రజిత్తుతో చేగమె యిట్టులనియె.

101

ఏమరాత్మ! నీవుక్షయంబు నొందు కొఱకు
ఇట్లు లీమెను జుట్టును పట్టుకొనెడు
నీవు బ్రహ్మర్షు లింట జన్మించి కూడ
నిట్లు రాక్షస గృహమా శ్రయించినావు.

102

బుద్ధి గడ్డి ని యిటు పాపుండ వైతి
క్షుద్ర! పాపపరాక్రమ క్రూర! దుష్ట!
భీ! యిటుల నీదు కర్మను చేయుచుండి
నిర్భూతా! నీకుమ్మణలేదె నీచబుద్ధి!

103

అంటనుండి రాజ్యమునుండి యిటుల వెడల
గొట్టుబడి రాముచేతి నుండి కూడ జాతి
ఏమి నీకుఁ గావించెరా యిట్లు లిపుడు
ఈమెను వధింపఁ బూనితివేర! నీచ.

104

సీతఁ జంపబ్రదుక లేవు క్షీణినిచిరము
ఇట్లు చంపఁ దగనది గావించి
నాదు చేతిలోఁ బడితి ననార్య! బ్రదికి
ప్రాణులతోడఁ బోలేవు పరమనీచ!

105

అటుపైఁ బైఁబడు క్రోతి సేనలను మాతోప మేపార ను
దృఢు నూదైత్యుల సేనలడ్డి నపుడున్ దద్వానర శ్రేష్ఠుఁ డు
దృఢుఁడౌ మారుతిఁ గాంచి బాణములుచేల్ వర్షించి యం
తటన్ బాయింద్రజి మారుతాత్మజునితో వాక్రుచ్చె నీరీతిగా.

106

ఎవతె కోసము సుగ్రీవుఁడీవు రాముఁ
డిక్కడకు వచ్చిరో యట్టి యాలతాంగి
సీత నిప్పుడె నీవు వీక్షించు చుండ
చంపివై చెడఁ జూడుమీ సత్వరముగ.

107

ఈమెఁ జంపి లక్ష్మణు రామునింక నిన్ను
వేగ సుగ్రీవు ఖలుని విభీషణునిదె
చంపెదను వానరా ! ప్రీలఁ జంపరాద
యంటి, పరిసించునది చేయనర్హమె సుమి.

108

ఇంద్రజిత్తిట్లు వల్కుచు నేడ్చుచున్న
మాయమయియైన సీతను మంచివాడి
యైన కత్తిచే స్వయముగ నపుడె కొట్టె
నామె జందెమటు పడె దీనాత్మ యగుచు.

109

వ, ఇట్లు ఇంద్రజిత్తు ఆమెను జంపి హనుమంతునితో నిట్లనెను. ఇదిగో
నేను రాముని భార్యను కోపముతోఁ జంపితిని ఆమె చనిపోయినదె. కాన నింక
మీశ్రమయంతయు వ్యర్థమె “అని యింద్రజిత్తు పలికి రథమెక్కి గర్జించెను.
అంత దగ్గఱనున్న వానరులు ఆగర్జన ధ్వనిని దుర్గమగు రథమును ఆశ్రయించి
హృష్టుడై యున్న యింద్రజిత్తును చూచి విషాదముతోఁ బరువులెత్తిరి. 110

పెను వజ్రాయుధనాద మట్లు భయదంబే యైన యా యింద్రజి
త్తుని నాదంబును నాలకించి కపుతెంతో భీతిఁ బర్యెత్తగా
హనుమంతుం డది తెల్పి దీనముఖులౌనా వానరశ్రేష్ఠులన్
గని తానిట్లనె దీనులై యెటకు వేగన్ పొలుచున్నాఁసీ !

111

అని కుత్సాహము మాపరేల భవదీయంబైన శౌర్యం బెటుల్
చనియెసే ముందుకుఁబోవు నన్నునుసరించన్ రండిటుల్ పాటిపో
వను మీవంటి కులీన శూరులకు నావంతేని మర్యాదయే
యన నా మారుతి ధీరవాక్కులకు వా రానందమున్ పొందుచున్. 112

గిరిశృంగంబులు కొండలన్ కరములం గీలించి గర్జించి వా
నరు లుత్సాహముతో ముదానఁ గడు హన్మన్జుట్టిగొంచున్ భయం
కర యుద్ధావనితేగ మారుతియు వేగన్ మండు భీమాగ్నియై
యరిసేనన్ దహించె నట్టి ప్రళయాగ్నిన్ యమున్ బోలుచున్. 113

ఒకవై పుగ్రతఁగ్రుద్దు డొచునొకవై పుద్దామ శోకంబునన్
వికలుండై కడు నింద్రజి ద్రధముపై వేగన్ హనుమంతుఁడే
యొక భీమంబగు బండఱాయిగొని యెంతో బల్మి వై వంగ నా
వికటం బొ శిలఁ జూచి సూతుడు రథంబే ద్రిప్పె దౌదవ్యుగా. 114

ఎపుడైతే నరదాన సూతుఁ డటు దవ్వేగెన్ కడున్ శీఘ్రమే
అపుడే యా శిల భూమిప్రీల్చి మిగులన్ వ్యర్థంబుగాఁ గూలగా
అపుడందున్న నిశాచరుల్ క్రుధను యంపే నుండిపోవగా
నపుడా వానరులంతఁ జెట్లు శిల లత్యంతంబు వర్షించుచున్. 115

అని హెచ్చించుచుఁ గేకలేయుచుఁ గవుల్ ప్రౌఢోద్ధతిన్ పోరుచున్
రిణభూమిన్ విహరించి రాక్షసుల శౌర్యంబొప్పు మర్దంపగాఁ
గని యా యింద్రజి యాయుధంబుగొని వీకన్ గ్రుద్దుండై శత్రుసే
న నెదుర్కొంచు శరాలఁ గ్రుమ్ముచును దున్నన్ సాగె దై త్యావళిన్. 116

కరవాలంబులు పట్టిసంబు లశనుల్ గై కొంచుఁ గూటాలు ము
గ్గరముల్జ్ఞాత్రిప్పుచు రాక్షసుల్ కవుల వేగంగొట్టి దై త్యాళినే
ల్లరతోడం హనుమంతుఁ డెన్నొ గిరిసాలాల్ పట్టి యుద్ధంబు భీ
కర రీతిం బొనరించి యుడ్డుకొనుచున్ వక్కాణించె పరాశితో. 117

వ. ఓ వానరులారా ! మీరు రామునికిఁ బ్రിയుంబు చేయ ప్రాణముల నైన లెక్కకుఁ గొనక యెవ్వరికై యుద్ధము చేయుచున్నారో యా జానకి చంపఁబడినది. ఈ పంగతి రామునికి సుగ్రీవునికి విన్నవించి దీనికి బదులు ఏమి చేయవలెనో పిదపఁ జేయుదము" అని వలికి తన వానరుల నెల్లరను యుద్ధమునుండి వారింపఁగా నా వానరసేన లన్ని మెల్లమెల్లఁగా మరలెను. ఇట్లు రాముని దగ్గఱకుఁ బోవుచున్న హనుమంతుని జూచి యాగము చేయఁ దలఁచి నికుంభిల మనుపేరు గల దేవాలయమునకు ఆ దుష్టాత్ముఁ డైన యింద్రజిత్తు మరలి యట నికుంభిల నధిష్ఠించి యగ్నిని ప్రేల్చిదొడఁగెను. మాంస శోణితము భుజించుచు నగ్నిహోత్రము యధావిధిగా హోమము చేయఁబడుచు జ్వలించెను. హోమ శోణితములచే తృప్తి పొంది తీవ్రముగా అగ్ని మండెను. అప్పు డాయగ్ని సంజ కెంజాయగల నూర్యనివలె నుండెను. అంత యుద్ధములతో కృత్యోకృత్యములఁ దెలిసిన రాక్షసులు ఆ హోమమును జూచుచు అటనే యుండిరి.

118

రాముఁడుగూడ సంత విపులంబగు దైత్యుల సేనఁ జూచి సం గ్రామ నినాదముతో వినుచుఁ బ్రక్కనె యుండిన జాంబవంతునిం కిమెయిఁ బల్కె సౌమ్య ! యిదె యిప్పుడు మారుతి దుష్కర క్రియన్ ఆ మహి చేసియుండు విను మల్ల వె భీమపు తాయుధ ధ్వనుల్. 119

కనుకన్ నీవు బలంబుతోఁ జని, యనిం గావించు నా వాయు సూ నునికిం సాయము చేయు ఋక్షవిభు ! యన్నుం రాముఁ డాడనమరు త్తనయుం డుండిన కోట పర్చిమదిశా ద్వారంబు ఋక్షేళుఁడుం గని, నిట్టార్చుచు పోరివచ్చు కపి సంఘంబున్ పధిం గన్గొనెన్. 120

ఇటు లా వానరరాజుతోడఁ ద్వరగా నేతెంచు నా హన్మ యం తట సాయానికి వచ్చు ఋక్ష బలమున్ మర్లించి యారాము చెం గటకున్ శీఘ్రమె పచ్చి యిట్లనె రిపుఘ్నా ! రామ ! మేమెల్ల నం దటఁ బోరాడుచునుండ మా యెదుట నేమయ్యెంగదో వినిపింతుల్. 121

ఎల్లరము మేము కనుచుండు నిందజిత్తు
 ఏడుచున్న సేతనుపట్టి యిట్టె చంపె
 కని యుదియు మా మనసులు కంగారుపడగ
 చింత, మనని చేయంగ వచ్చితిమి యిటు.

122

అని యా నూరుతి చెప్పగా వినుచు దివ్యశ్యోతి రాముండు చిం
 తను మూర్ఛిల్లియు మూలమున్ నఱక గ్రిందం గూలు వృక్షంబు లా
 గునఁ గూలంగని నల్గడన్ గవు లటన్ గుంపొచ్చు వర్షెత్తి రా
 మునిపైఁ జల్లిరి యబ్జంధులు జలమ్ముల్ మండు నగ్నిం బలెన్. 123

త్వరగా లక్ష్మణుడంత బాహువుల భ్రాతన్ రాముఁ గొంగింట న
 త్తతీ వేగ్రుచ్చుచు స్వస్థతం గనని భ్రాతంగూర్చి హేత్వర్థసం
 భరితం బొనటు వల్కె “నన్ను ! శుభమా సూర్యంబునం దుండు నిన్
 వరబుద్ధిన్ విజితేంద్రియున్ ధరణిఁ గావంజాల దీ ధర్మమున్. 124

జంగమ స్థావరంబులు జగతిలోన
 మనకుఁ బ్రత్యక్షమగుఁ గాన నవ్వి కలవు
 వానివలెఁ ధర్మ మెపుడుఁ గన్పడదు గాన
 ధర్మమే లేనిదిది నా మతంబు సుమ్ము.

125

స్థావరము లెట్లు ప్రత్యక్షమై వెలుంగు
 అట్లే జంగమంబులును ప్రత్యక్ష మగును
 ధర్మ మట్లు ప్రత్యక్షమై తనర దెపుడు
 అదియె యున్న సీబోటులాప దనె గనరు.

126

ఇక నధర్మ మన్నదె యున్న యెడల నెపుడు
 రావణుండు పడి నరకాన మ్రగ్గవలదె
 ధర్మ మాచరిచెండెడి నీవు ధర్మ మున్న
 నిట్లు లిన్ని పాటు లనుభవింపవు గద.

127

వాఁడు నెన్నఁడై నను కష్టపడుట లేదు
 నీవొ యిట్లు పాటు లనుభవించుచుంటి
 అందుచే ధర్మమె యధర్మ మగుచు నుండె
 ధర్మమౌ నధర్మమె విరుద్ధంబు గాఁగ.

128

ధర్మమున ధర్మఫలం బది తనరు నెడల
 ఆ యధర్మమున నధర్మ మగు ఫలంబు
 గలుగునెడ నధర్మము చేసి వెలయు వారు
 నిల నధర్మఫలపు బాధ నెనఁగి యుండ్రు.

129

స. ధర్మముచేత ధర్మఫలమగు సౌఖ్యమె పొందినచో జనులు అధర్మరతులైందు కయ్యెదరు ? అధర్మమునకు ఫల మగు కష్టము కలుగుచున్నచో అధర్మము చేయుకుందురుగదా. ధార్మికులు కానివారి యర్థములు సిద్ధించుచున్న విధర్మశీలురు బాధ పొందుచున్నారు. కావున ధర్మధర్మములువాస్తవములు కావు. వాని ప్రారము నడచుట నిరర్థకము. పాపము చేసిన వారు అధర్మమైనరూప క్రూర కర్మచే బాధింపఁ బడుదు రని యనినచో ఆ యధర్మ కర్మ గూడ ఎంతో కాలము ఉండదు. ఉన్నచో మూడు క్షణా లుండును. అంతకంటె ఎవడు ఎవ్వఁడును ఉండని యధర్మముచే నతనిని బాధించును. పోనీ విధిచే వీడు వధింపఁ బడును. ఇదియే అన్యూని బాధించును అన్నచో అపుడు ఆ విధికి ఆ కర్మా అంటుకొనును గాని కర్మకు అంటుకొనదు. అరిదమనుని అపృష్ట కారణమైన యప్రత్యక్షమైన లేనిచైన పదార్థమును అయిన ధర్మముచేత శ్రేయస్సు పొందుటకు ఎట్లు శక్యమగును ?

130

ఓ సత్పురుషశ్రేష్ఠఃధర్మమనెడు సత్పదార్థమన్నది యన్నచోనీకు అసత్తు అనగా అనిష్టము కొంచెముగూడ రాక యుండవలసివచ్చేది. నీవిటువంటికష్టము అనుభవించుచున్నావు గనుక సత్పదార్థము అనగా ధర్మము ఉన్నదని దాని పల్ల సత్పత్తితము గలుగునని తలచుట సరియైనదిగాదు. పోనీ అందుకని యా

దుర్బలుడయిన కౌతరుడు ధర్మమే బలమని చానిని అనుసరించును. కనుక స్వేచ్ఛగా తరుగా ధర్మమే ఫలప్రదమగునను చుచ్చలుడు సేవించఁ దగ్గవాఁడు కాఁడని చా యాశయము. పరాక్రమములో బలముకంటె ధర్మము అంత ముఖ్యముగాదని నీవు తలతువేని ధర్మమునుమాని ధర్మమువిషయములో నీవి పుడు సర్తించుచున్నయట్లే బలమువిషయములో వర్తించుము. సత్యవాక్యమే కనుక ధర్మమయినచో ఓ జరంతపా! మొదట తండ్రి నీకు పట్టాభిషేకము చేయుచునని పిదప రాజ్యముఁనుండి వెడలఁగొట్టి అన్యతవాక్యమిది కరుణలేని వాడయ్యెను. ఆతండ్రిని నీవేల బంధించుటై తివి? ధర్మమేగాని అధర్మమే ఆచరించకగనినదయినచో అప్పుడు ఇంద్రుడు విశ్వరూపుడను మునినిజంపియైనను యాగము జేయుటండ నుండియుండవలయును. లేక ఒక్కయాగమునే చేసి యుండవలసినది. అధర్మమే చేయవలసినచోఅప్పుడు మునినిజంపి యాగమును చేయక యుండవలసినది. ఒకవధనె చేసియుండ వలసినది. లేదా కాలమును బట్టి రెంటినయినను చేసియుండ వలసినది. అధర్మమును ఆశ్రయించిన ధర్మముగాని, ధర్మమును ఆశ్రయించిన యధర్మముగాని కర్తను సశింప జేయును. కనుక ధర్మాధర్మములకు సంబంధించిన సర్వకర్మలు సరుడుస్వేచ్ఛ ప్రకారము చేయుచున్నాడు. కనుక అన్నయ్యా! స్వేచ్ఛగా మన యిష్టము వచ్చినట్లు చేయుటయే ధర్మమని నాయుద్దేశము. అప్పుడు రాజ్యమును వదలి పెట్టి నీవు ధర్మమాలమును భేదించితివి. అందువల్ల అప్పుడప్పుడు ప్రాప్తించి వృద్ధిపొందిన యుధ్ధములనుండి వర్వతములనుండి ప్రవహించు నదులవలె దానాది క్రియలు ప్రవర్తించును. అర్థములనుండి విడిపోయిన యల్పతేజసుగల వాని నుండి గ్రీష్మమున చిన్నకాలువలువలె సర్వక్రియలు విచ్చిన్నమగును. కనుక సుఖముగా పెరిగినవాడు ప్రాప్తించిన యుధ్ధమును పరిత్యజించి సుఖములను గోరుచు అన్యాయాది పాపములను చేయును. అప్పుడు వానికి దోషము సంభవించును. కనుక—

పేనికి నర్థము లుండునొ
 వానికె స్నేహితులు నుండ్రు బంధులు గూడన్
 పేనికి నర్థములుండునొ
 ఆ నరుడే జగతిఁ బురుషుఁ డతఁడె బుధుండున్.

132

పేనికి నర్థము లుండునొ
 వానిదె విక్రమము వాడె వరబుద్ధియు నె
 వ్వానికి నర్థములుండునొ
 యానరుడె మహాగుణుఁడు మహాభాగుండున్.

133

ఏనరుఁ డర్థము విడునో
 యా నరునకు నర్థములివి యగునని యుందున్
 ఈనిఖిలరాజ్యము విడు
 ఈ నీమతిచేత వచ్చెనిటు లీపాటుల్.

134

అర్థమెవనికి నర్థ కామార్థమగునొ
 అతనికిన్నియు ననుకూలమై యొసంగు
 ధనములేనట్టి యర్థకామునికి శ్రేయ
 మరసి వెదకినన్గాని శక్యంబుగాదు.

135

దమమున్ దర్పము సుక్రోధము
 శమమున్ గామంబు ధర్మ సంతోషము అ
 ర్థము వల్లనేయివి సమ
 స్తమును ప్రవర్తించుఁజుమ్మి ధరణీనాథా!

136

దొరికిన యధ్ధాలు వడివి
 ధరలోఁ జరియించునట్టి ధర్మాత్ముని కె
 త్తటి నర్థములువెడు నం
 బరమున దుర్జినమున గ్రహపంక్తులు పోలెన్.

137

యుద్ధకాండ (.10 నుండి 84వ సర్గ)

సిత్యవాక్పరి పొసెచే

క్షితి రాజ్యము విడి యిట్లుచెడి వనిదిరుగన్

దితిజునిచేతన్ బ్రాణద

యితయు నీరితి నవహరింపంగఁ బడియెన్.

139

ప. కనుక వీరా! నేనిపుడే యింద్రజిత్తుచేసిన మహామూఁఖమునకు ప్రతి
జారముగ వీరవిహారముచేసి యీకష్టమును దొంగించెదను. రామ! లెమ్ము.
సరకార్దూ! లెమ్ము. దీర్ఘబాహు! దృఢవ్రతా! లెమ్ము. మహాత్ముడవై నీ
యోత్తును నీవెఱుంగకున్నావు. ఇదిగో ఇప్పుడే నీ ప్రయమునకై జానకిమరణ
మును తలచి నేనురథరాజ గజ రాక్షస సహితముగా లంకను నాబాణములచేఁ
బడగొట్టెదను.

139

తగ సామిత్రియు బ్రాశస్త్యలత బ్రాతన్ రామున్ దార్చుచుం
డఁగ నావేళ విభీషణుండు కపిసేనన్ వ్యూహముల్ దీర్చి న
ల్పగు పల్కాటకప్రోగులోయనుగజాలన్ గూడి హస్తీంద్రు డ
ట్లుగ నానాయుధులొ నమాత్యులును నల్వర్ రాగవచ్చెన్ వడిన్. 140

అమలవచ్చి లక్ష్మణు నొడిచుందుసోలి

యా ర్తి భరమునస్రుక్కు మహాత్ము రాము

బాష్ప పర్యాకులాక్షులొ వానరులను

కని యిదేమని వెత విభీషణుండు సమెన్.

141

ఆ విభీషణమోము సుగ్రీవుఁ గవుల

సరసి లక్ష్మణుండనె నశ్రుభరముఖాన

ఇంద్రజిత్తు సేతనుజంపె నిపుడయనుచు.

హనుమచెప్ప రాముండు మూర్ఛనందె సౌమ్య.

142

32 రావణుడు సీతను జంపడని విభీషణుడనుట మరాఠాయనుధ

ఇటుల సౌమిత్రి యనుచుండ సతనినాపి
యావిభీషణుడనె రాజ! హనుమ యేది
చెప్పినది నిజంబని నేవొప్పజమ్మి
జలధి యెండిపోయెనటన్న పలుకువోలె.

143

అ దురాత్ముడౌ రావణ నాశయంబు
నెఱుంగుదును మహాభుజ ! సీత నెప్పుడైన
బంపఁ బూనడు సీతఁ ద్యజింపు మనుచు
హితము నేఁ జెప్పినను నొనరింపడట్లు.

144

దానమున సామమునను భేదానఁ గాం
ఆమెను గనుటకై న శక్యంబు గాదె
ఇంక రణమునఁ గాని యేయితరుడైన
అమె నెటుదరియఁ గలండు భూమి పయిని.

145

వీఁడు వానరులను మోహపెట్టి వేగ
నట నికుంభిల పేరుతో నరుల చైత్య
మునకుఁ జనెనందె యింద్రజిత్తును జపించి
హోమమునుజేయగఁ గలఁడు హాత వహునికి.

146

అతడె గనుక హోమముచేసినదె యైన
నింద్రుతోఁగూడ దేవతలేగుదెంచి
పోరినను రావణసుతుండు పోరునందు
ఎదురుకొన రానివాఁడె యొచ్చించిచూడ.

147

ఈతడిఁక మోహపెట్టుచు నిద్ర మాయ
పన్నినాఁడిట్టులైనచో వానరులకు
చిక్రమమ్ము చూపుటలోన విఘ్నమగును
అనితలచి యిట్లు గావించెననుచు నెఱుంగు.

148

ఇంద్రజిత్తుయాగ మది పూర్తి నెనఁచుకుండ
సైన్యములతోడఁ జనుడము సత్వరముగ
ఈ మనుజువద్యు విడుమిట్లు వృధగ తాప
మెసగఁ గుందు నిన్ గనఁగ క్షీణించు బలము.

148

రామ ! స్వస్థచిత్తుండ వయి ప్రబల శక్తి
వగుచు నిటనుండు లక్ష్మణు నంపు మిపుడె
ఇతఁడు సేనతోఁజని యమ్ములేసి వాని
హామము చెఱచు నంత వధ్యుండె యగును.

149

అతని తీవ్రమౌ వాడియౌ నెల్ల శరము
లతని నెత్తు త్రాగును పక్షులట్లు వేగ
కనుక నిపుడె మహాబాహు ! వినుత లక్ష
ణుండగు లక్ష్మణుఁ బంపు నింద్రుఁ డశని నటు.

150

కాలమింక మనుజువర ! గడపవలదు
రిపుని ఒంప వేశ యిదె యిమ్మిపుడె యాజ్ఞ
అతఁడె యిష్టి ముగించిన నతఁ డదృశ్యుఁ
డయి సురాసురుల కవధ్యు డగును జమ్ము.

151

అర్తిచేతఁ జిక్కిన రాముఁ డా విభీష
ణుని వచస్సుల విని యేమి యొనరుపవలె
నోస్ఫుటంబుగ నెఱుంగంగ నోవక ధృతి
గనియు గూర్చున్న యా విభీషణుని కనియె.

152

దనుజ విభు ! విభీషణ నీవె యనిన మాట
తిరుగఁజెప్పు నీ భావము నెఱుగఁ దలఁతు
అనుచు రాముఁడు పల్కె వాక్యజ్ఞుఁడైన
యా విభీషణుండనె నంద హాలకింప.

153

ఓ మహాబాహు ! పైనికవ్యూహ రచన
నీవు కాసించినటు లాచరించినాను
ఆ బలములెల్ల నెల్లెడ ననువుగాను
భాగములు చేసి కూర్చివై చినాను.

! 55

ఇకను విన్నవించవలసిన వెంతో కలదు
ఓ మహాయశుడ ! వినుమి యేమి హేతు
వుండకయె నీవు తపియింప నున్న కవులు
నేము శాప మొందితిమి త్యజింపు వ్యధను.

156

అరుల సంతోషపెట్టు నీ యార్తి విడుము
వీర ! యుద్యమింపుము ముదంబీపు పొందు
సీతనె గనుక పొందవల్సివద యేని
వినుము చెప్పెద నాదగు మనవి వినుము.

157

ఇపుడె సామిత్రి చక్కగా నెల్లబలము
తీసికొని నికుంభిలఁ జేరి తీవ్రమైన
పామువంటి బాణములేసి యా ధ
నుర్ధనుం డింద్రజిత్తును దునుముగాక.

158

అట్టి యింద్రజిత్తు తపంబు నాచరించి
బ్రహ్మచరమున బ్రహ్మశిరంబు నాఁగ
అస్త్ర మొకటి పొందెను వాని యశ్వములును
కామగమనంబు గలవి సుమ్నో మహాత్మ !

159

ఇంద్రజిత్తు సేనలతోడ నిదె నికుంభి
లకు వెడలె నట యగ్నిహోత్రమున వాఁడు
ప్రేల్చి లేచినచో నింక వినుమి యెల్ల
మనము హతులనౌదు మని యెదను తలంపు.

160

“ఆ నికుంభిలకును పోక యగ్నియందు
హోమమును జేయక రిపు వధోద్యమందు
చేయఁబోయెడిని నిన్పొందజిత్తు! ఎవఁడు
చంపునో నాఁడె నీ వినాశంబు కలుగు”.

161

అని మహాబాహు : యా భువనధిపతియు
వరమునిచ్చెఁ గనుక నా వధయు నిట్లె
జరగవలెఁ గాన లక్ష్మణుం డరుగఁ బంపు
వాఁడు చావఁ జచ్చినట్టె రావణుడు గూడ.

162

ఇటు విభీషణుఁ డన రాముఁ డిట్లు పలికె
సత్యవిక్రమ ! యా రౌద్రు సకలమాయ
లెఱుంగుదును నా మహాబలుం డెంతో మాయ
కొండు బ్రహ్మాస్త్ర మెఱుంగును వాడు పోర.

163

వరుణుతోఁగూడు సురల సంగరమునందు
స్మృతి విహీనులఁజేయును మింటియందు
మబ్బులవి క్రమ్మ సూర్యగమనము వోలె
వానిగతి నెఱుంగము రథంబునందు తిరుగ.

164

వ. అంత దురాత్ముఁడయిన శత్రువు మాయాశక్తిని తెలిసికొని రాముడు
కీర్తిసంపన్నుడగు లక్ష్మణునితో నిట్లనియె “లక్ష్మణా! ఈ వానరేంద్రుని బల
ముతోడ హనుమంతుఁడు మొదలగు యూధవులతోను ఋక్షవతియగు జాంబ
వంతునితోను వెళ్ళి మాయాబల విశారదుడగు రాక్షసకుమారుని జంపుము.
మహాత్ముఁడయిన విభీషణుడు ఆ ప్రదేశ మెరుగును కనుక తన మంత్రులతో నీ
వెనుకగా వచ్చును” అని రాముఁడు చెప్పగావని విభీషణుతో బయలుదేరి అశ్వ
ద్భుత పరాక్రమము గలవాడై తన శ్రేష్ఠమైన బంగారు ధనుస్సును గ్రహించి
కవచముతోడిగి ఖగ్గముశరములను గైకొని రామునిపాదములకు నమస్కరించి
సంతోషముతో రామునకిట్లనియె. ఇప్పుడె నావంటి నుండి విడువఁబడినశరములు

రౌద్రుడయిన రావణకుమారునిజీల్చి సరసిలోకి హంసలవలె లంకను ప్రవేశించి
చంపగలవు. అనిసలికి ద్యుతిమంతుడయిన లక్ష్మణుడు అన్న యెదుటనే
యింద్రజిత్తును జంపఁగోరి త్వరగా బయలుదేరి పిదప మరల అన్న పాదముల
వ్రాలి ప్రదక్షిణముచేసి అన్న శుభప్రయాణ సన్నాహముచే విభీషణునితో
వెళ్ళెను. అట్లు వీర వాసర సహస్రములతో సామాన్యుడగు విభీషణునితో అంగ
దునితోడను ఋక్షబలముతోను గూడ తనబలమును దారినడచినపిదప వ్యూహ
ములుగా వన్నబడిన రాక్షసరాజు బలమును సుమిత్రానందనుడగు లక్ష్మణుడు
చూచి ఈ యింద్రజిత్తు మాయకాడనితెలిసి ధనుర్దరుడై బ్రహ్మచెప్పిన ప్రకా
రముగా నికుంభిల హోమము పూర్తికాకముందే శస్త్రములతో ప్రకాశించుచు
ధ్వజములతోనిండి గహనమై మహారథములతోఁ గూడిన శత్రుబలమును చీకటిని
వలె ప్రవేశించెను.

165

పిదప రావణుభ్రాత విభీషణుడు
శత్రువుల కహితముగ లక్ష్మణుని కనియె
అదిగో మబ్బులవలె నల్లనగు దైత్య
సేన కనిపించుఁ గపులతో దానిఁబోరు.

166

ఈ మహా దైత్యసేన భేదింపఁబడిన
నింద్రజిత్తు కండ్లకుఁ గానిపించుఁ జూడు
అతని యాగము పూర్తికానంతలోనె
యీపు వజ్రాభ శరముల నెదురుకొనుము.

167

మాయయే గొప్పధర్మమై మదిని దలచు
సధికుఁ గ్రూరు సర్వజగ ద్భయంక రాత్ముఁ
జండుఁ జంపుమని విభీషణుడు పలుక
రావణివయి రక్షణుడు శరాలు కురిసె.

168

తరువుల్ గోళ్ళును నాయుధాలగు కపింద్రశ్రేణిఋక్షావళుల్
తరులన్ గొండలఁగొంచుఁ బర్వుడై త్యవ్రాతముం బాణతో
మరముల్ శక్తులు తీసికొంచు గవులన్ మ్రందిపం బైల్లీఱ సం
గరమెంతో తుములంబ యయ్యె కపిరక్షశ్రేణి పల్ మోషలన్. 119

తరులై లంబుఁచే శిశాస్త్రములచేతన్ శస్త్రబాణాల సం
బరమెల్లం గడునిండిపోయె దనుజుల్ బాణమ్ములన్ శస్త్రముల్
తఱచొప్పం గురిపించి భీతికరయుద్ధంబంత గావింప వా
నరులున్ చెట్లను సద్రశృంగ తరులన్ వర్షించి రత్యంతమున్. 119

అతికాయుల్ ఘనశూరులౌ కవులుఋక్షాకుల్ వడిన్ ప్రకారులౌ
దితిజ్రవాతముఁ జంపుచుండఁ గడుభీతిక్లేశముల్ గల్గుటన్
దితిబాధ్యక్ష కుమారు డింద్రజియుఁ దత్సేనన్ విషాదపున్
స్థితినుండన్గని లేచెయాగమది పూర్తి జెందకె యుండగన్. 120

తరు గాఢాంతమంబునుండి కడుఁ గ్రోధంబెచ్చ నాయంద్రజి
త్తు రథంబెక్కి భయంకరోగ్ర ధనువుల్ దూర్ణంబ చేదాల్పియున్
అరుణాస్యాక్షుల రెచ్చియంతకుండౌ నా నాదేశమే పారను
ద్ధరుఁడై రాగని లక్ష్మణాహతులు దైత్యుల్ నిల్చిరంతన్ ధృతిన్. 171

అపుడు హనుమ దుర్వారమైనట్టి చెట్టు
నెత్తి యద్రుసముడయి దైత్యేంద్రు సేన
నింకగాని చెట్టులతోడ నెదురుకొనుచు
స్మృతియె లేకుండఁగొట్టి గర్జించి వించె. 172

అటుల హనుమంతుడా సేన సణచుచుండ
శక్తిధరులు శక్తి తతిచేఁ జక్రధరులు
చక్రములచేత నొకరు పట్టినములచేత
గదలఁ బరిఘలఁ గొట్టిరి కదనమందు.

పరశుల్ తోమరముల్ శతఘ్నులు గదల్ వజ్రాభముఘ్నుల్ మహా
కర వాలంబులు భిండి పాలశరముల్ కాలాయనంబై న ము
ద్గరముల్ గైకొని రాక్షసుల్ మిగుల గోత్రాకారు నామారుతిన్
పరి వారించియుఁ గొట్ట నాతఁడు త్రుడిన్ వారించి బోరెన్ గడున్. 174

ప. అపుడా ఇంద్రజిత్తు తన శూరులను జంపుచున్న వర్షతమువంటి
హనుమంతుని జూచి వీనిని ఉపేక్షించినచో మన రాక్షస క్షయము గావించు
గలఁడు కాన వీఁడున్న చోటికి రథము నడుపుము అని సారథితో చెప్పనాతఁ
డును పరమ దుర్ధర్షుడైన ఇంద్రజిత్తుతోఁ గూడ హనుమంతుడున్న చోటికి
రథమును నడపెను. 175

అతఁ డంతన్ జని ఖడ్గశూల శరశస్త్రాసారముల్ వేగ మా
రుతి శీఘ్రంబునఁ జిమ్మ నాతఁడును నాకూరాస్త్రముల్ పట్టి యు
ద్వృత రోషంబున నిట్లనెన్ గుమతి ! నీవే శూరుడైతేని పో
రీతమున్ జేయుము మారుతిం దరిసి యోరి పోవుప్రాణాలతో. 176

అనిలో నీవిట ద్వంద్వయుద్ధమును జేయన్ గోరుదీన్ నేడు వెం
టనె యాబాహులతోడఁ బోరియిరని వావేగమున్ పైచు మం
తనె నీవాసుర ముఖ్యుడౌదువన హన్మన్ గొట్ట విల్లెక్కి పె
ట్టిన యాయుధజిత్తున్ విభీషణుడు నిట్టి చూచి జాగ్రతతో. 177

ఇటు పల్కెన్ మింద్రజిత్తుడె రథంబే యెక్కి యామారుతిన్
పటు హవంబునఁ గొట్టఁ జూచుఁ ద్వరగా ప్రాణంబులం దీయును
తక్కుట శత్రుఘ్నుములైన బాణతతి వేగన్ పైచి యాయుధజిన్
పటు శౌర్యంబునఁ గొట్టుమంచు బలుకన్ బ్రాజ్ఞుండు సామిత్రియున్. 178

వెన విభీషణుఁడు రిపు విభీషణుఁడు
అనిన మాటలను విని మహాత్ముఁడగుచు
వర్జ్యముఁ బోలి రణమును భయము గొలుపు
నింద్రజిత్తును వీక్షించె నెంతో శ్రద్ధ.

179

ఇటు విల్లాల్చిన అక్షుణున్ గొనుచు నెంతే హృష్టుఁడౌచున్ హేటా
హుటీ ఆ దగ్గరనున్న గొప్ప విపినంబుత్సాహియై చొచ్చె యం
తట యాకర్మ, శీతాబ్రతుల్య భయద న్యగ్రోధవృక్షంబు ముం
దటఁ జూపించి విభీషణుండనె నమందౌజన్వీ సౌమిత్రితో.

180

ఇట భూతంబులకున్ బలుల్ వయిచితానీపైని యుద్ధంబు చే
యుటకై పూనును నప్పుడెల్లర కదృత్యుండౌచు బాణాశిచే
పటుశక్తిన్ రిపుఁ జంపు మట్టి తరువున్ వాఁడున్ ప్రవేశింప నం
తటిలోఁ దద్రథవాజి సారధుల బాణాశిన్ వధింపంజనున్.

181

అటులే యంచు మహాజనుండగు సుమిత్రానందనుం డంత ను
త్కట చిత్రంబగు విల్లుసాచి నిలవంగా వహ్ని వర్ణంబుతో
పటు మైనట్టి రథంబు నెక్కి ధనువున్ పర్మంబుమైఁ దాల్చి యు
ద్భటమౌ కేతువుతోడ నింద్రజియుఁ జెంతం గంటికిం గన్నాడెన్.

182

ఇంతవఱకుఁటమే యున్న దెఱుంగ నట్టి
యింద్రజిత్తుతో ఘనతేజమొనయు లక్ష
ణుండనె నినుబిల్చుచుంటి రణోర్వి కిపుడె
సరిమయిన యుద్ధమును నాకొసంగు మింక.

183

—: ఇంద్రజిత్తు విభీషణుని నిందించుట :—

ఇటు పల్కెన్ విని యావిభీషణు నటన్ వీక్షించి తేజస్వి యు
త్కట మానాన్వీతుఁ డింద్రజిత్తునియె లంకం బుట్టి వర్ధిల్లి న్నా
విటు సాక్షాత్తుగా నామతండ్రకను జుండివిట్లు నీబిడ్డకిం
తటి ద్రోహంబును పిన్న తండ్రి వయియుం గావించువే రాక్షసా.

184

జ్ఞాతుల మన్న భావమును సౌహృదయులును గాని జాతియేన్
 భ్రాతృ సుతుండు వీడనిన బంధుతగాని స్వధర్మమేని నీ
 వీతటిఁ జూడ వెల్లముము వీడియు నన్యుని దాస్య మొంది దు
 ర్నితివి సాధునిందుడవు దృష్టుండ పై తె యధర్మ ! దుర్మతి! 185

నీచబుద్ధిచే నెఱుంగనేరవు నీవిటఁ దారతమ్యముల్
 నీచ పరాశ్రయంబెచట నీస్వజనంబుల వాసమేచ్ఛటన్
 చూచుటకున్ బరుల్ గుణాల చొప్పున స్థియులు నిర్గుణాత్ములై
 తోచినఁ గాని శ్రేష్ఠులవుదుర్ సుమిస్త్వియులె; యన్యులన్యులే. 186

ఎతఁడు స్వపక్షమున్ విడిచి స్వేతరపక్షము సేవ చేయునో
 అతఁడు స్వపక్షమున్ క్షయము నంద హతుండగు వారిసేవనే
 దితిజూడ! యిట్లు నిర్దయత ధృష్టత చూపుచునుంటివే గదా
 క్షితి స్వజనుండ వాత్తుండవు చెల్లెర నీకిటు రావణానుబా! 187

ఇటు భ్రాతృవ్యుఁ డనన్ విభీషణుండు తానీరితి వాక్రుచ్చె ముం
 దటి నా శీల మెఱుంగన ట్లిటుల నాత్మ శ్లాఘుఁ గావించుకొం
 దిటు, రక్షోవిభువుత్ర ! నాదుగురుతన్ వీక్షించి పొరుష్య మిం
 తట వర్జింపు మనార్య ! నేనయితె జన్మంగంటి దై త్యుండనై . 188

క్రూరకర్ములౌ దై త్యుల కులమునందుఁ
 బుట్టిననుగాని నరులలో మొదట గుణమె
 ముఖ్యమగు; నాదు శీలమొ మొదటినుండి
 రాక్షసుల శీలమేగాదు పట్టి చూడు. 189

దారుణపుఁ గర్మలందు నధర్మమందు
 నా మనస్సెప్పుడు ప్రహర్షమంద కుండు
 కనుక విషమశీలుండగు ననుజుచేత
 ననుజుఁ డగు నేను నిరసింపనపుడు నెట్లు ! 190

వ. హస్తము నుండి పామును విడచి సుఖించినట్లు జనుడు ధర్మము నుండి శీలమును జాజిన పాప నిర్భయుడగు పురుషుని వదలి సుఖించును. హింసకుని, పరధనాపహర్తను, పరస్త్రి గమనుని, దురాచారుని అంటుకొనిన యింటిని వలె ద్యజింపవలయు నుండ్రు. పరధనాపహరణము, పరస్త్రి గమనము, సుహృదులం దవిశ్వాసము యీ మూడు క్షయముగూర్చు దోషములు. మహర్షులను ఘోరముగా వధించుట, దేవత లందఱతో విగ్రహించుట, అభిమానము, కోపము, మైత్రిత్వము, ప్రతికూల భావము అను నా సోదరు నందలి దోషములు జీవితమును, ఇశ్వర్యమును నశింపజేయునవి. మేఘములు వర్ష తములను వలె పై దోషములు గుణములను కప్పివేయును. ఈ దోషములను బట్టి నా యన్న యగు నీ తండ్రి విడవబడెను. ఇంక యీ లంక యుండదు. నీవు గాని నీ తండ్రి గాని యుండరు. ఓ రాక్షస ! నీవు దురభిమానివి, బాలుర డవు, దుర్విశీతుడవు, కాలపాశముచే బంధింపబడి యుంటివి. నీ యిష్టము వచ్చినట్లు పలుకుము. ఇదిగో ఇప్పుడే నీకు వ్యసనముసిద్ధమైనది. ఇంక నీవేమి యనగలవు ? రాక్షసాధమా ! ఇప్పుడు ఇంక ఆ పటవృక్షము ప్రవేశింపలేవు. రామలక్ష్మణులకు హాని చేసి జీవింపలేవు. రణములో నరదేవు డగు లక్ష్మణునితో యుద్ధముచేసి వచ్చి యుముని ఇంట నరకయాతనననుభవించువులే. నీబలము చూపుము. నీ యాయుధములు బ్రాణములును వ్యయపరుప నెత్తి ప్రయోగింపుము. లక్ష్మణుని బాణముల పాలయి ఇంక ప్రాణములతో దప్పించుకొనఁ జాలవు.

191

ఆ విభీషణు పలుకులు నాలకించి
ఇంద్రజిత్తు కోపమున నొక్కొక్కకుండి
వెసను నెగిరి యాయుధముల నసిని నెత్తి
నలుపు గుఱ్ఱాలు గల రథం బలరి యెక్కి.

192

మిగిలి కాలాంతక సముద్రై మిగులఁ బెద్ద
వాడిగల విల్లు సారించి వైరిఁ జంపు
బాణములు గొని రథమున వడిగ నలరి
అరి దమను డై నట్టి రామానుజుఁ గని.

191

ఇంద్రజిత్తు తేరున నలంకృతుఁడె యగుమ
హనుమ వీపునఁ దగి యుదయార్కు ప్రభలఁ
దనరు లక్ష్మణుఁడు విభీషణుని ప్రక్క
వజ్రలఁజూచి లక్ష్మణుఁ గపివరులఁ బలికె.

194

ఇదిగోఁ జూడుఁడు నా పరాక్రమము నిష్ఠే యీ ధనుర్ముక్తమౌ
పదునౌ నా శర వర్షమున్ దివముపై వానన్ బలెన్ వేపదే
పదె నిల్పుండిది చూత మిత్తజిని మహాహ ధనుర్ముక్తమౌ
పదనౌ నమ్ముల గాలి చూదిని పలెన్ బాధించు మీమెనులన్.

195

శరముల్ తోమర శక్తి ముష్టి ధనువుల్ సారించి మిమ్ముండఱన్
త్వరగాఁ జీల్చెద; హస్తలాభువమె యెప్పున్ జిమ్ము బాణాల ముం
దర, గర్జించు మొయిళ్ళ ముందర నలెన్ ధైర్యాన నిల్చుండ నే
ర్తులె వీక్షించెదఁ గాక యెయ్యవ్ భవద్ధోర్విర్య మిప్పట్టునన్.

196

మును రాత్రిన్ రణమందు వ్రజనమ మమ్మల్ వేసి మిమ్ముం ధరి
త్రిని వై తస్యమె లేక పండునటులన్ లీలంగ గావించినాఁ
డను గాడే యది జ్ఞప్తి లేదె యది స్పష్టం బిందె ప్రైబడ్డ పా
మును బోలెన్ నను లేవ వచ్చితివి నీముం దంతకుం డాడుఁబో.

197

అని యా యింద్రజి యార్చి పల్కె విని పేరల్కన్ భయంచే యెఱుంగ
గని సౌమిత్రియు నింద్రజిత్తుగని వక్కాణించె గావించఁ బా
లని కార్యములఁ గూర్చి రాక్షసుఁడ! బీరాల్ పల్కె దీ విల్లు, క
ర్మను గావించియె కార్య మంతు గను నా మర్త్యుండె ధిమంతుడా.

198

పని గావింపఁగలేని హినుడవు యెవ్వఁడని గావింపఁజూ
లని కార్యంబునుచేయు బీరములె చాలన్బల్కు సాఫల్యమొర
దిన యుద్ధంతువు, యాజిం గన్నడకయే స్త్రీనుండవోలెన్ పొన
ర్చిన శూరుండవు, వీరసమ్మతము యెట్లెన్గదయీ మార్గమున్. 199

ఇదిగో నీశరపాశి కెట్టుయెదురై యేనుంటి రారమ్మి యీ
యదనన్ నీచగు తేజు గన్నులపుమీ వ్యర్థంబనిన్ మెచ్చుకొం
చెదో యేదోకడు ప్రేలేదేలయన నెన్నేఁ బోరులంగెల్పుదు
ర్మదుండొనిండ్రజి భీమవాపమును కేలంబట్టి సారించుచున్. 200

శరగంబుల్వలె వేగబోయెడి శరాలొక్కుమ్మడిన్ వేయ న
త్తతి నాలక్ష్మణునవ్వి పొంది యహిబృందం బట్టులన్పోయి క్ర
మ్మతి కొట్టన్ రుధిరంబుచేఁ దడిపి శీమంతుండు స్లక్షణం
దురు శౌర్యుండగు లక్ష్మణుండలర జ్ఞానోద్ధామ వహ్నింబలెన్. 201

తన గావించిన యట్టి గొప్పకుఁ గృతార్థత్వంబు గొన్నట్లు గ
న్గని గర్తించుచు నిండ్రజి తనె నిటుల్ గ్రొవ్వాడియొనా మహా
భున చాపచ్యుత బాణముల్ క్షణములోఁగా లక్ష్మణా! నీదు జీ
వనముల్ దీయును డేగనక్కలును రాజందుల్ వడున్ నిన్దినన్. 202

ప. మణియు పరమ దుర్బుద్ధియైన రాముండు, క్షత్రబంధువును అనార్యు
డవును భక్తుడవు సోదరుండవునయిన నీవు రణములో నాచేఁజంపఁబడగానిపుడే
చూచును. లక్ష్మణా! కవచము ముక్కలుకాఁగా భూమిపై ని చాపముపడిపోగా
తలలేని నిన్ను రాముడు చూచునులే. అట్లావేశముతో పరుషముగా పలుకుచున్న
రావణు కొడుకయిన యిండ్రజిత్తుతో యుక్తియు క్రముగా లక్ష్మణుడిట్లనియె
ఁగిరి దుర్బుద్ధి! వాక్పూరత్వము విడుపుము. రాక్షస! నీవు క్రూరకర్ముడవు. ఎందు
కిట్లు ప్రేలేవవు. పనిచేసిచూపు. ఆచరింపక ఏల నిన్ను నీవే పొగడ్చుకొందువు.
నేను నీవింతవాడవు అని నమ్మినట్లు పనిచేయుము. నిన్నేమియు పరుషములు

పలుకక ఆక్షేపింపక నన్నునేను పొగడుకొనక నిన్నిపుడె వధించెద చూడుము. అని లక్ష్మణుడు అని ఆకర్ణాంతముగా అయిదు శరములను పూరించి రాక్షసుని రామునకొద్దెను అపుడవి సుపత్రములతో సూర్యకిరణములవలె మండిన పాములువలె రాక్షసుని వక్షమునబడెను. అట్లు రావణాత్మజుడు లక్ష్మణునిచే గొట్టబడి రోషముతో మూడుబాణములేసి లక్ష్మణుని గొట్టెను. ఇట్లు సింహముల బోలి ఒకరినొకరు జంపగోరు యా లక్ష్మణేంద్రజిత్తులమధ్య భయంకరమైన యుద్ధముజరిగెను. వారిద్దరు బలసంపన్నులై. వారిరువురు విక్రమశాలులై. సర్వశస్త్రాస్త్ర కోవిదులయిన చిత్రాంతులై ఆయుధయశలు. పరమమర్దేయులై అసమాన బలవేజులయి ఆకాశమందతిగ్రహములవలె యుద్ధముచేయుదొడగిరి. సింహములువలె శక్రప్రతాపములువలె ఎదుర్కొనరాక వారు పోరాడిరి. ఉత్సాహముతో నుహ్వింగి ఈ వీరసింహులిద్దరు వెనుదీయక పెనగిరి. వారు మేఘములవలె ఒకరినొకరు గెల్చుగోరి ధనుర్ధరులయి శరవర్షముల గురిపించిరి. శతబల పానవులువలె ఆ యుద్ధకోవిదులు కత్తులు దండములు శస్త్రములు ధరించి వెచ్చకొట్టుకొనసాగిరి.

20:

—: లక్ష్మణేంద్రజిత్తుల యుద్ధము :-

అరిదమనుండు లక్ష్మణుడు నమ్మును నెక్కిడి బుస్సకొట్టు పె
స్ఫురగముఁ బోలి గ్రుద్దుడయియొక్క మొగిన్దనుజేంద్రుఁ గొట్ట నా
యురువగునారి పాదమును నూకొని యింద్రజి తెల్లఁబోయిచె
న్నటు మొగమొప్ప లక్ష్మణుని సంతట మోమును నెత్తిగన్గెనెన్. (20)

తెల్లఁబోయిన యింద్రజిన్ముఖముఁ బల్కెదీప్రంపు యుద్ధంబుకై
ఓర్పునంబున నున్న లక్ష్మణుని యుద్ధోత్సాహముం జూచి సం
బల్లిలాత్తి విడిచిఁబంపెనె మహాబాహూ! వెసంగొట్టుమీ
యెల్లన్ రీతుల వీరక ధగుడ్డయి పోయెన్ సూచనల్ చెప్పెఁ జూ, (20)

అవలన్ అక్షుణ్డ డెక్కుపెట్టి యనలాభ్యంతైన బాణంబులన్
సవిషంబౌ భుజగాలఁ బోలె విడువన్ శత్రాశని వ్రాతమ
ట్లు వెలుంగొప్పెడి బాణజాలములఁ గొట్టన్ మూర్త మొక్కండె తా
స్వపశంబున్ విడి యింద్రియాలరుగ క్షోభం జెంది వేసొలియున్. 206

త్రుటిలో సంజను పొంది యుక్కుడవ ముందున్నట్టి సౌమిత్రి నం
తట వీక్షించి కరంబు రోషమున నేత్రాలెఱ్ఱనై పోవఁబల్
కటు వాక్యంబులఁ బల్కె నీకయిపుడేజ్జప్తే దెతొల్తన్ మదు
త్కటమౌ విక్రమః ముర్వి మీరిరుపురున్ బన్నుండరే మూర్ఖతో. 207

స్మృతియేన్ లేదనుకొందు లేనియెడ నీరితిన్ యమావాస మీ
ట్టి తణిన్ పొందఁగ నన్నెదుర్కొనుట కిట్టి వత్తువే పోని నా
ధృతి శౌర్యంబును చూడవేని యిదె యిట్టే చూపెదన్ చూడు మం
చతిగా నింద్రజి గొట్టె హన్మఁ బదిటన్ సౌమిత్రి నేడమ్ములన్. 208

అవలన్ నూటిట నాపిభీషణుని క్రుద్ధాత్ముండు కొట్టంగ ను
ద్దవిడిన్ జేసిన యింద్రజిత్రమముఁ దత్సౌమిత్రి వీక్షించి తా
సవుచున్ రాక్షస ! యెంత మాత్రమిది సుంతైనా యెదీకాద యం
చు వడిన్ ఘోరశరాలు కూర్చివయిచెన్ శూరత్వ మేపారఁగన్. 209

“అనిలో శూరులు విక్రమింపరిటు నీరుస్త్రంబున్ చొప్పదం
ట్లన నొప్పెన్ శిథిలంబులై మెయికిఁ బూలట్టుల్ సుఖం జేయిడున్
అనిలో గెల్పునుగోరు శూరులిటులాయాజిం బొనర్త్రంఁచు ల
క్షుణ్డ డంతన్ శరవర్షముల్ గురియుచున్ గర్జించె శౌర్యంబుతో. 210

ఇటు సౌమిత్రి శరాల నింద్రజి నెంతేఁగొట్టి యవ్వాని య
ప్పటి జాళాకవచంబు ముక్కలుగ ప్రీల్పన్ మింటిపైఁ జుక్కల
న్నటు లొప్పెన్ గవచంబులేక పెను గాలేర్పడన్ చెల్ల మి
క్కుటమౌ పర్వతమట్టు లింద్రజి తగెన్ గొండాడు బాణాలతో. 211

శరవర్షంబులు లక్ష్యజేంద్రుడు కురియన్ సంక్రద్దుడై యింద్రజి
త్తురువా లక్ష్యజేంద్రుని పెన్కవచమున్ తుత్తుండుగాఁజేసి నొం
డొరులా వీరులునిట్లు కొట్టుకొని ఒట్టుబుల్పవడన్ రోజుచున్
శరపంక్తిన్ ప్రవణితాఖిలాంగులయి పెల్చున్బోరి రయ్యాజిలో. 212

రణపాండిత్యముగల్గు వారిరువురున్ రౌద్రంబుగాఁ బోరుచున్
ఘన బాణంబులఁ గ్రుమ్ముచున్ విజయమున్ గాంక్షించిపోరన్ మేలయిన్
నునుపా నెత్తులుకాఁ నేలులటులన్ బొల్పార గర్జించుచున్
పెను కార్మేఘములట్లు బాణములు వేవేకుర్పిరత్యంతమున్ 213

ఇటు వారల్ రణమున్ బొనర్చు గడు నెంతేగాలమేయేగ వా
రెటు వెన్నూపుటగాని పెన్ శ్రమముగాన్ పొందరస్త్రజ్ఞులై
వటు శస్త్రాస్త్రములున్ కరాలువిప్పై వ్యాపింపఁగాఁ జిమ్ముచున్
వటు యుద్ధంబునుజేసి రాకరలఘుత్వంబొప్పు జిత్రంబుగా. 214

తనువందేమి మమత్వమున్ గనక నుంతన్ తప్పులేకుండఁ జ
క్కని ఘక్కిందుములంబుల తలనిట్టాడాల ఘోషంబులున్
వినిపింపన్ వడకించుచున్ జనములన్ పెన్ పిడ్గువోలెన్ సుదా
యజీతిన్ గడుఁబోర మట్టులటు పోరున్ సల్పిరుగ్రంబుగా. 215

వ. వారిరువురు బంగారుపిడుగుగల బాణములచే కొట్టుకొని, వణములతో
రక్తము కారుచున్నను బలవంతులయి కీర్తిమంతులయి జయముపొందుదై రవ్య
ముతోనుండ ఆ బాణములు రక్తముతోఁదడిసి క్రిందబడి భూమినిజొచ్చినవి.
కొన్ని శరములు అకాశమున అన్య నిశితశరములతో సంఘటితములయినవి. వేల
కొలది శరములను ఇతరులు వెతచి ఛేదించిరి. ఆ యుద్ధము అప్పుడు బాణమయం
మయి ప్రకాశించుచు రెండగ్నులతోఁగూడ యాగిమున గుళమయమైనట్లుం
డెను. వారిష్టరేషిములు ప్రవీణతములయి పుష్పలతోఁగూడిన శాల్యలికింశుకముల
వలె ప్రకాశించెను. ఇంద్రజిత్తు లక్ష్యజేంద్రులు పరస్పరము జయమును గోరుచు

యుద్ధముచేసిరి. ఇంద్రజిత్తును లక్ష్మణుడు లక్ష్మణుని ఇంద్రజిత్తు పరస్పరము
కొట్టమ శ్రమనున్నదెఱుగక యుండిరి. శరీరముననున్న బాణములచే ననఱి
తులయి యుద్ధముచేసిరి. శరీరమునందుఁగ్రుచ్చుకొన్న బాణములతో వారిరు
వురు వృక్షములతోఁగూడిన పర్వతములవలెప్రకాశించుచుండెను. నెత్తుటిఁ దడి
సినవయిన గాత్రములు మండుటగ్నులవలె ప్రకాశించెను. వారిరువురు యుద్ధ
ముచేయ విముఖులుకాక యుద్ధముచేయుచుండ నిట్లు చాలకాలము గడచెను.
వారిద్దరిలో యుద్ధవిముఖతగాని శ్రమగాని కనిపింపలేదు. మఱి సమరముఖ
ముననోడుట యెఱుగని లక్ష్మణునికి యుద్ధపరిశ్రమను తొలగించుటకై ప్రియము
హితము గూర్చువాడయి విభీషణుడుమహాజనుడయి యుద్ధమునకువచ్చి నిలు
చుండెను.

216

రణభూమిన్ మదవారణంబులటు పోరన్రెచ్చి యాయుంగ్ర జి
త్తును సౌమిత్రి పరస్పరంబు వధకై తూర్ణంబుపోరన్ గనుం
గొనువాడౌచు విభీషణుండు రణరంగోర్విన్ వెసన్ నిల్చియున్
తన చాపంబును నెక్కుపెట్టి శరముల్ దైత్యాళిపైఁ గూరిచెన్.

217

అటుపై వహ్నులువోలె బాణములు యుద్ధాగ్రంబునన్ గాల్చుచున్
పటుపజ్రంబటు కొండలన్ బలెను దైత్యాళిన్ వడిన్ వ్రీల్చుచున్
విటతాటం బొనరింపఁ దదృఘులు నావీర్యాగ్రగ్యులౌ దైత్యులన్
పటుకూలాసి గదోగ్ర పట్టసములన్ బంపించిరంత్యేష్టికిన్.

218

తన దైత్యానుచరుల్ స్వపార్శ్వముల రాదై త్యావళిం గూల్చి వా
రణమధ్యన్ గజరాజుటల్ వెలయుచున్, రక్షోరణంబందుఁ గ్ర
న్నునునత్సాహముచూపు వానరతతిన్ నడ్పించుచున్ దద్విభీ
షణుడిట్టుల్ వచియించెఁ గాలవిదుడై సంగ్రామ రంగస్థలిన్.

219

ఇతఁ డొక్కండె నిశాచరాధిపతి కెంతే . . . బయ్యెడిన్
ఇతడే రావణుసేనలో మిగిలి తా నిట్లుండె . . . వానరుల్
స్మృతి లేనట్టుల నట్లు నిల్చెదరు మేలే . . . రాక్షసుండెయో
నితఁడే కూలిన నింక రావణుండెగా కెల్ల . . . హతబయ్యెగా. 220

మును పుగ్రుండు ప్రహస్తుడో పడె నికు . . . ధరసే గూలి పో
యెను ద్రూమాక్షుండు కుంభకర్ణుండును . . . వీక్షింపగా నేగి రే
మనుదున్ కుంభుండు జంబుమాలి మహానాభాఖ్యుడున్ దీపి తా
శని వేగుండగు తీక్షణవేగుండును నా సంద్రానియను గూర్చె. 221

వికసుండున్ తపనుండు నిఘ్నుడును పెన్ వీరాగ్రును ప్రఘ్నుడున్
ఇంక వీరుండగు యజ్ఞకోపుండు దమిండి ప్రజదంష్ట్రుండు ను
క్రకరుండో ప్రఘసుండు జంఘుడు ప్రజంమాఖ్యుండు నింకన్ నరాం
తక దేవాంతకు లగ్నితేతుడును దుర్బుధుండు వేచచ్చిరే. 222

ఒగి నా వీరుండు రశ్మికేతుండును విద్యుజ్జిహ్వుడున్ వేగ నా
హుగతిన్ తీవ్రుడు చక్రనూలియు ద్వీజిహ్వుండింక దీప్యచ్ఛలుం
డగు నా కంపనుం డా యకంపనుడు నొయ్యన్ పూర్వశత్రుండు వీ
ర గతిన్ బొందిరి వార్ధి వాటితిమి గోష్పాదంబె లంఘించనా. 223

ఇంక నీ యింద్రజిత్తున్ జయించు టొకటి యీనాండు శేషించి యు
న్న కసేనం బగు కార్య మొకపులు క్రిందన్ మీంద రవ్వంత గాం
చకై పైకొన్న సమస్తరాక్షసులు పెల్చిన్ చేరియున్ జచ్చినా
రిక వీక్షింపక చిత్తవృద్ధన్ గొడుకు నేజంప గారాదుగా. 224

ఒకను జాలితే కనుజ నాత్మజుఁ గూల్చెద రాముకై యింకన్
వీనిని జంపక గోరు నను వెంటనె వచ్చని యుక్తధారయే
నా నయనాల కడ్డుపడి నన్నును నాపు మహాభుజుండు రా
మానుజుడైన లక్ష్మణుడె మానక చంపును లెండు వీనినిన్. 225

మీరును గూడి వీనిదరి మేకొని యుండిన భృత్య దైత్యులన్
మీరి వధింపుఁ డింకనుచు మించి విభీషణు డంత రేపగన్
వా రని విక్రమం బెనగ వాసర ముఖ్యులు హింగి యార్చి రిం
పారఁగఁ దోకలన్ విసరి; యుద్ధములం గని బర్హలట్టులన్. 226

అవలన్ హెచ్చియు జాంబవంతుఁడును సర్వర్ క్షేంద్రులం గూడి దా
నవులన్ గోళ్ళను పళ్ళ రాళ్ళఁ గొనుచున్ బాధించి కొట్టన్ భయం
బు విడన్ ద్రోసి నిశాచరేంద్రులను నమ్ముల్ కత్తి గొడ్డళ్ళతో
మివులం గొట్టిరి దై త్యులం దునుమఁగా మ్రొకొన్న ఋక్షేతునిన్. 227

ఇటులఁ గపిరాక్షసులకు నెంతేని రణము
తుములమై గల్గె దేవదై త్యులకుఁ బోలె
చెంత హనుమంతుఁడును నల్లి చెట్టు పీకి
పేలకొలఁది దై త్యులతోడఁ బెనగె మిగుల. 228

ఘనుడు నింద్రజిత్తును విభీషణు నెదిర్చి
మరల రిపుహంత లక్ష్మణుఁ గర మెదిర్చె
పిదప నింద్రజి ల్లక్ష్మ బల్ వేగవశచి
ఒండొరులఁ గొట్టుకొని పోరి రుభయు లేర్చి. 229

రవియున్ జంద్రుఁడు గ్రీష్మపుం జివర నభ్రశేణిచేఁ బోలె వా
రువడిన్ బాణ గణాలఁ గప్పఁబడి యేరున్ గానగా రారు వా
రు వెసన్ వేయు శరాలు గాని పెను విండ్లున్ గాని గన్నింప నే
రవు వా రెప్పు శరాలు తీయుదురొ మీరన్ వేతురో గానమే. 230

వ. వారు గుప్పిళ్ళు పట్టుట గాని గురి చూచుట గాని వారి హస్త లాఘ
వమును బట్టి కన్నింప దయ్యె. ధనుర్వేగమున బ్రయోగింప బడిన బాణములచే
వీరూపములుగాని కన్నింపకుండెను. సౌమిత్రి ఇంద్రజిత్తుపైకి వచ్చి కొట్టుట

గాని ఇంద్రజిత్తు సామిత్రిపైకి వచ్చి కొట్టుటగాని యా యుగ్రావస్థ లేవియు కనిపించుటలేదు. వారు వేసిన బాణములచే ఆకస మంతయుఁ జీకటి గప్పబడి నట్లు వేయుచున్న బాణములలో దిక్కులు, విదిక్కులు నిండిపోయెను. సూర్యుడు అస్తమించినపు డంతయు చీకటి మఱుమైనట్లు అంతయు చీకటి నిండెను. రక్తపు బేర్లు వేలకొలది బ్రవహించెను. అక్కడ క్రూర జంతువులు భయంకరముగా అరచుచుండెను. అక్కడ వాయువు వీచదు. అగ్ని మండయ. లోకములకు శుభంబగు గాక అని మహర్షులు పలికిరి. చాళువులు గంభీర్యముతో అక్కడకు వచ్చిపడిరి. అంతట బంగారు భూషణము నల్లని నాలుగుగుఱ్ఱములను సామిత్రి కొట్టెను. వాడియైన మహేంద్ర వజ్రము చండి భల్లమును శక్తికొలది విసరి అక్కడ చరించు సూతుని శిరస్సును సులువుగా తెగగొట్టెను. అప్పుడు మహాతేజుడగు మండోవరి సుతు డింద్రజిత్తు, సారథిపడుట చూచి స్వయముగా గుఱ్ఱముల నడుపుచు ధనుస్సునుతాకెను. అదిమిగుల అమృతమై చూచువారికి తోచెను. గుఱ్ఱములను తోలుటలో మునిగి యున్నపుడు అతనిని సామిత్రి వాడి బాణములతో చేతిమీద, చేతితో ధనుస్సును పట్టి వేయుచున్నపుడు గుఱ్ఱములను కొట్టెను. నిర్భీతిగా చరించు నింద్రజిత్తును సామిత్రి శీఘ్ర విక్రముడై బాణాషములతో గొట్టెను. ఎప్పుడైతే సారథి కడెనో అప్పుడు ఇంద్రజిత్తుకు సమరోత్సాహము సన్నగిల్లుట చూచి వానర యూధవులు ఎక్కువ సంతోషముతో సామిత్రిని మెచ్చుకొనిరి. అప్పుడు ద్రమాధి, శరభుడు, రథసుడు, గంధమాదనుడు అను నల్లూరు వానర సేనాపతులు రెచ్చి మీదపడిరి. వెంటనే వారు ఎగిరి ఆ ఇంద్రజిత్తు గుఱ్ఱములపై బడిరి. అట్లు వారు పడి కొట్టగా గుఱ్ఱముల నోడినుండి రక్తము వెడలెను. అంత వి నేలపైబడి ప్రాణాలు వదలెను. వారు గుఱ్ఱముల చంపి రథము పైకి ఎగిరి సామిత్రి ప్రక్క నిలిచిరి. గుఱ్ఱములు చావగా ఇంద్రజిత్తు తన రథమునుండి ఎగిరి సామిత్రిపై కురికెను. అప్పు డింద్ర సముడగు సామిత్రి వాడి బాణములతో గొట్టుచు, నిశితము లగు బాణములతో ఇంద్రజిత్తును వారిం చెను.

ఘనతేజం డగు నింద్రజిత్తుని తురంగాల్ కూలంగా మండి నే
లనె నిలుచుండి స్వతేజతో వెలిగె నిహాయిర్వు రస్యోస్యమున్
ఘన శస్త్రములఁ గొట్టుకొంచు జయ కాంక్షన్ మీతి యేనుంగునె
ద్దు సటుల్ పోర రిపుప్పులొ కన్దులు దై త్తుల్ వీడ రాత్మీశులన్. 222

...

పిదప సర్వ రాక్షసులకు ముదము గూర్చ
పొగడి వారు హర్షింపగ మిగులఁ బలికె
ఎల్ల దిశలు చీకటిలోన నెసగి యుండె
ఎవడు పరుండొ స్థియుఁ డెవండొ యెఱుంగఁ బడరు. 223

కవుల మోహపెట్టగ మీరు కదన మిపుడు
చేయుడిదె రథంబెక్కి వచ్చెదను నిపుడె
ఏను పురికెగ 'నీ దుష్టు లిందుఁ బోరు
చేరునటు' మీరు చేయుడి స్వేచ్ఛమీర. 224

అనివలికి వానరులను పంచనమొనర్చి
అరిదమనుఁ డింద్రజిత్తు రథంబు కొఱకు
లంకపురిఁజొచ్చి రథంబు నలంకరించి
పర హయములసిప్రాస నిర్భరమొనర్చి 225

అశ్వహృదయంబు తెలిసిన యా ప్తుడైన
సారథినిగాంచు యమునిచేఁ బ్రేరితుడయి
త్వరగఁ బురివెల్పడి జవనాశ్వము రథము
తనర నాలక్ష్మణుని విభీషణునెదిర్చె. 226

రథమందుండిన యింద్రజిత్తునట శ్రీఘ్రుంబే గనుంగొంచు న
త్పరుండొ లక్ష్మణుండున్ విభీషణుండు తత్తవ్వానర శ్రేష్ఠున్
వ్రథిత ప్రజ్ఞుడయైన యింద్రజిత్తు ప్రజ్ఞాలాఘవంబెంచి య
త్యధి కాశ్చర్యము పొందినారు విరధుడయ్యున్ రథస్థుండుకాన్. 227

కడుఁ జాతుర్యముమీఱ నింద్రజియు సంగ్రామంబునం దంత నె
క్కుడు బాణంబులు నూర్లువేలునచటన్ గుప్పించియున్ వంచి యె
క్కిడి చాపంబును హస్తబాఘనముచే నెంతెని ఘోరంబుగా
వడినావా నరులన్ వధించుటయు చవ్వారున్ భయంబొందియున్. 23

జనసంఘాలు ప్రజాపతింబలెఁ గపుల్ సొమ్మితినిన్ జేరియం
తనె వానిన్ శరణొందమండి రఘుపుత్ర శ్రేష్ఠుఁడున్ వేగనై
పుణి మీరన్ గరలాఘవాన బహుకోపుండెచురా యింద్రజి
ద్ధనువున్ ముక్కలుచేయ నింద్రజి తనంతన్ వేటువెల్లెక్కెడిన్. 23

అదియున్ గూడ ఘనుండు లక్ష్మణుఁడు మూడమ్ముల్ ప్రయోగించి య
య్యదనన్ ముక్కలుచేసి యొదగు శరా లాశిషోవిగ్రంబులన్
వదలంగా నవి యింద్రజి త్కవచమున్ ప్రయ్యల్లఁ గావించి వే
గ ధరన్ నెత్తుటఁదడ్చి చొచ్చెను భుజంగశ్రేణివోలెన్ గడున్. 24

కవచంబున్ బడ నెత్తుగ్రక్కుచు మరొక్కండౌ ధనుశ్రేష్ఠ మం
త వెసన్ గైకొని ఇంద్రజిత్తు సుమిత్రాపుత్రుపై హస్తలా
ఘవమొప్పన్ సురరాజు వర్షములు లుగ్రాస్త్రాలు వర్షింప ను
ద్ధవిడిన్ లక్ష్మణుడున్ జలింపకయె తదస్త్రాలన్ వడిన్ గూలిచెన్. 24

అటు రామానుజుఁడుం గనంబుపు న్సౌఖ్యర్యముంగొల్పు చూ
డిట బాణాలొక్కొనిన్ దఱుముచున్ ఢీకొంచుఁ జాతుర్యమున్
వటుతంజాపుచు నింద్రజిత్తు నటులన్ బాణాలతోగొట్ట వా
డట సొమ్మితినిగూడ దాఁకచిచే నంతన్ వడిన్ గొడ్డెగా. 24

కడు శక్తుండగు శత్రుపూతిరిపుచే గాటంబుగాఁ గొట్టంగా
బడి వెన్నెయక యింద్రజిత్తు రఘుపుత్రశ్రేష్ఠు బాణాలచే
వడిఁ గొట్టన్ రథిముఖ్య లక్ష్మణుఁడు నవ్వానిన్ వధింగూర్చి నె
ప్పడి నా యింద్రజి సూతుశీర్షమునటన్ భల్లనఁగొట్టన్ బడన్ 24

ప. ౨౦త సూతుడులేని రథమును వ్యాకులపడక గుఱ్ఱములు వహించి మండలముగాఁ బరువిడిచి, ఆది అమృతముగానుండెను కోవగించినసౌమిత్రి ద్భృషవిక్రమముతో ఆ యింద్రజిత్తు గుఱ్ఱములను భయపెట్టుమఁ గొట్టెను. అట్లు కొట్టుటను నైవక ఇంద్రజిత్తు బలవంతుడయి వదిబాణములతో ఆ సౌమిత్రిని గొట్టెను! అది వజ్రతుల్యములయి సర్పవిశ్వముఁబోలే ఆశరము లడ్డులేనివయి సర్పవిషమువలె పోలికలేక, కాంచనపురంగుగల సౌమిత్రికవచముగొట్టి లయము పొందెను. ఆ సౌమిత్రి కవచము అభేద్యమని తలచి రావణ సుతుఁడు మంచి తాఘసముతో మంచిపుంఖములుగల మూడుబాణములతో సౌమిత్రిని కోపించి నుదుటఁగొట్టెను. నుదుటనున్న ఆబాణములచే సౌమిత్రి సమరమును శ్లాఘించిన వాడయి మూడుశిఖరములున్న పర్వతమువలె నుండెను. 244

అటులా లక్ష్మణు నింద్రజిత్తు శివమౌ నమ్ముల్ ప్రయోగించి కొట్టుటచే లక్ష్మణుడైదు బాణముల బిట్టుంగొట్టె నవ్వేళయం దిటులా వీరులు లక్ష్మణేంద్రజిత్తు లెంతే రక్త సిక్తాంగులై పటుతన్బోరుడుఁ బూచుమోదుగుల్ బ్రాజిల్లిరయ్యాజిలో. 245

ఎటులై నన్ జయమొంది తీరవలెనంచెంతే మహాగ్రాస్త్రముల్ విటతాటంబుగ సర్వగాత్రములపై వేగన్ప్రయోగించి యుద్ధులూ యిర్వురు కొట్టుకోదొడఁగి, రంతన్ క్రుద్ధుడై యింద్రజిత్తుఁ బితృవృష్టి విభీషణున్ త్రిశరాస్త్రంబుల్ ప్రయోగించియున్. 246

మరియొక్కొక్క శరంబుచే నఖిల భీమాకారులౌ యగ్ర్య వాసరులం గొట్ట విభీషణుండలిగి యంతన్ పెగ్గదం బట్టితత్తురగాలన్ బడఁగొట్ట నాయురదమున్ తూర్ణంబ పర్జించిపై కురు వేగంబున గంతువైచి యుటనేదో శక్తి వైచెన్ వడిన్. 247

అయినా శక్తియుం దైత్యుల రాగని సంకల్పములను పోషించును. అది దుష్ట ప్రవృత్తుల దానిన బది ప్రవృత్తులకు మనః సేవన నడచి ఘటించిన విభీషణుండు పెలుచున్ సత్కారములను పొందును. దీనిచే పక్షము పై నివేళున దనుకల్గి చిల్లినట్లు వుండును. 248

తదని శరాలు శోణిత యుతాహులుపోతె చోచె ను
య్యెడ భునుడింద్ర జిత్తునవుడే పినతండ్రుని దైత్యమధ్యగా
లుండిదిస యుక్తమున్ గొన బలోద్ధతి అక్షులు డుత్తమౌటాడై
నడు భుస బాణమున్ గొనెను కన్గను వారలు సదుత్పతంబునన్. 249

వ. అది రుబేరుడు కలలో అక్షులునికి స్వయముగా నీచిచ్చులు. అది నురానురులకు నింద్రునికి దుష్టముమైనదే కాదు సహింపరానిది కూడ. అప్పుడా ఇర్వుర ధనుశ్శ్రేష్ఠములు పరిఘటపండి బాహువులచే సొరించబడి అయినా క్రౌంచపక్షులవలె హెచ్చ పెట్టెను. ఆ యుక్తములు ఎక్కువగా జ్వలింపెను. అవి అకాశమునే ప్రకాశింపఁజేయు ఓజస్సుతో ఒరదాని చివర నింకొకటి పడి కొట్టుకొన దొడగెను. హెరమైన వాని సంఘర్షణపల్ల దొగలు పెగలు కలహాలు చిమ్ముచు దారుణాన్ని ప్రజ్వలించెను. మహాగ్రహములవంటి వారిచువురు ఒకరిపై నొకరుపడి నూలు విధములుగా నేలపైఁ బడుచు పోరిరి. నవన నవ యుక్తములు ప్రతిహతములగుట జూచి వారు రోషముతో రెచ్చిరి. మహాసంఘటనముతో, సౌమిత్రి వారుణాస్త్రమువేయ యుద్ధ వాతురుడగు నింద్రునిస్తున్నదాస్త్రము ప్రయోగించ నది వారుణాస్త్రముచే ప్రతిహతము కాగా నింద్రునిస్తుక్రుద్ధుడై లోకమును సంక్షేపవలచు వాడువలెనై యాగ్నియాస్పరము చేసెను. దానిని సౌమిత్రి సౌరాస్త్రముచే వారింపెను. అంత రావణస్తుక్రుధుని నాను రాస్త్రమునువేసె దానినుండి యునేరభాస్వరమునై స చూలముగ్ధులను నూలములు, ముసలములు, గదలు, ఖడ్గములు, గొడ్డళ్ళు దుయులుడేసెను. సౌమిత్రి

ఘోరమైన యాసురాస్త్రమును జూచి దానిని మహేశ్వరాస్త్రముచే వారింపెను. ఆపుడిట్లు వారియుద్ధము యుద్భుతమై చూబడెను. అపుడు ఆకాశమందున్న భూతములు లక్ష్మణుచుట్టును చేరెను. భైరవరుతములతోగూడిన యాభయంకర యుద్ధము అద్భుతపడు బహుభూతములచేనానరింపబడెను. ఋషులు పితృదేవతలు, దేవులు, గంధర్వులు, గరుడులు, ఉరగులు, శతక్రతువును ముందుంచుకొని సౌమిత్రిని రక్షించిరి.

250

పత్రముల్ గట్టిన వర్తులంబై యున్న
కణుపు లొప్పారు చక్కగఁ వెలుంగు

కడుఁ బైఁడిదై మెర్చి యొడలంత మొందించు
వారింపరాక సైవంగరాని

దైత్య భీతిద నూచు దైవాళి దత్తమై
సర్పవిషము వోలెఁ జావు గూర్చు

దేవాసుర రణాన దివ్యతేజఁడు నిండ్రు
డసురులఁ గెల్చిన యొండ్ర మస్త్ర

మాజి సౌమిత్రియును ధనువందు గూర్చి
నారి మ్రోగించి యీ రీతి నొగి వచించె
రాముఁ డిల సత్యరతుఁడు ధర్మాత్ము డెదురె
లేనివాఁ డేని యీ యమ్ము వీని జంపు".

251

అని పలికి యొండ్రజిత్తుపై నైండ్ర మస్త్ర
మేసి తల శిరఃస్థానంబు నెసగు కుండ
లాలు కూడియుఁ బడఁగొట్ట నేలపై ని
నెత్తుటఁ దడిసి సువర్ణ సన్నిభతఁ దోచె.

252

తలతోడన్ గవచంబుతోడను శిరస్థ్రాణంబుతో భిన్నమౌ
విలు శస్త్రంబులతోడ నింద్రజి పడన్ వీరుల్ కవుల్ ధీరుడౌ
బలవంతుండు విభీషణుండు ముదమొప్పన్ హెచ్చి హెషింప దే
వుల గంధర్వుల నవ్వరో ఋషుల గుంపుల్ చేరి చేసెన్ ధ్వనుల్: 253

ఇంద్రజిత్తు పడుటఁ దెల్పి యెల్ల దైత్య
సేన విజయగర్విత కపిసేన చేతఁ
జంపఁబడుచుఁ బర్యెత్తి రాక్షసులు తాము
శస్త్రములువీడి స్పృతిలేక చనిరి లంక: 254

పలువిధాల రాక్షసులదేత పట్టినములు
కత్తి గొడ్డళ్ళు శస్త్రముల్ క్షమను వీడి
ఎల్లదిశలకు భయముచే నెదలు స్రుక్క
వందలుగఁ బారిపోయిరి పరువులెత్తి. 255

కొందరు లంకం జొచ్చిరి
కొందరు కపి బాధితు లగుచుఁ గూలిరి జలధిన్
కొందరు కొంతలఁ చేరిరి
కొందరు కాలికొలఁది చని కూర్చి నేలన్. 256

రణభూమిని పడిన రావణు
తనయునిగని వేలకొలఁది దైత్యులలో వే
రును మచ్చున కయిన నపుడు
గనఁబడకయె చనిరి చెప్పి కాళ్ళకు బుద్ధిన్. 257

రవి యస్తమింప నా రత్నము పోలిక.
నింద్రజి పడ దైత్యు లేగినారు
రత్నము చల్లారు రవివోలెఁ జల్లారు
నగ్నియ ద్లింద్రజి యుణగిపోయె

శంధ్రజిత్తడగంగ లోకంబున
 నెల్లబాధ అరిష్టమెల్ల నడంగె
 శంధ్రజిత్తిటుకూల నింద్రుడు సురలతో
 వరమ సంతోషంబు పడసె నవుడు

తేభ్రమున దేవమందుభు లన్నిమోగె
 ఆడి రచ్చరత్ శిన్నరుల్ పొడినారు
 పుష్పవర్షము కురిసెను మునుటు మేల్చి
 చఖిల మాశ్చర్యకరమౌచు నప్పుడయ్యె.

258

జలములు సర్వదిశలును నిర్మలమయ్యె
 దైవ దానవులు ముదంబు గనిరి
 బ్రాహ్మణుల్ శాంతులై జ్వరతప్తులుగాక
 పొలచుగా కనిరి దేవులును ఋషులు
 కపియాధపులు మెచ్చి రపు డప్రతిద్వంద్వ
 బలము గాంచి దీతిజబల మడంగ
 రాక్షస బలములు రక్షణ గాంచక
 అంకవైపుగ పారి యింక నరిగె

ఆ విభీషణ హనుమంతు లఖిల కపులు
 జాంబవంతుడు లక్ష్మణున్ జాలమెచ్చి
 రణచుచును జిడికలువై చి చఱచి జబ్బ
 రెలమి రఘునుతు చుట్టు నిలచినారు.

259

తోక లెగురవై చుచును గంతులును వైచి
 లక్ష్మనునికి జై జై యగు లక్ష్మనునికి
 అనుచు కేకలు వై చుచు నఖిల కపులు
 కొగలిడుచుకొంచు మెత్తు లక్ష్మణుని కథలు.

260

18 ఇంద్రజిత్తుమృతి విని రాముడు సంతోషించుట—రామాయణసుధ

ఇంద్రజిత్తువు వధ విని యెల్ల సురలు
అప్పుడు లక్ష్మణు డుష్కర మఖిల కపులు
చూచి ప్రేమ సుహృదులు మెచ్చి నేచుదైత్యు
దూఱి వాని చావునకు సంతోషపడిరి.

261

రక్తమునఁ దడిసియు శుభ లక్షణండు
లక్ష్మణుం డింద్రజిత్తుఁ బోరను వధించి
జాంబవంతుని హనుమంతు సంతసమునఁ
గలిసి సర్వవానరులతోఁ గదలి యపుడు.

262

అన్న రాముఁడు సుగ్రీవుఁ డున్నచోటి
కా విభీషను హనుమంతు నాని పట్టు
కొనియు రామునికడకేగి వినయమొప్ప
మ్రొక్కి గీప్పతి దరిని నింద్రుడటు నిలిచె.

263

అపు డవ్యక్తవర్ణము లలరఁ బూజ్య
డన్నకు యింద్రజి ద్వధ నమరఁ జెప్పె
ఆ విభీషణుఁడు మహాత్ముడైన లక్ష్మ
ణుఁ డట నింద్రజిత్తును జంపెనని చెప్పె.

264

—: ఇంద్రజిత్తు మృతి విని రాముండు సంతోషించుట :—

ఈ మహారుఁడగు రాముఁ డింద్రజిత్తు
ననుజ లక్ష్మణుఁడ వధించె నంచు వినియు
అతుల మోచము పొందుచు ననుజుఁ జూచి
ఈ విధంబుగ వాక్రుచ్చెఁ గృత్యవిదుఁడు.

265

“మేలుకట్టణ ! సంతోష మెంతోగలిగె
ఎంతమంచి కార్యమును గావించినావు
ఇంద్రజిత్తును వధియించి తీవు గనుక
ఎంచుమీరక రావణుని వధియించినట్లె.”

265

అనుచు లక్ష్మీవర్ధనుని లక్ష్మణుని గుల్ఫి
శిరఃకు మూర్ఖుని సిగ్గును జెందుతమ్ము
బలిమిస్సే హసం దనతోడపై ని గూరు
సుండఁ బెట్టుకొని యుల రాముండు మరియు.

267

ప్రేమచేఁ దనయొడిచుండు వేగఁ జేర్చి
భృడముగఁ గవుంగలించుచు దేహమండు
శత్రు వీడితాంగములను బక్కడాసి
నిడుద తఱచి యోదార్చుచును తమ్ముఁ దడవి వలికె.

268

దుష్కరపుఁ గర్మచేసి యెంతో శుభంపుఁ
గర్మ నేడు చేసితివి రాక్షస విభిండు
ఇంకఁ జచ్చినట్లే నుమి యింద్రజిత్తు
రావణుని విజయి నైతి సత్వరముగ.

269

క్రూరుడై నట్టి రావణు కుడిభుజంబు
నిపుడతెగఁ గొట్టితి విపుడె యితనికాశ
యము విభీషణ హనుమంతులఱిగి గొప్ప
వని యొసర్చితి రిట్లు మూండు దినములందు.

270

ఇంద్రజిత్తును జంపి మీరిపుడు సన్ను
శత్రు శూన్యుఁ జేసితిరింక సత్వరముగ
కొడుకు చావు విని రావణుండు బలంబు
పన్నుకొని పైకిరాక తప్పదు నిజంబు.

271

పుత్రవధచేతఁ దప్తుఁడై పురిము వెడలు
గెలువదానివాని వధింతు బలమునుగొని
ఈవు సాయమై లక్ష్మణ! యింద్రజిత్తు
వడిదునుమ నీత ధరయు దుప్రాప్తవలగునె.

అటు లోదార్చియు శక్ముఁ గొంగిటను నొమ్మన్ గుచ్చి సంతస్తుడై
యటనున్నట్టి సుషేణుఁ బల్కి ఘనఃకజ్ఞా! వీరసౌమిత్రి యు
త్కృష్ట శల్యుండు విశల్యుఁ డెట్టులగునో గావించు మీయట్టె నీ
నటులే ఋక్షకపుల్ విశల్యులుగనే యానట్లుగా జేయుమీ. 273

వ. అని రాముఁడు చెప్పగా మహాత్ముడగు సుషేణుండు లక్ష్మణుని
ముక్కు దగ్గర ఒక పరమౌషధిని ఉంచగా దానిని లక్ష్మణుఁడు వాసన చూచి
సంతనే విశల్యుఁడలు ప్రణములు పోవ వాధ లేనివాడయ్యెను. మఱియు
రాముఁడు విభీషణుఁడు సుహృదుల యాజ్ఞచేత వానరులందఱనుచికిత్సచేసెను
అంత శల్యములుపోవ వృధలేక ప్రణముల బాధలేనివాడయి సౌమిత్రి సంత
ష్టాంతరంగుఁ డయ్యెను. అట్లే కపిరాజును విభీషణుఁడు ఋక్షవరుడైన జాంబ
వంతునకు ప్రణాదితూన్యడగు లక్ష్మణుని జూచి సైన్యములతోపాటు సంతో
షించిరి. మహాత్ముడగు రాముఁడును లక్ష్మణుఁడు చేసిన యాదుష్కరకర్మకు
సంతోషమున గౌరవించెను. యాధవతులు గూడ ఇంద్రజిత్తు చావు విని
సంతసించిరి.

274

పిదప రావణ మంత్రులు వెడలి చెప్పి
రింద్రజివధఁ జూచి వగ దై త్యేంద్రునికిని
“మహారాజ! లక్ష్మణుండొగి విభీష
ణుని సహాయానఁ జంపె నీతనయు నిపుడె

275

అపజయమే యెఱుంగని త్వదాత్మజా శూరుని శూర అక్షుణం
డిపుడె వధింప అక్షుణుని నెన్నొ శరాలను నొంచి నీనుతుం
డు పడసె స్వర్గమంచు ననుడున్ సుతు ఘోరపుఁ జాపువిన్న దై
త్య పతియు మూర్ఛనొందె స్మృతి నందిచిరానకు పుత్తువాపువే. 276

అతిదీనుండయి వ్లాకులేం దియుండునై యారావణుం డంతటన్
సుతు నాత్తెన్ విలపించె "రాక్షసచమూ శూరాగ్ర్య! యోవత్స! యీ
గతి నీవితమహారధుండవును నాకాధీశు నోడించు ను
గ్గతి యున్నట్టి మనుండవే యిటు సుమిత్రాసూతికిన్ లొంగితే. 277

సునవాసంబును పట్టి మందరము శృంగశ్రేణిఁ గాలాంతకున్
క్షణకాలంబునఁ జీల్చి జాలుదువె లెక్కా నీకు నా అక్షుణం
డన నీరుంతటి వాడె యీగతిని నోయాజానుబాహూ ! పడం
గనినేఁజా యము గౌరవింపవలసెన్ గాదే యింకన్ భూమిలో. 278

ఇదె సర్వామర సంఘ మందయిన నెంతో యోధులే హిందు న
ట్టిదియో స్వర్గము రాజుకున్ సమమ కాటింజేరు ధీరుండొకం
డెదికం బొందును, నింద్రజిత్తుపడు గాలిన్ సోకిదేవ వ్రజం
బు దిగితుల్ బుష్టులున్ సుఖంబుగఁ బరుందుర్ గాదె నిర్భీతితో. 279

ఇప్పుడీ యొక్కడె యింద్రజిత్తుపడ నాకానలన్ నిండు కా
శ్యపి సర్వంబును మూడు లోకములు శూన్యంబొందు దోచెన్గదా
ఇప్పుడంతః పురమందు దైత్యసతు లెంతేనేడ్వఁగా వారిదై
న్యపు తేడ్పుల్ గుహలన్ గరేణువులధ్వనాలట్లు విందుంగటా. 280

ననుదల్లిన్ సతి యౌవరాజ్యమును పూర్ణంబున్ త్రుతిన్ వీడి యో
షున వీరాగ్ర్య! పరంతపా! యెచటకుంగాఁ బోతివోవత్స! కా
లుని యిల్పేరిన నీకు నేనిపుడు నిల్లున్ ప్రేతకార్యాలు చే
తును నెల్లన్ విపరీత కార్యముల యందున్ బ్రవర్తింతువే. 281

అల సుగ్రీవుఁడు రామలక్ష్మణులిటన్ బ్రాణాలతో నుండంగ గుం
డెలలోఁ జొచ్చిన ముల్లుదీయకయె యిట్టి వెందు నన్నీడి యెం
దులకుం బోతివి యంచు నీమొదలుగన్ రోదించునా రావణున్
పలు కోపంబును తాపమున్ గలిగెఁ దీవ్రపంబైన పుత్రార్తిచే! 282

అసలే కోపముఁడై రావణుని నత్యంతంబటన్ వేసవిన్
నుసిగ్గాఁ జేసెడి తీక్ష్ణ సూర్యుఁగర సందోహంబు వోలెన్ స్వకీ
య సుతార్తుల్ కడు మండఁ జేయగి యుగాంత్యంబందు నత్రాలతో
డ నమగ్రోర్ముల సంద్రమట్టులులలాటం బొప్పెఁడుద్రూఢుకటిన్. 283

అలుకచే విజృంభించు దశస్య మొగము
నుండి వృతాసురుని మోములుండి వోలె
హిగలతో నన్ని మండంగఁ బుత్రువ్యధను
క్రోధవళత సీతను జంపఁగోరె మదిని. 284

అసలె యెఱ్ఱుని తన్నయ నాంపలములు
ఘోరమై యింకఁ గ్రోధానఁ గ్రూరమయ్యె
అసలె ఘోరమౌ తద్రూప మలుక చేత
రుద్రునకుఁ బోలె నుగ్రమౌ రూపువాలెచ. 285

మండుదీపంబుల నుండి వోలెను నల్కఁ
దన్నేత్రములను దీప్తాక్షులురలె
పండ్లు పటపటమును వాని పండ్ల ధ్వనులు
త్రిషు చుండ్ర ధ్వనుల్ తీరు చూపె
కాలాగ్నివలె నల్లి కండ్ల దెట్టెటు చూచె
నట దై త్యులు భయాన హడలి మఱచి

చలిచి చరాచరములఁ దినగోరు నంత
కుని బోలునతని దై త్యాళి దరియ

రంతః జాలక్రుద్ధుండైస యసుర విభుడు
రావణుడు పాటు బలమును మరల్చు గోర్కె
యిట్టులనె నేను వేతేండ్లు బిట్టు తనము
చేయ హర్షించి బ్రహ్మ యిచ్చెను నరాలు.

286

ఆ తపో మహిమఁ ద్రప్తునాదా ప్తి వలన
ఎపుడు దేవదై త్యుల నుండి యెనయ భయము;
బ్రహ్మ యిచ్చిన రవితుల్యనర్మ మెపుడు
దై త్యదేవాజి ప్రజఘాతములఁ జెడమ.

287

కనుక నేనాకవచముతోఁ గదల్ రథము
బెక్కి యనిచేయ నింద్రుండే నెదురు కొనునె
దై త్యదేవాజి మెచ్చి విధాత యిడిన
విల్లుగొన రామలక్ష్మణుల్ విడరె యుసురు.

288

వ. అని పలుకుచు రావణుడు క్రోధాంధుఁడయిపుత్రపథచేఁ దపించుచు
సీతను జంపబుద్ధి యందు నిశ్చయించి తామ్రాక్షుండై ఘోరదర్శనుండై దీన
స్వరములు గల దై త్యులందఱతో నిట్లనెను. నావత్స యింద్రజిత్తు వానరులను
వంచించుటకై మాయచేసి సీత ఇదిగో అని చెప్పి పరకాంతగాచేసిచంపెను.
ఇదిగో ఇప్పుడు నేనాసంగతి నిజముఁ జేయుటకై క్షత్రియబంధువైన రాముని
అశ్రయించినసీతను జంపివై చెదను అనిపలికి వెంటనే మాలలువేసికొని స్వచ్ఛా
కాశమువలెనున్న కత్తిని తీసికొని భార్యలతో, సచివులతోఁ గూడి వెంటనే
పుత్రశోకముచే వ్యాకులుండై సీత యున్న చోటికి వెంటనే బయలుదేరివెళ్ళెను
ఇట్లు కుద్ధుడై బయలుదేరి వెళ్ళుచున్న రాక్షసేశ్వరుని జూచి రాక్షసులు సింహ
నాదము చేసి ఒకరి నొకరు కౌగిలించుకొని పలికిరి.

289

“ఇపుడా బ్రాతలు రామలక్ష్మణులు నీదృగ్గీరునిన్ జూచి బా
ధ పడంబోదురు, లోకపాలురును నీదై త్యాధీశుడే నోడిరే
రెవులెల్లన్ రణమందు నిర్జితులెయ్యెరేగాదె ముల్లోక ర
త్నపు సౌభాగ్యము లెల్లఁ దెచ్చి వడిఁ బొందం జాలెఁగా యీతఁడే. 290

బలమందేని పరాక్రమందయిన నెవ్వఁడేని యేతత్సమం
డిలలేడంచు నిశాచరుల్ పలుకగా నీరావణుం డంతటన్
వలదంచున్ హితులెంత చెప్పిన గ్రహింపన్ రోహిణిన్ లాగునన్
అలుకన్ మూర్ఛితుఁడై యశోకవనిలో నాసీతఁజంపన్ జనెన్ 291

హితులొనెయ్యురు పద్మవద్దనుచు వారింపంగ నారావణుం
డతిరోషంబునఁ గత్తిబూని వడిరా, నారాక్షసస్త్రీలచే
నతిజాగ్రత్తగఁ గావఁగాఁబడు ననింద్యస్వాంతయౌ సీత దుః
ఖితయాచున్ విలపించుచున్ వ్యధనుబల్కన్ జూచిలంకేశున్ 292

ఇతఁడు క్రుద్ధుడై దుష్టమౌ మతియుగల్గి
నను సనాధననాధఁ బోలెను వధించు
నను పతివ్రతన్ పలుమార్లు నాకుభార్య
వగుమి యనుచుఁ బ్రేరేప చీ ! యనుచుఁ ద్రోతు. 293

అటులనేఁ ద్రోయవీడు నిరాశఁజెంది
క్రోధమోహంధుఁడై చంపఁగోరివచ్చె
లేక ననుబట్టి బ్రాతలౌ స్మృపసుతులను
చంపెనేమొ ఛీ ! నాపాడుజన్మమిద్ది. 294

కాక సుతవీరి రామలక్ష్మణులఁ జంప
జాల కిటు పాపమైన నిశ్చయము తోడ
రాక్షసుఁడు నన్నుఁజంపును రౌద్రుఁడగుచు
హనుమవాక్యముల్ హీననై వినకపోతి. 295

హనుమ పెక్కియె యనింద్యనైన నేను
అపుడెవెళ్ళిన నిపుడు నాదుపతియొడిని
నుండియిట్లు విచారింపకుండఁ దగని
దాననై యుండియుండుఁగదా ధర్మి

౨౪6

ఏకపుత్రయౌ కౌసల్య యిట్లు తనదు
సుతుఁడు హతుఁడయ్యెనని విన్నచో మరింక
ఆమె హృదయంబు బ్రహ్మలై యగు నటంచు
నాదుచి త్తము తలఁచుచున్నదియె యకట.

౨౪౭

ఆమె యేడ్చుచు ధర్మకార్యాను రూప
మామహాత్ముని జన్మము నట్టి బాల్య
సమయమునునట్టి యౌవనసమయ మెదను
సరిగ న్మరియింపఁగలద యీసమయమందు.

౨౪౮

సుతుఁడు హతుఁడు కాగఁదా స్మృతియొలేక
శ్రాన్ధమునుపెట్టి యింక నిరాశయగుచు
అగ్నిలోనై నఁబడు నీటియందునైన
నకట ! వడి ప్రాణముల్ విడనాడు నిజము.

౨౪9

పాపబుద్ధియై చెడ్డదౌ వక్రకుబ్జ
మంధరనుగూర్చి నిరసన నిందయపుత
అట్టిదాని నిమిత్తమె యకట ! యిటుల
ఆత్మైకగౌసల్య దుఃఖము నందుచుండె

౨౫౦

అనుచు విలపించ నాదీనురాలి సీత
నపుడు శశిలేక గ్రహవశమైన రోహి
ణి నటుగని బుద్ధిమంతుఁడు ఘన సుపార్శ్వ
డనె సచివులడ్డ గించు రావణునికిట్లు.

౨౫1

వ. ఓ దశాస్య! సాక్షాత్తుగా నీవు వైశ్రవణుని తమ్ముడవు. ధర్మమువిడిచి క్రోధమున సీతను జంపఁగోరుచున్నావు. వేదవిద్యా వ్రతస్సాతుండవు. రూప వతియైన సీతను జూడుము. నీవిపుడె కృష్ణపక్ష చతుర్థశినాడు మొదలుపెట్టి అమా వాస్యవాటికి విజయమునకై బలములఁగూడి బయలుదేరితివి. నీవు * ధీరుడవు రథివి. ఖడ్గధారివి రథశ్రేష్ఠమునెక్కి రామునిజూచి సీతనికఁ జొందగలవు. అని చెప్పగా దురాత్ముడయిన రావణుఁడు సుహృదునిచే. చెప్పబడినదానిని విని ధర్మయు క్తమయిన అవాక్యమును గ్రహించి యింటికిఁబోయి వీర్యవంతుడయి మరల సుహృదాదులతో సభనుజూచెను.

302

అంత రాక్షసేతుఁడు రావణాసురుండు
పరమ దుఃఖితుడై దైన్యభావమొంది
వెచ్చనిట్టార్చుచును నల్కవెడలు సింహ
మట్లు కూర్చుండె సభ నున్న తాసనమున.

303

తనయు వ్యసనంబుచేఁ జిక్కు దశముఖుండు
ప్రాంజలియయి వీరులతోడఁ బలికెనిట్లు
త్వరగ రథగజవాజి పాదాతి బలము
గొనుచు వర్షకాలపు మేఘగణముఁ బోలి.

304

* దీనినిబట్టి ఇంతవరకు యుద్ధము మొదలయి 12 రోజులయినట్లు తెలియు చున్నది. పున్నమినాడు సువేలాప్రవేశము, కృష్ణపక్ష పాడ్యమినాడు యుద్ధారంభము, ఆరాత్రే నాగబంధమునుండి మోక్షము, విదియనాడు ధూత్రాక్షవళ, తదియనాడు వజ్రదఁష్ట్రునివధ, చవితినాడు అకంపనుని జంపుట, వంచమినాడు ప్రహర్షుని, షష్ఠినాడు రావణమకుట భంగము, సప్తమిని కుంభకర్షునివధ, అష్టమిని అతికాయాదులను, నవమినాడు ఇంద్రజిద్రణము. ఆరాత్రే కుంభనికుంభాదులవధ. దశమినాడు మక రాక్షుని, నేకాదశి ద్వాదశి త్రయోదశులలో ఇంద్రజిద్వధ. చతురశిని అభ్యుత్థానము.

మీరు వేగమెచని శరాసారములను
కురిసి రాముచుట్టునుముట్టి కొట్టిచంపుఁ
డింకఁ జోనిమీరలు రామునెల్ల మేను
చదువరే పెనేఁ జంపెద జగములరచు.

205

అని యారావణుఁడాడ శీఘ్రముగ దైత్యానీకమంతన్ రథా
లను నారోహణచేసి శత్రువులఁ జీల్పంజాలు బాణాలు గొ
డ్డలులన్ గత్తులు పట్టసంబులను గేలందాల్చి యువ్వానరా
వళి గొట్టన్ గపులున్ గిరుల్ తరులతోఁ బైఁగొట్టిరా దైత్యులన్.

206

అటు సూర్యోదయమాది పోరు కపిదైత్యానీకమం దయ్యెను
తక్కుటనౌ దుములంబునాచు; నపుడే యువ్వోన్య మమ్ముల్ గదల్
పటుభిద్గమ్ములు పెక్కుప్రాసములు తీవ్రంబొప్పగావైచి ముం
దట నేగన్ విహరింపలేచు రజమున్ దాఁగప్పెరక్తాలనిన్.

207

వ. ఇట్లు యొద్దము ఘోరముకాఁగా నేనుఁగులు రథములు కూలము
లుగా, గుఱ్ఱములు మత్స్యములుగ, ధ్వజములు చెట్లుగ, శరీరసంఘములు పడ
వలుగ, రక్తపువేరులా యొద్దమున ప్రవహించెను. అపుడావానరు లందఱు
రక్తప్రవాహములచే తడిసి రాక్షసుల ధ్వజములను గవచములను రథగజవా
జులను నానాయుధములను ఎగిరియెగిరి విఠిచివైచి వారి కేశములపీకి చెవులు
నుదురులను గోళ్ళతోగిరి ముక్కులను తీక్ష్ణమగు గోళ్ళతోఁజీల్చిరి. ఒక్కొక్క
రాక్షసునిపయికి వందకపులు ఫలవృక్షములపయికి పక్షులవలె పరువిడిరి. అపుడు
గురుగదలతోను ప్రాసములతోను భిద్గములతోను గొడ్డళ్ళతోను రాక్షసులు వాన
రులను గొట్టఁగా రాక్షసులచే పథింపబడుచున్న వానరసేనలువెడలి శరణిచ్చు
నట్టి దాశరథియగు రామునిశరణుఁ జొచ్చిరి.

208

ఘనతేజుండగు రాముండంత ధనువున్గై కొంచు వీరాభ్యుదై
చని యారాక్షససేనఁజొచ్చి శరపద్ధాలంత వర్షించె, సే
నను దగ్ధంబొనరించు రాఘవునివెంటన్ సూర్యమేఘా లటున్
గని దైత్యుల్ దరియంగలేరు; గని రుద్రగంభై న తత్కర్మలన్. 309

బలమున్ గంపమొనర్చుచున్ రథికులన్ వై శంఖ మర్పించుచున్
కలనందున్ విహరించురాముని పడిన్ గానన్ విజృంభించు ను
జ్జ్వల వాయున్బలెఁ జూడలేరు తుములంబా నాజిలో భగ్గుమై
చలమై దగ్ధమునై న పై న్యమునె గాంచం గల్గిరారాక్షసుల్. 310

జనముల్ ప్రాణులలోని యాత్మనుబలెన్ సర్వాంగ భాగంబులన్
దునుమంజూచ్చెడి రాముఁజూడ రితఁడే దున్నున్ గజాశీతఁడే
దునుమున్ తీవ్రశరాలఁ గాల్పులము, దున్నున్ హస్తలన్ వీడెఁగా
యనుచున్ గొట్టిరి రాముతుల్యులను దైత్యశ్రేణి యయ్యాజిలో 311

వ. అప్పుడా రాక్షసులు,

సమ్మోహనాస్త్రిన సంమోహితులయి శా
త్రవసేన దహించు రాముఁగనరు

అనివేల రాములనఁచి మరలనొక్క
రాముఁగాంతురు రాక్షసాశి

ప్రమీయించు హైమవాహగ్రంబు కొఱవి చ
క్రమునట్లు గనుగొంద్రు రాముగనరు

ప్రజలటఁ గాలచక్రముఁబోలె దైత్యులఁ
జంభుశస్త్రము రాముచక్రమరసి

యేనుకతె వాభికాంగ సత్త్వార్చిసోప్పీ
 శరములే బండియాకులై చక్రనేమి
 మండలముగనై న ధనుపై మహిత నాతి
 ఘోష యొచ్చగా తేజమె గుంతె దనలె.

12

ప. హయవేగముగల పదివేల యనీకముల రథములు అనగా ఏడు కోట్ల యిరువదితొమ్మిదిలక్షల రథములును వేగముగల పదునెనిమిదివేల యనీకముల యేనుగులును అనగా పదమూడుకోట్ల పన్నెండులక్షల ఇరువదివేల యేనుగులును, పదునాలుగువేల యనీకములు అనగా ఇరవైలక్షల అరువదివేల రోతులతోఁగూడిన గుఱ్ఱములును రెండు నూరువేల యనీకములు అనగా నూటఎనిభయి అయిదుకోట్ల ఎనుబదిలక్షల కల్బలమును దినములో ఎనిమిదవ భాగమున అనగా పొవుతక్కువ నాలుగు గడియలలో ఒక రామునిచే కామరూపులయిన రాక్షసులు అగ్నిశిఖలవంటి బాణములచే చంపఁబడిరి. గుఱ్ఱములు పడిపోయి రథములుకూల జండాలు నేలనిండవ్రాల చావఁగామిగిలిన యారాక్షసులు లంకాపురమువైపు పరువిడిరి. చచ్చిపోయిన ఏనుగులతో గుఱ్ఱములతో కల్బలములతో ఆయుర్దభూమి నిండిపోయి కోపగించిన మహాబలుడగు రుద్రుని స్మశానవాడికవలె గనుపట్టె. అప్పుడు దేవ గంధర్వులు సిద్ధులు

* ఒక యేనుగు, ఒక రథము, మూడు గుఱ్ఱములు, అయిదుగురు కాలి బంటు గల దానిని వత్తయందురు. మూడు పత్తులు సేనాముఖము, మూడు సేనాముఖములు గుల్మము, మూడు గుల్మములు గణము, మూడు గణములు వాహిని, మూడు వాహినులు పృతన, మూడు పృతనలు చమువు. దీనినిబట్టి యేడువేల రెండువందల తొంబది ఒకటి చమువు అగును. ఇట్టి చమువులు అనేక మనఁబడు నని వ్యాఖ్య. దీనిని బట్టి సైన్య సంఖ్యలు చెప్పఁబడెను.

పరమర్షులు మేలుమేలని యారాముని కృత్యమునుజూచి పూజించిరి. అంత మహాత్ముడయిన రాముడు సుగ్రీవుని విభీషణుని హనుమంతుని జాంబవంతుని మైందుని ద్వివిమనిజూచి యా దివ్యాస్త్రబలము నాదా త్ర్యంబకునిదాయని పలికెను. అట్లు శక్రసముండును మహాత్ముడయిన రాముడు అపుడు రాక్షససేనను రూపుమాపి అస్త్రశస్త్రములందు జితక్లముండయు ప్రహృష్టులైన దేవగణంబులచే స్థుతింపబడెను.

313

-: రాక్షస స్త్రీల రోదనములు :-

మును కష్టంబిడనట్టి కర్మగలరాముండో వేనవేలశ్వమల్ అనలంబట్టులు రంగుచిల్కిన ధ్వజాధ్యంబౌ రథాల్ కూల్చగా మన శస్త్రాస్త్రములున్ గదల్ గొనుచు సంగ్రామంబుకై రావణుండును పన్ వచ్చిన రాక్షసాళి చనిపోనల్లాడి రోదించుచున్.

314

హతపుత్తుల్ విధవల్ హతాస్త్రలగు నాయారాక్షసస్త్రీలు నా దితిజాల్ గూడియు దీనులై మిగుల నుద్వేగంబుతో నిట్లు వారతిగా నేడ్చుచు మొత్తుకొంచు నట నన్యోన్యముంజేరి తద్దితులౌ బంధులకై విచారమున నెంతేబల్కిరి జేత్తుచున్.

315

“వేలాడు పొట్టదౌ వృద్ధకూర్పణ వి
కృతరాము స్మరతుల్య నెట్టులరసె

అరసెఁబో నుకుమారు నతిసత్తు సకల భూ
తేష్ట హిసయు నింద్య యేల కోరె

కోరెఁబో గుణకూన్య గుణవంతు నోజస్వి
హిసదుర్ముఖి రమ్మునెట్లుదరిసె

దరిసెఁబో నెఱసినకురులు ముడుతలది
యల్పభాగ్యను నాతడరయు నెట్లు.

ఇట్టి యపహస్యకర లోకహీనమైన
యాయకార్య మెట్టులయ్యె నసురనాశ
మునకె యామె రామునిబల్మి బొందఁగోర
సయ్యె ఖరదూషణవధ దశాస్థ్య పగలు.

316

ఎన్నడు నింకసీతనసురేశుండు పొందఁగలేడు శక్తిసం
పన్నుడయైన రామువయి బాయని మైరముపూనె జానకిన్
క్రన్ననఁ బట్టఁబోయెడి విరాధుని రాముండు నొక్కయమ్మునన్
తిన్నగ లీలనొక్కఁడె వధించె నిదర్శనమద్ది చాలదే.

317

వెఱపుంగొల్పెడి కర్మజేయు పదునాల్ వేపుర్ నిశాటాపళిన్
వెఱపిలేకయె యగ్నిఁబోలు శరవేగంబుచే జంపెదు
ష్యురలౌ దూషణునిన్ ఖరున్ త్రుటిజనస్థానంబునన్ సూర్య భీ
కర బాణంబులఁ జంపెఁగాదె యవియుంగావొక్కొ దృష్టాంతముల్. 318

ఉడుకు నెత్తురుత్రాగు యోజనకర కబం
ధ వధ చాలదొకొ నిదర్శనముగ

ఆ కబంధుడు బిగ్గనార్చుచు వనులు ద
ద్దరిలఁ గూలెనదె నిదర్శనంబు

వీరుఁ డింద్రసుతుండు మేరుతుల్యుండు వాలి
రాముచేఁ బడె నిదర్శనము గాదె

ఋశ్యమూకాద్రిని నెద్రసుక్కు సుగ్రీవు
రాజుజేయుట నిదర్శనము సుండి

అఖిల రాక్షసులకు హితంబైన రీతి
నలరు ధర్మార్థ సహితమౌ నా విభీష
ణుని పలుకు- రావణుండు మోహమున మునింగి
యెసఁగియుంట- వాని చెవుల కెక్కదయ్యె.

319

అనాఁడే గనకన్ విభీషణు హితం బాలించుచో రావణుం
 డీనాఁ డిట్లు శ్మశాన మయ్యెడిదికా దీ లంక; యారాముచే
 అనాఁడే బలికుంభకర్ణుడత నంచాలించి, సౌమిత్రిచే
 ఈనాఁ డట్ల తికాయుఁ డింద్రుజి పడ న్ని రావణుల డెంచఁడే. 310

అకట ! నాతనయుఁడు సన్నయాప్త భర్త
 రణములోఁ జనిపోయినా రనుచు నవట
 రాక్షసుల యేడు పింటింట ప్రబలమయ్యె
 వేల రథగజాదుల రామవిభుడు చంపె ! 321

రుద్రుఁడో విష్ణువో మహేంద్రుండా లేక
 యముఁడో రామురూపముఁ దాల్చి హతులఁ జేసె
 రాముచే వీరులును జావ బ్రతుకుమీద
 ఆశ పో దిక్కువిడి యేడ్చు మరయ నోర్చు. 322

శూరుఁడై వరములు పొంది ఘోరభయము
 రామువల్ల రానెఱుగఁడు రావణుండు
 దేవ గంధర్వులు పికాచ దితిజు లేమి
 రాముచేఁ బడ్డవారికి రక్షలేదు. 323

రావణునికి దుశ్శకునముల్ రణమునందు
 కనఁబడె నవి రావణుని చావునె వచించు
 మును పితామహుఁ డలరి రావణుని కిచ్చె
 వరము దేవరాక్షస దాన వాభయముగ. 324

సరులవల్ల భయంబు లేనట్లు వరము
 అదగఁ డందుచే నరులచే నగును భయము
 అది ధ్రువముగ రాణుననికి నసురులకును
 ఇప్పుడు ప్రాణాంతకమని సూచించుచుండె ! 325

వ: వరముచే బలవంతుడైన రాక్షసునిచే పీడింపబడిన వారై దేవులు ప్రతాశించు తపములు చేసి పితామహుని పూజ చేయుగా అతడు సంతృప్తుడై మహాత్ముడగు పితామహుండు దేవతల హితమున కిట్లు చెప్పెను. నేడు మొదలు కొని దానవ రాక్షసుల భయముతో ముల్లోకములు సంచరింతురు. ఇంద్రునితో పాటు దేవతలెల్ల గలిసి త్రిపురహరు డైన వృషభ పాహనుండు నగు మహా దేవుని ప్రసాదము పొందిరి. అంతలో మహాదేవుండు ప్రసన్నుడై దేవతలతో నీట్లనియె. “మీ హితముకై రాక్షసులకు భయము గూర్చు నొక స్త్రీ పుట్టును. ఆమెయే సీత. ఆమె దావానలము వలె రావణునితో బాటు రాక్షసులను తిని వేయును. దుర్వినీతుండును దుర్మతి యయిన రావణుని దుర్జీతిచే ఈ ఘోర మైన నాశము శోకము గలిగించును. యుగ క్షయ కాలమున కాలముచే నది రావణునిచే బట్టుకొనబడిన వారికి లోకమున శరణిచ్చు వానిని ఎవనిని జూడము. మహా భయమున నున్న వీరికిని దావాగ్నిచే జట్టుకొనబడిన యాడ యేనుంగులకు వర శరణము లేదు. అవసరమును బట్టి మహాత్ము డైన విభీషణుడు ఇందువల్లనే ఆ రామునినే శరణుజొచ్చెను. అని రాక్షసస్త్రీ లందరు ఒకరినొకరు బాహువులతో గొంగలిండుకొని పట్టుకొని భయభారముచే గ్రుంగి పోయి దారుణముగా గట్టిగా బావురుమని యొడ్చిరి.

328

ఇటుల నింటింట జాలిగా నేడ్చుచున్న
రాక్షస స్త్రీల యేడ్పులు రావణుండు
అలకించుచు నిట్టార్చి యతిగ నలిగి
క్షణము ధ్యానించి యపుడును గఱచి పండ్లు.

327

పటపట మన రక్తాక్షుడై ప్రక్కనున్న
రాక్షసులకును గన్గొనరాని వాడె
యగుచు గాలాగ్నివలె మూర్ఛనంది యచట
గొణిగి యనె గండ్ల దహించు జనుండు వోలె !

328

“బలముల నడపు !” డని మహాపార్శ్వతోడ
ఆ మహాదరుతో విరూపాక్షతోడ
వడిగఁ జోయి చెప్పఁ డనఁగా వారు వెఱచి
సృపునియాజ్ఞ వారికి వచియించి రంత.

పాఠలెల్లరు సరె యని హెరరూపు
లగుచుఁ బుణ్యహమును జేసి యునికిఁ జోవ
తగు దశాస్యుని బూజించి తమదు విభుని
జయముకోరి నిల్చి చకట ! ప్రాంజలులె యగుచు.

అంత రావణుఁడు వడిఁ గ్రోధాంధుఁ డగుచు
జొరలెల్లరతో ననె నిదె యుగాంత
రవినిబోలు నమ్ములువేసి రామలక్ష్మ
ణులను యమునిందీ కంపువాడనుగ నుండు.

ఖరుఁ బ్రహస్తు నింద్రజిఁ గుంభకర్ణుఁ జంపి
నందు కరులఁ జంపి ప్రతిక్రియను నొనర్తు
నా శరాభ్రావృత మయి యాకాశ మట్లు
లేర్లు దిశలు గన్నడనట్టు లిపుడె చేతు.

—: రావణుని యుద్ధావేశము :—

ఇదె కపియూధాల నిపుడె ఖండములుగా
విండి యమ్ములచేత చీల్చివై తు
ఇంకఁ గపిసేనల నీ పవనాజపు
రథమెక్కి శరపంక్తిఁ గ్రమ్మివై తు

పడి నబ్బకేసరాల్ వంటి క్రోతుల వద్ద
వదనాల నేన్గటుల్ పఱచి కూర్తు
నాళాధ్య పద్మాలఁబోలు సశర కపి
ముఖముల రణభువిన్ బాలుపు గూర్తు

అనిని చెట్లతో బోరాడు సగ్రకపుల
వందలకొలంది నొక యమ్మెవైచి చీల్తు
ఎవరి భర్త యెవరి భ్రాత యెవరి సుతులు
హతు లయిరో వారి నోదార్తు నరులఁ జీల్చి !

293

నా బాణముల వ్రీలి నలువైపు చెదరి చే
తనలేని కవులతో ధరణిఁ బరతు

నక్కల గ్రద్దలఁ బెక్కు మాంసాశను
లను మాంసములను తర్పణ మొనర్తు

శ్రీఘముగా నాడు శ్రేష్ఠ రథంబును
నా దీర్ఘ ధనుసును నయత తెండు

చావఁగా మిగిలిన సర్వ రాక్షసులను
ననుబట్టి వత్తుగా తను నటంచు

త్వరగ రావణుఁ డన మహాపార్శ్వఁ డపుడు
అచటి సేనాధిపతులకు నాజ్ఞయిడఁగ
సైన్యనాథు లింటింటికిఁ జిన్మితమంత
లంకలో సేనఁగూర్చ వా రనికిఁ జనిరి.

324

క్షణమున రాక్షసుల్ రణమునల్పు భయంకర మూర్తులై మహా
ధ్వను లొనరించుచున్ వివిధ బాణ గదాసి పరశ్వధంబులున్
సునిశిత శూలముల్ ముసల సూక్ష్మ శతఘ్నుల కూట ముద్గరా
లను ఘనయుష్ఠి చక్రముల రాజిత శక్తులఁ గొంచునెవ్వడిన్.

325

అనికిని బైలుదేలి నసురాధిపుడున్ తన సూతుఁ డంతఁ దె
చ్చు నెనిమిదశ్వుముల్ గలిగి శోభిలు న్యందనమేక్కి భీముఁడై
తన ఘనతేజు చేతను రథంబు ప్రకాశిల రాక్షసప్రజం
బును గొనిపెన్ గభీరతను భూమిని జీల్చునటల్ వడిన్ జనెన్. 320

పరమౌ గొప్ప రథంబులెక్కియు మహాపార్శ్వండు నాపై మహా
దరుఁడున్ పిమ్మట శత్రుభీకరుఁడయై తానే విరూపాక్షుండు స్వీ
య రథం బెక్కియు బైలుదేలి విజయం జాకొంక్షగావించి భీ
కర గర్జల్ హింపించుచున్ జనితి యుగ్రంబౌ రణస్థానికిన్. 321

తొక కాలాంతకుఁడౌ యముండటుల సెంతేఁ గ్రూరతన్ విల్లు స్వీ
య కరంబం దవలీల నెక్కిడియు దైత్యవాతముల్ కూడరా
వీకరాకుం డయి వేగయుక్త హయ సంవేగుండయై రావణుం
డిక తద్రాతలె యున్న ద్వారముగ నిట్టి వచ్చె సంక్రుద్ధుడై ! 322

—: రావణునికి అపశకునము తగుట :—

ప. అయ్యవసరంబున

సూర్యుండు ప్రభ పోవ సుక్ష్మేను దివిపైని
కడలందు గాఢాంధకార మలమె

మేఘుండు రక్తంబు మిక్కుటంబుగ గుర్రె
సర్పములును దారి స్కలన మొందె

బెండాల తుదనుండి మెండుగా గ్రద్దలు
సక్క లభముగా నక్కి యుటచె

రావణు వామాక్షి రయముగ నదరెను
ఎడమ బాహువును కంపించె మిగుల

కౌరవు ధ్వని జొంగురై కడు భ్రమించె
మొగము దీనమై వెలవెలఁబోయి యుండె
అనికి రావణుం డరుదేటు నదను నందు
మృతిని సూచించు శకునములి ట్లెన్నొ కల్గె.

329

వ. మణియు సంతరిక్షమునఁ బిడుగువంటి ధ్వనితో ఉల్కలుపడెను. అశుభముగా గద్దలు కాకులతోపాటు అఱచెను, తనకు కాలము త్రోసికొని వచ్చుచుండగా రావణుండు ఈ ఘోరమైన యుత్పాతములను లెక్కచేయక మోహమున వృధానొందువాడయి బయలుదేరినను. ఆ మహాబలులగు రాక్షసుల రథముల ఘోషనువిని వానరసైన్యముకూడ యుద్ధమునకై యెదుర్కొనెను. అంత ఒండొరులఁబిల్చుకొనుచు కోపించి జయముకోరుచున్న కపిరాక్షసులకు తుములమైన యుద్ధము జరిగెను. పిదపఁ గ్రుద్ధుడయిన దశగ్రీవుండు కాంచన భూషణములుగల శరములువర్షించి వానరసేనలపై మహాయుద్ధమును చెసెను. రావణుని బాణములకు కొందఱు శిరస్సులుతెగి కొందఱు వక్షములు కొందఱు చెవులునూడి కొందఱు ఊపిరులువీడి కొందఱు కన్నులుచిల్లి పడిరి. ఎద్దెఱు దశగ్రీవుండు కండ్లెఱ్ఱచేయుచు త్రిప్పచు రథముతో యుద్ధమున వీరవిహారమునలెన్ అట్టలు రావణుని శరవేగమును వానరపుంగవులు సైవలేక పోయిరి.

340

అటులన్ రావణు బాణజాలములచే నంగాల్ తెగన్ భూమిపై
నిటులట్టల్ వడి కూలు వానరులచే నెల్లన్ భువుల్ నిండె, ను
దృఢుండౌ రావణు బాణవర్షముల సైవన్లేక దీప్తాగ్ని ముం
దటఁ గీటంబులు వోలె సంతఁ బరువె త్తంతొచ్చి రవాసరుల్.

341

వాడిమైన బాణములచే బాధ పొంది
పావకార్చులతో తహింపంగఁ బడెడి
గజములును బోలెఁ బరువెత్త, గాలి మేఘ
ముల నటు కవుల ననురాధివుండును దఱిమె.

342

రాక్షసేశుఁ డిటు కపుల రణమునందుఁ
ద్రోలుచును వేగ రాముని దరికిఁజేరె
అంతఁ బరువెత్తు కపులను నరసి శిబిర
మున సుషేణుని సుగ్రీవుఁ డనిచి త్వరగ.

342

రావణు నెదుర్కొనఁ జెట్లె ప్రహరణముగఁ
గొనుచు నరుగ వానిని జుట్టుకొనియె కపులు
ప్రక్కలను వెన్న నాలుగు పార్శ్వములను
గిరులఁ జెట్లను గొని వేగ యరిగి రనికి.

344

అటు సుగ్రీవుఁడు గొప్ప గర్జనముతో నా యా నిశాటాగ్ర్యులన్
త్రుటి నేలం బడఁగొట్టుచున్ విపుల గాత్రుండై యుగాంతంబునన్
పటువై వీచెడి వాయు వద్రులబలెన్ బాణా బ్రుయ్యొగించి పల్
రటితాఁడంబు విహంగ వంక్తివయి టాళ్ళంబోలె గుర్రెన్ గడున్. 345

అటు సుగ్రీవుఁడు కుర్చినట్టి శరవర్షాసారముంబట్టి యు
త్కటదైత్యుల్ శిరముల్పడన్ దెగియు క్రిందనీకూలు పెన్గొండ గుం
పటు నేలంబడి యార్వగఁగని విరూపాక్షుండు దుర్ధర్షుఁ డం
తట స్వాఖ్యన్ గడుఁజెప్పి పైకెగిరి చెంతనీహస్తీపై నెక్కియున్. 346

పడిగర్జించుచు వానరాళి పరువెత్తంగొట్టి సుగ్రీవుపై
కడు బాణంబులువేసి పాటుననుర గ్రామంబులన్నిల్పి యె
క్కుడు హర్షంబును గూర్చుచుండ శరముల్ కోక్కిలలైయన్ గపి
కుండు బాణంబుల దెబ్బలన్డిని సరోమండై మహావేగుండై ! 347

ఇటు నేమాత్రంబును నూరకుండఁ దగదంచెంతో మదిన్బూని యె
క్కుటి చెట్టెత్తి గజంబుమోముపయి వేగంగొట్టఁ జాపంబు నం
తటి దవావి ద్విరదంబు తప్పకొని బాధన్మ్రుక్కి యార్వంగ నం
తట నామ్రుక్కిన యేన్గునుండిదిగి యాదై త్యుండు క్రోధాంధుడై. 348

ఏదురై పోయియు నెద్దుచర్మమును నెంతేవాడియో కత్తిఁ జేఁ
గదియింబట్టి అఘుగ్రవిక్రమము బింకంబొప్పు సుగ్రీవు సు
స్మయఁడై కొట్టఁగఁబోవ వానరవిభుండంతన్ పడిందూకి నీ
రదముంబోల్ పెనుబండరాయి విసరన్ రక్షోవరుండుగ్రుండై. : 49

చరిగాఁబైఁబడు బండరాయిగని యద్దానిన్ స్వఖడ్గంబుచే
విలుగుగొట్టి కపింద్రుఁగొట్ట క్షణమావీరుండు నిశ్చేష్టుఁడై
మరలన్ జేష్ఠనుబొంది పైకెగ్గి భీమంబైన పెన్ముష్టిచే
నురమున్ గ్రుమ్మఁగ దైత్యముఱుఁ డపు డెంతోకొట్టెఁ దవ్వర్మమున్.
: 50

అటు గొట్టన్ గవచంబు నేలఁబడఁగా నాలోనఁ బెన్గాళ్ళతో
నటఁదన్నన్ భువిసోలిలేచి వడిపజ్రాభ ప్రహారంబు లే
యుటయున్ దైత్యుడు తెల్విడవప్పకొని యెంతోదూకి పెన్గుప్పిటన్
పటు నక్షంబునఁగొట్టఁ గ్రుద్ధుండయి శివన్ గాల మీక్షించియున్.
: 51

వడి సుగ్రీవుండు దైత్యు వెన్నుదురుపై వైవంగఁ దవ్వజ్రసం
దృఢమానా యుఁజేతఁగొట్టఁబడి యావృధ్విన్ విరూపాక్షుండు నె
క్కుడు నుర్గుల్గల నెత్తుగ్రక్కుచును బెన్గొండన్ ఝరింబోల న
క్కడి యావాసరులెల్లఁ గన్గొనిరి రక్షకిన్నునా రాక్షసున్
: 52

కనుగ్రుడ్లాడి ధరన్బోరలు నారక్షశ్రేష్ఠు వావిడ్చి జా
లిని పైకెర్చెడి దైత్యుఁజూచుచుఁ గవుల్ ప్రీతిల్లి గర్జింప భీ
తిని దైత్యుల్ పడియార్వ నాధ్వనులు నుద్వేలంబులై వార్ధులో
యన నున్నత్రపు గాంగనీరముల తుల్యంబొచు సోకెన్దివిన్.
: 53

బలము లొండొరులొజిఁ జంపంగఁబడఁగ
చేసవిని నెండిన హ్రదాల విధినినుండె
స్వబలము లణంగిపో విరూపాక్షు డడఁగ
దితిజవతి రావణుండలిగె ద్విగుణముగను.
: 54

చెల్లచెదరై కవులచే చిన్నమైన
 బలము ప్రతికూలమైన దైవమును జూచి
 వ్యధ జనింప దరిగనున్న యరివినాశి
 యౌ మహాదరుఁ గనుగొని యనియెనిట్లు. :55

ఇప్పుడో మహాబాహు! జయించునాశ
 నీయెడనె నుండె నరిజంపు నెఱపుబలము
 ప్రభుఋణము దీర్చునట్టి కాలంబె యిదియు
 వెడలిబాగుగఁ జూపుము విక్రమంబు. :56

అనుచు రావణుడన సరేయనుచు దైత్య
 ముఖ్యుడగు మహాదరుండును పురుగు నిప్పు
 బలె నునిరి సైన్యమునుజొచ్చి ప్రభునియొక్క
 వీరుడగుచుఁ దేజస్వియై పోరునలిపె. :57

ఘనబలులు వానరులు భయంకరమయైన
 యరిబలముఁజొచ్చి దైత్యుల నపుడె కొట్టి
 రామహాదరుడో యల్లి యరుల తొడల
 కాళ్ళుచేతులు నరకె బంగరు శరాల. :58

అపుడు కవులు దైత్యులచేత నడఁచఁబడుచు
 దిశలఁబాటు సుగ్రీవు దిక్కుఁజనిరి
 ఆజిలోఁ గపిసైన్యము హడలి పఱవఁ
 గనుచు సుగ్రీవుండును మహాదరుని నెదిరె. :59

అంత గిరివంటి ఘనఘోరమైన జాయి
 గొని కపీకుండు దైత్యుని దునుమవిసర
 అదియుఁ బైబడుచుండుట నరిసిచెదర
 నామహాదరుడమ్ముల నపుడెకొట్టె. :60

వేగనాటాయి బాణాల వేయి ముక్క
అగుచు భువిగ్రద్దల సమూహముట్లు పడియె.
అట్లు తాయె భిన్నమగుట నరసి యలిగి
చెట్టుపీకి సుగ్రీవుఁడు చిమ్మికొట్టె.

261

అపుడు వరపురంజయుఁడౌ మహాదరుండు
బాణములచేత నదిచీల్చి తానుజూచి
కపివిభుఁడు భూమిఁగల వరిఘను గ్రహించి
హస్తలాఘవమునుజూప నసురనెదిరి.

262

ఆవరిఘుకొనచే నైత్యు నశ్వములను
కొట్ట గుఱ్ఱముల్వడిన యాకొమరు రథము
దిగి మహాదరుఁడును గదన్ తిగిచిపట్టె
గదను వరిఘుఁబట్టిన విక్రాంతు తెచ్చి.

263

గోవృషభములట్లు మెఱపు మేఘులనుబోలి
ఉఱుమ నైత్యుఁడు గదవేయ దరికివచ్చు
మండి రవిఁబోలు గదఁజూచి మహిత కపియు
వరుష తామ్రాక్షుఁడగు గదన్బరిఘువైచె.

264

వరిఘు గదచేతఁ బడిపోవ ధరణినున్న
హేమభూషితమైనట్టి యినుప ముసల
మును గ్రహించివేయఁగ నాతడును మతోక్య.
గదనుబట్టి క్రుద్ధుండయి కరముఁగొట్టె.

265

అంత నాగదయుఁ బరిఘయు నతనిపైని
పడఁగ మండెడి యగ్నులవలెను నిద్ద
తోండౌరులను గుప్పిళ్ళచే మండికొట్ట
నిద్దలును నేలపయిఁ బడిరింక మఱి.

266

వారలిద్దఱు వడిలేచి బాహుబలము
కనఁబఱచి కొట్టుకొని శ్రమంబునను స్రుక్ష్మి
రవలదరినున్న ఖడ్గము ననురగొనఁగ
కవివతియుఁ జర్మతోడ ఖడ్గమును గ్రహించె.

361

వారుక్రుద్దులై యుఱచుచుఁ బరువులై త్తి
కత్తులై త్తుచుఁ బొంగుచుఁ గవఁచుందు
తెలివిచూప దక్షిణపు మండలము గాఁగ
తిరుగుచును గెల్పుకయికోట్టి తిరిగినారు.

368

ఆ మహాదరుడో శూరుఁడగుచు వీరు
మెచ్చుకొనుచు మహాచర్య గుచ్చుకొనఁగ
కత్తివడవేయఁ గత్తితోఁగత్తి యుంటు
కొనఁగలాగి కపిండుఁడు క్రోధమెసఁగ.

369

స్వర్ణకుండల యుక్త శీర్షంబుతోడఁ
గొని శిరస్థానిమునుగూడఁ గొట్టివై ప
తెగినతలగల్గి భువిపైని తెల్కివడఁగ
అదిగనుచు దైత్యబలములు నంతబాఱె.

370

అవల హర్షించి సుగ్రీవుఁ డప్పుడార్ప
రావణుఁడు మండె, హర్షించె రాముఁడపుడు
రాక్షసులు దీనచిత్తులై త్రస్తులగుచు
దిశలఁ బరువై త్తినారు వివీర్ణమతిని.

371

ఆ మహాదరు భువిఁగూల్చి యుద్రినట్లు
సూర్యసుతుఁడు ద్యుతిమెఱసె సూర్యుఁడట్లు
అంతఁ గపిరాజు జయమొంద నవనిపైని
ప్రాణులు, దివిన్ సురలు మెచ్చ పఱలెనతఁడు.

372

ధరను సుగ్రీవుచే మహోదరుడు చూచు
అమహోదరుడల్లి శత్రుత్వమును
భయముగొల్పు సంగమసేన జాడతతుల
కాడ నుండి పండ్లబుర్రాల్చి గభుజతలలు.

273

—: అంగదుడు మహాపార్శ్వనితో పోరుట :—

ప. మఱియు సతండు కొండలు వానరముల్కుల శిరములను కొండటి
స్పృంపములను కొండలు పార్శ్వములను బాదములచేత ఛేదించెను. ఆ మహా
పార్శ్వనిచేత కాశింపఁజడి వానరులు విషన్నులయి చేష్టలుడిగి పొడిరి. అంత
సంగమము బలమిట్లు ఉద్విగ్నమగుటఁజూచి స్వప్నమందు సమాద్రమువలె వేగ
ముగ విజృంభించి సూర్యరశ్మి సమకాంతియగు నినుపగరిఘను గ్రహించి
మహాపార్శ్వనిమీఁదఁ బడవయిచెను. అపుడా ప్రహరముచేత వైతన్యముపోవ
అతడు రథమునుండి సంజ్ఞలేక క్రిందఁబడెను. అపుడు నీలమేఘముపంటి మహా
వీరుడయిన ఋక్షరాజు మేఘముపంటి తన వ్యూహమువెడలి గిరిశృంగము
వంటి పెద్దతాపినితీసి గుఱ్ఱములను రథమును పడఁగొట్టెను. అంతట సంజ్ఞ
పొంది మహాబలుడయిన మహాపార్శ్వడు అంగదుని జాలబాణములచేగొట్టె.
మూడుబాణములచే జాంబవంతుని బహుశరములచే ఋక్షరాజయిన గవాక్షుని⁴
పక్షమందు గొట్టెను.

27

అంత సంగమండు శరభిన్నాంగులయిన
జాంబవంతు గవాక్షుని సరిగఁజూచి
ఘోరదరిఘను గ్రహించి క్రోధమెచ్చ
రెండుచేతులఁదిప్పి రాత్రిచరుఁ గొట్టె.

275

అప్పుడా పరిఘనుత్రిప్పి యానిశాటు
సశరధనువు శిరస్త్రమున్ క్షమనుగూల్చి
చండు; డయి యుజ్జేతితోఁ గుండలాఢ్య
కర్ణమూలానఁ గొట్టియు గర్జచేసె.

376

ఇంక మహాపార్శ్వండును మహాధృతియు ద్యుతియు
గలిగి వేగముగా నొంటికరముతోడ
నూనెతో బ్రతిదినమును సానపట్టు
భూద్రసారమౌ గొడ్డలినిఱుని వడిగ.

377

అంగదు నెడమ విపులభుజాగ్రమందు
వేయఁగా దానిలాఘవ మేర్పడంగ
వేగఁ దప్పించుకొని బహువీర్యమొప్పు
పితృసమ వరాక్రముడయి గుప్పిడినిబట్టి.

378

పిడుగువంటి స్పర్శముగల్గి వడిగఁబడెడు
నట్లుకొట్ట రాక్షసుఘోరి మపుడె వ్రీలె
మఱియు నాదెబ్బతోఁ గళ్ళుతిరిగి నేలఁ
బడంగ దరినైన్యమును తోకముడిచి పాతె.

379

అట్లుమహాపార్శ్వండు పడినయటులు తెలిసి
రావణుండు మఱియుమండె, రాక్షసులును
భీతినార్వ వానరులురెచ్చి వేగ సింహ
నాదములుచేయి అంకయున్ బ్రద్ధలయ్యె.

380

అట్లై కపినాదముల నిండుఁ డమరగణము
చేయుచున్నాహగర్జన చెవులఁబడంగ
రాక్షసాధ్యక్షుడై నట్టి రావణుండు
మరల యుద్ధాభిముఖుడౌచు తిరిగెవేగ

381

బవరూబందు ఘనుల్ మహాదర మహాపార్శ్వల్ గడున్బోరి కూ
ల విరూపాక్షుడు మృత్యువాతను బడన్ రక్షోవిభున్ క్రోధ ము
ద్దవడిన్ పైబడ సూతుతోననె నమాత్యశ్రేణి దుఃఖంబు నీ
రవ లంకావ్యధఁ బాపెదన్ దునిమి ఆరామున్ సుమిత్రాసుతున్. 382

నేవడిఁబోయి సీతయను నెయ్యపుఁ బూవును పండుగల్గి సు
గ్రీవుఁడు జాంబవంతుఁడు నొగిన్ హనుమంతుఁడు మైందుడంగదుం
డావరుడౌ సుషేణుడును నాద్వివిదుండును గంధమాదనుం
డావరశాఖలై తగిన యానరరామతరున్ పెకల్చిదన్. 383

అని గర్జించి రథంపుఘోషల దిగాద్యంతంబులున్ సర్వముల్
ధ్వనియింపన్ వెనువెంటనే యతిరథాధ్యక్షుండయౌ రావణుం
డును నారాము నెదుర్కొనెన్ నగములేళ్లున్ కాననంబుల్ పురా
లును నేనుంగులు పండులండజ మృగాలున్ భూమికంపింపగన్. 384

అంత రావణుఁడు సుఘోరమైన తామ
సాస్త్రమునుగొని కపులసైన్యము దహింప
కపులు నెల్లరును పడిరి యుగ్రంబయైన
రజములేచె భగ్నులు వానరాశివల్ల. 385

బ్రహ్మ నిర్మించినట్టి యస్త్రమును వారు
సైవలేకపోయిరి రాక్షసాధిపుడును
వేసిన శరాలఁగని నంతగాసి చెంది
పందలుగఁ గపిసేనలు భగ్గుమయ్యె. 386

రాముఁడో నిల్చియుండె; నారావణుండు
కపులసేనఁ బర్యైత్తింది; కదలకుండ
ఓటమియె యెఱుంగక యటనున్న రాము
కడకుఁజని భీకర రణరంగమున నపుడు. 387

అట శత్రుండము డజ్జవత్త్ర నువిశాలాక్షుండు సద్బాహు వు
దృఢ వీరుండగు రాముఁడా మనుజుతో భాసిల్లి శ్రీవిష్ణుముం
గిట దేవేంద్రునిబోలె నుండంగను నింగిన్ రాముయుండె ముం
దట దీర్ఘంబగు విల్లుదాల్చి నిలుచుండన్ రావణుండా రసెన్. ౩౭౭

అవలన్ అక్షయము క్షుద్రై బలియునై యుండున్న రాముండు నా
హవమందున్ బరువెత్తు వానరులవై కత్యంతమున్ వచ్చు నా
దితిజాధీశుని రావణుంగనియు నెంతేహృత్తె యుండి యా
భువి భేదించెడునట్లు కార్ముక వరంబున్బట్టి వేగంబుగాన్. ౩౭౮

రావణు బాణజాలముల రాముండునెక్కిండ పెన్ విభీ
తావహ హైషలన్ గడుశతంబుల కొద్దికపుల్ నిశాబులా
రావము చేయుచుండిరి రాజకుమారుల బాణవంధలో
రావణుడర్కు చంద్రుడరి రాహుసమాసనుబోలె భాసిలెన్. ౩౭౯

ప. అంతట ఆ రావణుతో మొదట రాముండు దాను యుద్ధము చేయు
గోరి ధనుస్సుసారించి యగ్నిశిఖలవంటి బాణములువేయఁగా అవి పచ్చీరాగనే
మహాతేజుండగు రావణుండు బాణములచే వానిని వారింపెను. ఒక బాణముతో
నొకబాణమును, చూచితో చూచిని, వదిలినతో వదిలినని హస్తలాఘవము
చూపుచు లక్ష్మణుని బాణములను ఛేదించెను. అప్పుల సమరంజయుడగు రావ
ణుండు సౌమిత్రినిదాటి శైలమువలె సచలుడయియున్న రాముని సమీపించెను.
అటుసమీపించి క్రోధముచే నెత్తిదేజిన నేత్రములతో రామునిదరికివచ్చి రాము
నిపై శరవరంపరలను గురిపించెను. అంత రాముడు రావణ బాణములను
చూచి అవి వచ్చినదేతడవుగ శీఘ్రముగ భల్లములతో ప్రకాశించు హైరముగాఁ
గోపమునఁ బయిలడు పాములనుబోలె ఛేదించెను. ౩౮౦

రామునిమీద రావణుడు రావణమీదను రాముడున్ కడున్
 భీమసుతిష్ఠ బాణములు వేగముగా గురిపించి రొండొరుల్
 ఏమియు వెన్నుచూపకయె యెంతయొకలము సవ్యమండలం
 బై మణియున్ మణిన్ మణి యుమాధ్యశరాల్ కురిపించిరంతటన్. 392

అటు వారుగ్రమమాధ్యులై బలముతో నన్యోన్యమే యొక్క మా
 రట యుద్ధంబొసరింపఁ బ్రాణులు భయమెందెన్ దివిన్ మహా
 తృట నానాశరపృష్ఠులున్ గురియ నుగ్రంబై స యెండల్చనన్
 పటు విద్యుత్తుల మాలికల్ వరుసగా వ్యాపించినట్లే తగెన్, 393

శరవర్షంబుల నాకశంబును గవాక్షాధ్యంబుగాఁ దోచె వా
 రిరువుర్ దారుణ గృధ్రపత్త్రములు తీవ్రీభూత బాణావళిన్
 కురుపన్జేసి దివంబునంధతమసక్రూరంబుగాఁ బోరాస
 ర్పిరి సూర్యుండును నస్తమింప జలదాలే లేచినట్లాపేగా. 394

ఒండొరుల్ చంపంగ నుంకించెడి తదాజి
 వృత్తేంద్రుల రణంబు రీతిఁ బరఁగె
 ఇరువురు విలుకాండె యెరువురు చతురులె
 యిరువు రస్త్రవిదులె యిరువు లేర్పి
 రిరువు లెట్లెటు పోవుదు రటు హతహత వా
 ర్ధ్యార్ము లటుఁ శరములును వెడలె
 బాణప్రయోగ ప్రవర లోక రావణ
 రావణుఁ డాస్యాన రాముఁ గొట్టె

అతఁడు రౌద్ర ధనుష్కృత వ్యధ నుత్ప
 లదళ రుచిఁబోలె దానిలీలగ సహించె
 ఇంకను రాముండల్లి విలుగ్రహించి మిగుల
 నస్త్రములవేసె ఘనతేజుడగును నపుడె. 395

సున మేఘంబులొ నభేద్య కవచాగ్రంబందుఁ బడఱి దా
 రుణ బాణంబులుగూడ రావణుని కెట్లున్ బాధకల్గింప వా
 యెను నింకన్ సకలాస్త్రకోవిదుఁడు తానేరాముఁ డేపార రా
 వణు ఘోరింబున గొప్పదా శరముచే వై శంబు కొద్దెన్ గడున్. : 98

ప. అంత నా రాముని బాణంబులు అయిదు తలల పాములు పల్లె రావణునికిఁ బ్రతికూలములై బుసలు కొట్టుచు భూమిని జొచ్చెను. క్రోధముచే నొళ్ళు తెలియని రావణుఁడు రాముని యస్త్రమును కొట్టి మహా ఘోర మైన యాసురాస్త్రమును ప్రయోగించెను. అది సింహములు, వ్యాఘ్రములు, కంక శములు, కాకులు, గ్రద్దలు, డేగలు, నక్కలు ఈ మహామృగములు మొదలైన జంతువుల ముఖములను దాల్చి నోరు దెఱచి భయంకరములై అయిదు ముఖములు గలిగినవై నాకుచున్నట్లున్న వాడి బాణములను విడిచెను. ఇంతే గాక గాడిద ముఖములు మకర, సర్ప ముఖములైన యితర శరములను గూడ అవి రామునిపై కి సృజించెను. బుసలు కొట్టు వీనిని మాయావియైన రావణుడు విడిచెను. అప్పుడా రఘునందనుఁడు అసురునిచేఁ గొట్టఁబడి మహాత్మాహుఁడై యెనకోపనుఁడై పాపకాస్త్రమును ప్రయోగించెను. అది అగ్నివలె దీప్తముఖములు, సూర్యునివంటి ముఖములు, చంద్రునివంటిది, అర్థచంద్ర ముఖములు భూమకేతు ముఖములు, గ్రహ నక్షత్ర ముఖములును, మహోల్కాముఖములు విద్యుజ్జ్వహోద్భవములును ఇతరములైన శరముల సృజించి ఆ రాముని శరములు రావణుని శరముల నెదుర్కొని అకాశమున లయ మొందినవి. ఎవరిని క్షేళపెట్టని కర్మగల రామునిచే ఆసురాస్త్రము నిహతమగుటఁ జూచి కామరూపులగు సుగ్రీవ ప్రహులు లగు కపట గర్జించిరి. రాముని చుట్టుకొని రావణ బాహు నిర్మితమైన యస్త్రము నిహతమైనట్లు చూచి సంతోషముచే కపీశులు నాదములు చేసిరి.

అంత నా యుక్తమును ప్రతిహతముకాగ
 పనుజవతియు రెట్టింపు క్రోధమున మునిగె
 మయుఁ డొసగిన రౌద్రాస్త్రము మహితబలుఁడు
 రావణుఁడు వేయఁబూనె నా రాముపై ని.

398

ఆ రౌద్రాస్త్రమునుండి చూచి గద లేపారెన్ జ్వల ద్వజ ప
 త్పారంబౌ ముసలాలు వింట మొలకె త్తంజొచ్చె, నందుండి యే
 వేణీ ముద్గర కూట పాశ గణముల్ పిడ్గుల్ యుగాంతమునం
 దేరిశిన్ పననాలు వెల్పుడు నటే యెన్నో బయల్దేఱఁగా :

399

అంత ను త్తమాస్త్ర విదులం దగ్రసరుఁడు
 రాముఁడు వడి గాంధర్వాస్త్ర రాజ మేసె
 రావణుఁడు తన యుక్తము ప్రతిహతంబె
 యగుటఁ గని యల్లి సౌరాస్త్ర మపుడువేసె !

400

అపుడు భీమవేగుండు దశాస్యుఁ డెంతో
 నేర్పుతో వేయు నస్త్రాని నింగినుండి వెలుగు
 చక్రములు బైల్వెడల సూర్యచంద్రు లొది
 గ్రహముల దిశ లటు వెల్లె గగన మెల్ల.

401

చిత్ర చక్రాల రాముఁడు శీఘ్ర మరసి
 యుడఁచ నది చూచి రావనుఁ డపుడు రెచ్చి
 వది శరంబుల రాము సర్వంపు మర్మ
 ములను గొట్టి విజృంభించె పూర్తిగాను.

402

రావణుని పది బాణాల రాముఁ డపుడు
 కొట్టఁబడి సుంతయుఁ గదలకుండె మఱియు
 రావణుని సర్వగాత్రాల రణవిజేత
 రాముఁడును తీవ్ర బహుళశరాలఁ గొట్టె.

403

ఇంతలో లక్ష్మణుడు రాము నించు తమ్ము
డపుడె యేడు బాణంబుల నట గ్రహించి
రావణునిది మనుష్య శీర్ష ధ్వజంబు
జ్వలితకుండల సూతు శీర్షమును గొట్టె.

మఱియు లక్ష్మణుఁ డిక గజ కర్ణ సమాన
రావణ ధనుస్సు నైదు శరాలు వేసి
విజువ; సంతట నీలాభ్రగిరి సమాన
వాజుల విభీషణుండు గదన్ వైచి కొట్టె.

అపుడు గుఱ్ఱాలు కూలిన యరద మిట్టె
ఎగిరి దిగి రావణుండు భ్రాతయెడల మెండు
కోపమున మండుచును చాల గొప్ప శక్తి
దాల్చి యా శక్తి విసరెను తమ్మునిపయి.

దరికి రాకుండనే సుమిత్రా సుతుండు
దాని మూఁడు బాణాలచే త్వరగ నటుక
సంతఁ గవులలో ముదముచే నలమె ధ్వనులు
అప్పు డది నిప్పుమిసి యుల్కి యట్లు పడెను.

ఇంక గొప్పగా మిగుల సర్పింపఁ దగియు
కాలునికిఁ గూడ దరిచేరగా నశక్య
మగుచు తన తేజుచే నుండి యలరు నొక్క
విపుల శక్తి రావణుండును వేగఁబట్టె.

బలయుతుఁ డగు రావణునిచే వడిగ విసరఁ
బడుచు దరియరాక మహేంద్రు వజ్ర మట్లు
ప్రభలనది మహాఘోరమై జ్వాల లుమిసె
సంతలో వీరలక్షణు డడఁగిలిచె.

ప్రాణ సంశయమునఁ బడ్డ యా విభీష
ణుని మహావీరుఁడైన లక్ష్మణుఁడు గాన
రావణుని ఎదురుకొని విల్ సొగఁదీసి
రావణుని పై ని బాణ వర్షములు గురిసె.

410

అంత బాణపల్లాల మధ్యన్ గనుబడ్డ
రావణుఁడు విభీషణునిపైఁ బరాక్రమంబు
చూపలేక వానిని గొట్టు చూపు త్రిప్పు
లక్ష్మణుఁడు విడిపించిన భ్రాతను వడిన్.

411

లక్ష్మణునిపై పు తిరిగి యీలాగు పలికె
“ఓ బలశ్లాఘి ! యింక నీవో విభీష
ను నిటు విడిపించుట, విభీషణుని త్యజించి
వినుము యాశక్తి సేవయిన్ వేతుఁ ద్వరగ.

412

ఇది నీ గుండెను జీల్చి నెత్తు గురుత్తు రలరం గింపారు; నాబాహుచే
వదలగాఁ బడినట్టి శక్తి యిది నీ ప్రాణాలనే తీయు కే
గద యంచున్ రిపుహంత్రయై కడు సమోఘంబై నినాదించు నె
న్మిది గంటల్ గల శక్తి లక్ష్మణు వయిన్ వేసెన్ దశామ్యుం డటన్. 413

అది వ్రజంబులు సౌషణెట్టుచు భయంబత్వంతమున్ గూర్చుచున్
కదనోర్విం దన తమూఁ గొట్టఁ గని “భగ్నంబాచు నీశక్తియున్
చృధయొగాక శుభంబు లక్ష్మణునికి పేగావుత మ్మంచున
య్యదసన్ బైఁబడుకొని జూచి యనె నొమ్మున్ రాముండయ్యాజిలో.

414

ఇది దుఃఖించెడి వేళ గాదనుచు నెంతేఁ జిత్తమం దెంచి యా
యదనన్ రావణుఁ జంపఁబూని తుములంబొ యుద్ధముం జేసియం
దెదరిక శక్తి విభిన్న పక్షసుని రక్తి క్లిన్ను భ్రాతన్ పదే
పదే రాముండు ససుప్త యుత్సములతో సర్వాధ్యాద్రిన ట్లాంసెన్. 415

బలవంతుండగు రావణుండు వినరన్ వక్షంబునన్ గ్రుచ్చు కొ
న్నలన చ్చక్తిని వానరాగ్రులు ప్రయత్నాల్ చాల గావించియున్
వలు బాణంబుల దెబ్బలన్ దినుటచే భంజింపలేరై రి యా
తల సౌమిత్రి యురంబుఁ జీల్చుకొనుచున్ తచ్చక్తి చొచ్చెన్ భువిన్.

418

బలవంతుండగు రాముండంత భయదంబౌ శక్తి ముంజేతులన్
గలియం బట్టియు విర్చివైచి మది లాగంజాలు నాయంతలో
వల మర్కంబులఁ జీల్చు బాణముల సర్వాంగంబులన్ రావణుం
డలకన్ మండియు వేసె రామువయి నయ్యాజిన్ విజృంభించుచున్.

417

అట రాముండిక రావణాస్త్రముల లక్ష్యం బేమి గావింప క
చ్చొట సౌమిత్రిని గొంగలించి హనుమ త్సుగ్రీవులం జూచుచున్
ఇటుపై నన్ గపిముఖ్యులార ! యిట మీరీ లక్ష్మణుం జుట్టి ముం
దటనే యుండుండు విక్రమించు నదనున్ ప్రాప్తించె నీనాటికిన్.

418

వేసవి పోవ ముప్పు కయి వేచెడి చాతకవక్షివోలే నే
నీ సమయంబు కోసమయి యెప్పడినుండియొ వేచియుంటి నేఁ
డా సమయంబు వచ్చె మ దనంత పరాక్రమముం గనుండి నే
నీ సమయంబు నందె వధియించెద రావణు పాపనిశ్చయున్.

41-

ఇక వాడెంతో సమయము బ్ర
దుకఁ డీ రావణుని జంపుదును గప్పలారా
ఇక నుంచి రాముడో మఱి
యిక రావణుడో యిద్ద రెటు నుండరు గా.

420

చనియెన్ రాజ్యము కాననంబులు నివాసంబయ్యె పల్దండకన్
పనులం దట్టిటు వర్చులెత్తితిఁ గటా పై దేహిఁపో దైత్య ఘ
ర్షణ మయ్యెన్ ఘన దుఃఖముల్ నరక తుల్యం బైన కష్టాలు గ
ల్లెను నేఁ డా ఖలు రావణున్దునిమి వర్జింతున్ సమ స్రాపదల్.

421

ఎందుకై వాలిన్ వధించి సుగ్రీవుఁ బ
తిగఁ జేసి కపి సేనఁ దెచ్చినాఁడ

ఎందుకై సేతు బంధించి వారిని దాటి
యుద్ధము చేయ సన్నద్ధుఁడైతి

అందుకే రణమధ్య నా దురాత్ముని బాపి
దునిమిత్తీరవలెఁ బోద్రోయరాదు

అందుకే కళ్ళకు నగపడ్డ రావణు
దృగ్విషాహి నటు త్యజింపరాదు

ఇంక దుర్ధర్షులగు • దానవేంద్రులార !

స్వప్థులై పర్వతాగ్రాలఁ జఱియలందు

మీరు గంధర్వ ఋషి దేవ చారణులను

రామ రావణు యుద్ధము న్లాంతుగాక.

422

వ. మణియుఁ జరాచరము లగు లోకములు భూమి యున్నంత వఱకు
పతలును జెప్పుకొనునట్లు యుద్ధమున ఫౌర కర్మ గావించెదను. అని పలికి
పేలి బంగారు భూషణములు గల వందలకొలది బాణములతో రాముండు రావ
ణుని గొట్టఁగా రావణుండును జ్వలించు బాణములును, ముసలములును రాము
నిపై ధారలచే మేఘము వలె వర్షించెను. ఒండొరులఁ గొట్టుకొనుచు రామరావ
ణుల బాణముల కన్యోన్యము యుద్ధము తుములమై ఫౌష యుక్తమై జరి
గెను. రామ రావణులు ప్రయోగించిన బాణములు భిన్నములై, శీర్షములై
పండుచు అంతరిక్షమునుండి క్రింద రాలినవి. అద్భుతావహమై వారియుద్ధము

* దనువు కొడుకులు = దానవులు శ్రీశృంగ. దానవులువేరు, దైత్యులువేరు.

సమస్త భూతములకు భయము గొల్పును, మింటను నేలను ధ్వని చేయుదుం
డెను. మహాత్ములకై దీపించి ధనుస్సును ధరించిన రాముడు వేసిన శరణుల
వృష్టులచే గప్పబడి రావణుడు బాధపడి భయముతో నాతితుఫానుచే ముప్పు
వలె బారిపోయెను. 423

బలియౌ రావణ శక్తిచే బడిన యా భ్రాతన్ సుహృదూ నె
త్రులచే దడ్డిన లక్ష్మణున్ గని- దురాత్ముండై న యా రావణున్
ఖలు ఘోరాహవమందు నొంచుచు రేపుంబుల్ వడి రి
తుల వర్షించుచున్ సుషేణున్ గని తోడ్కొని రాముండియిల్. 424

ఇదిగో రావణశక్తిచే ధరణిపై ని లక్ష్మణుండో పడెన్.
మదికిన్ శోకము గూర్చుచున్ సుఖుడు పామట్టుల్ కడున్ దొర్లెడిన్
రుధిరాద్ధ్యుండగు వీరు బ్రాణప్రియు ఘోరున్ లక్ష్మణు జూడ నా
హృది నీరై బలమేగె వ్యాకులుడ నా ని నాకు శార్వరిబై దీ. 425

రణమున్ శ్లాఘ యొనర్చు భ్రాత మరి కళ్యాణుని చేకూర్చు ల
క్షణముల్ గల్గిన లక్ష్మణుండె ఇల పంచత్వంబునే సొంచునో
పనియేమి యింక వట్టి యా బ్రదుకులో నాకింక సౌఖ్యంబు తో
డను లాభం దెడి, నామ వీర్య మిదిగో లజ్జించుచున్నట్టులొ. 426

ధనువో జాతిడి యట్లయే శరము లస్త్రాస్త్రెల్ల నిస్సారమౌ
కనుచూ పత్రుల నిండె, గాత్రములు స్రుక్కంజొచ్చె స్వప్నానంబో
లెను, తీవ్రం బగు చింత వర్షిలెను, మూర్ఛిల్లం బడన్బోవ, దా
రుణుడౌ రావణ శక్తిచే బడిన ఘోరుం టముం గన్పంతలో. 427

కడు నిట్టూర్చెడి యార్తు మర్మముల నాఘాతాలచే నేలపైఁ
బడి యున్నట్టి ప్రియానుజున్ దన బహిఃప్రాణంబు నీక్షించి రా
ముడు చాలా వ్యధఁ జెంది ధ్యానము కరంబున్ బొంది శోకార్తి మ
గ్నుడ యౌచున్ విలపించె వ్యాకులములొ గోడొందు గాత్రాలతో. 4:11

రణభువి దుమ్ములోనఁబడి లక్ష్మనుఁడే మృతిపొందఁ బ్రాతృ మృ
త్యున గను నాకు నీ రణముతోడఁ బనేమిటి ప్రాణముల్ ధరిం
చినఁ బనియేమి, నీతయును జేకుఁ నేమి ప్రయోజనంబు వ
చ్చిన భున రాజ్యమొంద ననుఁ జెందెడి లాభ మదేమి ధాత్రిలో. 4:12

ఇటు విలపించుచున్ వికలితేంద్రియుఁడై యుసురంచు నూర్చి యా
రటమునఁ బల్కిఱున్ దొరలు రామునిజూచి సుషేణుడంత నూ
రట గలిగించుచున్ బలికె రామ! మహాభుజ! లక్ష్మనుండితం
దెటును మృతుండుగాఁడు కనిపింపవ యేమియునట్టి సూచనల్. 4:13

ఇతని ముఖంబునన్ వికృతియేమియుఁ దోపదు మోమునల్పు గా
దితని ముఖంబునందుఁ బ్రభయింతయు తగ్గదు సుప్రసన్నమై
యితనిముఖంబు గన్నడును నీతనిచేతులు పద్మరక్తమౌ
నితనికనుల్ ప్రసన్నములు మృత్యువుచెందిన నుండవిట్టులన్. 4:14

—: లక్ష్మణుఁడు మృతుఁడు గావని సుషేణు డనుట :-

ఏ దేశమందుఁ జూచిన
నా దేశమునందె భార్య లాప్తులు నుందున్
సోదరుఁ డగు తమ్ముఁడు గల
యా దేశము వెదకియైన నరయము భువిలో.

96 లక్ష్యబుడ మృతుడ గాడని సుషేణు డనుట—రామాయణసుధ

అవని గతానులౌ జనుల యాకృతి యీగతినుండదే చిరా
యువు గలవారి మోమిటులె యుజ్జ్వలమైతగు, లక్షివర్ణనుం
డవు మన లక్ష్యబుండెటుల నై నను ప్రేతతర బొండలేదుకా
త్రవదమనా! విషాదమునెదన్ గనకీతఁడికన్ సజీవుఁడే. 433

నిదురంజెందియు నేలసోకపడి నీభ్రాత టొమ్మున్ పదే
పదే యుచ్చాసములన్ వణంతుననుచున్ వాక్రుచ్చి శీఘ్రంబ వా
గ్విదుఁడై నట్టి సుషేణుఁడౌహనుమ గగ్గోపన్ నిరీక్షించుచున్
వదయంచున్ త్వరపెట్టి యిట్లునియె నాపై నంజనాసూతుతో. 434

సౌమ్య! మును జాంబవంతుడ సరిగఁ దెలిపి
నట్టి యోషధిగిరికేగి యందు దక్షి
ణ శిఖరమున విశల్యమొనర్చునది, వి
శల్యకరణి యనెడి మహాషధినితెమ్ము.

ఘనబలుఁడు వీరుడయిన లక్ష్యనుని రాము
భ్రాత జీవింపఁజేయు కొఱకు సవర్ణ
కరణి సంజీవనిని తెమ్ము మణియుపటనె
యలరు సంధానకరణిని నరసితెమ్ము. 435

అని సుషేణుడు పచియింప హనుమవేగ
ఓషధిగిరికేగి యటనాయోషధి గన
కెంతో చింత మునిగి మదినిట్లు తలఁచె
“పోని గిరిశృంగమే కొనిపోదు” ననుచు. 436

ఈ శిఖరమునమొలచి యెంతో సుఖంబు
గూర్చు నాయోషధిని మాహగొని గ్రహింతు
నిటు సుషేణుఁడుగూడ వచించెఁగాఁదె
యిక విశల్యకరణిఁ గొనకేగితేని. 437

కాలమది దాటివన గొప్పకష్టమగును
నాదు పొరుషమును వృధయానుగాదె యునుచు
తలఁచి ఘనబలుఁడౌచునున్ దక్షిణంబు
గిరినిజేరి ముమ్మాటు గిరిశిరసునూపి.

448

వికసిత వివిధతరుతతుల్ వెలయు శైల
శృంగమును మహాబలుఁడౌచు వంగి పీఠి
హస్తములతోడనెత్తి జలాధ్య నీల
జలదమటుదిగి క్షణము విశ్రాంతి గొనుచు.

449

హనుమయు సుషేణుతో నిట్టులనెఁ గపింద్రః
యీవుచెప్పిన యోషధి యేదో యెఱుంగఁ
గనుక గిరిశృంగమెల్లను కరయుగానఁ
బీకితెచ్చితి నిదెయన వేగనపుడు.

441

హనుమ చేసినది సుషేణుఁడాత్మమెచ్చి
శృంగముననుండి యోషధిఁ జేతఁబీక
అపుడు కవిముఖ్యులాశ్చర్యమంది సురలుఁ
జేయలేనిదనికి మెచ్చిరటు హనుమ.

442

వ. అంత ఆసుషేణుఁడు ఆ యోషధినినలిపి ముక్కున వాసనఁజూచగా పరవీర దమనుఁడయిన లక్ష్మణుఁడు దానిని వాసనచూచి విశల్పాఁడయి రోగము నుండి విడివడి శీఘ్రమే నేలనుండి పైకిలేచెను. అంతఁ గప్పలెల్లరు అట్లులేచిన లక్ష్మణునిజూచి బళిబళియని సుషేణునిమెచ్చి గౌరవించిరి. అపుడు పరవీర హంతయుగు రాముఁడు లక్ష్మణునిజూచి కనులనీరుగార వ్యాకులములయిన కండ్లతో స్నేహమున గాఢముగాఁ గొంగల్గించుకొని యిట్లు నియె. “వీర ! అచ్చున్

43 లక్ష్మణుడు రావణుని జంపమని రాముతోననుట—రామాయణసుధ

వశమున మరణించి మరల తిరుగ బ్రదికివచ్చిన నిన్నుజూచుచున్నాను. నీవె గనుక మరణించితివేని నాకీజీవితముతోఁగాని సీతతోఁగాని పనియేమి. జయించి లాభమేమి.” అట్లు పలుకుచున్న రామునిజూచి లక్ష్మణుఁడు తొట్రువడు మాట లతో నిట్లనియె. ఓ సత్యపరాక్రమా! అట్లు ప్రతిజ్ఞచేసి యొక సామాన్యుని వలెనిట్లు తేలికగాఁ బలుకఁదగవు. అనఘా! సాధుపురుషులు చేసిన ప్రతిజ్ఞను అసత్యముగా జేయరు. గొప్పదనమునకు ప్రతిజ్ఞాపరిపాలనమెలక్షణము అనఘా నాకయి యిట్లు నిరాశపొందుట తగనివని. ఇప్పుడు రావణునిజంప నీ ప్రతిజ్ఞను నెరవేర్చుకొనుము. తీవ్రదంత యులుగల సింహము గర్జించుచుండ మహాగజము వలె నీ శత్రువు నీ బాణముల గురియై బ్రదికిపోఁడు. శీఘ్రముగా కృతకర్మ యగు సూర్యుఁడస్తమింపకముందే అడుఱుని జంపఁగోరుచున్నాను. యుద్ధ ములో నారావణునినే గనుక వధింపఁగోరుదువేని * రాజపుత్రికయందు అభిలాష కనుక ఉన్నచో ఇప్పుడే శీగ్రముగా నాపాటప్రకారము చేయుము” అని. 443

ఎప్పుడైతేనిటు లక్ష్మణుండనెనొ యుష్టే శత్రునిర్మూలకుం
డు పరాకాష్ఠను జెందు విక్రమపు టాటోపంబుతో రాఘవుం
డు పరప్రాణ హరంబులౌశరము లెన్నోగూర్చి పెన్సింటితో
విఫలంబౌ శరవర్షముల్ గురిసివేసెన్ భీమయుద్ధోర్విలో. 444

ఇక రక్షఃపతి రావణుండును రథంబింకొక్కటపైక్కి యు
గ్రకఠోరుండము సూర్య రాహువటులన్ కాకుట్టుపై రెచ్చి వ
్రజకఠోరంబగు బాణముల్గురిసె వర్షాధారలన్ ముట్టు పో
లిక; రాముండును స్వర్ణభూషణ శరాశిన్ వాని దున్నెన్ త్రుటిన్. 445

* చేసిన ప్రతిజ్ఞను నెరవేర్చు గోరుదువేని.

ఇలపై రాముఁడు, రావణు డిక రథం, బెక్కన్ రణంబు మె
ట్టులనందున్ సుర * దానవుల్ పలుకఁ దోడ్తే రాముఁడై యింద్రుఁడు
జ్వల పైడూర్యపుఁ గూబరంబు రుచిర స్వర్ణాంగమున్ దీపితా
మల సూర్యాభము కింకిణీశత యుతంజౌ తేరు నంపెన్ దళిన్. 446

కనకాభూషలు శ్వేతచామర సతాకల్గల్గి సుశ్యామలం
బునునౌ వాజులఁ బూన్పినట్టి యరవంబున్ గొంచు వేగన్ దివం
బుననుండే కళఁదాల్చి మాతలివడిన్ భూమీకలింజేరి యిం
ద్రుని వాక్యంబులిటుల్ వచించెదగఁ జేదోయిన్ వడిన్ మోడ్చుచున్. 447

ఇదె కాకుత్స్థ! భవజ్జనుంబుకయి దేవేంద్రుండు శ్రీగము క్తమై
నదియౌ నీరథమైంద్ర చాపకవచా లాదిత్య సంకాశమై
నదియౌ శక్తియుఁబంపెఁ గైకొని రథంబారోహణన్ జేసి దు
ర్మదుఁడౌ రావణుఁజంపు మింద్రుడనుర వ్రాతంబటుల్ శ్రీయుతా. 448

అనిచెప్పన్ విని రాముఁడా రథమునొచ్చున్చుట్టి యేతెంచి యు
ల్లనఁ జేమోడిచి యొక్కి లోకములనే అక్షిన్ విరాజిల్లం జే
సెను సంతన్ గడువెంతయై తుములమై శీఘ్రంబుగా రోమహ
ర్షణమై యుద్ధముసాగె రావణునికిన్ రామావనిభర్తకున్. 449

తరువాతన్ వడి రావణాసురుఁడు గాంధర్వాస్త్రమేయంగ న
త్తతీ గాంధర్వము రాముఁడేసె నవలన్ దైవాస్త్రమున్ రావణా
సురుఁడియన్ గని వేగ రాముఁడును నచ్చొదైవమస్త్రంబు వే
సె రయంబుగ్రత రాక్షసాస్త్రమును వేసెన్ రావణుండంతటన్. 450

వ. అప్పుడు రావణుని ధనుస్సునుండి వెలువడిన బంగారు భూషణుగల
బాణములు మహావిషముగల సర్పములయి రాముని ఎదుర్కొనెను. అవి నోరు

* దానవులు = దనువంశజులు; రాక్షసులకంటెవేరు.

అటు క్రుద్ధుండగు రాముమోముగనుచున్ బ్రాణుల్ సమస్తంబు న
చృదీ విశ్వంభరయున్ వణంకె, హరులున్ శార్దూలముల్ గల్గు ను
త్కట తైలాలు ద్రుమాలతోనదరె నాకాశంబునన్ బట్టులు
దృట జంతుల్ జలదాలు సంద్రమును క్షోభంజెందె నప్పట్టునన్. 452

కడు నుత్పాతములయ్యె రావణునికిన్ గల్గెన్ భయంబెంతో య
య్యెడ దైత్యుల్ ఋషులున్ మహారగులు సెన్నేనిన్ విమానాలలోఁ
బడి గంధర్వులు దేవులున్ దితిసుత వ్రాతాల్ గరుత్మంతులున్
ప్రతి చూడదొడంగి రట్టిప్రళయాభంబై సయాయుద్ధమున్. 453

పెను నానావిధమైన యాయుధములన్ భీమంపు యుద్ధంబు రా
వణుడున్ రాముడు చేయుచుండ ఋషి దేవవ్రాతముల్ దానవుల్
గన నేతేర దశాన్యు గెల్వమని రక్షశ్రేణి గెల్వంచు రా
ముని దేవుల్ వలుమారు ఎల్కిరి కడున్ పూర్ణంపు సస్పృక్తితో : 454

ఇంతటిలో రామువయిని
సెంతయొ కోపంబుపూని యింక రావణుడున్
ఎంతో ధ్వని చేసి రిపుల
నంతం బొందించు శూలమది గై కొనియెన్ 455

వ్రజాయుధము వోలెఁ బలుసారమై మీతి
గొప్ప ధ్వానముచేసి యొప్పుదాని

గోత్ర శృంగమువంటి కూటాలతో మించి
దృష్టికె భయము గల్గించుదాని

ప్రళయాగ్ని చయమట్లు గ్రక్కుచు పొగసెగల్
తీవ్రమౌ నగ్రానఁ దీర్చుదాని

కాలుడైనను సెవజాలక రౌద్రమై
యెల్ల భూతభయంబు నిడెడిదాని

భూత దారణ భేదన మూలమైన
మహిత శూలమును వేగ మధ్యఁబట్టి
గట్టి పూరుతొ దైత్యులు చుట్టురాఁగ
ఇల దివి దిశలు వార్ధి కంపింపఁ బలికె.

456

ఇదిగోఁ జూడుము వ్రజమట్లు భయదంబీశులయోరామ ! యీ
యదనన్ నిన్నును నీదుతమ్ముని ప్రియప్రాణాలు దీయున్ శ్రుతిన్
కదనంబందు వధింపఁబడ్డ దీతిజగ్రామాత్మలున్ శాంతిలన్
కదనశాఘి! వధింతునిన్ బహుశితాగ్రంభై నశూలంబుతో.

457

అనివాక్రుచ్చి దశాననుండు నిశితంబై నట్టిశూలంబురా
మునిపై పేయఁగ శూలమద్ది నినదంబున్జేసి విద్యుత్ప్రభా
మనమైయొన్నిదిగంటలన్ దివిపయిన్గ్రాలంగ రాముండు వి
ల్లునుసారింది * అయ్యాగ్ని నీళ్ళ హరియుట్లున్ నిల్పెబాణాశిచే.

458

కడుగంటల్ ధ్వనిచేయ వింట్రబళయోల్కంబోలి భాసిల్లుచున్
వడిరక్షఃపతిశూలమున్ బ్రతిహతంబొనట్లు గావించి రా
ముండు నారావణువేగఁబోయెడి హయంబుల్ తీవ్రబాణాలచే
పుడవిన్వ్రాలఁగఁజేసి రావణునురంబున్ గొట్టెతావెండియున్.

459

కడుభేదించి లలాటమున్ రుధిరయుక్తంబున్ బొనర్చెన్ మర
ప్పుడు నారావణునంగముల్ రుధిరసంపూర్ణంబులున్ గాఁగ నె
క్కుడుబాధంగని రావణుండు సమరక్షోటిన్ క్రుధాతామ్రనే
ప్రకండయై విచ్చునకోకముట్లు దనరెన్ తూర్ణంబుగానంతటన్.

460

* అయ్యాగ్నిని నీళ్ళచే నిండ్రుండువలె నా శూలమును బాణములచే నాపె
నని భావము.

అటు లారాముడుకొట్ట స్రుక్కియుంగరంబా రావసుండుగ్రుండై
యటవిల్లెక్కిడిరాముఁ జిక్కుపడఁజేయన్ మబ్బుమంటన్ హుహు
హుడివర్షింపఁగ నిండుచెర్వువలె నెన్నోబాణముల్ కుర్చి నిం
పుటయున్ నిండి యకంవ్యక్తై అమటు రాముండేమి కంపింపండున్. 411

శరజాలంబుల రావసుండు కురియన్ శౌర్యమ్మునన్ రాముడున్
కిరణాశిన్ రవివోలఁ గైకొనదశగ్రీవుండు వేలమ్ములన్
కరపై పుణ్యముతో మహాత్ముండగు నిక్షాకుక్షితీశానుపె
న్నురముంబైఁబడఁగొట్ట రాముడిఁక నక్కుగ్రాత్ముండై యంతటన్. 412

అనిలో శోణిదద్దిగ్రాతుడయి యొప్పున్ పుష్పమౌ కింతుకం
బననొప్పారి యుగాంతదీప్తరవియట్లత్యంతతేజస్కుండై
తనరెన్, పిమ్మట రామరావణులు యుద్ధంబందు నన్యోన్యమ్మున్
ఘనబాణాంధతమంబు గూర్చియచటన్ గన్పింపవై రయ్యెడన్. 413

ఇంకఁ గ్రద్ధుండయి రాముండల్లనగి దైత్యేకున్ నిరీక్షించి ని
ల్వకపారుష్యముమీఱ నిట్లనియె నాభార్యన్ జనస్థానినుం
డి కడున్ వంచననాకెటుల్ తెలియనట్టి యోరిదైత్యాధమా!
యింకనేలేని యనాథ దొంగిలితివే, వీరుండవెట్లాదురా! 414

నేలేనితడివనిన్ జాల్మిసుక్కెడి సేత
బల్మిదొంగిలి శూరవరుంగఁ దలఁతె

నని ననాథస్త్రీలఁగాని చెడుపనిఁ జేసి
వరదారహర! శూరవరుంగఁ దలఁతె

సిగ్గునుమర్యాద శీలంబువిడి కొబ్బి
చావుదెచ్చుక శూరజనుంగఁ దలఁతె

ధనదుభ్రాతవయి సేననుగూడి మెప్పుఁగీ
ర్తినిడనడచి శూర జనుగఁ దలఁతె

ఇట్టివనిఁజేసి మిగులగర్వించి మెలఁగి
గర్వమహితము చేసిన కర్మ కిపుడె
తగుఫలంబొందెద విఁక శూరుగఁ దలంతె
ఎట్టివాఁడవో దుష్ట! నీవెఱుంగవై తి.

465

దొంగవిధానజానకిని దొంగిలు నీకెఱుసిగ్గులేదో చే
వంగనిసీత నాయెదుటబల్మిని నెత్తుకపోతివేని నీ
వుంగనియుందువా ఖరుని పోకడ, నాశరలక్ష్యమౌచుఁ గా
సంగలవా యమాలయము, నాచునదృష్టముపండెఁ గంటి నిన్.

466

రణదూశిలోఁ గుండలాఢ్యమౌ నీతల
యిదె దొర్ల జంతువు లీడ్చుఁగాక
క్షితిఁబొర్లు నీతోమ్ము గృధ్రములౌశతోఁ
జీలిచి నెత్తురుల్ గ్రోలుఁగాక
నాచుబాణములచే బాధపొంది క్షితిపై
దిక్కులేని మృతి నొందెదవుగాక
ప్రాణాలుపో నిలఁబడు నీనరాలెవడు
లహరి గరుడివోలె లాగుఁగాక

అనుచు రిపువసుండు రాముఁ డనురవతిని
బాణపద్మాలచేఁగొట్టి జలముముదము
వీర్యమును నస్త్రజలమును ద్విగుణమగుచు
పెరియ సర్వాస్త్రములును నావిష్కరించె.

467

—: రథము మరల్చిన సూతుని రావణుడు మందలించుట :—

వ. మతీయు మహాతేజుడగు రాముడు మిగుల హస్తలాఘపముచూపెను. అపుడు రాముడు తనలోని యీ శుభ బిహ్నులు తెలిసికొని యింకను రాక్షసాంతకరుడయి రావణుని బాధించెను. ఒకపైపు వానరులు రాళ్ళను ఇంకొకపైపు రాముడు బాణములను వర్షించి కొట్ట దైత్యుడు విఘ్నార్థమాన హృదయుడయ్యెను. ఎపుడైతే రావణుడు శస్త్రమును ప్రయోగించలేదో ధనుస్సును సారించలేక పోయెనో విహ్వలమైన మనస్సుతో రాముని బాణములకుఁ బ్రతిక్రియ చేయలేకపోయెనో చావు ముంచుకొని వచ్చిన రావణుడు తాను వేసిన బాణములు వివిధ శస్త్రములును రణమున సుపయోగపడలేదో అపుడారావణుని యవస్థనుచూచి వాని రథము నడపు సారథి కంగారు పడక యుద్ధరంగము నుండి రావణు నింకొకచోటికి తప్పించి తీసికొనిపోయెను. 488

అంతరావణుఁ డవివేకియగుచు నలిగి
యమునిబలముచేఁ బ్రేరితుండయి కరంబు
క్రోధ సంరక్తనయనుండై రోషమొప్పు
సూతుతోడను నప్పగిరితిఁ బలికె.

489

బలహీనుంగ నశక్తుఁగా బిటికిఁగా బ్రాబల్యమేలేని చం
చలుఁగాఁ బారుషహీనుఁగా లఘునిగా సత్త్వప్రహీనుంగ ను
జ్జ్వల తేజోరహితుంగ మాయలకు నజ్ఞానుంగ నస్త్రాశివే
వెలివేయంబడినట్టివానిగ ననున్వీక్షించితే దుర్మతి!

490

ననునిర్లక్ష్యముచేసి నీవిటు స్వతంత్రత్వంబునే పూని యే
మనినీబుద్ధికి దోచినట్లుగను జేయంబూనితోరి! మది
చ్చనుజుడన్వలదే యిటుల్ విపునమక్షంబందె నీవీరధం
బును తప్పించితివేమిరా యిదియు నాబట్లందు యుక్తంబొకో. 491

చిరకాలమునుండియు నేఁ

గరమార్జించిన యశస్సు ఘనవీర్యము సుం

గరమున వెను చూపం డను

పరవిశ్వాసమును నష్టపఱచితివిగదే :

472

భ్యాతిగనిన వీరుండు విక్రమముచేత

అతిగ రంజింపఁ దగినవాఁ డయిన వైరి

కనుచునుండఁగఁ దప్పించి రణమె యున్న

చెవినిగోసికొను నను భీరుఁజేసినావు.

473

ఈవె కనుక వ్యామోహన ఈరథంబు

వైరి తెదురుగ తోలక పాఠితేని

వీదొకాన్క శత్రువునీకు నిచ్చెననుచు

పరిగ నాకుఁదొచ్చినయూహ సత్యమగును.

474

హితముకోరెడి సుహృదున కిట్టికర్మ

ఎంతమాత్రము తగినది యేమిగాదు

శత్రువులు చేయదగినది జగతిలోన

ఈపుదీనిని పరిగ గావించలేదు.

475

నిజముగా నాయెడల నీకున్న హమున్న

నేనుజేసిన మేలుల నెంతవేని

ననువెదకికొని యురిరాకమునుపె నీవు

రయముగా వైరి తెదురుగ వధముత్తివ్వు.

476

—: నీ హితముకై మరల్చితి నని సూతు డనుట

అనుచు మ్మిలి వరుషవాక్యంబు లిట్లు
బుద్ధిలేని రావణుడొ యప్పుడు జచింప
నిట్లు హితబుద్ధియౌ సూతుడెంతో యనున
యమున రావణుతోడ వాక్యములం జలికె.

177

నేను భీతుడఁగాను నేను మూఢుడఁగాను
ఎవరిచే మోసగింపఁబడను

నేఁ బ్రమత్తుడఁగాను స్నేహశూన్యుడఁ గాను
నీదుమేలు మఱువలేదు గూడ

నీ హితమును గోరి నీ కీర్తిపోకుండ
మంచిగా నేఁ బ్రవర్తించినాను

స్నేహార్థ మననుతో నీకిది ప్రియమని
యెంచియె ప్రియమె గావించినాను

ఈ విషయము నెంచియు ప్రియహితుడనై న
నన్ను నెఁపఁడా సామాన్య ననార్యునట్లు
దోషమునుమోసి యారీతి దుష్టవాక్కు
లాడఁడగవు మహారాజ ! న్యాయమగునె !

478

ఎత్తయిన ప్రదేశంబున నేటివేగ
మట్లు రథము సంగ్రామమందు నేల
మరలిచియు దూరమైనట్టి ధరణి కేను
తీసికొని వెళ్ళితిని యిదే తెలుపుచుంది.

479

108. నీ హితముకై మరల్చితి నని సూతు డనుట—రామాయణసుధ

ఈపు రణంబునన్ గడు శ్రమించినయట్టులు తెల్పికొంటి నీ
యావదనంబునన్ ముదము నేసుముఖత్వము లేమిఁజూచితిన్
ఈవిపు డెక్కియున్న రథమింతగమోసి హయాలస్రుక్కె వ
ర్షాపశిక్పట్ట గోవులటు, శ్రాంతినిపొందెను ఘర్మవేళలో. 480

ఇటఁ బ్రాదుర్భవమౌ నిమిత్తములు నెంతేనిన్ విరుద్ధంబులౌ
నిలులన్ దేశముఁ గాలమున్దెలిసి యాయాలక్షణా లింగితాల్
త్రుచి దైన్యంబు జలబలాల్ రథికులందున్ శక్త్యశక్త్యాదు లి
చ్చటి నిమ్నొన్నతముల్ సమాలువిషమ స్థానాలు చూడన్వలెన్. 481

ఎప్పటి యుద్ధముచేయఁగా వలయునో యెట్టుల్ సమీపంపు దూ
రపు దేశంబులఁ బోవలెన్ రిపులరంధ్రాలెట్లు చూడన్వలెన్
అపసర్పించుట యెట్లా నిల్చుటెన్ యొయ్యన్ సూతుఁడీయన్ని తే
రువయిన్ నిల్చియుఁ జక్కఁగాఁ గనుచు వీఱున్బట్టి పోవన్వలెన్. 482

కడు విశ్రాంతియు నీకు గుఱుములకున్ గాఁదగ్గదంచెంచి యె
క్కడు కష్టంబును భేదమెట్టులును గాకుండన్ తగన్జూచి యి
య్యెడ నేఁజేసితి స్నేహయుక్తమతితో నిట్లేను గావించితి
నడు నాయిష్టము వచ్చినట్లు రథముం దప్పింపలేదో విభూ ! 483

సరే శాసంపుమి, యిప్పుడివ యెటులన్ జక్కంగ వాక్రుతువో
సరిగానట్టులె నేనుచేయుదును నీసంకల్పమున్ జేసి యి
త్తటి నీయుప్పును తీర్చుకొందుననఁగన్ దద్యాక్కులన్ రావణా
సురుఁ డాలించియు మెచ్చి హర్షమున సచ్చోటల్కె యుద్ధేచ్ఛుండై.

త్వరగా రామునిముందుకున్ రథము సూతా! తోలుమీ రావణుం
డరులం జంపక యాజిలోన మరలండంచున్ గడుం బ్రీతుడై
పరహస్తాభరణంబు సూతునికిఁగాన్కన్గఁ గరం బీరు న
త్తటి నారావ య మాటలన్ వినియె యాతండున్ రయంబారగా. 484

రాముని కభిమాఖముగను రథముత్రిప్పి
చేగ హయములందోలుచు నేగినంత
క్షణములో రావణుడు నుగ్రరణధరితి
చేరె రామునితో పోరుచేయుటకును.

485

—: అగస్త్యుడు ఆదిత్యహృదయమును రామునికిఁ జెప్పుట :-

రణమునఁ గడునలసిపోయి రణమునందె
చింతనున్న రాముని బోరసిగ్ధమైన
రావణుని, ముందు గనుగొని దేవతలును
రాఁగ సగస్త్యుఁ డీరితి రాముఁబలికె.

486

రామ! రామ! మహాబాహు! ప్రాచ్యమైన
యీరహస్యము వినువత్స! యింక త్వరగ
దీనిచే నెల్లరిపుల నిందే జయింతు
విద్ది యాదిత్యహృదయంబు యెఱుగుమీపు.

487

ఇది పుణ్యప్రద, మెల్లశత్రువులనిట్టి నాశముంజేయు ని
య్యది నిత్యంబు జపియింపఁగావలె జయం బుదిచ్చు, నక్షయ్య మె
య్యది శ్రేయస్సు నిడునగడున్, సకలకళ్యాణాల కళ్యాణ మి
య్యది పాపంబులఁగూల్చు, బాపు సకలవ్యాధుల్ చిరాయుస్సేడున్.

488

కరముల్ చాపుచుఁ బై కివచ్చు, సురలేకకుండ దైత్యాళి చే
తురు మ్రొక్కుల్ భువనేశ్వరుండు ద్యుతిమంతుండు నై నట్టి భా
స్కరుఁ బూజింపుము, సర్వదేవమ యుఁడౌ చందాంశువీతండ భా
స్కరుఁడోజస్వి, సురాసురావళుల లోనాల్ చ్రోమ దీప్తాంశుశిన్.

489

ఇతడే బ్రహ్మయు విష్ణువు
నితడె ప్రజాపతి శివుండు నితడే స్కందుం
నితడె యముడింద్ర కాలురు
నితడె కుబేరుండు వరుణుండు నితడే శశియున్.
490

ఇతడే పితృపను సామ్రాట
నితడశ్విన మరుతులు మనుచితడే ప్రాణం
బితడే వాయువు వహ్నియు
నితడే ప్రభాకరుడు ప్రజయు ఋతుకారుండున్.
491

ఇతడాదిత్యుండు సవితయు
నితడు గభస్తియుత పూషతీతడు భానుం
డితడే స్వర్ణహను దినకరు
డితడగును హిరణ్యరేతుం, డితడె ఖగుండున్.
492

ఇతడు హరిదత్వ శంఖులు
నితడు సహస్రార్చి త్వష్ట యితడంతయుతుం
డితడు సుమరీచి మూర్తాం
డ తిమిరహస సప్తసప్త నాముండుకూడన్.
493

ఇతడే హిరణ్యగర్భుం
డితడె తపన శిశిరరవులు నితడే శంఖుం
డితడగ్నిగర్భుం డదితికి
సుతుండు శిశిరనాశనుండును శుబి భాస్కరుండున్.
494

ఇతడు తమోభేది ద్యుపతి
ఇతడె యజను ఋక్కుసామ త్రివియంతుగనెన్
ఇతడు ఘనవృష్టి యవృష్ణుం
డితడె వింధ్యపథి బలవగుడితడే కవియున్.
495

ఇతఁడే శుభాతపి మండలి
ఇతఁడే పింగళుఁడు మృత్యు, పెల్లఁ దపించున్
ఇతఁడే సుతేజుఁడు విశ్వుఁడు
ఇతఁడే సర్వభవజన్మ యితఁడే ప్రేయుడున్.

43

ఇతఁడే నక్షత్రగహ
పతి తారాధిపతి విశ్వభావనుఁడుగదా
ఇతఁడే తేజులలో శ్రీ
ప్రతేజుగలవాఁడు ద్వాదశాత్మకు సమసుల్

434

తూరువుగిరి రవికి నమ
స్కారము, పడమటిగిరిరవికగునతులు, నమ
స్కారము దినపతికి, నమ
స్కారము జ్యోతిఃపతికిని సర్వత్రసదా :

435

దండము జయభద్రునికిని
దండము హర్యశ్వునికిని దండము జయికిన్
దండము సహస్రరశ్మికి
దండము లాదిత్యునికిని దండము రవికిన్.

436

దండము సారంగునికిని
దండము లుగ్రునికిఁ, బ్రేరణంబిడు రవికిన్
దండము మార్తాండునికిని
దండము ప్రబోధదాంబుకి నెపుడున్

437

దండము జహరిహరపతికిం
దండము సూర్యునికి నదితి తనయార్చిసుకున్
దండముఖిల భక్షునికిని
దండము భాసునికి రౌద్రును నాదునికిన్.

438

దండము తమోహిమఘ్నుకు
దండము శత్రుఘ్నునికి తథరూపునికిన్
దండము కృతఘ్నుఘ్నునికిని
దండము జ్యోతిఃపతికిని దైవాత్మునికిన్.

502

దండము హిరణ్యతనునకు
దండము విశ్వకరునకు తపనాత్మునికిన్
దండమ్ము లోకసాక్షికి
దండము తమోఘ్నునికిని దండము రుచికిన్.

503

ఇతఁడే జగమును గూల్చును
నితఁడే దానినిమరల సృజించు విభుండున్
ఇతఁడే పాలనచేయును
ఇతఁడే కిరణములచేత నెల్లడఁ గురియున్.

504

ఇతఁడే సుప్తులమేల్కొను
ఇతఁడే భూతలములలోన నెప్పుడు మండున్
ఇతఁడెగద యగ్నిహోత్రం
బితఁడెగద యగ్నిహోత్రు నెడలన్ ఫలమున్.

505

ఇతఁడే వేదములుక్రతువు
లితఁడే క్రతువులకుగూడ నెల్ల ఫలంబున్
ఇతఁడే లోకములందలి
వితతంబగు పనులుచేయు విశ్వవిభుండున్.

506

ఇతనినె యాపదలందున్
ప్రతికష్టమున పనులందు భయములలోనన్
మతితో గీర్తించినయెడ
క్షీతినెప్పుడు క్షయము గనఁడు చెడఁడును రామా!

507

ఈ దేవదేవుని జగ

న్నాధుని నేత్రగమతిని ధ్యానించినచో

అపితృహృదయమును నీ

పిదరి ముప్పురుతులంప జయింతువు రణముల్.

508

వినుమీ క్షణముననే రా

పణుని పథింపగలవునుమి బహుజేలికగా

అనుచునగస్తుడు వాకొని

చనియెను తావచ్చినట్లు క్షణకాలముల్.

509

ఇదియాలించి మహాజుడు

నెద కోకమ్మును తృజించి యెంతయొ యలరెన్

మది నాదిత్య హృదయమా

యదనున, ధరియించె రాము డతినియమానన్.

510

అదిత్యుఁగని జపించియు

మోదముగనె నాచమించి ముమ్మటు జలముల్

ఆదరి తుచియు రాముఁడు

తా ధనువును గైకొని వడిఁడరలెను సనికిన్.

511

అట రావణుఁ గనుఁగొని మది

సటు హృష్టాత్ముడగుచు నాయునిలో ను

దృఢు రావణుఁ జంపంగ నం

తట పర్వప్రయతనమునఁ దాల్చెను దీక్షన్.

512

అవల సూర్యుఁడు మదితాత్ముడగుచు రాముఁ

జూచి హర్షముపొంది, నిశాచరపతి

చచ్చునిక, నంచుతెలిపి నిర్జరులమధ్య

సపుడె నిల్చియు “త్వరపథు” మని పచించె.

513

ఎత్తైనజెండాలు నిటు లూగాడ
గంధర్వపురిచోలి క్రాలుదాని
బంగారుమాలలన్ పంపిసంపన్నమౌ
నక్కాలుఁ బూచ్చిన నలరుదాని
యుద్ధోపకరణాల నుజ్జ్వలమై నిండి
ధ్వజవతాకలతోడఁ దనరుదాని
ఆకసంబును మ్రింగినట్లయి ధరణిని
ప్రతినాదముల నింపి వఱలుదాని

శత్రుసేనల నడఁగింప, స్వబలములను
కడు ప్రహర్షముగూర్చి కదలుదాని
రావణు రథంబునపుడు రణధరణికిని
నడవె సారథి హృష్టుడయి వడిగ పడిగ.

514

నల్లనిగుఱ్ఱాలు నయముగ లాగఁగ
రౌద్రవర్చసు కడుగ్రాలుచుండ
ఎఱుపుమెఱుపు ధ్వజాలింద్రధనుసు విండ్లు
శరధారలిడు రథజలదమూగ
వజ్రాన హతమౌచు బ్రద్ధలోనట్టుల
గొప్పఘోషలు దిశల్ గవ్వచుండ
వెంటవెంటనె వేగవెదలి ధ్వనుల్చేయ
సూతుఁడు పైకొని చొచ్చినడవ.

వచ్చురావణు రథమును పట్టిచూచి
బాలచంద్రుఁడోలు ధనుస్సు సాచివేగ
శత్రుసారథి మాతలిన్ సరిగఁజూచి
రాజపుత్రుఁడు వీరుఁడు రాముఁడనియె.

515

కనుమీమాతలి! యెట్లు శత్రురథమింకన్ వేగ పైపైకి వ
బెన్నొ యాతే రహస్యమై యెటులఁకొచ్చెన్ జూడు యుద్ధంబులో
తనకే మృత్యువు ముందుకొగ స్థిరచిత్తంబార నేతెంచెఁజో
కనుకన్ నీవు ప్రమాదమొందకయె వేగన్ శత్రువేరడుమి.

216

చ. పైకిలేచిన ముప్పును గాలివలె, నేనిపుడే రావణుని ధ్వంసముచేయ
గోరుచున్నాను. ధైర్యముగా కంఠారుపడక మనస్సును కన్నులనువ్వా
సలముగాని మక వగ్గములను సరిగాపట్టుకొని రథమును నడపుము. ఇంద్రుని
సందివాని రథమును నడపు నీకు ఇరన్ని శాపదేశింపనక్కరలేదుకాని యుద్ధము
చేయఁగోరి యేకాగ్రతతోనున్న నేను నీకిది జ్ఞాపకము చేయుచున్నానుకాని
నేర్పుటలేదు. అని రావణుడనఁగావిని సురసారధులలో నుత్తముడయినచూరతి
సంతోషించి రథమును రావణునిరథము అపసవ్యమగునట్లు నడపుమఁ జక్రముల
వేగమునకులేచిన దుమ్ముచేత రావణునిరథమును అడ్డుకాజెనెను. ఇంతఁ గ్రుద్దు
డయిన దశగ్రీవుఁడు ఎఱ్ఱుని కన్నులువిప్పి రథమున కెదురుగావచ్చు రామునిఁ
తనకాణములతోఁ గప్పిపైచెను అంత రావణునిచే నెదుర్కొనఁబడిన మహా
తేజుడయిన రాముఁడు రోషముతో ధైర్యముగొంది మహావేగముగా ఇంద్రుని
స్థును సూర్యరశ్మితో సమమయినకాంతిగల శరములను గ్రహించెను. అప్పుడు
వొగరెక్కిన సింహములకువలె ఎదురెదురుగాబోయచు ఒకరినొకరు జంపఁగోరి
య్యుద్ధముచేసిరి. అంత దేవతలు గంధర్వులు సిద్ధులు వరసుర్లు రావణ
నాశముగోరుచు రథములతోచేయు యుద్ధమును జూడవచ్చిరి. మరియు రావ
ణుని నాశమును రాముని జయమును సూచించుచు ఒకలు గగుర్పొడుచు దారు
ణోత్పాతములు బయలుదేరినవి. రావణునిరథముపైని మేఘుఁడు రక్తమును
వర్షించెను. గాలులు మండలములయి అరసవ్యముగా తీక్షణముగా వీచినవి.
రావణునిరథము ఎటువైపువెళ్ళిన అటువైపుగానె ఆకాశమున చాల గ్రద్దల
గుంపులు తిరిగెను. మంతెనపువ్వుపంటి కాంతిగల సంధ్యాకాంతి లంకను వ్యాజ్ఞం

చెను. పగలుకూడ భూమి మండుచున్నదివలె గనుపట్టెను. రాక్షసులు విషాద మొంద రావణునికహితమయిన ధ్వనులుచేయుచు పిడుగులతో మహాల్కలు వడెను. రావణుడు సంచరించినవైపు భూమి కంపించిపోయెను. రాక్షసులు కొట్టుచుండవారి ఖాహులనెవరో పట్టుకొన్నట్లయ్యెను. ఎఱ్ఱగా, పచ్చగా తెల్లగా సూర్యరశ్మిలు ప్రకాశించినవి. అవి వర్షతములందలి గైరికాది ధాతువులవలె రావణుని శరీరమున గనుపట్టెను. గ్రద్దలతోపాటు నక్కలు రావణునికభిముఖముగా ముఖములతో నిప్పునుగ్రక్కుచు కనబడినవి. రాక్షసరాజుకనులు పట్టకుండ గాలి దుమ్ముతో ప్రతికూలముగా వీచెను. ఇంద్రునియతో సాటి యయినయల్కలురావణుని సైన్యముపై సైవరానిస్వసములతో ముప్పులులేకనే ఘోరముగా గర్తించినవి. దుమ్మువానలచేత దిక్కులు విదిక్కులు చీకట్లతోఁ గప్పబడినట్లయ్యెను. ఆకసమే కనిపింపకపోయెను. శారకలు రావణుని రథముచుట్టును గొప్పగా కలహించుచు దారుణమయిన కూతలతో సంవలకొలుచి వచ్చిపడినవి. గుఱ్ఱములు జఘనములనుండి నెరసులను కండ్లనుండి కన్నీటిని విడిచినవి. ఇట్టి భయంకరోత్సాహములు రావణుని వినాశమును చూపుచు బయలుదేరినవి. ఇంతేకాక రామునికేగూడ నిమిత్తములు సౌమ్యములయి జలమును సూచించుచు ప్రాచుర్యపించెను. అవిచూచి రావణుడు చచ్చిపోయెను. రాముడు తలచెను. నిమిత్తములను బాగుగఁదెలిసిన రాముడు జయసూచకములు తనకయి గలుగుటచూచి హర్షమును ఎక్కువ సంతృప్తినిపొందియున్నములో అధికముగా విక్రమంబు చూపెను -

517

విదవన్ తద్భువి రామరావణుల కష్టే లోకభీదాయీ యౌ
 కదనంబయ్యె రథాలతో, నపుడు రక్షపైన్య మాప్రకృ గౌ
 ప్పదియౌ వానరపైన్య మా యుదములన్ బాగొప్పుగాఁ దాల్చియున్
 హృదయంబున్ దెలిపి నుదేన్యముగా నేపాఁ నిశ్చేష్టతన్.

ఈ రుశ స్త్రీమణులు చేతబట్టి కపిదైత్యుల్ విస్మయమొంద నొం
డోరు లాఘోరపు యుద్ధమునగనుచు నెట్లునోపొరరై రానిశా
చరులారావణు, రామువాసరులు నాశ్చర్యాన వీక్షించి చి
త్తరుపట్ల చచ్చట నిల్చిపోయిరి రవోత్సాహంబు పండించెయ్యన్. 519

అటు కన్పించు నిమిత్తముల్ గనుచునే యారాముఁ జారావణుం
డట భీతిన్ విడి నిశ్చితాత్ములయి రోషాపితులై పోరి ర
చ్చట గెల్వన్ వలెనంచు రాముఁడు నెఱున్ బాపేయికన్ దశమం
చటు లారావణుడింక నున్న బలమంతా చూపిర మ్యాజితో. 520

వెనుక గ్రోధంబున రావణుండు శరముల్ విల్లించు సంధించి యు
ల్లనితంబయి తగురాముస్యందనముపై రాజిల్లు జెండాచయిన్
విసరంగానది దానిఁజేరక రథావేగంబుచే నంతటన్
యసయోఁ గొట్టనిపాములట్టులు పడెన్ భూమితలిన్ వృష్టమై. 521

ఇక రాముండును క్రుద్ధుఁడౌచు ధనువెంతేసాచి గావించు దా
నికి మారానటు చేయవెంచి మిగులన్ స్వీయౌజుచే మండుచున్
వికటం బోర్వగరానిపాములు శరంబేపై చి శీఘ్రంబవా
రక పై పైకినినూగు పెన్ ధ్వజము నేలన్ రాలఁగొట్టెన్ పడిన్. 522

అటు జండాభువీరగూల రావణుండు క్రోధావిష్టుఁడై మండి ముం
దట దగ్ధంబొసరించు వాడువలెనై తద్రాము సశ్వంబులన్
పటు బాణాలనుగొట్ట సశ్వములు స్పృల్పించేని తొట్టిల్లి వం
తట స్వస్థంబయి పద్మనాశములచేతన్ గొట్టబడ్డట్టులన్. 523

తురగంబుల్ చలియింపకుంటఁగని యెంతోయల్లి దై త్రేకుఁడున్
శరవర్షంబులుకుర్చి హులగదలన్ ఒకరొగొడ్డకున్ బె
న్నదిమిల్ చెట్టు మహిధ్రశృంగ ముసలాల్ పల్కాయ స్పృష్టించి ధీ
శక్తిమోసట్టాలఁజేసి పెన్ తుములమున్ గావించె నాయుష్షమున్. 524

ఒక యారామురథంబు తక్కుకరమెంతో వానరశ్రేణి సా
యకముల్ గప్పియుఁ గొట్టి యాకసముగాఢాంధంబుగా జేయ వే
లకొలందొ శరవంక్షిఁ గుర్చెమిగులన్ బ్రాణాలపై గళవీ
డి కడున్బోరెడి రావణున్ నగుచు క్రేడిన్జేసె రాముండొగిన్. 525

ఇరువురు వీరులట్లు హిసరింపగవెల్గెడి బాణవృష్టిచే
శరములబద్దమై చదలురప్పము రెండవవట్లుతోచ నే
శరముగుఱిన్ విడ దసార్థకమెద్దియుగాదు, దేనినిన్
గుఱివిడి కొట్ట; దొక్కొకటికొట్టుచు భువింబడెనెల్ల బాణముల్. 526

అటు సవ్యంబున దక్షిణంబునను నన్యోన్యంబొగిన్ గొట్టుకొం
చట నుచ్చాసమె తీయనట్లులనె యాయుభ్రంబు నస్త్రోశిఁ గొ
ట్టుటయున్ రాముండు రావణాశ్వశులనట్లున్ రాము నశ్వాల ముం
డట నారావణుడెచుగా రణముమూర్తంబయ్యె నుగ్రోగ్రమై. 527

వ. అంత ఆ యుద్ధమును సర్వభూతములు అత్యంతాశ్చర్యముతో చివ్వు
లేక చూచినవి. ఇంక

అటు ఘోరంబుగ రామరావణులు నత్యంతోగ్రులై యొండొరున్
అటకాయించి రథాలతో రథములల్లాడించు చొండొండుఁ జం
పుట్రైకోట్టుచు మండలాల్ తిరుగుచున్ బోనడ్డుచున్ శాయుచున్
అటదవ్వేగుచు సూతసారథి గతుల్ యుత్పించి పోరాడిరే 528

రామునిగొట్టి రావణుడు రావణుఁగొట్టుచు రాముడున్ మహా
భీమతఃజేరి మర్లుచును వేగశరాలను దిమ్ముచున్ రథాల్
వేఘురుజేర్చి ఢిక్కొనుచు వేగమ వర్షము దిమ్మరించు ను
శ్యామల మేఘముల్వలెను కైకగతుల్గొని పోరియొడన్. 529

ఎమరుగఁబోయి యొండొరుఁబ్రమించుచుఁ గాడికాడితోఁ బదే
బదెతుఁగఱవ వత్తమును వత్తముతోడఁ బతాకతోఁ బతా
క దరియనేర్చి పొరుచు వికావికలై చన నాలుగమ్ములన్
బొడువఁగఁ బల్కిరావణునిమోయు హయాలమరల్చె రాముఁడున్. 520

తురగములన్ మరల్చుఁగని తూర్జనురావణుఁడల్లి రాముపై
శరములన్ కముల్ కురిసి చాలఁగఁగొట్టఁగ నెంతమాత్రమున్
జరగక ఎట్టివిక్రియనెసంగక రాముఁడు పజ్రమోషముల్
జరపుశరాలుచేయఁగ దశాస్యుఁడుగొట్టెను మాతలిన్ వెనన్. 521

అటుబాణంబులువేయ మాతలియొ తానావంతయేన్ స్రుక్కఁ డిం
తట మోహంబునుబొందఁ డైనఁ గడుక్రోధంబొంది రాముండు చుం
గటిశత్రున్ వెనుకాడఁగొట్టి విముఖుంఁగావించి యిచ్చై శరా
లితె ముప్పైయరవై శతంబులును వేసెన్ శత్రునాతేరుపై. 522

రావణుఁడున్ గరంబలిగి రామునిపై ముసలాలు పెన్నదల్
వేవినరన్ ధ్వనించెనవి, వింటశరాల్ పరిఘల్ గదల్ మహా
రావముచేసికొట్టుకొన భ్రాంతిలివార్దులు క్షోభపొందె; నా
రావముచే రసాతలచరా లురగాలును స్రుక్కె మిక్కిలిన్. 523

దానవులంతవేలుగను దద్దరిలన్ సవనాద్రి భూమియున్
కాననముల్ వణంకె భాస్కరుఁడుకాంతినిదక్కెను గాలివీచదున్
మౌనులుదీవులున్ ఋషులు మౌనముమోదముపొంద బాధచే
మేనులుసంచలంపఁ గడుఁజింతిలసాగిరి మిక్కుటంబుగన్. 524

గోవులకు బ్రాహ్మణులకును
కావుతనుశుభము, సకలజగంబులు స్థిరముల్
కావుత, రాముఁడురణమున
రావణునిజయించుతమిఁక ప్రాణులు మనుతన్. 525

అని జపించుచు దేవులు
మునులునుగంధర్వు లొడలఁబులకలొదవ దా
రుణ రామరావణ రణము
గని యుచ్చరలును పలికిరి కడునీరితిన్.

536

గగనమునకు గగనమె సమ
మగు సంద్రమునకు సంద్రమగును సమంబై
తనైరామరావణాహవ
మగు సమమయి రామరావణాహవమునకున్.

537

అటరాముండురుబాహువా రఘుకులఖ్యాతిన్ జగదాప్యప్తీచే
యుటకై దీర్ఘధనుస్సుచాపియు భుజంగోదగ్రమై కత్తిముం
డటనేపారుశరంబుగూర్చి జ్వలితోద్యత్కుండలంబై న యు
త్యటరక్షఃపతి రావణోచ్చశిరమున్ ఖండించె లోకుల్ గనన్.

538

తలఁచిన్నంబయినేలరాతె నయినన్ దత్తానమందన్యమౌ
తలలేవన్ కరలాఘవానమరియద్దానిన్ వడిన్గూల్పఁగాఁ
దలయింకొక్కటిలేచె రాముఁడునికన్ దానిన్వడింగూల్చె నా
తలలిట్లేక శతంబుగూల్చిననునంతంబొందఁ డాతండికన్.

540

ఇటనూటొక్కతలల్ వడిన్దునుమ నీరావణుండంతమే
యటఁబొందడని సర్వశాస్త్రవిదుడౌ నారాముడున్ చింతిలెన్
అటమారీదుఁడు వీనిచేతనెహతుండయ్యెన్ క్షయంబొంది రి
ట్లటఁగానన్ ఖరదూషణాదులు విరాధాదుల్ కబంధాదులున్.

541

ఆశరములివె నాకు విశ్వాసకరులె
వీలరావణుపై వానియేపు పోయె
అనుచు చింతించుచుఁ బ్రమాదమందకుండ
రావణునివక్షమందు శరాలు పురికినె

542

రావణుండు కడు క్రుద్ధుండై రణధరిత్రి
రథము నెక్కియుండియె వేగ రామునపుడు
ముసల గదలతోగొట్టి పూర్ణగతుల
విక్రమక్రమమునుజూపె వక్రగతుల.

542

అద్రవియి సంతరిక్షంబునందు భువిని
తుములమై యొళ్ళుర్చుల్లన నమరెరణము
సురలు దానవ యక్షులు నహిపికావ
రాక్షసులుచూడ నీశియెల్ల రణమెయ్యె.

544

రాశ్రియనక పవలనక రణముక్షణము
మానక ముహూర్తమేలేక మహితమయ్యె
రామరావణులందు నీ రామునికిని
జయమెలేమి మాతలిచేసె జ్ఞాపకమ్ము.

545

ఏమియెఱుంగనటు లిటు వర్తింతువేల
వీనిజంప బ్రహ్మస్త్రమువేయు వీర !
ఆ సురలు చెప్పినట్టి వినాశకాల
మయ్యె వీనికిప్పుడ యంచు నరయుమోయి.

546

అటులు మాతలి జ్ఞప్తిచేయంగ రాముఁ
డపుడె పానుట్లు బునగొట్టు నస్త్రముగొనె
తొల్లి భగవానుడౌ సగన్త్యుండ యిచ్చె
ఇది యమోఘాస్త్ర మిది బ్రహ్మయిడియె మున్ను.

547

అమితతేజస్వి బ్రహ్మయింద్రార్థమిద్ది
చేసె త్రిజగములు జయించు కోసమిడియె
దీనిపక్షాలగాలి, తుదిరవి యగ్ని

* మెయిమిను; గురుతనుందర మేరులుండు.

548

ఇదిమేనిచే మండు తనువున పులకముల్

చక్కఁ గఁ దనరాధ జాలువాటు

హేమ భూషితమిద్దియెల్ల భూతాలతే

జనునఁ జేయఁబడె భాస్కరవిభాసి

పొగగల కాలాన్నిఁ బోలును దీప్తమౌ

నురగము వంటిది త్వరితకారి

జరనాగ హయభేది ద్వారపరిఘగిరి

భేది మేదో రక్తవితత మయ్యె

దారుణము వజ్రనాగము పోరునడఁచు

అఖిల విత్తాననము బుసలార్చు పాము

కంక గృధ్ర గోమాయు భక్ష్యప్రదమ్ము

యమనమము కపిసందన మసురనాశి.

550

ప్రబల లోకోత్తరేక్ష్యాకుభయ వినాశి

రిపు యశోహర మాతృప్రకృష్టకరము

నయినయా మహాస్త్రమును మహాబలుండు

వేదవిధి విధానంబుగ వింటఁ దొడిగె.

551

అది రాముండు భనుస్సనన్ దొడుగ భూతాళుల్ భయంబొందె నా

యదనన్ ధాత్రి వణంకె రాముఁడటఁ గ్రోధావిష్టుడై చాప మ

య్యది సాఁదించి ప్రమాద మొందకయె మర్మాఘాతమేనస్త్ర ము

స్మదుఁడౌ రావణు వక్షమందు యము నామాడ్కిన్ బడన్ వేసెనే.

552

వడినత్రంబు ప్రయుక్తమై తనువు రూపబంత పొందన్ దురా
 త్ముడెయారావణు తొమ్ము వ్రీల్చి రుధిరాద్ధరించొడు బ్రాణాంతమై
 పుడమింజొచ్చి పనిన్ ముగించి మరలన్ బూర్వంపు స్వస్థాన ము
 యొడనే పొందె, దకాసుక్త ప్రాముఖ్యతేనే తర్థమస్తుబడెన్. 253

వ. అట్లు రాక్షసరాజును సహస్రకృతియును రావణుడు ప్రాయములు
 విడి వజ్రహతులగు సృతాసురుకుల నేరములును చూచి జూచి
 వామంగా మిగిలిన రాక్షసులు అరాధ్యులై ప్రభుత్వములై ముగ్ధులై పుంజు
 బునువిడిచి, ముగ్ధులు తరువులే చూయునములుగా గల వారలనే సగ్రీవుని
 వధయును రాముని జనుమును జూచి భయగ్రస్తులైన రాక్షసులు కొట్టుబడి
 బాధపడి దిక్కులేనివారై జాలిగా గప్పియు కార్చు ముసుముతో లంకవైపు
 పారిపోయిరి. అంత వారలను జనుగర్వముతో సంసహస్రములై రాముని జను
 మును రాముని వధను హెచ్చించును సహస్రములు గాంచిరి. అంతరిక్షంబు
 నందు దేవదురుములు సౌమ్యముగా మ్రోగి గాలిదివ్యగంధములు గొని సుఖ
 ముగా వీచెను. దుర్లభమై మహాహాసమైన పుష్పవర్షములు అంతరిక్షము నుండి
 తాముని రథమును గప్పుచు బడెను. మేలుమేలని మహాత్ములగు దేవతల
 స్తోత్రవాక్కు వినుబడె సర్వలోక భయంకరుడైన రాక్షసుడైన రావణుడు
 కూలంగా చారముతో గూడ దేవతలను మహాహర్షము కలిగెను. రాక్షసరాజును
 జంపి రాముడు పీఠుడై మహాబలులైన సుగ్రీవుని అంగమని కోర్కెలను
 సఫలము చేసెను. దేవులు ప్రసన్నులైరి. దివలు నిర్మలమయ్యె ఆకాశము
 స్వచ్ఛమయ్యె భూమి కంపించుట మానె గాలి వీచెను. సూర్యుడు సుస్థిర
 కాంతికల వాడయ్యెను. సుగ్రీవుడు విభీషణుడు మొదలైన ముఖ్యసుహృ
 దులు లక్ష్మణునితో పాటు వచ్చి లోకాభిరాముడైన రామునిని జయించుమని
 పలికి యభినందించి యధావిధిగ బూజించిరి. మహాతేజస్వియుగు రఘు
 కుల సందనుడు రిపును జంపి ప్రతిజ్ఞ దీర్చి స్వజన బలములచే నాపుతుడై
 దేవతలతో గూడిన దేవేంద్రుడు నతె రాజ్యెను. 254

ఇట్లు రామునిచే విజితుడై హతుఁడు నాచు
అవనిఁ బడియున్న రావణు నన్నఁ జూచి
శోకచేగముతో నిండి స్రుక్కి మిగుల
నిఁక విభీషణుఁడట విలపించె మిగుల.

555

వీర! విక్రాంత! విఖ్యాత! విధివిసేత!
న్యాయునిపుణ! మహారహ్యశయ్యాది యోగ్య
అంగదయుత బాహులిలప్రేలాడ సూర్య
రుచి మకుటమూడి పడఁగ జరుంటివేల:

556

నాఁడు నేఁజెప్పినట్ల యీనాఁడు జరిగె
కామ మోహంధుఁడగు నీవుగాన వయ్యె
గర్వమున నన్వేషహస్తుఁడుగాని యింద్ర
జిత్తుగాని పరులు విశ్వసించరైరి.

557

కుంభకర్ణుండును సరాంతకుంకు సతిర
ధుండగు సతికాయుండు నీవొకండవైన
స్వయముగాఁ దెల్పికొని నాదు వాక్కు వినరు
దానికిది ఫలితంబుగాఁ దప్పకయ్యె.

558

మేలిసీతుల సేతువు కూలిపోయె
ధర్మవిగ్రహ మీలాగు ధ్వంసమయ్యె
సత్ససారంబిటుల వినాశంబె యయ్యె
పోత్రముల స్వయానయె చూరి కూలిపోయె.

559

—: అన్నకై విభీషణుడు విలపించుట :—

నోలపై నిట్లు నశియించి నోలనీపు
అస్త్రధారులతో శ్రేష్ఠుఁ డవనిఁ గూల
సూర్యుడిలరాతె శశిబొచ్చెఁ దమసు
చ్చఁబడె పగ్ని నుత్సాహమెల్లఁ బొల్లె.

50

రాక్షస వ్యాఘ్రమిట్లు సంత్రామనుండు
దుమ్ములోఁ బడి పొర్లుచుఁ దూలిపోవ
వీఁక వీరులేలేని యీలోకమందు
నింక మిగిలియున్నది యేవో యెఱుంగరాదు.

51

దైత్యమే చివురుగ నోర్చె తలిరుగాఁగ
తపసె బలముగ శౌర్యమే తగిన కేరు
గలుగు రాక్షసరాజ వృక్షం బ నివడె
రామయుంఘాపనము చూపంగ నయ్యె.

52

విక్రమమే కొమ్ము, కులమే వెన్నుటెముక
కోపమే శరీరమగు వీపు కూప దయయె
పూర్వభాగముగల దశముఖ గజేంద్రు
రామసింహము కూలిచి రాల్చె భువిని.

53

శౌర్యముత్సాహమె మండు బ్రాతలుగను
నిడుదయరారుపె సొగసగ నిజబలంబె
వేడిమిగ బలి రావణ విసుర వహ్ని
నల్పమున శాల్చె రామబలద విపుడె.

54

దైత్యులనుతోకయును కకుదంబు కొమ్ము
గలిగి పరుల నడ్డుటతోను గంధ హస్తీ
చపలతా కర్ణములు మంచి చక్షులొప్పు
అసుర వృషభమున్ రాము వ్యాఘ్రముడంచె.

565

అని సహితుకముగను కృతార్థ నిశ్చ
యముగ పలుక విభీషణు నార్త వాక్కు
ఆలకించి రాముండు ధైర్యంబు గూర్చ
ఈవిధముగ వ్రాక్కుచెప్ప నయ్యెడను మిగుల.

566

“ఇతఁడు నిశ్చిష్టుడై సరియింపలేదు
సమరమున చండవిక్రమ చర్యఁ జలిపె
మిగుల సుత్సాహమును జూపె మేనియందు
మోహము త్యజించి చనిపోయె మోహముడుగు.

567

క్షతధర్మముగొని పృథ్వి సలుపఁ గోరు
వారు చనిపోవఁ జింతింపఁ బాడికాదు
ఎవనికిని నింద్రుఁడు జగంబులెల్ల వడఁకె
అట్టి వాఁడు హతుఁడు కాఁగ హడలుటేల.

568

ఇదివరకు నెన్నఁడును జయించుట యన
నొక్కరికె హక్కుగాదయీ యువ్వెనైని
గొప్పవారిచే వీరుఁడు కల్పించడుచు
వాడు పరులను గూడఁ జంపంగఁగలఁడు.

569

ఇట్టి గతియె క్షత్రియోచిత మిదియె మున్ను
ధృతిని భూర్బలచేత నందిష్ట మయ్యె
క్షత్రియుండు సంగరములఁ జంపఁబడిన
వాఁడు సుంతయెన్ శోచ్యుఁడు గాఁడు సుమ్ము.

570

రావణుండు మహాత్ముడౌ రాముచేతఁ
జంపఁ బడెనని విని శోకసాగరమున
బడియు విలపించుచును దైత్యునితలెల్ల
వగల నంతిపురిని వీడి బయట బడిరి.

577

—: రావణుకాంతలు ఏడ్చుట :-

ఎన్నిసార్లు వలదని వారించి నప్ప
టికిని వేల దున్నులఁబడి వికలలగుచు
దొర్లుచును జుట్టు విరఁబోసి దుఃఖమునను
నార్తలై వత్సహత గోవులట్లు పడిరి.

578

ఉత్తరంపు ద్వారముగుండ యుద్ధభువికి
రాక్షసులతోడఁ జని హతులను స్మృతతుల
వెతకి కొనుచు హరాజ! సుత! యటంచు
హృషియా! నాథ! యని యార్చిరన్ని కడల.

579

మొంచెముల రక్తములచేత బురదయైన
యనిని సైవలిన్పై వెదకుచు నశ్రుపూర్ణ
నేత్రములఁ బ్రార్థనోకౌర్తి నినదములను
పలిపిరి హతయాధవకరేణుల విధాన.

580

ఆనిని పొరిని బడియున్న శ్యామలాంజ
నాభుని మహతను సువీరు నధిక కాంతు
రావణుని గాంచి వెనదకగ్రీవు సతులు
చనిన పనలకంటఁ జేసెనఁ బ్రెచ్చిపడిరి.

581

ఎన్నిసార్లు వలదని వారించినప్ప
టికిని నేలదుమ్ములఁ బడి వికలలగుచు
దొర్లుచును జుట్టువిరఁ బోసేదూఃఖమునను
నార్తలై వత్సహత గోవులట్లుపడిరి

578

ఈత్తరంపు ద్వారముగుండ యుద్ధమికి
రాక్షసులతోడఁ జని హతులను స్వపతుల
వెదకికొనుచు హరాజ సుత యటంచు
హాప్రియా నాథ యని యార్చిరన్నికడల

579

మొండెముల రక్తములచేత బురదయైన
యనిని స్వపతిని వెదకుచునత్రుపూర్ణ
నేత్రముల భర్తృశోకార్చినినదములను
సలిపిరి హతయూధప కరణబవిధాన

580

అనినిఘాశిని బడియున్న శ్యామలాంజ
నాభుని మహతను సువీరు నధిక కాంతుఁ
రావణుని గాంచి వెన దశగ్రీవుసతులు
తెగిన వనలితలటుమేనఁ ద్రెళ్ళివడిరి

581

ఒక్కతెప్రిమఁ గొంగిలిడియున్నరబంచును దిగ్గజేనెన్
ఒక్కతెకాళ్ళు వట్టుకొనె నొక్కతె కంఠము ప్రసవ్వి యెడినెన్
ఒక్కతె బాహులంబొదివి యుక్తిని దొడ్లదాడనె ఘోరో
ఒక్కతె మోముచూచి కడునొందెను మోహము వీరునానెన్

582

అలతుషారాలచేతను సజ్జమట్లు
బాష్పములచేత మోము సర్వంబు తడియు
ముఖమునే చూచుచును నొకపౌలఁతి యపుడు
తనయొడిని తలనుంచి రోదనముచేసె

583

ఎవనికి భయపడి యింద్రుడు పొడవో
యెవ్వడుచుముఁ బరువెత్తఁజేసె
ఎవనికిభయపడి యింకఁ గుజేరుఁడు
పుష్పవాఙ్మయ విమానమునుత్యజించె
ఎవఁడు గంధర్వుల ఋషుల వీరసురల
భయపెట్టవారును జరుపులిడిరో
ఎవఁడనురులు సుకలినాగులన భీతి
యేమాత్రమును బొందకెపుడు తిరిగె

ఎవఁడు దేవదానవ రాక్షసవిభులకును
జంపరానట్టివాఁడై యశస్సు పొందె
అతఁడు నరుదీత హతుఁడయ్యెనట్టి పతిని
అరసిదుఃఖితలై యెడ్చి రసురసతులు

845

ప॥ ఇతఁడు హితవాదులగు సుహృదుల మాట పెడచెవినిబెట్టి తన చావుకై
సీతనుతెచ్చెను. రాక్షసులచంపఁబడిరి. ఈమెమందఱమును ఒక్కమాటు
గా చంపఁబడితిమి. హితమును పలికిన విభీషణుని రోషములో అజ్ఞాన
నమువల్ల ద్రోసివైచినివధ తెచ్చుకొంటివి. అ సీతనే కనుక నీవుతిరిగి
యిచ్చివేసినచో మఱలముట్టుగా ఈ ఘోరవ్యసనము రాకపోయెడిది
గాదే. తనమాట చేసినందువల్ల విభీషణునికోరిక తీజియుండెడిది. రాము
డు నీ కులమునకు మిత్రమయ్యెడి వాఁడు. మేము విధవలము కాక
పోయెడివారము. అందఱికోర్కెలుతీఱెడివి. శత్రువులే లేకపోయెడివారు
నీవు కోరినదిగాని నీ కోర్కెగాని జరగలేదు. దైవమే అన్నియుఁజేయు
ను. హతుఁడు దైవముచేరనే హరుఁడగును. ఓమహాబాహూ! దైవయోగ

ము వల్లనీవును వానరులును రాక్షసులును నశించిరి. అర్థముచేతఁగాని
కామముచేతఁగాని విక్రమముచేతఁగాని అజ్ఞచేతఁగాని దైవగతినితప్పిం
ప నెవరికిని శక్యముగాదు అనియిట్లు రాక్షసరాజు భార్యలు అడు లేళ్ళ
వలె భాష్యములచే వ్యాకులములైన కళ్ళతో దుఃఖార్తలై యేడ్చిరి.

—: మం డో ద రి వి లా ప ము :—

ఇటుల రాక్షసస్త్రీల్ విలపించుచుండఁ
బెద్దభార్య మండోదరి ప్రియునిజూచి
దీనయైచించింత్యపుంగర్మ పూనురాము
చేహతుఁడగువతి కయియేడ్చెను కరంబు

583

ఓ మహానుభావ! కుబేరసోదరుండ
అలుగు నీముందు దేవేంద్రుడైన నిలండు
ఋషులు బ్రాహ్మణుల్ గంధర్వు లింకచార
ణులును నీముందునిర్భీతి నిలువలేరె

584

రణమున నరమాత్రుండైన రాముచేత
గెల్వఁబడిరాక్షసేశ! సిగ్గులవేల
శౌర్యమునఁద్రులోకిని గెల్చిసైవరాక
సిరులఁనొప్పు నిన్వనిఁ దిర్గు నరుండె చంపె

585

మర్త్యులకు గోచరముకాని మహానికాము
యాపితై తిర్గునిన్ను మ్మయ్యండ్లురాముఁ
డనినినష్టఁజేసెను ని దావంత తగదు
ఇదియు రాముకర్మగ విశ్వసించలేను.

అన్నివిధములనున్న నిన్నాతఁడెదురు
కొనుటనమ్మ జనస్థానమునను పెక్కు
రాక్షసులతోడఁ గూడిన భ్రాతృరుఁడు
దునుమఁ బడఁగాన నీతఁడు మనుజుఁడగునె

౩౪౭

సురలు గూడను లంకను జొరగలేరె
అట్టిది హనుమచొబాధనపుడెవడితి
ఘోరవానరులటు లట్టిఁగూడసేతుఁ
గట్టినపుడె రామునమర్త్యుగాఁదలంతు

590

పోనిరామువేషిన యముండెయిటుల
స్వయముగావచ్చి నీదునాశమున కూహ
చేయరాని మాయను జేసె, శత్రుచేత
నెదురు కొనఁబడితివె, శత్రుకేడిశక్తి

౩౪౮

౩॥ నిజముగా నీతఁడు మహాయోగి పరమాత్ముడు సనాతనుఁడు అది
మధ్యాంతరహితుఁడు గొప్పవానికంటెఁ గూడ జాలిగొప్పవాఁడు. తమ
స్మృతు చాఱినవాఁడు ధాతయె శంఖచక్రగదాధరుఁడు శ్రీవత్సవక్షుఁడు.
నిత్యశ్రీమంతుడు జయింపరానివాఁడు శాశ్వతుఁడు. ద్రువుఁడు సత్య
పరాక్రముఁడు. విష్ణువై మానవరూపముదాల్చి వానరులుగానైన దేవుల
చే పరివృతుఁడయ్యె. సర్వలోకముల కీశ్వరుఁడైనయతఁడె సాక్షాత్తు
లోకములకు హితము చేయఁగోరి మహద్భుతియై రాక్షస పరివారము
గల నిన్ను నధించె. నీవిదిపరలో ఇంద్రియములను జయించి త్రిభు
వనంబులను జయించితివి. అది జ్ఞానకముంచుకొని యిపుడాయంద్రియ
ములే నిన్ను జయించినవి. రామునితో విరోధము తగదనిసేసెంత చెప్పి

నను వింటివిగావు. దానికిదిఫలితము. రాక్షసశ్రేష్ఠ! ఐశ్వర్యము దేహము
స్వజనము నశించుటకై సీతను హతాత్తుగా కామించితివి ఓ మృతీ!
అడుంధతిని రోహిణినిమించి మాన్యయగు సీతను బలాత్కారముగా
ఎత్తుకుని వచ్చియనుచితమైన వనిచేసితివి. వసుధకంటెను ఓరిమిగలిగి
లక్ష్మీకంటెనుసంపదగలిగినవత్ప్రతయు సర్వానవద్యాంగినియగు సీతను
శుభను దీనను అడవిలో ఎవరులేని సమయమున కపటముగాఁదీసి
కొనివచ్చి యాత్మీయ వస్తువులను దూషించు నీవు సీతవిషయక కామ
మునుపొందకయె ఓషభూ! ఆప్రతిప్రతచే తపస్సుచే దహింపఁబడితివి.
ఆతనుగాత్రిని నెత్తుకొనివచ్చుచుఁ దగులఁ బడితివిగావు. అట్టిని మహిమ
చూచి ఇంద్రుతోఁ గూడిన దేవతలందఱు నిన్నుఁ గూర్చి భయపడు
చున్నారు -

ఒనరించు పాపకర్మకు
ననువగు కాలంబు వచ్చినపు డదిఁగావిం
చినమనుజుఁడు ఘోరఫలం
బునుగనులే వెంతమాత్రమును సంశయమున్

592

శు మొనరించిన మనుజుఁడు
శుభమొందును పాపిపొందుఁ జమిపాపంబున్
శుభమునె పొందెనుగాదే
విభీషణుఁడు నీవొగంటివేగద చెడుగున్

593

అతిగారూపము గలిగిన
యితరసతులు నీకునుగల రెండఱొభువిలో
అతిమోహంబున నీవో
లతాంతశరునశముపొంది ధృష్టుఁడవైతే!

594

జానకిదాక్షిణ్యముచేఁ
గాని వంశంబుచేతఁ గాని సౌంద
ర్యాననుగాని నాకుప
మాన యధిక గాదు మోహమతిచేఁ గనవున్ 595

అఖిలప్రాణులకును మృతి
ఖిల ధముల ననిమిత్తమయి రాదుగదే
సు ముగ నీకది సీతా
ముఖమెనిమిత్తముగ వచ్చె భువి నరునుండే 596

జనకజ రామునితో నే
వనటయులేక విహరించుఁ బ్రాభవమొప్పన్
వనటన్ గనుచును నేనో
మునిఁగితి దుఃఖాల్లి నల్పపుణ్యనుగానన్ 597

చైత్రరథమునఁ గైలాససానులందు
మేరుమందరశైల సమీపదరుల
దేవతోద్యాన సేమలఁ దిరిగి తిరిగి
సు ముపొందితి నీతోడ శూరవర్యః 598

అనురూప విమానముతో
ననువమగు శ్రీలఁదనరి యలరుల దండల్
ఘన వనవములూని కం
దీని దేశము లిపుడోచనె నిఖిలసుఖంబుల్. 599

అనువము భోగమ్ములఁ బొం
దినదాననె, కాని యిపుడొ దీననైయైతిన్
జననాథుల శ్రీలోకగర
మును చంచలము లయియుండు భువిలోనన్చీ 600

నునుమెత్తనై మంచి కను నొమ్మలనుమించి
పొలుపుచర్మము చెత్తు ముక్కుగలిగి

చంద్రకాంతియు పద్మసౌందర్యమున్మీటి
సూర్యతేజమును శోభ దనరి

శృంగాభమకుటంబు చెలంగె దానూస్యాన
దీప్తకుండలముల దీప్తి నొంది

పానభూముల మదవ్యాకులలోలాక్ష
మయి పలుపూమాల అలరవెలింగి

మధుర సుందరస్మితముల మహితమగుచు
శుభమెయగు నాటి నీమోము సుందరతయు
ఇపుడొ ప్రభు ! యదెల్లను నేమియయ్యె
సుంతయును ప్రకాశింపదు స్రుక్తిపోయె.

601

రాముశరమున భిన్నమై రక్తమోడ
శీర్ణమేదన్ను మేదమలచేతఁ దడిసి
వ్యందనంపు భూతులను యాక్షమైయగుచు
ఈపదన మెట్టిమస్తితి వెనసె నకట.

602

: నాకుప్పుడు నీచమౌస్థితి యిటురేగల్గెంగదా వీర ను
తక్కిటపై ధవ్యము బచ్చె పెట్టి దనుదాభ్యుహండా నానంప్రి. ఇం
కిటు దైత్యేకుండొ భర్త యింద్రజియె నాంబాపుత్రునం చెంబెనా
పటుగర్వంబున నొక్కుగానకదెం యిబ్బంగిన్ ప్రవహిల్లెనెక్కి. 603

మదమత్తారి విసుర్దనుండు మిగులం బ్రహ్మాతశౌరుండు నా
హృదయాధీశుండు మాకు దేనినలనన్ తేవేభవంబుండునా
మదిలో గట్టిగనుంటి నేమిది యసంబద్ధంబు యాధిపతి
బుదయించెన్ నరుల్ల నీచృతువహోహో నీటుంచెన్ బుధిల్.

604

నీర్దమగు నింద్రనీల చూచి కృమిలు
నీలిదై యున్న తాడిని బోలియుండి
లలితకేయూర వై డూర్య రాజదంగ
దముల ముత్యామాలచందనరే మేను.

605

అట్టిమేను విహారాల నందమీనె
యుద్ధభూమిని దీప్తమై యొప్పుచుండె
అదియె మెఱపులచేత నట్లమట్లు
అధికకాంతులచే నెల్లి యలరుచుండె.

606

అట్టిమేను నేడో దారుణాశుగములు
గుచ్చుకొన, పడియుండెను క్రోణిపైని
కరము స్పృశియింప శక్యముగాకయుండె
దాని గొంగిలిండుకొన నెట్టులొను నకట.

607

ముంగిలచే ముంగిలపండికిఁబోలె నీకు
మర్మల నెవమెలేకుండ మేనఁ గుచ్చు
కొనినకరములు నరములఁ గోయఁగండి
వజ్రముతగిలినడు నిరివలెను బడితి.

608

కలయె యిచ్చుది ఇది కలగాదు నిజము
అకట ! రాముచే నెటు వ్రుంబుండినావు
మృత్యువునకుఁగూడను నీవు మృత్యువుగద
ఎట్లు మృత్యువశంబును నెనసినావు.

609

త్రైలోక్య భర్తవు త్రైలోక్య భయదుండ
పథిలలోక జయివి యధిక బలివి

త్రైలాస కంఠివి గర్భిత హంతవు
లోక విక్రోధివి ప్రాణి రావి

వరిముందు నోజస్సునలర గర్జింతునె
 స్వ భయద భటగోప్త వసురనేత
 వావేల యక్షులహంత విష్ణవినాశి
 వా నివాతకవహ ద్యంతకుండవు

స్వజనరక్షివి ధర్మవ్యవస్థా వినాశి
 వనిని సకలమాయుల సృష్టినానరజేతు
 వసుర నరదేవకన్యల పెనహరింతు
 వరుల కాంతావ్యధాదాత వాప్తపశివి.

616

వ. మతియు లంకాద్వీప రక్షకుండవు, భీతకర్మలను జేయువాడవు. మావంటి వారికి కామభోగముల నొసంగువాడవు, కఠిక శ్రేష్ఠుడవు ఇంతటి ప్రభావము గలవాడవైన నీవు రామునిచే జంపబడి కష్టి నేరకముండు యుండగా జూచి హతప్రియనగు నేను స్థిరురాలైన దేహియు వాల్చి ప్రసరి యుంటిని. మహర్షి శత్రునములం బరుండడగు నేమిందు మమ్ముచే జరిపాటల వర్ణుండవై వీల వడియుంటివి ? ఇంద్రజిత్తు లక్ష్మణునిచే జంపబడి నపుడే దీప్రముగాఁ గొట్టబడితిని. ఇప్పుడు ఇంకను కాలంబడిపోతిని. అందు హిసను కాన నీవంటి నాధుండు లేకపోయి పరిహీన నైతిని. కామభోగములందు గూడ హిసనై పతిహీన నై చార్వర శోరమునందు కుములునుంటివి. 616

రాజ ! దుర్గమమైన మార్గమ్ము నిపుడు
 పొందితివి, వ్యధార్త ననుగొనిపొమ్ము మాడ
 ఈవు లేకుండ నేను జీవించలేను
 కృపణ మందను నను వీడనెంతువేల.

612

మేలిముసుగు లేకుండ నీప్రేమి పెద్ద
 ద్వారమునగుండ నిట్టులు వచ్చితినిని
 అల్లితివె యిష్టదార ! సిగ్గైన విడచి
 ముసుగులేకవచ్చిన యబ్జముఖులఁ జూడు.

613

ముసుగులేకుండ వచ్చిన బోంట్లఁ జూచి
 వీల కోపగింప విడి క్రిడించువేళ
 సాయపడు సతుల్ నీకై విచారపడుచు
 నేడ్చు రోదార్చవేల మన్నింపవేల.

614

రాజ ! వీరలను విధవరాండ్రుఁజేసి
 నాపు, వీరలో గురువుల సేవసేయు
 ధర్మపరలు పత్రిప్రతల్, తాపమొంది
 వీరు నపియించఁ, బడినాపు వై రివేత.

615

ఈపు బాధింపఁ దచ్చాపమిట్లు తగలె
 అల పత్రిప్రతలకు నల్ల అపనిపై కె
 జూరెనెవనను ద్రవార యుర్వి నిజము
 చాలమట్టుకు నీయెవనె నత్యమిద్ది.

616

తపఃస్మృగవేషమున రాముఁ గానలోప
 అక్రమమునుండి తప్పించి యుధిశదూత
 ముక్తి రాము పత్నిని పొంగిలించినాపు
 ఇది పితృవానికర్తవ్య మేలకాదు.

117

పిత్రికన మెప్పుడైన సంగరమునందు
 నీకుఁ గల్గెనట్లులు గుర్తు వాడులేదు
 భాగ్యమిది తల్లకించెబలన పితృ
 చాటుగుట నీకిది హిమయవంతు గుర్తు.

618

భూత వర్తమానములు భావులు నెఱుంగు
సత్యవాక్కు పూజ్యుడు విభీషణుడు మరది
సీతఁగని విమర్శించి వినిచ్చినదె జరిగె
ఆతఁడన్నది దైత్యక్షయంబె యయ్యె.

619

ఈ విభీషణు మాటలు నీవు వినియు
సరిగమిగులఁ గామక్రోధజన్య మైన
వ్యసనమునను ప్రసంగించి యతనిమాట
మొదలెత్తోయ మూలముననె ముప్పు వచ్చె.

620

అఖిల దైత్యజాతికి నాధుడన్నవాడు
లేనటుల నీవెచేసినా వింతశక్తి
యున్నవాడవె నాకు శోచ్యుడవె కావు
స్త్రీస్వభావాన జాలిగాఁ జింతఁగనుదు.

621

సుకృతమో దుష్కృతమో చేసి శూరవర్య!
నీకుఁదగిన గతినిటు పొందితివి లెమ్ము
నేనొ నీ వియోగమునఁ జింతించుచుండి
నన్నుగూర్చియు నేనె చింతలను గందు.

622

హితముకోరెడి నీదు సుహృదుల మాట
ప్రభాతలహితంబు వినవు హేత్వర్థయుక్త
మైనదియును శ్రేయస్కర మకలుపునగు
నా విభీషణుని వచస్సు లకటవినవు.

623

కుంభకర్ణ మారీచులుకూడఁ జెప్పి
రింక నా తండ్రి చెప్పె గర్వించి వినవు
శ్యామలాబ్ధాభ ! పితవస్త్రా ! శుభాంగ !
స్వాంగములు నెత్తుటఁ దడువఁజడితి వేల.

624

నీదురజేందీన నరుడట్లు నిండువ్యధలఁ
గుండు తాతోడ మాటాడకుండు వేల
ఘన పరాక్రముడగు దక్షు కదనమందు
పరువిడని దైత్యునుత ! నన్ను నరయవేల.

625

క్రొత్తయవమాన మిటు రాగ గునుకుదేల
లెమ్ములెమ్మాయి యిపుడు నిర్భీతితోడ
సూర్యకిరణాలు లంకలో జొచ్చుచుండె
ఇదిగో ఈవైపు సరిగ వీక్షింపుమోయి:

626

వ్రజీవవియట్లు నీదు గౌరవమ్ములంది
భానువర్చస్సు గలిగియు స్వర్ణజాల
భాసితమయి శత్రులఁజంపు నీ పరిఘయిదిగో
శరములన్ ప్రేలుగావ్రీలి ధరనుబడియె.

627

రణభువిని ప్రియనటు కౌగిటదృఢంబ
పొదిలి నిద్రింతు; వప్రియఁబోలె నన్ను
నేల పలాకరింపవు; నీవు నిట్లు చనఁగ
భీభీ ! నా హృది వేయిగాఁ జీలదేల.

628

ఇటుల విలపించి స్నేహార్థ హృదయ యామె
అశ్రువులచేత వ్యాకులతాత్మ యగుచు
మూర్ఖిలుచు రావణు హృదయంబుననువాలె
ఎటుపునంజను మబ్బుపై మెటుపువోలె.

629

ప. అంత ఆమె సపత్నులు ఎంతయు నీడ్చుచు నేడ్చుచున మెయ్యా
నోదార్చి పట్టుకొని యిట్లనిరి. “దేవీ ! లోకముల స్థితి శాశ్వతము కాదని
నీవెఱుంగవలె గనుకనా. అవస్థ మారినపుడు రాజుల లక్ష్మణులు చంచలమైనవి

దా" అని వారుపలుకుచుండ నామె బిగ్గరగా ఏడ్చి కన్నీటిజాలుతే తొమ్ము
డిపివేయ వంతలో రాముండు విభీషణునితో "నీ అన్నకు అగ్నిసంస్కారము
జేయుము. ఈ స్త్రీలను మరలింపుము" అని యనంగ ఆ మాటలు విన్న విభీష
ణుండు వినముండై ధర్మజ్ఞుండై బుద్ధితో విమర్శించి ధర్మార్థ సహితమైన
వాక్యమును రాముని మాటప్రకారము చేయదలచి యిట్లు నియోను. 620

—: రాముడు రావణునికి సంస్కారము చేయమనుట

పరధర్మవ్రతమున్ త్యజించిన మృషావాదిన్ నృశంసున్ ఖలున్
పరకాంతారతు సంస్కరింపఁ దలఁచన్; బ్రాతాకృతిన్ గొన్న యా
యరి సర్వాహితుండైన రావణుండు నా కన్నయ్యయై యుంటచే
కరమున్ నాకిటఁ బూజనీయుఁ డయినంగానీ తగం డర్చకున్. 621

తొలుతన్ సన్ను నృశంసుఁ డంచు జనులందుర్ గాని యవ్వని జె
డలువిన్నంతట నేను చేసినది శ్రేష్ఠంబును వాకొండ్రులో
కులు తా, మంచు విభీషణుం డనెడి పల్కుల్ ధార్మికుండైన ని
ర్మల వాక్యజ్ఞుండు రాముండున్ విని యిటుల్ వాక్రుచ్చె సంప్రీతుండై.
622

ఈవు గూడ నాప్రియము గాంవివలయు
నీప్రభావాన జయమును నేనుగంటి
ఇప్పుడె యవశ్యమును రాక్షసేతుండైన
నీకు హితమైనదియె నేను నెఱవలయు.

ఈ నిశాచరుడో పూర్తిగా నధర్మ
మన్మతమును చేసినట్టి వాడైన గాని
ఎపుడు యుద్ధాలలో శౌర్యమెంతో చూపి
నట్టివాడు తేజస్వియు నధిక బలుడు.

624

ఇంద్రుడు మొదలొదేవుల్ జయింపరితని
లోక రావణ రావణుండును ఘనుండె
వైరముల్ వైరి చావుతో తీరిపోవు
నావనియు తీరె నీకటుల్ నాకు హితుండె.

625

ఇంక వీనికి సంస్కార మీవు చేయు
శాస్త్రము ప్రకారము దశాస్య సంస్కరింపు
ఇట్టి సంస్కారమే దశాస్యడనయఁ దగును
నీవును యశస్సు పొందిన నిపుణుఁ డవుదు.

626

వ. అని యిట్లు రాముండు చెప్పఁగా విని త్వరపడి విభీషణుండు తగిన
సంస్కారమును రావణునికి చేసెను. మంచి గంధపుఁ జెక్కలతోను పద్మకము
వట్టి వ్రేళ్ళతోను లేడి చర్మముతోడను కూడిన చితను వేదోక్తరీతిగా ఋత్విజులు
కూర్చిరి. పిదప వేదవిహితమైన యంత్యేష్టినిచేసిరి. పిదప పితృమేధముగావించిరి.
దక్షిణముగాఁ దూర్పుగానే అనగా ఆగ్నేయముగావేదియందన్నిని పెరుగుతోఁ
గూడిన స్రువమును ఋత్విక్కులందఱును వైచిరి. ఆ ఋత్విజులు రావణుని
కాళ్ళ దగ్గర సోమలతను తెచ్చుటకై బుడిచి, తొడల మధ్య వడ్లు దంచుటకై
తోలును ఉంచిరి. విచక్షణులైన ఋత్విక్కులు దారుపాత్రలన్నిటిని అరణిని,
ఉత్తరారణిని రోకలిని ఇతర పాత్రలను మహర్షి విహితమైన శాస్త్రవిహితముగా
యథాస్థానముగా నుంచి అందు మేధ్య పశువును వధించి వ్రేల్చి దాని శత్రు

మును నేతితోఁ దడిపి రావణు శరదీమునఁ గప్పిరి. పిదప విభీషణునితోపాటు రాక్షసులు దీనులై గంధమాల్వములతో వివిధ వస్త్రములతోరావణు శరీరమును అలంకరించి మొగమునఁ గన్నీళ్ళు కాఱపేలాలు చల్లిరి. విభీషణుఁడు మంత్ర సహితముగా నగ్ని నంటించి స్నానము చేసి తడిబట్టతో గడ్డి పరకలుగల నువ్వులను నీటితో యుధావిధిగ నేలపై నుంచి వానికి శిరసానమస్కరింపఁగా పిదప స్త్రీలును అతనిని సొంతవ వాక్యములతో మరల మరల ఆమునయించి నడువు మని యునుచు అందఱు స్త్రీలు నగరమును ప్రవేశించిరి. ఆ రాక్షసస్త్రీలు నగరము ప్రవేశింపగా విభీషణుఁడు రాముని దగ్గఱకు వచ్చి నమ్రుండై యతని ప్రక్క నిలిచెను. రాముఁడును సైన్యముతోడను సుగ్రీవ లక్ష్మణులతోను గూడ ఇంద్రుఁడు వృత్రునిపై ఇల్లు శత్రువును జంపి సంతుష్టు డయ్యెను. 637

—: రాముఁడు ఇంద్రుని రథమును పంపివేయుట :—

సురగంధర్వులు దానవుల్ మఱి రబక్షోజీన్ వినూనాల నుం
దర భాగంబుల నుండి రావణువధన్ దర్శించి యారావణా
సురు ఘోరాంతము రాము విక్రమునబోచ్చి వానరోగ్రాజిజా
తురి సుగ్రీవుని మంతనంబుగని యెంతో పొడిమవ్యత్కథల్. 638

అట నాలక్ష్మణు వీర్య మట్టింపనురాగానై వృత్తంబు ల
చ్చటి కళ్యాణకథల్, పచింప కౌనుమన్ సంకోష మేపార ముం
దటినే యట్టి మహామునులు శమంచన్ పచ్చినగ్లగి వా
రట రాముండొ రథంబు నింద్రునికి నీ నుంబంపె నామాతనిన్. 639

అంత నారాముని యనుజ్ఞ యపుడె హింది
మాతలి దివి వేగ ముదంబు సమ్మదము హింది
రాముఁడుత లక్ష్మణుని ప్రేరణము చేత
నెలమి సుగ్రీవునటఁ గొంగిలిండుకొనియె.

చేరి కపిముఖ్యు లర్చింప శివరమేగి
సరగ సత్యసంపన్ను లక్షణుని బల్కి
సౌమ్య ! యనురక్తు నుపకారి సరసభక్తు
క్షీతిని నభిషిక్తుఁ చేయఁ జేయుచున్న !

[41]

సౌమ్య ! యీరావణానుజుస్ సరగ లంక
యందు నభిషిక్తుఁజేయుట చరచయు టిదియు
నాపరమవాంఛ యని యామహాత్ముడైన
రాముడన సరెయని లక్షణుడని

[42]

స్వర్ణకుంభము గొని, దాని వానరులకు
నిచ్చి సంద్రపు జలములఁ దెచ్చుటకయి
ఆమహాసత్వుల కపుడె యానతియ
వార్ధి జలములు తెచ్చిరి వారలపుడె.

[43]

అప్పుడొక ఘటంబును పరమాననమున
నుంచి సౌమిత్రియు విభీషణునికి లంక
ఘట జలములతోడ నభిషేకంబు చేసె
రామునాజ్ఞ రాక్షసుల మిత్రాశి మధ్య.

[44]

చెచ్చెను విభీషణుఁడు నభిషిక్తుఁ డగుటఁ
గని దివిజ భక్తులు సచివుల్ గనిరి ముడమ
ఇక విభీషణుఁడును రాముడికిన రాజ్య
మొంది ప్రకృతుల నోదార్చి పొందె రాము.

[45]

అనలఁ బొరులౌ రాక్షసులనని కొజు
అక్షతలును సుంద్రాళ్ళు దివ్యసుమాలు
నలరి తెచ్చినఁ గొని మంగళార్థమైన
మంగళద్రవ్యములు రామలక్షణుల కిడియె.

[46]

చేయవలసినయది చేసి శ్రేష్ఠవృద్ధి
గొనిన యావిభీషణు రాముడెంచి సర్వ
మతని ప్రియమునకై కొని ప్రాంజలి యయి
నిలిచిన సగాభుహనుమంతుఁ బలికెనిట్లు.

647

చని మహారాజగు విభీషణుని యనుజ్ఞ
గొని యవల సౌమ్యరావణు ఘనగృహంబు
చొచ్చి నాజయంబు తెలిపి మెచ్చసీత
సంతసపడ మాక్షేమము సరగఁ జెప్ప.

648

ఏనులక్ష్యుడ సుగ్రీవు లెల్లఁగుశల
మని వచించి రావణు మృత్యు వనెడి ప్రియము
తెలిపి కపిముఖ్య! పిదప మైథిలి వచించి
నట్టి సందేశము గొని యరుగుదెమ్ము !

649

హనుమంతుండట రామునాళ్ల గొని దైత్య శ్రేణి పూజింప లం
కనువేఁ జొచ్చి దశాస్యు గేహమున సంస్కారంబె లేకుండ దా
రుణ దుష్ట గ్రహయుక్త బోహణి యటల్ చూపట్టి యాచెట్లక్రిం
దను నానందము లేక దైత్యవనితల్ గాపున్న సీతన్ గనెన్.

650

వినతుండై మెలమెల్ల పంగి దరికిన్ వేవచ్చి చేమోడ్చు నా
హనుమంతున్ గనిదేవి యూరకొనియున్నట్టి నిరీక్షించి జ్ఞ
ప్తిని నాపైఁ గని మోదమొందె నవలన్ దేవీప్రసన్నాస్యమున్
హనుమంతుండును గాంచి యెల్లఁ దెలుపన్ ప్రారంభమున్ జేపెళ్ళా.

క్షేమము రామలక్ష్మణులు క్షేమము వానరగాడ్విభీషణుల్
క్షేమము వానరాళి; యడిగెన్నిను క్షేమము సిద్ధికార్యుడై
రాముండు రావణుండునిమె రాముండు లక్ష్మణుఁ డావిభీషణుం
డేమరకెంతో సాయపడ నెల్ల కపుల్ కడుఁబొర దేవిరా!

652

వ. మఱియు నారాముఁడిట్లు నీకువచించె.

ఇటు నీకుం బ్రియమున్ వచించికడు దేవీ! గూర్తుసంప్రీతి నేఁ
బటు ధర్మజ్ఞ! రణానగెల్పుట మహాభాగ్యానఁ జీవించి, తి
చ్చట గెల్చోమనకయ్యె, జానకి ! యింకన్ స్వస్థాత్మపై దుఃఖమిం
కిట వర్జింపుము రావణుండొ హతుఁడయ్యెన్ లంకఁజేజిక్కెఁజూ. 653

నిద్రయాహరమును మాని నీవిముక్తి
కొరకు వార్ధిబంధించి దుస్తరప్రతిజ్ఞ
దాటితి దశాన్యునిల్లని తల్లడిలకు
సకల లంకనంపద విభీషణునిదయ్యె. 654

ఊరడిలుసీత! స్వగృహన నుండివిపుడు
అదెగనుమి యుత్సుకతఁ బొంగి యతఁడెవచ్చు”
నని హనుమచెప్ప శశిముఖి విని ముదాన
నొక్క గంతేసి పలుకలేకూరకుండె. 655

అంత నేమిమాడక యల్లెయున్న
సీతతో మారుతియొ యిటువచించె నపుడు,
దేవి! యేమి యిప్పుడును జింతింతువిట్లు
వీల నాతోడ మాహాడకిట్టులుంటి. 656

అని హనుమ చెప్ప ధర్మాననలరి సీత
ఎంతొపొంగి గద్గదవాక్కులెసంగఁ బలికె
భర్త ప్రేయవిజయము విని ప్రమదమొంది
ఒక్కనిముసము పలుకలేకూరకుంటి. 657

ఇంతటి ప్రియంబు నాకు వచించినట్టి
నిన్నెటుల నభినందింతునో నేనెటుంగ
దీనికి సమంబు వృధివి నేదేనిగలదె
నీకు నిడఁ దగ్గదెంచియు నెరుగసామ్యు.

658

ఏ హిరణ్యమొ స్వర్ణమొ యెన్నొముఝలో
ఏ త్రిలోకరాజ్యమొ యైననిట్టి నుడికి
సనుము గావంచు నప్పుడు జానకియన
అంజలిఘడించి చుందుండి హనుమ యనియె.

659

వతికి బ్రయహితంబున వఱలుదాన!
భర్తవిజయము కాంక్షించు పడతిమిన్న!
ఇట్టి స్నేహపూరిత వాక్యమిదె చక్కఁ
బలుకఁ దగ్గదానపు ధరాతలములోన.

660

వ. అని హనుమంతుఁడులుక జనకాత్మజుఁడు నీర విని మారుతితో
నింకను శుభమైన మాటలిట్లుపలికెను. “మిక్కిలి మంచితక్షణములుగలిగి చుట్ట
రముగా భాసిలుచున్న యావాక్యమును గ్రహణ, ధారణ, స్మరణ, ప్రతిపాదన
ములు, ఊహ, అహోహ, అర్థవిజ్ఞానము, తత్త్వవిజ్ఞానము అనునెనిమిది యంగ
ములతోఁగూడిన బుద్ధిశోలులుక నీవే తఃసవాదవు. జరమధార్మికుడవైన నీవు
కొనియాడఁదగిన వాయుపుత్రుడవు. బలము, శౌర్యము, ప్రతాపము సత్త్వము,
విక్రమము, దక్షత, రేణుస్సు, క్షమచ్ఛరి, దైర్యము, వినయము అనునెవేగాక
యింకనితరమైన వాఁగగుణములు నీయందె శోభిల్లే యున్నవి. అని సేతవలుక
విని మారుతి కంగారులేక ప్రాంజలియై సంతోషముతో సీతకడురుగా నిలు
చుండి యిట్లు నెను.

661

ఇపుడే నిలిచి నన్ననుమతింతేన్-దిక్కులేకన్ వియో
గపు శోకంబున నీయశోకవనిలో గాసిల్లునిన్ సాధ్వి గ్రూ
రపు ఘోరంపుఁ గనుల్ నిగిడిప్పి మును క్రూరాచారలై ప్రేలి రె
చ్చి పయింబడ్డ కళోర దైత్యసతులన్ జీల్తున్ వరంబిమ్మిటుల్. (62

పిడికిళ్ళంబాడుతున్ గరాలనడఁతున్ పెన్కాళ్ళతోఁ ద్రొక్కెదన్
కుడి మోకాలను గ్రుమ్మెదన్ చెవులు ముక్కుల్ పీకి పెనుగోళ్ళను
క్కడగింతున్ సుయశస్విని! కురులవీకన్ బీకి పెన్వళ్ళతో
చెడుగాదించిన సర్వ దైత్యసతులన్ జీల్తున్ వెనన్ దేవిరో. 663

అని యామారుతి యట్లుచెప్పవిని ధర్మంబైన వాక్యంబు ని
ట్లని యాజాపతి యాయశస్విని యనెన్ రాజాశ్రితల్ వార అ
న్మృని యాజ్ఞన్ బనిచేయు వానజనమందున్ పేరుకోపిండు నా
దు సప్తష్టంబు మాఁగ బూర్వకృతమద్దు శ్కర్మనయ్యె నిమ్మిటుల్. (64

నేను చేసియుంటి ననుభవించి తిప్పుడు
చేసినవై ప్రాప్తమగునిది స్థిరముసుమ్మి
ఏ వలంబు గాననిచ్చెన్ నెప్పుడు నైతుఁ
జిత్తమందు రావఁబని దాసీలపనుల. 665

రావఁబఁడాజ్ఞ యిచ్చుటనె రాక్షసకాంతలు వీరునన్ను నె
న్నో విభ్రమైన బాధలిడి యుండిరి యాతఁడు మృత్యువాంద వీ
రేవిభ్రమైన బాధలిడ, రిప్పచెఱంగుమియోయి వాయు సూ
రా! ఓను వ్యాఘ్రునన్నిధిని వృక్షమంచెప్పిన ధర్మవృత్తమున్. 666

“పాపమును జేసి నటువంటి వారికెప్పుడు
భీయుతుఁడు తాను పాపంబు చేయరాదు
నియమ రక్షణ చేయుట నితెనుమ్మి
చెడును చేయువారికిఁ జెడు చేయరాదు”

పాపియో మతి నపాపియో వధ్యుఁ డవుతఁ
గాని యార్జ్యుఁడు చూపనాఁ గరుణమొకటి
వానరా! ప్రపంచమున నెవ్వఁడుగాని
చూడఁ దప్పేమి చేయనివాఁడెలేడు.

668

ప్రాణి హింసించి భీహరించు నజ్ఞివారు
కామరూపులునైన రాక్షసులు తాము
పాపములు చేయుచున్నను వారికెపుడు
చెడుగు నెంతమాత్రము గూడఁ జేయరాదు.

669

అని వైదేహి వచింప వాక్పతురుఁడౌ నావాయుజుండా యశ
స్వినియౌ రాముని పత్ని కిట్లనియె దేవీ! రామునిల్లాభ యశ
స్వినివౌ నీవిటులంట, యెంత తగి యొప్పెన్ మంచి వింకిచ్చుచీ
పును సందేశము నిమ్ము రాముడరికిన్ బోదున్ గదా నీద్రుమే.

670

హనుమంతుండిటు పల్కువల్కు విని యుష్టా సీతవైదేహి భ
ర్తను జూడన్ దల పోతునిప్పుడె కపింద్రా! యుంచు మెల్లంగ వా
కొన నాలించి ద్యుతిన్ వెలింగె కపిముఖ్యుండా విదేహికు పు
త్రిని సంతోషము పెట్టుచున్ పతివ్రత్యైన్ శ్రీచచిత్తంబుతో.

671

పరిపూర్ణేందు నిభాస్య మిత్రయుతు విశ్వస్థాఖిలామిత్యుఁ ట్రీ
కరురామున్ సహలక్ష్మణున్ శచియు స్వగ్ధావృక్షు నింజోతె నీ
వరయంగాఁ గల వార్యురాల! యనుచున్ సాక్షాత్తు శ్రీఁబోతె భా
సురయాసీతకు జెప్పి రామువరికచ్చొ వ్రావెహన్మంతుఁడున్.

672

ఆమహాప్రాజ్ఞుఁ డర్థజ్ఞుఁడైన హనుమ
అఖిల ధానుష్కవరు రాము నరసి యనియె
ఎందుకై యింతవని భంగ బింతకలిగె
అట్టి దేవి న్నాఁచు సీత సరయంగుడు.

673

అమె యికోక మగ్గుచుయి యుత్రులు కన్నుల నడ్డగింపగా
ఆమిథేవసృష్టి క్షయం బిది నీచుదిచూచియెంచి యెం
తోనుచు మొంది ప్రాకృతిచితున్ నను నమ్మియిటుల్ వచించె నే
సీమదినాదు భద్రం గృతకృత్యు సలక్ష్యుడ౯ జూడ౯ గోరెదన్. 674

అని యామారుతి చెప్పి ధార్మికవరుండ౯ రాముఁ డాతించి కెం
టనె ధ్యానంబును పొంది యుత్రువులు కండ్లన్ సుంతజాల్పాట వె
చ్చన దీర్ఘంబుగ నున్నురంచు క్షితిపైఁ జఘల్ నిదానించుచున్
గని మేఘాభుండెయ౯ విభీషణు దిక్కైవలెక్క నీరితిగన్. 675

దివ్యమ౯ నంగరాగము దివ్యమైన
భూషణును దాల్చి తలస్నానము పొనర్చి
కొన్నమిధిలేకు పుత్రి నీక్షోణి కిపుడు
సత్వరము తీసికొని రమ్ము జాగువలదు. 676

అని రాముండనగా విభీషణుడు రాజాంగుఁ పురంబేగ్ర
న్నన స్పృశిలకుం జెప్పి పంపెనిటు స్నానంబాడి స్రవ్యంబ కా
లును భూషల్ మొయింటిర్చి వల్లకిని నారోహించియే తెమ్ము నీ
కును భద్రంబగు భద్ర నిమ్ము నరయం గోరెన్ సుమీమైథివీ! 677

అని విభీషణుడు తెలుపనపుడు నేను
స్నానమాడతె పతిఁ గనందలంతు నిపుడు
అసురవిభుఁ” యని జాపకియనంగ నపుడు
ఆ విభీషణుఁ డనె సీత కంజలించి. 678

‘ఎట్లు రాజైన భద్ర పచించె నట్లె
సంబంధులె” ననియ౯ విభీషణుడు పలుక
నా పతివైత జాపకి యట్లె యనుచు
సాక్షివై యిట్లు భక్తి సేవగఁ బలికె. 679

ఇంక స్త్రీలున్ తలస్నానమాడిన విదేహిశాత్మజన్ సీతఁ బా
యకవల్ భూషలలంకరించి బహుమూల్యంబైన చీనాంబర రా
లుకడున్ గట్టగఁ బెట్టఁ బల్లకిని నారోహింపగాఁ జేసి పూ
నికఁ గావన్ భటు లా విభీషణుండు నెంతే శ్రద్ధఁ దెచ్చెన్ సతిన్. (10

ఆతఁడు దరికేగి ధ్యానంబు నందునున్న
యట్లు తెలిసి గూడను నామహాత్ము రాము
దరిని ప్రణమిల్లి ప్రీతుండై తాను సీత
వచ్చినట్ల నివేదించెను భక్తి మీఱ. 66

రాక్షసగృహంబునందుఁ జిరంబయున్న
సీతయిటుకు వచ్చినయట్లు చెవులఁబడఁగ
రాము హృదయంబునందు హర్షంబుదై న్య
మాగ్రహము నొక్కమాటుగ నెపుడె కలిగె. 682

పిదపఁ బ్రక్కనెయున్న విభీషణునటఁ
జూచి సవిమర్శగా సమాలోచనంబు
చేసి యావిభీషణునితోఁ జెప్పెనిటుల
రాముండెదఁ బ్రహర్షమె లేనిలాగు తోఁప. 683

సతము నా జయమ్ముగోరు సౌమ్య! రాక్ష
సాధిపా! నాదరికి విదేహసుత వచ్చుఁ
గాకన విభీషణుండు సీతరాకకొరకు
దూరముగఁ దప్పకొనఁ బ్రజన్ దొలగఁజేసె. 684

రాజు దుస్తులు తలపాగలను ధరించి
హస్తములనొత్తు బెత్తములచటఁ దాల్చి
ఇటునటులఁ దిరుగుచు నెల్లయెడల నార్చి
భటుల జనులఁ దప్పింపఁ బరువులిడిరి. 685

భటులు బెదరించి తప్పింపఁ బనులుమిగుల
సలిపి ఋక్షరాక్షస కపిసంఘములను
దవ్వగాఁ దప్పకొనఁ జేయుధ్వనులు మెడలఁ
బెనుతుఘానులఁ గొట్టుకొను వనధిఁబోలె.

686

అటుల దవ్వగఁ దప్పకొనఁబలి పోయె
రాజు భటుల జాలిని నోర్చి రాముఁడాపి -
చూపులన్ దగులంబెట్టుచున్న యట్లు
ప్రాజ్ఞుని విభీషణుని గసరిపలికె విసిగి.

687

ఏల ననులక్ష్యపెట్టక యీజనంబు
నిట్లు బాధపెట్టెదవు చాలింపుమింక
ఇట్లు వీరిని దొలగఁద్రోయింప మాను
వీరలందఱుగూడ నావాడుగాదె.

688

అంతఃపురములు గానీ
దొంతరవలువలు ప్రహరులుఁ దూగెడి తెఱలేన్
ఇంతటి యాచారములే
నింతులనడ్డవిక నడ్డునింతులనడతే.

689

వ్యసనమందుఁ గష్టములందు నాజులందు
రాజుల స్వయంవరములందుఁ గ్రతువులందు
పెండ్లిసమయంబు నందింతుఁ గండ్లఁ గనుట
ఎంత మాత్రము తప్పని యెంచరెవరు.

690

ఈమె రణభూమినున్నది యెంతో కష్ట
మందునుండె విశేషించి యిందు నాదు
దగ్గఱనెయుండెఁ గావునఁ దన్నిగనుట
ఎంతమాత్రము తప్పని యెంచరెవరు.

691

కాపున విభీషణాః త్వరగానె యిపుడు
నాదరికిఁ దీసికొనిరమ్ము నన్నుఁగూడ
స్నేహితుల బృందములు నాచెంతనున్న
తరుణ మందీమె కనుఁగాక సరిగనిపుడె.

692

సవిమర్శంబుగ రాముఁడిట్లు వచియించన్ జూచివై దేహి నం
త వినీతుండయి యావిభీషణుఁడు చెంతన్ సొమ్మిత్తిచే
రువ సుగ్రీవుఁడు నాంజనేయుఁడును లోలో- రాముఁ డా రీతి న
న్నవి యాలించి యటన్ కడున్వ్యధితులై నాల్ల నిశ్చేష్టులై

693

సతిమందేమి యపేక్షలేనియటు తోచన్జేయు తద్దారుజేం
గితముల్ కన్గొని సీతపై ని మదిలో స్నేహంబు నజ్ఞానకీ
వతికిన్ లేనటు వారలెంచిరి, యింకన్ వైదేహి లజ్జన్ మునిం
గి తలన్వంచి స్వగాత్రముల్ ముడిచి వెన్నేపోయె దైత్యేకుకున్.

694

జనులెల్లన్ గుమిగూడియున్న సభ లజ్జన్ కొంగుచే మోము నె
ల్లను నాజానకి కప్పుకొంచుఁ జనిభర్త న్నార్వపుత్రాః యటం
చును వాక్రుచ్చుచునేడ్చి, విస్మయము హర్షోదేకమున్ స్నేహమున్.
దసరన్ సౌమ్యపు భర్తమోము పయికిన్ గాంచెన్ సుసౌమ్యాస్యయై.

695

—: రాముఁడు సీతను పరుషములాడుట :—

వ. పిదప జాలకాలముచుండి చూడనట్టి, ఉదయించిన పూర్ణచంద్రునివలె
మనోహరమయిన ప్రియుని మోమునుచూచి స్వచ్ఛమైన చంద్రునివంటి
ముఖముగలయూమె తనమనస్సునందలి బాధను పోగొట్టుకొనెను.

696

ముడిచికొని నమ్రయై పార్శ్వముననె నిల్చి
జానకిగని రాముడు నడచులోననున్న
యల్కచే జెప్పెనిటు నాజినరిని గెల్చి
భద్రురాల! గెలుచుకొంటి వడిగనిన్ను.

697

పౌరుషమువల్ల నెదియొనర్పంగ వలెనొ
అదె యిపుడుచేసినా, నిదేయంతు వగకు
వడిగ నా నిరసన తుచ్చివైచినాను
అరిని నవమాన మొకమాటె యడచినాను.

698

ఇపుడు నాపౌరుషమును జూపించినాను
ఇపుడు నాశ్రమసఫలమయ్యెను జగాన
నేడును వ్రతిజ్ఞ నెఱవేర్చినాడఁ గాన
అన్నిటికి నేనమర్థుడ నాదునిందు.

699

నేనులేనపు చలచిత్తుడైన మూర్ఖ
రాక్షసుడు నిన్నపహరించి లంక నునిచె
దైవవశమున జరిగిన తప్పుపనికి
అడరి గెల్పితి మనుజుఁడనైన నేను.

700

వచ్చిన యవమానంబును
హెచ్చిన తేజస్సుచేత నెవ డణచండో
లోచ్చగు తేజసుగల యా
యిచ్చక పురుష పురుషార్థమేమిటి జగతిన్.

701

వ. సముద్రమును అంఘించి అంకనుమర్దించిన యాహనుమంతుని
మహాకార్యమెంత జ్ఞాపింపందగినది. యుద్ధమున విక్రమము చూపుచు నా
హితమును ఆలోచించి చెప్పుచున్న సుగ్రీవునిపరిశ్రమ నేడెంతసఫలము
నిర్దు యిన యన్న నువదలి స్వయముగా సన్నుజేరిన భక్తుడయిన విభీష
ణుని పరిశ్రమ సార్థకము. 702

అని రాముండనుచుండ జానకియుజాలౌ సత్రులన్దడిసి గా
డిన లేడింబలెం గండ్లువిప్పుకొని యుండెన్; జానకిన్జూచు రా
మునికింకన్ మదిఁ గ్రోధమెచ్చుఁగఁ గిరంజున్ నేయిపోయంగజ్ఞా
లను వేగ్రకుచ్చుచు మండునన్నిపతి గండ్లంగడ్డ నారాముడున్. 703

కనుబొమ్మల్ కడుఁజిల్లు నడ్డముగ చక్రంజైన నేత్రాలఁ గ
న్నానుచున్ వాసరదై తృమధును వడిన్ గ్రూరేగ్రమై మీరు ప
ల్కును రాముండనె “వల్లదిక్ష్పతిని నిర్మూలించు మర్త్యండు దే
నిని గావించు, నదే ద్విపత్కరమునుండిన్ వెచ్చి నేఁ జేరితన్. 704

జీవలోకంబునకుఁ బ్రవేశింపరాని
దక్షిణదిశ తపోభావితాత్ముఁ డైన
యాయగస్త్యుచే నిర్మితమైనయల్లు
సైపకయె సీత! జితవైది శత్రునుండి. 705

భద్రురాల ! నేఁబడినట్టి పాటకెల్ల
నీకును విదితమై యున్నాఁడ యిచ్చు
అదియునెల్ల సుహృదుల వీర్యంబుకల్లఁ
జ్ఞాతి నిది సేకొత్తై తె చేయవేడు. 707

వృత్తమును-నెల్లెడల నుండి వెడలెడె యప
పాదు నుండి-రక్షించు పనికిఁ గాను
భ్యాతమగు నాకులము కపభ్యాతిరాక
యుండుట కిదెల్లను జేసియుంటిఁ జమ్మి

708

నడతలోను శంకితవాచు నాదు నెదుట
నుంటి విటు, నేత్రరోగి ముందున్నదీవ
మటుల ప్రతికూల వైశి వియ్యది దృఢంబు
కనుక జానకి ! మదనుజ్ఞఁ జనుము స్వేచ్ఛ.

709

ఇవిగొ పదిదిక్కు లెటకైన నేగవచ్చు
భద్రురాల! నీతోనాకుఁ బనియె లేదు
పరుల యింటనుండిన స్త్రీసెవండెయైన
వంశమనను బుట్టిన మగవాఁడు కొనునె.

710

అందులోను తేజస్వీయై యమరు వాఁడు
రావణుని యొడి నుండియు జాతీ భ్రష్టవగుచు
చెడుది యగు దృష్టిచేఁ జూడఁ బడిన నిన్ను
తగ నుహృదులు మెచ్చుకొనుచి త్తమునఁ గొనునె.

711

మాది యింత గొప్పది కులంబనుచుఁ జెప్పు
కొనెడి నేపై తె యెటులు గైకొందు నిన్ను
ఎందుకై తె నీవిపుడు నిర్జింపఁ బడితొ
అట్టి కీర్తియు నేనిలఁ పెట్టుకొంటి.

712

నాకు నీయందు నేమి మనస్సులేదు
ఇచట నుండియు స్వేచ్ఛగనేగు మెటకొ
ఇదియు నేను బుద్ధిని నిశ్చయించుకొనియె
యిటుల వాకొనుచున్నాఁడ నిట్టు లిపుడు.

713

నీకు సుఖమైన యట్టులె నీవు సీత !
 ధరణి లక్ష్మణుపై ననో భరతుపైనా
 లేక వానరరాజు సుగ్రీవుపైనా
 మనసిడుము దైత్యవిభు విభీషణుని పైనా

714

ప్రథిత దివ్యరూపయు మనోరమయునైన
 నిన్నుఁజూచి రావణుఁడు స్వనిలయమందు
 చాలకాలముండిన నిన్ను పైచునెట్లు
 సీత! యనుచు రాముండు వచియించె మిగుల.

715

ప్రియమును దగినమాటలు నాలింపఁదగిన
 మైథిలి చిరకాలమునకు మదికిఁ బ్రియముఁ
 కానిది ప్రియునుండెవిని బాహ్వానఁదడిసి
 గజకరహత సల్లకిహారఁ గడు వడంకె.

716

ఆట రోషంబున రాముడే యొడలు యుల్లనించు క్రూరోగ్ర వా
 క్కట పల్కన్ మది నెంతయో వ్యధతురాలై పాపమాసీత యె
 చ్చట నైననీను నెచ్చుచున్ చినని దూక్షంబైన యాబల్ల పెన్
 కటువా కెల్ల జనంబు మధ్య విని యింకన్ సిగ్గుఁజెంచెన్ కడున్. 7.7

అపుడో స్వాంగమునందె క్రుంగునటులై యాసీత జేక్రంగి వా
 క్యపు శల్యంబులు గ్రుచ్చుకోగ శిశులృ స్పాంతవోలెన్ సుమః
 ఖ పుబాద్రిసేదడు న్నత్రులున్ పారలగాంగ న్దమ్మలన్ స్రుక్కి బా
 ష్పుపు స్థియాస్యము తుడ్డుచున్ పదఁకుచున్ వాక్రచ్చెనా జత్తతో. 718

అనరానట్టిది శ్రోత్రదారుణము సత్యంతోగ్రమున్ సన్నునే
 మని యానిచపువాక్కు నీచపు జనుండట్టుల్ వినంబులెచ్చె
 ట్లుని నెన్నెంచుచు నుండిపోయెటలు వీరా! నేనుగానిక నీ
 వు నిదే నమ్ముమి, యొట్టుపెట్టుకొనెదన్ పోనినాదుశీలంబుతో. 719

ఎ రో దుష్టపుస్త్రీలఁబట్టి యిపుడిచ్చి నీవు స్త్రీజాతినే
భువిశంకించెద, విట్టిశంక విడుమిప్పున్ ననీ బరీక్షింపుమో
యివిభూ! యన్యునిమేన్ స్పృశించితినినంటే, నవ్వుడో నాకునే
నవకాత్మన్ గద నాకు స్వేచ్ఛయటలేదా దైవమే దోషియౌ. 720

హృదయంబో మదధీన మాహృదయమైతే నీయెడన్ నిల్చెడిన్
మదధీనంబయికాక గాత్రములు నన్యాధీనమౌ నేమి చే
యుదు నేనవ్వు డకత్తురాల నిటులెంతో కాలమున్ గల్పి నీ
దు దరిన్ వర్ధిలు నన్నెఱుంగుటయెలేదా హతన్ బూర్తిగా. 72

ఎపుడైతే హనుమంతు వీరు నను నన్వేషింపగాఁ బంపితో
యపుడే లంకనునున్న నన్నునిట వీరా! యేల వర్జింపవై,
తపుడున్ నీవనుమాటలన్ వినియు నన్నారీతి వర్జించియు
న్నపుడే యాహనుమంతుముందె బ్రదుకున్ వర్జించి యుందుంగదే. 712

ఎది యేమౌనాయటన్న సంశయములో నీజీవితంబుంచి, యం
తది కష్టంబు వృధాపడన్ వలసియుండన్ బోదుగాదే సద్
హృదయుల్ వృత్తముగా శ్రమంపడఁబనే లేకుండెడిన్ గాదె నీ
మదినిభావమే యున్నయట్లయినచో మానాభిమానప్రదా! 723

ఇట సరవ్యా! ఘ! క్రోధానహెచ్చి నీవు
మూర్ఖనరుడట్లు స్త్రీత్వమున్ ముందిడికివి
జనకుమిష భూతలినగు నానన్క, నీవు
వృత్తమును ముందిడవయితి వృత్తవిదుడ. 724

బాల్యమున బాలుడౌనీవు పట్టినట్టి
పాణిని ప్రమాణముగ గ్రహింపవు గదోయి
నీయెడల నాకుఁగలభక్తి నియతశీల
మెల్ల యును నీవు వెన్కకే యాడ్చినావు. 725

అనుచుఁబలుకుచు నేడ్చుచు సత్తులొలుక
వడవడ వడంకువలుకులు పలికిసీత
దీనుఁడై ధ్యానవరుఁడౌచు మానమూని
యడరు లక్ష్యణునటఁజూచి యనియెనిట్లు.

726

ఇపుడె చితిపేర్చు సామిత్రి! యిట్టివ్యధను
అంతమొందించు నయ్య దీయౌషధంబె
మిధ్యగాఁగొట్టు దెబ్బల మిగులఁసుక్కి
యింక జీవంపగా సుత్యహింపలేను.

727

నాగుణమ్ముల కప్రీతుడైనభర్త
యిట్టి జననభలోనన్ త్యజించివై ప
ఎటకుఁ బోవుటకై నను నిపుడుతగను
ఇంక నగ్నిహోత్రములోనె యిపుడుచొత్తు.

728

ఇటుల పైదేహిచే పచియింపబడిన
లక్ష్యణుండు నాశత్రు వీరాంతకుండు
అచట దైన్యవశంబునంది యిపుడు
రాము భావమెఱుంగ రాము మోముచూచె.

729

రామునాకృతిచే దెల్పి రామునికిని
సమ్మతిగ చితిన్ వీరలక్ష్యణుండు పేర్చె
రామునికి నధోముఖుని కల్లచనె సీత
తాఁ బ్రదక్షిణమొనరించి దరిసెనగ్ని.

730

దేవులకు బ్రాహ్మణులకు పైదేహి మ్రొక్కి
అగ్ని దరిఁగీలు జోడించి యనియె నిటులు
నామనను రామువిడి వరుందలఁచ దేని
లోకసాక్షియౌ నగ్నినన్ ప్రోచుఁగలక!

731

నన్ను । బరిశుద్ధ శీలన్ మనస్సు నందు
నపరిశుద్ధశీలఁగ రాముఁ డాత్మనెంచెఁ
గాననన్ని యెడల నుండి కాంచి యిపుడు
లోకసాక్షియౌ నగ్నినన్ ప్రోచుఁగాక.

7:2

కనులచేఁ గాని మదిచేతఁ గాని కర్మ
చేనయిన సర్వధర్మ విజ్ఞానియైన
రాము నతిచరింపని శుద్ధురాలనేని
లోకసాక్షియౌ నగ్నినన్ ప్రోచుఁగాక.

7:3

భగవానుండగు సూర్యుఁడున్ శశియు నావాయ్వంతరిక్షంబులున్
వగలున్ రాత్రియు సంధ్యలున్ దిశలు విశ్వంబును భూదేవి స
ర్వగులౌ నన్యులు దేవులున్ నను బవిత్రంబైన సచ్చీలు రా
లిగ భావించిన లోకసాక్షి యనలుండే నన్ను రక్షించుతన్.

7:4

అని యాయగ్నికి త్రిఃప్రదక్షిణముగా నేతెంచి నిస్సంగమౌ
మన సేపారఁగ సీత మండు ననలున్ భక్తిన్ జూఁగగానటన్
జనముల్ బాలురు వృద్ధులున్ మిగులత్రస్తస్వాంతులై యగ్ని యం
దె నిరాటంకమ చొచ్చు నాజనకజన్ వీక్షించి రత్యా రితో.

7:5

పుటముల్ పెట్టిన మేల్మి క్రొత్త కనకంబున్ బోలు నెమ్మేనిపై
పుటముల్ పెట్టిన మేల్మిబంగరు నగల్ పొల్పారి భాసింప న
చ్చట దీప్తాగ్నిని సర్వలోకముకనన్ సంకోచమే లేక ముం
దటనే చొచ్చుట ముజ్జగంబు కనెఁ బుత్రాభ్యాహుతిన్ బోలెనెతిన్.

7:6

సతులెల్లన్ జ్వలితాగ్నిలోఁ బడిన యాసాధిన్ నిరీక్షించి దుః
ఖితలై యేడ్చిరి మంత్ర సంస్కృత హృతాగ్నిన్ సుయజ్ఞంబులో
వతితంబౌ వసుధార నట్టులు దివంబందుండి శాపంబుచే
వతితంబౌ నరకా ప్రదేవత నలుల్ స్వర్గల్ నిరీక్షించిరిన్.

7:7

సీత యగ్నిలోఁ జొచ్చుటఁ జెంతఁ జూచి
రాక్షసులలోన వానర వ్రజములోన
సద్భుతం బుయి విపుల హాహా రవంబు
దిశల వ్యాపించె నప్పుడు దిక్కు లద్రువ.

728

అపుడు ధర్మాత్ముడగు రాముడార్తు డగుచు
నాజనములాడు మాటలాలకించి
బాష్పములచేత వ్యాకులంజైన కనుల
నొక ముహూర్తము ధ్యానియై యూరకుండె.

739

పిదపన్ తైశ్రవణుండురాజు, ఓషలన్ లేడించు వాడౌ యముం
డది గల్గొన్న సహస్ర నేత్రుండు సురాధ్యక్షుండు, సురి ద్విష
ద్విధముండౌ వరుణుండు సవ్యసాచి మహాదేవుండు ముక్త్యంటియీ
విధి లోకాల సృజించు బ్రహ్మవిమాదున్ వీరెల్ల నుత్కంఠులై. 740

స్వపినూనంబుల సూర్య సన్నిభములన్ జక్కంగఁ దామెక్కి మిం
చి విభూషణ్గల దీర్ఘబాహు యుగమున్ శీఘ్రంబుకైకెత్తి లో
తవిభుల్ లంకను జేరి వాసుని రాజుఁ జూచికిచ్చొడ్డురా
ఘవుతో నా త్రిడిశోత్తమలై జటికి నీ గండ్లు వాక్యంబులన్. 741

సర్వలోకకర్తపు జ్ఞాని సత్తముండవు
అనలమున సేదవడ మాటకొరెగదా
దేవగణవద్యు నిను నీధా తెలియజేల
యితుడిధివి పసుచున్ బ్రహ్మగతి కున్న.

742

త్రిభువనాది కర్తవు స్వయం ప్రభువు నీవు
రుద్రులందు నెనిమిదవ బ్రహ్మదీర్ఘ
సాధ్యులందును నీవు పంచమువదా
ఇది తెలియజేల నీవెనుమ్మొల్లగతివి.

నీకు నశ్వినీ దేవులే నేర్పి చెవులు
సూర్యచంద్రులు నీకనుల్ శూరవర్య
ఎల్లజగముల కాద్యంత దృశ్యుడీవు
జనకజ విడెదె సామాన్య మనుజుడట్లు.

744

అనుచు నాలోకపాలురు ననగ నవుడు
భువన విభుడు దేవతలలో ముఖ్యుడై న
ధార్మిక వరుండు రాము డత్తజీని నట్టి
త్రిదశ ముఖ్యులతోడ నీరీతిఁ బలికె.

745

నను మానవునిగ దశరథ
తనయుండగు రామునిగను తలఁతును మదిలో
కని నేనెవఁడ నెవనివాఁ
డనాయెటు వచ్చితినో పూజ్యుడవు వాకొనుమీ.

746

వ. అని యిట్లు వలుకు కాకుంట్లుండగు రాముని జూచి బ్రహ్మవిదులలో
వరుండగు బ్రహ్మ యిట్లనియె. “ఓరామా! సత్యపరాక్రమా! సత్యము చెప్పెద
వినుమని యిట్లనెను.

747

నీవు నారాయణదేవుడ, వీవు శ్రీ
మంతుండవును, చక్రమహితుఁ డీవు
ఈవు విభుడ, వేక శృంగ పరాహమ,
వింక భూత భావి విద్యేషి హరుడ
వీ వక్షరుండవు, నీవు బ్రహ్మ మనంత
మందును మధ్య సత్యాత్ముఁ డవును
నీవు లోకంబులకెక్కువౌ ధర్మమ,
వీవు విష్ణుక్రీడ దేవుండవును

వేలకాళ్ళు నూలుతలలు వేలకనులు
గలుగు శ్రీమంతుడవు భూతగణముదాల్తు
వద్రసహిత భూమినిదాల్చు ననఘండివ
యవనిఁ దుది నీట శేషుండవయి ధరింతు.

742

దానవ గంధర్వ తద్దేవయుతమగు
మూడులోకములూను ప్రోడవీవ

నేను నీహృదయమ నీనరస్యతిదేవి
నీదు నాలుకయోచు నెగడుచుండు

నెఱిఁ బరబ్రహ్మమౌ నీదు రోమములును
దేవులొదురు ప్రభు! దివ్యరూప

నీ జెప్పపాటగు నిఖిలమనకు రాత్రి
నీవు మేల్కొనుట నెఱయుఁ బవలు

వేదములు నీదు సంస్కార వితతి యగును
నీవులేనిది యేదియు నెగడదిండు
సర్వజగమును నీమేనె సరిగఁజూడ
ఈ ధరాతలి నీదు స్థిరమాకృతియగు.

743

ఈవహ్ని నీయల్క శ్రీవత్సనును చిహ్నమున్
నునుపుఁ జంద్రుఁడు త్వదనుగ్రహంబు

మును మూఁడెయడుగుల మూఁడులోకంబులు
నాక్రమించిన మహావిక్రముండవు

గొప్పరాక్షసు బలిన్గూడ బంధించి యా
దేవేంద్రు రాజుఁగాఁ దీర్చినావు

సీతయె లక్ష్మియౌ శ్రీకృష్ణువవు నీవు
క్షీతిఁ బ్రజాపతి దేవకృష్ణుడవును.

అవని రావణుఁజంప మానవశరీర
మిటులఁజొచ్చి ధర్మమునిల్పు నీశ్వరుడఁపు
ఇంతటి ఘనకార్య మొనర్చి, తిపుడె రావ
ణుని వధించితి వలరియె చనుముదివికి.

744

నీ ఘనవీర్య మమోఘ మ
మోఘము నీ విక్రమంబు భువిలోవల ఓ
రాఘవ! నీ దర్శనము న
మోఘ, మమోఘమ్ము స్తవ, మమోఘులు భక్తుల్.

745

తథ్యముగఁ బురాణ పురుషోత్తముని నిన్ను
నెవ్వరు భజింతురో వారలిహమునందు
పరమునందును సర్వాభి వాంఛితములఁ
బొందుచుందురు సదాభూతలాన.

746

ఈ యార్ష స్తోత్రంబును
ఈ యతిగఁ బురాతనమగు నితిహాసంబున్
ఏయపుడు నరులు కీర్తన
చేయుదురో వారుగనరు క్షితిఁబరిభవమున్.

747

వ. అని యిట్లు పితౄమహాఁడు చెప్పిన శుభవాక్యములను విని హవ్య
ములు ధరించువాడును, లోకసాక్షియు అందఱును వచిత్రమొనరించు
వాఁడునగు నగ్నిహోత్రుఁడు చితను ద్రోసివైచి వైదేహిని ఒడిలోనుంచుకొని
మూర్తినిధరించి శీఘ్రముగాఁ బైకెగిరివచ్చి యపుడు బాలసూర్యునివలె
నుండి నదియు మేలిమిబంగరు భూషణములు ధరించినదియు రక్తవస్త్రముఁ
దాల్చి నదియు వంగిన నీలికురులుగలిగి నదియు వాడిపోని మాల్యములు
భూషణములు గలిగియున్నదియు నగునాయశస్విని సేతను రామునికప్ప
గించి యిట్లనెను.

748

ఇదే నీ బాధకి రామ! యామె హృదినుం దేమాత్రమున్ పాప ము
న్నదియే లేనిది, వాల్మీకేతనయింకన్ ధ్యానంబందునే గంటనేన్
న దనెనిన్ గలుషంబులేని, చెరువులన్ స్పృశమున్ వాట ది
మది పట్టెత్త! యత్రక్రమింపదు నినున్ మాశ్యాంగి సర్వవృత్తయై.

బలముచే గర్వితుండగు రావణుడు, సేవ
లేనివేళలో ఒసెయై దీనయయిన
యామెను చిడచిడన బొంగిలించి క్రూర
లసులవనితల గొప్పించె నంతిపురిని.

749

వివిధగతుల బ్రలోభముపెట్టి హడలం
గొట్టినను, నీయెడలంగల్గు కూర్మివలన
సనురు గణింపకుండ శుద్ధాత్మయగుచు
కలుషమేలేని సతని రాఘవ! గ్రహింపు.

750

అంక నుడువ వలసినది లే,దేను నీకు
అశ్చయిండుచుంటి ననమదినలగి మిగుల
వాది చతురుడౌ రాముండు వాష్యకలంక
నేత్రుండయి రెండుక్షణము ధ్యానించి మదిని.

751

అంత ద్ముతమంతాడును మహౌజనుండు
దృఢవరాత్రముండును సుధార్మికవరుండు
రాముడా దేవతాశ్రేష్ఠ బ్రహ్మజాచి
ఇట్లు నచియించె సుసీత హృదయమొప్పు.

752

రావణాంకశృంగ జిహ్వాంబు యుండి
కూడ సీతకు కుద్దయై తొందెమేని
పొపమన్న చెఱుంగమ భవనమలలోన
ఇందు వానంక సంకటమొమోలేడు.

753

కాని దశరథు నాత్మజుండైన రాముఁ
డెంతకామి బాలికుఁడు నేడిట్టిసీత
నింతయేని కోధింపక యిట్టెతాను
గైకొనియెనంచు సుజనులుకడు వచింతు.

754

జనకసుత మైథిలి యనన్యమనసుతోడ
నామనసుఁబట్టి యెప్పుడున్ నడచుననుచు
నేను నెఱుంగుదుఁగాని యాయెల్ల ప్రజల
నమ్మికకు నుపేక్షించితి నగ్నిఁబడిన.

755

స్వీయతేజునఁ దన్ను రక్షించుకొన్న
యీవిశాలాక్షి నింతేని రావణుండు
జలధి గట్టును బలె దాటఁజాల దింక
అగ్ని శిఖనటు దుష్టుఁడు నంటఁలేడు.

756

వ. ఈకోభనురాలు రావణుని యంతఃపురము నందలి యైక్యవ్యమును
గోరినదిగాదు. సూర్యునితో ఛాయ పేటుగా నుండనట్లు ఈనాతో పేటుగానన్యు
రాలై యుండునదికాదు. జనకసుతయగు నీమైథిలి మూడు లోకములందును
విశుద్ధురాలయి ఆత్మవంతుని చేత కీర్తివలె విడువ శక్యమైనదిగాదు. లోక
మాన్యులు స్పృగులునైన నీరీ శుభవాక్కుప్రకారము నేనుచేయవలసియున్నది
అని రాముండు విదితమగు నట్లు పలికి మహాబలులచే ప్రశంసించుచు సర్వకర్మ
చేత మెచ్చుకొనఁబడి ప్రియతోఁ గూడి మహాబలుఁడయి సుఖాప్తుఁడగుచు సుఖ
మును పొందెను.

757

ఇటు రాముండు శుభంబుగాఁ బలుకఁగా నింకన్ శుభంబొప్పు నం
తట నీకుండు వచించె “దీర్ఘభుజ! పద్మాక్ష! మహావక్త! యు
ద్ధుల శత్రుందమనా! మహాస్త్రధర! మాభాగ్యంబుచే నీ వయిం
తటి యుత్కృష్టపుం గర్మ చేసితివిగాదా లోకముల్ మెచ్చగన్.

758

నర్వమగు లోకముల యదృష్టంబు చేత
 పృథ్వి పొందిన దారుణ మీశమన్ను
 రావణు జయంబు సంగర రంగమందు
 నీవు పోగొట్టి మోదంబు నెఱపినావు.

750

దీను భరతు నోదార్చి కీర్తిని వెలుంగు
 జనని కౌసల్య కైత, లక్ష్మణుని తల్లి
 యానుమిత్రను చి రాజ్యంబు పొంది
 సఖుల సంతోషకై వంశంబునిలుపు

760

అశ్వమేధ యజ్ఞము చేసియతుల యశము
 పొంది బ్రాహ్మణులకు ధనముల నొసంగి
 స్వర్గమును పొందనర్హుడవయ్యె! యిదిగో
 నీపిత దివిని నిస్సౌంచి సంకృప్తి చెందె.

771

* వ. అని పలికి బ్రహ్మాదేవతలు వచ్చినట్లు కను లోకములకు వెళ్ళిరి.

* ఇక్కడ మూలములో ఇదిగో సేత్రంబు దుర్భంధులు అంబులోకమును పొందెను నీవల్ల తరించెననిదెప్పినట్లుగను ఆవశ్యభంధువచ్చి రామునితోనూటాడి అశేషులై చచ్చి సంతోషించి తొగిలించుకొనినట్లును రాముడు రన తండ్రితో కై కేయి యందు గోపము విడిచిపెట్టి యనుగ్రహము చూపుమన్నట్లు రావణుడధికై దేవతలు చేసినవని యిదియని తండ్రి అన్నట్లు రాముడనినట్లును సుతీ సీతతో దళభంధు ఇట్లు నిన్ను పరిక్షించు ఈ రావణునిపై కోపపదమనుని చెప్పినట్లును వర్ణితము. ఇది ప్రక్షిప్తమని తోచుచున్నది. వాల్మీకి సంతి మహర్షి కది ఇట్లు చనిపోయిన వారలకును అందునాల్గ వరులగునెల్ల తరువార పూర్వమువలె వచ్చి నారల మాటాడుట మొదలైనవి వర్ణించి యుండవలెను. ఇట్లే 21 వసర్గలో చని పోయిన కపటలను బ్రదికించుమని యంద్రుని రాముడు కోరినట్లు వర్ణించు జడను. రాముని సంపూర్ణమారపునిగా వర్ణించినకది, చనిపోయినవారినిగూర్చి విచారించవలదని తాటకు బోధించిన రాముడు ఇట్లు కపటలను బ్రదికించుమని కోరి యుండడు. కనుక నీవన సర్వ ప్రక్షిప్తమని యనుకొనవలెను.

772

* పిదప రామునితోడ విభీషణుండు

వలికె నిటు రామ యిదె స్త్రీలు వచ్చిరిటకు
ఇపుడె నినుస్నాతుఁ జేసి భూషింపఁ గలరు
సోయెడల ననుగ్రహముంచి చేయు మిట్లు:

763

ఇటు విభీషణుండన రాముండిట్లు అనియె
నీవు సుశ్రీవముఖ కపి నికర మిపుడు
స్నాన మాడించు నీకయి పౌఖ్య యోగ్యు
డయిన భరతుండు సత్యవాక్కుయి తపించు.

764

ధార్మకుండగు కైక సుతు స్నాతాంగుఁ జేయ
కుండ నేను స్నానముచేత యుక్తమెట్లు
త్వరితముగ నయోధ్యకుఁ బోవ వలయుఁ జూచు
కలుగు పథమొ మిక్కిలి దుర్లభము గాద.

765

అన విభీషణుండన రాజరవయ! నిన్ను
ఒక్కరోజులో మిపురి నుంచఁ గలను
ప్రాతరుగు కుడేరు పుష్పక ఏమాన
మన్న రాజుఁడట సోలియె మున్ను వినుము.

766

నీకొకట నది యిది నుండె నిష్ట లెంత
లేకయె యయోధ్యకు నిదె వెళ్ళెనుగాని
మాదుపూజ అందియు నీకె అట్లుగాను నలులు
వెళ్ళంగలరు గాన నువ్వని చేగఁ గొనుము.

767

* ఇక్కడ నుండి పట్టాభిషేకమునటకుఁ గల భాగము, * ఈ క్తరతాంపము సంగ్రహించి ప్రాచుఁడైనది.

170

వ. నీవు నాపైని అనుగ్రహము చూపదలతువేని నాయుందె కనుక నీకు స్నేహమున్ను యెడల నాకోరిక మన్నింపదగును. నేను నీకు అనుచున్నాను. నీకు ఆజ్ఞ యిడుటకాదు. నాయుండు అనుగ్రహము చూపుమనుటయు అప్పుడు రాముఁ డిట్లనియె సౌమ్య! నీయందు స్నేహము లేకకాదు. నీవు నన్ను పూజించినట్లుగానే గ్రహింపుము. నాసోదరుడగు భరతుని జూచుటకునామనస్సు తొందర పడుచున్నది. నాకు శిరసాసమస్కరించి నన్ను వనము నుండి అయోధ్యకుఁ దీసికొని పోవుటకు వచ్చి ప్రార్థించిన భరతుని ప్రార్థనను అంగీకరింప నైతిని. తల్లి కౌసల్యను సుమిత్రను యశస్విని యగు కైకేయిని గురువులను సుహృదులను పౌరులను వారి సుతులను జూడ మనసు ఆతురపడుచున్నది. వెంటనే పుష్పక విమానమును రప్పింపుము. నీమాట ప్రకారము చేయులేక పోవుచున్నందుకు నన్ను మన్నింపుము. నాపయికోపపడకు. అని రాముఁడనుటయు విభీషణుఁడట్లేయని సకల విధాలంకార శోభితమగు పుష్పకమును రప్పించి పుష్పక విమానము వచ్చినట్లు రామునికి నివేదించి యొక్క ప్రక్కగ నిలిచి యుండెను.

7811

వ. అంత వినయముతో ఒకప్రక్కగా నిలిచియున్న విభీషణుని దరిగా నిలిచి అక్షుణుఁడు వినుచుండ విభీషణ! ఈ వానరులు సకలవిధముల ప్రయత్నములు చేసినారు. కనుక వీరిని రత్నములతోను వివిధ భూషణములతోను సత్కరింపుము. ఎవరికిని జయింపరానిలంక ప్రాణభయమువీడి వెన్నుచూపక యీవానరులచే జయింపబడినది. కనుక వీరికి రత్నాదులు బహూకరించి వీరి ప్రయత్నము సఫలముచేయుము అనఁగా విభీషణుఁడు వారికి అనేక బహుమానములు సమర్పింపఁజూచి అప్పుడు రాముఁడు సీతను తనయొడిలో నుంచుకొని ధనుర్ధారియగు లక్ష్మణుతో విమానమెక్కి సుగ్రీవ ప్రభృతుల దగ్గఱ సెలవుగఁగొన అప్పుడు సుగ్రీవాదులు తామనితో అయోధ్యకువచ్చి తన యభిషేకము చూడగోరుటయు రాముడు విభీషణునిజూచి నీవును వీరందఱు అయోధ్యకు వచ్చెదరుగాక విమానమెక్కు డనుటయు సపరివారముగా వారందఱు విమానమెక్కి అయోధ్యకు బయలుదేరిరి.

7812

172 రాముడు సీతకు సముద్రాదులఁ జూపుట - రామాయణము

మహాపాతకములను నశింపజేయునది. ఇక్కడనే మహాదేవుడయిన సముద్రుడు అనుగ్రహము చూపెను. ఇక్కడనే ఈ రాక్షసరాజు విభీషణుడువచ్చి మాతోఁ గలిసెను. సీతా! ఇదిగో చిత్రకావనములుగల కిష్కింధ. ఇది రమ్యమయిన పట్టణము. ఇక్కడనే నాచే వాలి చంపబడెను.

—: సీత తారాదులను, కవులను అయోధ్యకు రప్పించుట :—

అనియనఁగా సీత కిష్కింధాపురమునుజూచి స్నేహముతో రామునకిట్ల నియె “తార మొదలగు సుగ్రీవ ప్రేమభార్యలతో పాటు వానరులు తమతమ స్త్రీలతో అయోధ్యకు రాగోరుచున్నాను. అప్పుడు రాముడట్లేయని రాముడనఁగా ఆ రాముని వాక్కు ననుసరించి సుగ్రీవుడు వానరులు అలంకరించు కొన్ని తమతమ భార్యలతో విమానము నెక్కి బయలుదేరిరి. అప్పుడు రాముడు సీతకు అయా వ్రదేశములు చూచుచు సీతా! ఇది ఈఋష్యముక పర్వతము స్వర్ణ ధాతు మండితమై మెఱపులతోఁ గూడిన మబ్బువలెనున్నది. చూడుము ఇక్కడనే సుగ్రీవునితోఁ గలిసి స్నేహము చేసికొని వానిని జంపితిని. ఇక్కడనే చిత్రకావన మను పంపా సరస్సు గలదు. ఇక్కడనే నీవు లేకపోవుటచే దుఃఖముతో విలపించితిని. ఇక్కడనే ధర్మచారిణీయగు శబరిని చూచితిని. ఇక్కడనే యోజనదాహువైన కబందుడు హతుడయ్యెను. నీకోసమిక్కడనే జటాయువు నకు క్రూరుడై రావణునికి మహాయుద్ధమయ్యెను. ఇదిగో ఇక్కడ త్రిశిరుడు దూషణుడు అనువారు నాచేఁ జంపబడిరి. ఇదిగో మనమున్న పర్వతాల. ఇక్కడనే కదా నీవు రావణునిచే హరింపఁబడితివి. ఇక్కడనే ప్రసన్న జలయగు గోదావరి కలదు. అదిగో అది యగస్త్యశ్రమము ఇటనే మహాత్ముడైన సుతీక్ష్ణుని యాశ్రమము శరభం గాశ్రమమును గలవు. ఇక్కడకే యింద్రుడు వచ్చెను. ఈవ్రదేశముననే విరాధుడు హతుడయ్యెను. ఇందు ఎన్నో తాపసాశ్రమములు గలవు. సూర్యవైశ్యానర ప్రభగల యత్రిమహాముని కులపతియుండెను.

ఇక్కడ ధర్మచారిణి అనసూయను జూచితిని ఇదిగో చిత్రకూటముఇక్కడ కైక పుత్తుడు నన్ను అనుగ్రహింపజేసికొనుటకై వచ్చెను. ఇదిగోయమున. ఇక్కడనే భరద్వాజుని యాశ్రమము గలదు. ఇదిగో త్రివధగమైన గంగ ఇది నానా పక్షిగణకీర్తమైన పుష్పించిన కాననములతో విరాజిల్లుచున్నది. అదిగో వాతండ్రి రాజధాని యయోధ్య అనగా వానరులందఱు విభీషణుడు ఆ పురమును పైకి ఎగిరి ఎగిరి చూచిరి. మహేంద్రుని యమరావతివలె నాయయోధ్య పొండురములైన సౌధవంతులతో విశాలకక్ష్యలతో గజతురగ సంకులమైకను పట్టెను.

773

—: రాముడు భరద్వాజాశ్రమమున నాగుట :-

కడకుఁ బదునొన నయేడు గడచిపోవ
పంచమిని రాముండిక భరద్వాజు నాశ్ర
మమ్ము చని భరద్వాజుని మహితభక్తి
మ్రొక్కి యామునీశు నడిగె ముందు నిటుల.

774

ఓయి భగవానుడ యాయయోధ్య యందు
కడు సుఖక్షము నారోగ్యము నడరుఁ గానె
యుక్తుడై భరతుండట నుండె నొక్కొ
తల్లులును జీవములతోడఁ దనరుదురొకా.

775

ఆన భరద్వాజుండు నగవానమున
తొణక హృష్టుండై రాముతోడఁ బలికె
భరతుడో మేననిండుగ బురద పూసి
కొని జడలు పాదుకలూని కను నిన్నె.

776

వ, నీకయి భరతుండు వేచిచూచుచుండెను. మీ యింట నందఱును గుళలంబు, నీవు నారణబలుదాల్చి మహారణ్యమునకు భార్యా సోగరులతో కేవలధర్మకామియై కాలినడకను నడచి స్వర్ణభాగములవీడి వివ్రాజ్ఞానే స్వర్గము నుండి బాటపడిన యుమరుని బోలియుండి కై కేయిమాట ప్రకారముండి వన్య ఫల మూలికలే తినుచున్న నిన్నుఁజూచి నాకు బాధకలిగినది. ఇప్పుడో సమృద్ధార్థుడవయి శత్రువుల జయించి మిత్రగణ బాంధవులతో నుండఁగాఁజూచి నాకు అధికమయిన ప్రీతిగలిగినది. నీవు పడిన సుఖదుఃఖముల నెఱుంగుదును ఋషిజన రక్షణకయి జనస్థానములోఁజేసిన రాక్షసపథ మొదలుకొని నేటిపరకు నీవు చేసిన ఘనమైన సకలపనులన్నిటిని నా తపస్సుచే కనుగొంటిని. ఇదిగో నేనిచ్చు నర్హ్యమును గైకొనుము. నీకొక వరముగూడ నిచ్చెద నడుగుము. రేపు అయోధ్యకు వెళ్ళుదువుగాని, అనగా రాముండు దానిని శిరసాగ్రహించి అయోధ్యకు పోవునపుడు ఆ కాలములోనే వృక్షములు ఫలించి మధువులు కురియునట్లుగాను ఫలములు అమృత తుల్యముగా నుండునట్లును అనుగ్రహింపునుని రాముండుకోరగా నట్లే యని ముని యనుగ్రహింపగా వండ్లులేని చెట్లును పండ్లతో పువ్వులతో ఆకుపచ్చనివయి మూడు యోజనముల దూరము నిండిపోయెను,

777

—: రాముండు హనుమంతుని భరతుదరి కంపుట :—

ఆ యయోధ్యఁ దలచుకొని యపుడు రాముఁ
డిట్లు హనుమంతుతో వచియించె హనుమ!
రాజమందిరంబునఁ గల్గు ప్రజ సుఖంబు
యున్నవారలెగద కనుగొన్న పిదప

778

శృంగిబేర పురమునకు నేగి యుండు
గుహుని నామాటగా నివగుళల మడుగు
నేను క్షేమంబుగా రోగమేమిలేక
వృధయు లేనట్లుగ నెఱింగి హర్షమొందు.

779

ముదము ప్రింది గుహుడుయోధ్యపదవి భరతు
వృత్తి నెత్తిగొంటు ప్రితితో నింక నీవు
నాదు మాటగా భరతు క్షేమాదులడుగ
నాదు క్షేమాదులన్ని క్షుణ్ణముగఁ జెప్ప.

780

రావణుండు సీత నెత్తుక పోవుటాది
గా దితిజుండు వచ్చుట తుదిగా వచించి
నేనిటకు క్షేమముగా వచ్చు దెల్లఁ దెలిపి
యతని యాకృతి యెటులుండు నరయుచువుడు.

781

ఎల్లకామాలతో నిండి సమృద్ధమైన
తండ్రితాతల నుండియుఁ దరలి వచ్చు
రాజ్యమెవ్వరి ఛిత్తమున్ లాగకుండ
రాజ్యసంగన స్వా రాజ్యరక్తి కలుగు.

782

వానికె కనుక రాజ్యాశయైన యెడల
ఆతఁడె రాజ్యమేలుత మేము నటకురాక
దూరముగ నుండు లోపలఁ దొరగనీవు
వాని మనసు తెల్సికొని రావలయుఁ జుమ్మి

783

వ. అని రాముడాదేశింప హనుమంతుడు మానవ పము దాల్చి
గంగా యమునా సంగమ మధ్య ప్రదేశముచేరి గుహునితో సర్వవృత్తాంతము
చెప్పి నేడు పంచమి. నేడు రాత్రి భరద్వాజముని యాశ్రమమున నుండిరాగా
నీవు రాముని చూతువని చెప్పి యతడు సంతోషము పొందగా నటనుండి
యొగిరి పరశురామతీర్థమును వాలుకెనీ నదిని గోమతీనదిని దాటి భీమమైన
సౌలవనమును చూచి యట సమృద్ధముగా నున్న వేలకొలది జనపదములను
దాటి చాలదూరముమేగి పుష్పలతో నిండియున్న నందిగ్రామ సమీపపుచెల్లను
చేరి క్రిడలతేలు స్త్రీపురుషులుగల చైత్రరథ తుల్యోపవసములను చొచ్చి అయో

ధ్యకు క్రోసుదూరమున నారబట్టలు లేడి చర్మము దాల్చి చిక్కి దీనుడై యాశ్రమమున బురద పూసుకొని జడలు దాల్చి బ్రహ్మర్షివలె చే స్వయైవండ్లు దుంపలు తినుచున్నవాడై అమాత్యులు తుచులు కాషాయాంబరణములగు పురోహితులు కూడి యుండ పాదుకలు ముందుంచుకొని రాజ్యమును పాలించు భరతుని దరికేగి దోసిలోగ్గి హనుమ యిట్లనెను నారబట్టలు, కలు ధరించి దండ కారణ్యమందున్నయై వీనికై నీచిట్లు అనుకోచించుచుంటే వాయాకాకు త్పుడు నీక్షేమమడిగెను ఇదిగో నీకిపుడె ప్రేమవార్త చెప్పెదమని విని నీవు ఈ దారుణకోకమును వీడెదవు ఈ నిమిషములో నింక మీ దుష్కర్తృ గలిసి కొందువు

అతడు సీతను అపహరించిన రావణునిజంపి మహాబలులగు మిత్రులతో సమృద్ధార్థుడయి సీతాలక్ష్మణులతో వచ్చుచున్నాడు అని ఇట్లు చెప్పగానే వెను వెంటనీ భరతుడు సంతోషమున సుహృద్గి యానందమున మోహమొందెను. సిదప త్రుతిలోలేచి యూరడిల్లి హనుమంతుని కొగలించుకొని యానందబాషప ములతో హనుమశరీరమును తడిపి యిట్లనెను, ఇంతటి సంతోషవార్త తెచ్చిన నీవు దేవుడవా, మానవుడవా, నీవిట్టి ప్రేమము చెప్పినందుకు నీకు వందల వేలు గోవులు, నూలు గ్రామములు చువమున కుండలములు దాల్చి బంగారు భూషణములుగల ఉత్తమ కులజులయిన భార్యలను ఇచ్చెను. అనిచెప్పి హనుమంతునివలన అన్న రాముని రాకను విన్నందులకెంతయో సంతోషించి ఎప్పుడు రాముని చూచునాయని మదిలో అనందముతో నిట్లనెను,

మాయన్న వనమునకేగి యెన్ని యేండ్లయినదో, ఇన్నేండ్లకు నా ప్రభువు వృత్తాంతమును చెప్పగా చెందిని, ఈ కళ్యాణాధి అచౌకికమై నాకు తోచుచున్నది, బ్రదికియున్నచో నూజేండ్లకయినను ఆనందము కలుగును, రామునికి వాసరులకు సమాగమ మెట్లయినది? ఎందుకయినది? ఎక్కడ నయినది? అది అంతయు సరిగాఁ జెప్పము, అని అడుగ హనుమంతుడు భరతుని దర్శనసముపై ని హర్షుండబెట్టి, రాముని వృత్తాంతమంతయు వివరముగా చెప్పెను, తల్లి చరమునబట్టి ఎట్లు అడవికి వెళ్ళెను, ఎట్లు సుతుని శోకముచేత దశరథుడు మరణించెనో దూతలు దూరమునుండి నిన్ను ఎట్లు

రావించిరి నీవు రాజ్యమొల్లక చిత్రకూటగిరికి వచ్చి అన్నచు రాజ్యము
 గ్రహింపునుని యుడుగ నన్న రాజ్యము స్వీకరింపక పాదుకలనిచ్చెనో అది అం
 తయు నీకు సరిగా తెలియునుగదా! ఇక తరువాతి వృత్తాంతమును జెప్పెద
 నినుము. పిదప గట్టిగా అర్జునున్న విరాధుని గోతిలో కప్పిపెట్టుట, అతడు
 గుని యాశ్రమము ప్రవేశించుట, మునులకు సమన్వరించి జ్వలనము
 చొచ్చుట, పూర్వణఖరాక, ముక్కుచెవులు కోయుట, పదునాల్గువేల భీమరాక్ష
 సుల వధ, హతశేషులగువారు రావణునికి నివేదించుట, రావణుడు మహా
 చుని సాయముతో బంగారు లేడినిపంపి సీతను హరించుట, పిదప అర్జునుడు
 నకువచ్చి రామలక్ష్మణులు విచారించుచు సీతనువెదకుట, సీతను హరించుచున్న
 రావణు నెదుర్కొని జటాయువు పడిపోవుట, సీతను రావణుడు బ్రహ్మాక్షుని
 కొనిపోయి సాంత్వవాక్యములతో సీతనులోదపింపజేసి నీలగర్జితకంఠురాక్షసుని
 తిరస్కరించుట, పిదప వృష్ణశాలకువచ్చి సీతనుగానక వెదకుచు వదియున్న బా
 యువు మాటలవల్ల రావణుడు సీతను హరించెనని తెలిసికొని మనములు దిగుచు
 కబంధుని సమీపించి వానివల్ల సుగ్రీవునితో యుద్ధముగలము వ్యతియైతియె
 పుట. అక్కడ సుగ్రీవభార్యాసహరియైన వానినిజూచి సుగ్రీవునికి రాజ్య
 మిచ్చుట, పిదప పదికోట్లమంది వానరులను అన్నివిధములకు ప్రేరేపించుట.
 వింధ్యవర్షతమనం బాలకలమందిరిని చూపించు మాట జటాయువు పొన్న
 సంపాతి సీత రావణుని యింటనున్నదని చెప్పుట మామయోజనములు వెదల్పు
 సముద్రమునుదాటి అశోకవనిలో మలినవస్త్రయై ఆనందమేలిన సీతనుజూచి
 పిదప ఆమె ఇచ్చిన యానవాలును రామునికి నేనిచ్చుట సీతతై నిరాశయి
 జీవితమందు విరక్తిగల రాముడు నామాటలకు నన్యుతము ప్రతానివాసెనని
 సంతసించి సముద్రము గంగరకువచ్చి నలునెత్తే పీఠపుష్కరించి అంబుజదళిం
 చిన పిదప నీలుడు ప్రహస్తుని రాముడు బంధకర్ణుని. లక్ష్మణుడు రావణుడు
 డయిన ఇంద్రజిత్తును జంపగా స్వయముగా రాముడు ద్రాక్షుని బంధు
 మహేశ్వర స్వయంభాదులు అశిస్సులు వలములు ఇచ్చుట తరువాతసర్గ

విమానముపై కిష్కింధకువచ్చుట గంగనుసమీపించి మునిసన్నిధిని ఉండుట యనునవన్నియుజెప్పి, హనుమంతుడు, రాముడు రేపుపుష్పయోగమున నిన్ను జూడఁగలడు. అని హనుమంతుడు చెప్పగా విని దోసిల్గి హర్షముపొంది నేటికి నాకోరిక తీరినది. అని భరతుడు సంతోషముతోకూడిన యీవాక్కును పలికెను.

786

పరమానందము గూర్చునట్టి వచనంబాలించి శత్రుఘ్నుకై
భరతుం డీ గతిసంత నానతిడె సర్వంబైన దైవంబులన్
పుర బైత్యంబుల గంధమాల్యములతో బూర్ణంబవాద్బాలతో
పురమం దెల్ల జనంబు సర్వగతులన్ బూజింతు గాతననశిన్

స్తుతి పౌరాణికము గాధలన్దెలియు పల్నూతాళి వైతాళికుల్
తత వాద్యంబుల జాణలొ గణికలున్ తండోపతండాలుగా
ప్రతిమార్గంబునఁ జక్కఁదీరి శశితుల్యంబైన యారాము ను
ప్రత వక్త్రంబును జూడఁగన్ నగరిలో బైల్దేరి ముందేగుతన్

వ. అనంతరము భరతుని వలుకులు విని పరవీరహంతుడు శత్రుఘ్నుడు స్వచ్ఛంద కర్మకారులను పలువేల మందినిట్లు ప్రోత్సహింపఁజెను. నందిగ్రామమునుండి యయోధ్య వఱకుఁ గల మెరక వల్లములను సరిచేయు దురుగాక. భూమి సంతయు మంచువలెఁ జల్లనగు నీళ్ళు చల్లుదురు గాక. అంతటఁ బాలు పేలాలు చల్లుదురుగాక. సూర్యోదయము మొదలొకని పురమందంతట వీధులలో జెండాలు భవనములను శోభిల్లఁ జేయుదురుగాక. నందలకొలది మనుష్యులు బయలుదేలి ముత్యాలతో పూవులు ధంగురంగుల సుగంధమార్గములతో చల్లుదురుగాక అని యానతిచ్చెను. పిదప మరునాడు రాజభార్యలు ఆమాత్యులు, సేవకులు బ్రాహ్మణులు, క్షత్రియులు బార్లు తీటి ముందేగిరి. ధృష్టి జయింతుడు విజయుఁడు సిద్ధార్థుఁడు అర్థసాధకుఁడు అశో

కుడు మంత్రపాలుడు సుమంత్రుడును బయలుదేరిరి. మఱి కొందఱు బంగారు భూషణములు గల వేలకొలది మదపుజేనుగులతోడను. అడ యేనుగులతోడను గుఱ్ఱములు పూన్చిన రథంబులతోడను బయలు వెడలిరి. శక్తిఋష్టిప్రాసములు జెందాలు ధరించిన యశ్వారోహకులు పదాతులు వేలకొలది బయలు దేరిరి. అటు విమ్మలు వాహనము లెక్కి దశరథవత్సులుకొశల్యనుముందుంచు కొని దైతేయుతోడ నందిగ్రామమునకు వచ్చిరి. ఒకరేమిటి సగరవంతుయు నందిగ్రామము చేరిరి.

787

గుఱ్ఱాల దెక్కల కోలాహలముతోడ

రథముల చక్రాల రవముతోడ

శంఖదుందుభుల హేషంబు తోడను

దద్దరిల్లెడు సర్వ ధరణితోడ

బార్లు తీతిన వివహరంబుతోడను

శ్రేణి వ్రముఖ వణిక్కినితోడ

మాలలు నుండ్రాళ్ళుకేలఁ బూనిన వసి

స్తాది మంత్రులతోడ జనులతోడ

ఛాడి భరతుండు దార్మికకోవిదుండు

స్వశిరసున నన్న రాముని పాదుకలను

తల్ల నొ మాలికలును దెల్ల గొడుగు

వసిడి వింశామరలు దాల్చి త్వరగ నడిచె.

788

శాపవాసాలఁ గృశించి దీనుడయి యేదో చీర కృష్ణాజినం

బువయిందాలించి యన్నరాకవిని యా మోదంబుతోఁ బొర మం

త్రి పురోధల్ వెనువెంట రాఁగ భరతుండీ యంజనా పుత్ర మో

మపు డీక్షించి యిటుల్ వచించెఁదనకా యన్న కన్వీంపమిన్.

789

కపి చాపల్యముచేత నీవిటుల వక్కానింపలేదే కదా
 యిప్పుడా యున్నను రాము రాఘవుని నేనెందున్గనన్ జాలనా
 కపు తై నన్ వర కామరూపధరులున్ గన్పింప కున్నారె నీ
 కపి చాపల్యము సాజమౌట నిటు వక్కానించి నా చేయొకో

790

వ. అని యిట్లు భరతుఁ డడుగ సత్య విక్రముడగు భరతునితో హను
 మంతు డిట్లనియె, భరద్వాజుడు అనుగ్రహించి వరమిచ్చుటచే మార్గమందలి
 చెట్లు పూలపండ్లతో తుమ్మెదలతో నిండిపోయి ఉన్నవి. అటుహాముని సకల
 సైన్యమునకుఁ గూడ ఆతిథ్య మొసంగెను. అందుకు సంతసించి వానరులు
 ఘోషములుచేయుచు గోమతీనదిని దాటుచుందురనుకొందును. ఇదిగో దూర
 మున ధూళితో సాలవనము నిండియున్నది. చంద్రమండలము వంటి పుష్పక
 విమానమదిగోఁ గనిపించుచున్నది. రావణుని సజాంధముగాఁ జంపియన్న
 వచ్చుచున్నాడు. ఈ పుష్పక విమానము కుజేరునిది. దీని నిడివరలో రావ
 ణుడు హరించెను. సీతతో గూడి రామలక్ష్మణులు సుగ్రీవ విభీషణులు వెంటరా
 నిదే వచ్చుచున్నారు. జనులు రథాదివాహనములనుండి దిగి విమానమందున్న
 రాముని చూచుచున్నారు. అని హనుమంతుడు చెప్పగా భరతుఁడు ఉప్పొంగి
 పోయి దోసిలి వట్టుకొని విమానమున నిండ్రునివలె నున్న రామునికి
 స్వాగతమిచ్చి అన్నకు ప్రణమిల్లెను. అప్పుడు రాముని అనుజ్ఞచే విమానము
 క్రిందకు దిగెను. అప్పుడు తనకాళ్ళ మీద పడిన భరతుని రాముఁడు లేవఁదీసి
 చిరకాలమునకుఁ గనిపించిన భరతుని గాఢముగాఁ గౌగలించుకొనెను. పిదప
 భరతుడు తనకు నమస్కరించిన లక్ష్మణుని సమీపించి కౌగలించుకొని తనపేరు
 చెప్పుచు సీతకు నమస్కరించి సుగ్రీవుని విభీషణుని జాంబవంతుని అంగదుని
 మైంద ద్వివిధ నీల ఋషభ సుషేణనల గవాక్ష గంధమాదన శరభవనసులను
 భరతుడు కౌగలించుకొనెను. వానరులు నరరూపములు ధరించి భరతుని క్షేమ
 మడిగిరి. అప్పుడు భరతుఁడు సుగ్రీవునిగౌగలించుకొని నీవుమానల్గురుసోదరులకు

అయిదవ సోదరుడగు. అని యువకారముల మెచ్చుకొని విభీషణుని సాంత్వ
వాక్యములతో మన్నించి మాయుద్భవముచే నీసాయముచేమిక్కిలిదుష్కర్మ
జరిగినది అనెను. పిదప శత్రుఘ్నుడును సీతాత్మజుల పాదములకు నమస్క
రించెను. అంత రాముడు శోకముచే చిక్కి చింతతోనున్న తల్లి పాదములపైఁ
బడి సుమిత్రకు యశస్విని యగు కైకకును ఇతర మాతలకు నమస్కరించి
పురోహితుడగు వసిష్ఠునికి నమస్కరించెను. పిదప పౌరులందఱు స్వాగత
మిచ్చి వట్టిన అంజలులు ముకులించిన తామరమొగ్గలవలె ప్రకాశించినవి. పిదప
భరతుడు పాదుకలను దెచ్చి రాముని పాదములకు తొడిగి అన్నారాజా! ఇదిగో
నీరాజ్యమును రక్షించి నీరాజ్యము నీకు అర్పించుచున్నాను. అయోధ్యకు
రాజవై యిప్పుడువచ్చిన నిన్నుఁజూడగా ఇప్పుడు నాజన్మధన్యమైనది. నాకోరిక
తీరినది. నీవు కోశాగారమును బలమును జూడుము ఇదివరకు కంటె పదిరెట్లుగా
నీతేజస్సుచే చేసితిని. ఇట్లు పలుకుచున్న బ్రాతృవత్సలుడైన భరతుని జూచి
వానరులు విభీషణుడును ఆనంద బాష్పములను విడిచిరి. పిదప సంతోషముతో
రాముఁడు భరతుని తన యొడిలోఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని విమానముతోపాటు
సైన్యము రాగా భరతుని యాశ్రమమునకు వెళ్ళి దిగి ఇంక “నీవు కుబేరుని
పొందుము. నీకు అనుజ్ఞయిచ్చుచున్నాను. అని విమానమును వేడ్కొలువ
అదియును ఈ త్తరదిక్కుగా కుబేరుని యాలయమునకు వెళ్ళెను.

పిదప ఇంద్రుడు బృహస్పతి పాదములపైవలె తన గురువు పాదము
లపైఁబడి గురువుతోపాటు రాముడు వేలయిన యాసనమునఁ గూర్చుండెను.

పిదప కైకేయికి ఆనందమునువర్ధిల్లఁజేయు భరతుడు శిరస్సున అంజలి
పట్టి సత్యమే వరాశ్రమముగాగల యన్నతోనిట్లనియె. నీవీనాతల్లి పూజించబడి
నది. ఈ రాజ్యము నాకిమ్మఁబడినది. నీవు నాకెట్లు ఇచ్చితివో యట్లే మరల
నీకిచ్చుచున్నాను. ఒంటరిది, ఒలీయమైనదియైన పృథ్వీమంచేత మోయబడిన

బరువును చిన్నగున్నవలె నేనీరాజ్యమును మోయునుత్పహింపను. గొప్ప జల ప్రవాహముచే తెగగొట్టబడి జాతిపోవు జలసేతువువలె బంధింపరాని యీ రాజ్య మనెడి గండిని తగు ప్రయత్నముచే పూడ్చునిచో గట్టఁబడదు. 191

తనయింటన్ మొలవేయఁగాఁ బెరిగిపెద్దె మ్రానుతోఁ గొమ్మకొ
మ్మను పూల్పూచియు పండ్లతో ననుభవింపన్ రాకయేయున్నచో
మనమద్దానిని పెంచియేమిటి ఫలంబొ నట్లె జన్మించి నీ
వును మాతోఁ గడువృద్ధిపొందితి, జగంబున్ బ్రోవరా వేమయా. 921

ఇప్పుడే నీయభిషేకమున్ జనములెంతేఁబొంగి మధ్యాహ్నముం
దపు రూపంబగు తేజతోవెలుగు నాయాదిత్యునిం బోలె న
ర్వపు లోకంబునుజూచుఁ గావుతను తూర్వాలన్ సుగీతధ్వనిన్
విపులంబొపలు కాంచిభూషల ధ్వనిన్ వేమేలుకొమ్మి భువిన్. 193

వ. ఎంతవఱకు జోతిశ్చక్రము తిరుగునో ఎంతవరకు వసుంధర యుం
డునో అంతవఱకు నీవె సర్వమునకు స్వామివి. అనిపలుక భరతుని మాటలను
విని పరపురంజయుఁడయిన రాముడు అట్లేయని ప్రతిగ్రహించి శుభాసనమున
గూర్చుండెను. విదవ శత్రుఘ్నుని మాటనుబట్టి కేశాలంకరణ నిపుణులును
సుఖహస్తులగు ననువారుత్వరగా రామపులనిడ్డఱును సేవించిరి. మొదట భరతుఁ
డును లక్ష్మణుడును స్నానముచేయుగా వానరేంద్రుడగు సుగ్రీవుడును రాక్షస
రాజు విభీషణుడును స్నానముచేయుఁగా రాముఁడు జడలను విడదీయించి
చిత్రమాల్యములు అనులేపనములుగలిగి విలువగల వస్త్రములుధరించి శ్రీలతో
రాజిలెను. 194

ఇశ్వాకు కులవృద్ధినెంచు శత్రుఘ్నుడు
 రామలక్ష్మణులకుఁ బ్రతిదికూర్చె
 దశరథ స్త్రీలెల్లందగ సీతకు బ్రతిది
 స్వయముగాఁ జేసిరి చక్కగాను
 కొనల్య తుష్టయై కపివత్సులకునెల్ల
 శోభనకర్మలఁ జూచిచేసె
 శత్రుఘ్నుమాటచే సరిగ సుమంత్రుడు
 ప్రత్యంగ సుందర రథముపూన్చె

సూర్యమండలమటు చక్క శోభగనిన
 దివ్యమగు సుత్రమరథంబుఁ డేఱిచూచి
 సత్యమె వరాక్రమముగాగ నిత్యమెసగు
 రాముఁ డాజానుఖాహువు ప్రధితుఁడెక్కె.

795

సురపతి సమరుచుల్ సుగ్రీవ మారుతుల్
 స్నాతులై కుండలాల్జాణఁ జనిరి
 భూషలు కుండలాల్ పొలుపిన సుగ్రీవ
 సతులు సీత పురిగాంచంగఁ జనిరి
 దశరథు మంత్రులు తగు పురోహితు ముందు
 నుంచి చక్కఁగను మంత్రించి రవల
 విజయుఁ డశోకుఁడు విదిత సుమంత్రాదు
 లెంచిరి పుర రామవృద్ధిఁగకు

జయము పొందగఁదగు పూజ్య సత్యవాక్కు
 రామునభిషేకమునకు కళ్యాణమునకును
 ఎయ్యదెయ్యది యిక నాచరింపవలెనొ
 అదియొనర్చుడని యమాత్యులరిగి రంత.

796

హరిత వర్ణయుతమౌ నరదంబు పై నెక్కి
యింద్రుడజల రాముడేగఁ బురికి

భరతుండు వగ్గాలుపట్టెఁ శత్రుఘ్నుడు
గొడుగూనె లక్ష్మణుడడరి విసరె

చంద్రుఁబోలు నికొక్కచామరము ననుర
పతి విభీషణుడును పట్టివీచె

ఋషిగణంబులు దేవులెల్లరు మింటను
రాము మెచ్చఁగ శ్రావ్యరవము వెడరె

పిదప శత్రుంజయుంబను ద్వివవరంబు
వానరపతి సుగ్రీవుడు త్వరగనెక్కి
కపులు మర్త్యరూపూనియుఁ గిరులనెక్క
అరిగె పురికి రాముండు సుతూర్యములు మ్రోయు.

797

వ. అనంతరము రథమునఁ బ్రకాశించు సతిరథుడయిన రాముని జనులు చూచిరి. సోదరులతోఁగూడిన రాముని అభినందించి, సుమిత్ర మొదలయినవారు రామాభిషేకమునుగూర్చి యాలోచించిరి. అనూత్యులతో బ్రాహ్మణులతో బ్రహ్మతులతోఁగూడిన రాముండు సక్షత్రములతో చంద్రునివలె విరాజిల్లెను. తాళము స్వస్తికము మొదలగు వాద్యపిశేషములు మంగళధ్వనులు రామునిముందు మ్రోగుచుండెను.

798

ద్విజులు అక్షతలు, బంగారము, గోవులను, మోదకములను పోషించి ముందుగావెళ్ళిరి. రామునికి సుగ్రీవునితో స్నేహము, హనుమంతుని ప్రభావము, వానరులుచేసిన ఘనకార్యములు, రాక్షసబలము, విభీషణుని సమాగమమును, రాముండు మంత్రులకుఁజెప్పెను. అదివిని అయోధ్యావాసులు అశ్చర్యపడిరి. వానరులతోఁగూడిన రాముండు ఇట్లు ప్రజలకుఁజెప్పుచు హృష్ట పుష్టజను

అతోనిండిన నుయోధ్యను ప్రవేశించెను. అప్పుడు రాముని అభ్యుదయము కొరకు పౌరులు ఇంటింట నిత్యున జెండాలుకట్టిరి. పిదప రాముడు ఇజ్జాకు లెల్లరు అధిష్ఠించిన తండ్రిభవనముచేరి తల్లి కౌసల్యకు సుమిత్రతో కైశేయకి సమస్యరించి ధార్మిక శ్రేష్ఠుడయిన భరతునితో నిట్లుచెప్పెను. ఈవ్యాసవన సులభోగూడిన ముక్త వైధూర్యములుదాసిన నా భవనమును సుగ్రీవునికిఁ జూపుము అని. అదివిని భరతుడు సుగ్రీవుని చేయివట్టుకొని ఆ యింటిని ప్రవేశపెట్టెను. అంత పరిచారికలు శత్రుఘ్నునిచే ప్రేరింపఁబడి ప్రదీపములను, పర్యంకాస్తరణములను గ్రహించి ప్రవేశించిరి. అప్పుడు రామానుజుఁడు ఇట్లు ఓప్రభూ! రామాభిషేకమునకు దోతను ఆజ్ఞాపింపుమని సుగ్రీవునితో అనెను. అప్పుడు సుగ్రీవుడు నలుగురు వానరముఖ్యులను సర్వరత్న భూషితములగు నాలుగు బంగారు బిందెలను తెచ్చి వానియందు నాలుగు సముద్రములనుండి తెచ్చిన నీరునింపి తెల్లవారుజాముననే కనిపెట్టుకొని యుండమని ఆజ్ఞాపింపగా ఆ మహాబలులు వానరముఖ్యులగు జాంబవంతుడు, హనుమంతుడు, వేగదర్శి ఋషభులు ఆకాశమునకెగిరి జలపూర్ణకలశంబులను దెచ్చిరి. మఱియు ఐదు వందల నదులనుండి నీరుతెచ్చి బిందెలునింపిరి. అందు సత్త్వయుక్తుడయిన సుషేణుడు తూర్పుసముద్రమునుండి సర్వరత్నపూర్ణమైన కలశంబులు నీర నింపి తెచ్చెను. ఋషభుడు దక్షిణసముద్రమునుండి రక్తచందన శాఖలతో గూడిన కాంచనఘటమునింపి తెచ్చెను. గవయుఁడు పడమట సముద్రము నుండియు, నలుడు ఈశ్వరసముద్రమునుండి రత్నకుంభమునజలము తెచ్చెను. అట్లుతెచ్చిన ఆ నీటిని పురోహితునికి శత్రుఘ్నుడు నివేదింపగా పిదపప్రయతుడును వృద్ధుడునగు వసిష్ఠుడు బ్రాహ్మణులతో రాముని రత్నాసనమున కూర్చుండఁబెట్టెను.

పిదప వసిష్ఠుడు వామదేవుడు జాబాలి కాశ్యపుడు కాత్యాయనుఁడు సుచుజ్ఞుఁడు గౌతముఁడు విజయుఁడు అను పురోహితులు పనువులు దేవేం

ద్రునివలె వ్రసన్న సువాసనలు వెదజల్లు నీటిచే సరవ్యాఘ్రుఁ డయిన
రాముని అభిషేకించిరి. ముందుగా ఋత్విక్కులు బ్రాహ్మణులు పిదప కన్యలు
మంత్రులు యోధులు వణిక్పముఖులు ఊర్పొంగి సంతోషముతో ఆకాశమం
గురు లోకపాలురు కలిసి సర్వదేవతలను అభిషేకించిరి.

ఆ రామునికి శత్రుఘ్నుడు తెల్లని గొడుగు వట్టెను. సుగ్రీవుడు ఒక
తెల్లచామరమును చంద్రుని వంటి టుంకోక చామరమును విభీషణుడును
పేసెను. ఇంద్రుడు ప్రేరేపింపవాయుదేవుడు నూలుపద్మములుగలిసిమోఱయు
చున్న కుంగారు మాలను సర్వరత్నములతోఁ గూడిన మణిరత్నభూషితమైన
ముత్యాలహారమును రాముని కిచ్చెను. దేవతలు పొదిరి. అస్పరసలు ఆడిరి.
భూము పీడికెను. చెట్లు వండ్లిచెను. పువ్వులు గంధములు చల్లెను.

అప్పుడు రాముఁడు ద్విజులకు నూలువేల గుఱ్ఱములను ఆవులను ధేనువు
లను నూలు ఎద్దులను దానమిచ్చెను. మఠి ముప్పదికోట్ల బంగారు నాణెము
లను నానాభరణములను వెలగల వస్త్రములను బ్రాహ్మణులకు ఇచ్చెను. 799

సుగ్రీవుకు రవి రత్నాలతోలి కెంపుల
హేమ భూషితమాల రాముడొసగ

వై ధూర్య మణిచిత్రవజ్ర విభూషమౌ
నంగదముల నిడ నంగదునిరి

మనిసరజుష్టమై మహితమౌ హారంబు
శీతాంశురుచులీన సీతకీయ

శుభ్రవస్త్రాలను శోభిల్లు భూషలు
నరయుచు జానకి హనుమకిచ్చి

మణియుఁ బ్రియుని మాటికిమాటి కరయుచుండి
కపులఁగనుచు జానకి తనగళమునుండి
హారమునుదీయు నింగితాళన్ని తెలియు
రాముడో సీతఁజూచి యీలాగువలికె.

800

ఓ సుభగురాల! జానకి! యుల్లమందు
ఎవనిగూర్చి సంతుష్టులై యెసగినానో
ఎవనిలో బుద్ధివిక్రమ మెసగియుండె
నట్టి వాయుపుత్రునకు నాహనుమకిమ్ము.

801

వ. అని రాముడుపలుక విని అసితేక్షణయగు సీత ఆ హారమును హను
మంతునకిచ్చెను. అంత చంద్రాంశుగౌరమైన హారముచేత తెల్లనిమబ్బుచేత
పర్వతమువలె నాహనుమంతుడు కోభిల్లెను. పిదప ద్వివిధమైందులకు నీలు
నికి సర్వ కామగుణములనుజూచి ఇచ్చెను. పిదప వానరవృద్ధునకు వానరే
శ్వరులకును వస్త్రములు, భూషణములిచ్చి గౌరవించెను. అంత విభీషణుడు
సుగ్రీవుఁడు, హనుమంతుడు, జాంబవంతుఁడు సర్వవానర వ్రముఖులును ఎవ
రిని కష్టపెట్టని రామునిచేఁ దగునట్లు గౌరవింపబడినవారయి రాముండిచ్చిన
సర్వకామములచేతను, పుష్కల రత్నములచేతను తమ మనస్సులు సంతుష్టి
పొంద మహాత్ముడయిన రామునికి నమస్కరించి వారు వచ్చినట్లు అందఱును
వీడ్కొని, రామునిచేత వీడ్కోలియ్యబడి కిష్కింధకు వెడలిపోయిరి.

సుగ్రీవుఁడు రామాభిషేకమునుజూచి కిష్కింధకేగెను. కులధనముపొంది
విభీషణుఁడు లంకకేగెను. అతడు రాజ్యమంతయు పొంది మహాయశుడయి
హతశత్రువయి శాసించెను. రాముడును పరమోదారుడయి రాజ్యము శాసిం
చుచు ధర్మజ్ఞుడు, ధర్మవత్సలుడయిన లక్ష్మణునిజూచి యిట్లనెను. ధర్మజ్ఞ!
నాతోగూడ పూర్వరాజులు అధిష్ఠించిన యీ భూమిని పొందుము. నాతోగూడ

188 రాముడు భరతుని యువరాజు జేయుట .. రామాయణసుధ

తండ్రితాతలు ధరించిన రాజ్యమందు యువరాజుపయి రాజ్యభారము వహింపుము అని. అంత లక్ష్మణుడు ఎంతగా నిరుమముతోచెప్పినను ఏమాత్రము అంగీకరింపకపోవుటచే మహాత్ముడయిన రాముడు యువరాజ్యమందు భరతుని నియోగించెను.

802

పొండరీకాశ్వమేధాలు వాజ పేయ
మితర యజ్ఞములనుజేసి వృధ్వీధవుడు
రాజ్యము వదిలేలేండ్లెత్తి, ప్రథితహయ స
దక్షిణలతో కతాశ్వమేధాలుచేసె.

803

ఇంతులు విధవతై యేడ్వరెపుడుఁ గాని
పొములచే నెందు భయమేలేదు

రోగాలవల్లను రోదించ రెవ్వరు
చోరులెలేనిదై మీఱజగము

వియసర్థము సోకదెవరి కెచ్చోటను
బాలల పితృకర్మ గాల దెచట

నేలేండ్లు జీవింతువేల పుత్రులఁ గాంతు
కోకాలు రోగాలు చూడరెటను

అఖిల లోకమానంద మయంబె యయ్యె
ప్రజలు సర్వులు గూడను ధర్మవరులె
రాముఁ గని చంపుకొనరు వరస్పరంబు
ఎందుఁగాని రాజ్యము రాముఁ డేలుచుండ.

804

రాముడు భువి నేలెడుతటి
రాముడు రాముడు నిఖిలము రాముడె యనుచున్
రాము డఖిల జనకధలను
రామమయమె యయ్యెను నిఖిలంబగు జగతిన్.

805

సతతము పూవులు విచ్చును
సతతము తరులు పండ్లతోడ శాఖల నింపున్
సతతము గాలియు సుఖమౌ
సతతమ్ము సకాలముననె జలదము కురియున్

406

తమతమ కర్మంబుల ని
త్యము సంతృప్తులగుచు నాదరమున ని
త్యమొనర్చు విప్రబాహుజ
లు మఱియు వై త్యులును శూద్రులు నలోభులయె.

407

అందఱు ప్రజధర్మరతులు
అందఱు సల్లక్షణయుతులయి యుండురుగా
అందఱు ధర్మపరాయణు
లెందును రాసుండు రాజ్యమేలుచునుండన్.

పదివేలేండ్లును మఱియును
పదినూజేండ్లు భువిని తన బ్రాతలతోడన్
పద పడి శ్రీమంతుడు రా
మ ధరాపతి సర్వరాజ్యమది యేలించెన్.

408

మును వాల్మీకిచే రచిత ము
యిన యార్షము నాది కావ్యమిది ధన్యంబు
ఘన కీర్తి గూర్చు రాజుల
కును విజయంబు భువిని గూర్చును మిగులన్.

410

ఎవడి రామాయణముఁ జ
దవునొ వినునొ యానరుండు దుష్కృతమున నుం
డి విడిపడును, సుత రాముం
డొ వఱులు సుతులను ధనము గను ధనేచ్చుండున్.

811

రామాభిషేక వృత్తము
 నేమనుజుడు లోకమందు నిటులన్ వినున్
 ఆ మనుజుడు నృపుడగునెడ
 నీమహి జరుమొందు రిపులనెల్ల నణంచున్.

812

రామునిచేఁ గౌసల్యయు
 ఆమాత సుమిత్ర లక్ష్మణాత్మజు చేతన్
 ఆ మాతకై క భరతుని
 చే మాదిరి స్త్రీలవుదురు జీవిత పుత్త్రుల్.

813

ముని వాల్మీకిచే రచిత ము
 యిన యార్జునుము నాదికావ్య మెవ్వడు విను నా
 మనుజుడు శ్రద్ధాళుండై
 తనకోపము గెలిచి కష్టతతులను దాటున్.

814

వినఁబ్రవాసము తుదనెనసి బంధు సమాగ
 మంబుల సర్వకామముల పొందు
 విన సంతసిలి సురల్ ప్రితిని గాంతురు
 స్వగృహాల గ్రహములు శాంతిపొందు
 ప్రభువులును జయింతు, పరదేశమేగెడు
 వారలు నిత్యము స్వస్తిగాంతు
 విని పుష్పవతులై వనితలు నుత్తమ
 తనయులనెప్పుడు గనుచునుండు.

ఎలమి నీపురాతనేతిహాస పఠన
 నర్చచేయువార లఖిలమైన
 పాపతతులనుండి త్వరగ విముక్తులై
 దీర్ఘమాయు వొంది దీప్తిగాంతు.

815

నిరతము శిరసా మ్రొక్కుచు
సరసత ద్విజముఖమునుండి క్షత్రియ వైశ్యుల్
ఇరవుగ కూడ్రులు వినఁదగు
నరయుదురు సుతులముఖములు నైశ్వర్యములున్.

816

రామాయణమిది సర్వము
వేమాలులువిని చదివెడివిజ్ఞుల సతమున్.
రాముఁడు విష్ణు సనాతన
ధీమతి, నారాయణాదిదేవుడు మెచ్చున్

817

ఈ మహాకావ్యము శుభంబు నెవఁడు విననొ
ఆతఁడు స్వకుటుంబవృద్ధి ధనాదివృద్ధి
ధాన్యవృద్ధిని నుత్తమదార సుతుల
నుత్తమసుఖంబు సర్వార్థ ముర్విజౌందు

818

చిర మాయువు నారోగ్యము
సరసయశసు బుద్ధిసుఖము సౌభ్రాతృతయున్
వరతేజిడు నీకావ్యము
నిరతము వృద్ధిపరులు కడునియతిని విననౌ.

819

ఇదియును నెపుడోజరిగిన
యది యాఖ్యానమ్ము, మీకు నగుత శుభంబుల్
ముదమున స్వేచ్ఛగఁ బలుకుఁడు
పదడి విష్ణునిబలంబు పర్థిలుఁగాతన్

820

ఈ రామాయణ కావ్యము
నేరిమి గ్రహించినయెడ, నియుతిని వినినన్
కూరిమి సమస్తదేవులు
ధారుణిఁ బితరులును తుష్టి దస్తయుఁ గాంతుర్

821

పరమఋషి రచించిన శ్రీ
రాముని సంహిత యిదికడుభక్తిని నే
నరుడు లిఖించునొ తగనా
నరుడు త్రివిష్టపమునందు నయతపసిండున్

822

శ్రీ శ్రీ శ్రీ

ఓం శాంతి శాంతి శాంతిః

శ్రీరామచంద్రః శ్రీతపారిజాతః
సమస్తకళ్యాణ గుణాభిరామః
సీతా ముఖాంభోరుహ చంచరీకః
నిరంతరం మంగళమాతనోతు.

ఇది

శ్రీ నారాయణశాస్త్రి జనక గురు దయా ప్రాప్త విద్యుడును వెంకమాంబా
పుత్రుడు నగు చర్ల గణపతిశాస్త్రిచే సరసముగ అనువదింపఁ బడిన
శ్రీ వాల్మీకి రచితమైన గణపతి రామాయణసుధ యందు
యుద్ధకాండము ఉత్తరభాగము సమాప్తము.

ఉత్తరకాండ

వ. శ్రీ రాముడు రాక్షసులను వధించిన పిదప రాజ్యమును పొంది రాజ్యమేలుచుండగా తూర్పుదిక్కునుండి కౌశికుడు యవక్రీతుడు గార్కుడు గాలవుడు కణ్వుడు మేధాశిథి పుత్రుడు మొదలగు మునులును దక్షిణ దిక్కునుండి ఆత్రేయుడు నముచి ప్రముచి ఆగస్త్యుడు అత్తి సుముఖుడు అను ఋషులును పడమట దిక్కునుండి వృషధ్వు పు కనమడు థౌమ్యుడు రౌద్రాయుడు వారి శిష్యులును ఉత్తర దిక్కునుండి వసిష్ఠుడు కశ్యపుడు అత్తి విశ్వామిత్రుడు గౌతముడు జమదగ్ని భరద్వాజుడు అను పవ్ర ఋషులును అక్కడి జనములును రాముని నివాసమునకువచ్చి ద్వారపాలు నికి తమ రాకను రామునికి దెలుప బంపిరి. అంత రాముడు ప్రాంజలియై వచ్చి వారిని ప్రవేశపెట్టి పాద్యములవే ఆర్ఘ్యములవే వారిని సత్కరించి దర్శాపనములఁ బఱపించి అందువారు గూర్చుండ తానును గూర్చుండెను. కుశల ప్రశ్నలయిన తరువాత రాముడు రావణుని కుంభకర్ణాదులను జంపి లోకములకు క్షేమము కలిగించి నందుకును పర్య భూతముల కవధ్యుడగు నింద్ర జిత్తును చంపినందుకును ప్రశంసించిరి. అప్పుడు రాముడిటు అగ స్త్వుని ప్రశ్నించెను.

మీరందఱు ఇంద్రజిత్తును ఇంతగా పొగడుటకు కారణమేమి? అత డెటు వంటివాడు. ఇందులో రహస్యమేమియు లేనిచో అది నేను వినఁదగి నచో తెలుపుఁడని రాముడు అడుగఁగా మహా తేజుడగు నగస్త్యు డిట్లు చెప్పెను.

తిక్కన్న పాపరాజు మొదలైన వారు దీనిని తెనిగించిరి. అధునికులు కూడ పద్య గద్యములలో వ్రాసిరి. ఈ రామాయణ సుధలో సీతారాముల చరిత్రకు ప్రాధాన్యమును తగ్గింపకుండ సంగ్రహముగ చాలవరకు గద్యముగానే నేను వ్రాసితిని. ఇందు రస ప్రాగుర్యమును బట్టి సీతారాముల విహారము నుండి కొంత పద్యభాగముగా వ్రాసితిని.

రామా! యిప్పుడు రావణుని కులమును వర దానమును చెప్పెద వినుము. పూర్వము కృత యుగమున పులస్త్యు డనుబ్రహ్మర్షి యుండెను. అతడు ధర్మమును శీలమును జుట్టి పృజాపతి పుత్రుడని చెప్పుటకుఁ దగి యుండెను. అతఁడు దేవుల కిష్టుడు. సర్వ గుణములు గలవాడును. అతఁడు తృణ బిందుని యాశ్రమమునకు వెళ్ళి మునిపుంగవుడై స్వాధ్యాయ నిరతుడై తపస్సు చేయుగా అట దేవ నాగకన్యలు రాజర్షికన్నెలును అక్కడకు వచ్చి యతని తపస్సునకు విఘ్నము కలిగింప సాగిరి. అప్పుడు ఆ పులస్త్యుడు కోపించి నన్ను చూడవచ్చిన స్త్రీ గర్భము దాల్చును ఆ శపించి పలికెను. అది విని అందఱును ఇంక ఆ ప్రదేశమునకు రాక వెడలిపోయిరి తృణ బిందుని కుమార్తె మాత్రము ఆ మాట వినక పోవుటచే ఆ శ్రమ ము న కునిర్భయురాలై - తన సఖి ఒకతె అక్కడకు వచ్చి కనిపింపక పోవుటచే ఆమెకై వెదకుచు తిరిగెను. అక్కడ తపస్సు చేయుచున్న పృజాపతి నోటినుండి వెలువడు వేదమును విని ఆ తపోనిధిని చూచి తెల్లబడిన శరీరము గలిగి గర్భ చిహ్నములు గలదయ్యెను. అప్పుడు తనస్థితిని చూచి విచారము గలదై యిది యేమి యిట్లు అయితి నని, తనదండ్రీ ఆశ్రమమునకు వెడలి, ఇది నాకేమి తెలియదు సఖురాలిని వెదకుటకు పులస్త్యేశ్రమమునకు వెళ్ళితి ననెను తండ్రి అప్పుడు దివ్య జ్ఞానముచే సత్యము తెలిసికొని పులస్త్యునిదరికివెళ్ళి యిట్లనెను. ఓ భగవానుడా! స్వగుణములచే భూషితురాలగునా యీ కుమార్తెనుభిక్షగా గ్రహింపుము. నీకు ఈమె సేవ చేయును అని చెప్పి తృణ బిందువు వెడలి తన ఆశ్రమమునకు వెళ్ళెను. అప్పుడా పులస్త్యుడు ఆమె గుణ శీల ములకు మెచ్చి పుత్రుని నొనగెను.

ఆ పుత్రుడే పౌలస్త్యుడు. అతనివల్ల వేదము వినబడుటచే విశ్రవసు డని తెలిసికొని భరద్వాజ మహాముని దేవ సమాన రూపయగు తన తన కుమార్తెను భార్యగా నిచ్చెను. పిదప వారికి పుట్టిన కుమారుడువై శ్రవసుడని పేరు పొందెను.

అతడు వేల సంవత్సరములు ఒక యేడాది వలె తపస్సు చేయుగా దేవతలతో నిందుగ్రితో గూడ బ్రహ్మ వెళ్ళి తపస్సుకు మెచ్చి వర మడుగ

మనెను. నేను లోకపాలురలో న్నావవానినిగా నుండునట్లు అతడు వరము కోరెను సరేయని యతనికి ధనేశ్వరత్వమును సంచారమునకు పుష్పకవిమానమును గూడ నిచ్చెను. అపుడతడు తండ్రి దగ్గఱకు వెళ్ళి ప్రాంజలి యై నాకెవరివల్లను పీడ కలుగని యట్లు వాసమును గల్పింపుమన తండ్రి ఇట్లు సెను “రక్షణ సముద్ర తీరమున త్రికూట గిరిపైని విశ్వకర్మ నిర్మించిన లంక యను పట్టణము గలదు. అది అమరావతి వంటిది. అది రాక్షసుల నివాసమునకై నిర్మింపఁ బడినది. అది బంగారు ప్రాకారము గలది. యంత్ర శస్త్రములతోఁ గూడినది. రుక్మ వైడూర్య తోరణములు గలది. విష్ణు భయముచే పాతాళమునకుఁ బోయి దానిని రాక్షసులు వదలి పోయిరి. అక్కడ నీవు నిర్భయముగా నుండవచ్చును. అనగా అతడు సంతోషించి వేల కొలది సైన్యములతోఁ గూడి యక్కడ వసించెను”. అని యగస్త్యుడనగా అగస్త్యుని మాట విని ఆశ్చర్యముతో “లంకకు పూర్వము రాక్షసులెట్లు వచ్చిరి. ఇదివరలో పులస్త్యుని నుండియే రాక్షసులు త్వన్నులయి” రని భగవానుడు చెప్పెను. అదెట్లు రావణ కుంభకర్ణామల కంటెను వారు బలవంతులాయెమి? వీరి పూర్వులవరు. ఏ నేరమువలన విష్ణువు వారిని పాఱదోలెను. చెప్పుమని రాముడు అడుగ రామునితో నగస్త్యుడు ఇట్లు చెప్పెను.

పూర్వము ప్రజాపతి జలములను సృజించి వానిని రక్షించుటకై జీవులను సృజించెను. ఆ జీవులు ఆకలి, దప్పలు కలిగి వినయముతో ప్రజాపతిని సమీపించి “మే మేమి చేయుదుము అనగా” ఈ నీళ్ళను రక్షింపుడనెను. కొందఱు వానిని రక్షింతుమనిరి. కొందఱు వానిని భక్షింతుమనిరి. రక్షింతుమన్న వారు రక్షించుటను బట్టి రాక్షసులైరి. భక్షింతుమన్నవారు (యక్ష-భక్షించుట) యక్షులైరి. అందు హేతి ప్రహేతి అనువారు రాక్షసాధిపులైరి. పృహేతి అనువాడు. ధార్మికుడు అతఁడు తపో వనమునకు వెళ్ళెను. హేతి, భయమును కన్యను పెండ్లాడెను. అతనికి విద్యుత్కేతుడను కొడుకు కలిగెను. అతడు సంధ కుమార్తెను కాల కలంకట అను దానిని పెండ్లాడగా ఆమె గర్భవతియై మందర గిరిదరికి వెళ్ళి గర్భమును అక్కడ విడిచి విడిచినట్లు మఱచి విద్యుత్కేతునితో విహరించెను.

అప్పుడు ఆ శిశువు ఏడ్చుచుండ నా దానినిపోవు పార్వతీ పరమేశ్వరులు విని వానిని తల్లితో సమ వయస్కుని జేసెను. వాడె సుకేశుడు.

ఆ సుకేశునికి గ్రామణి యను గంధర్వుడు దేవవతి యను తన కన్య నిచ్చెను. ఆ సుకేశునికి మాల్వవంతుడు, సుమాలి, మాలియను ముగ్గురు కొడుకులుదయించిరి. వారు ముగ్గురు మేరుగిరి దగ్గఱ ఘోర తపస్సు చేసిరి. దానివల్ల మెచ్చివారు కోరిన అజేయత్వము, శత్రు హంతృత్వము చిరంజీవిత్వము అను మూడు వరములను జగ్గిహ్ని యిచ్చెను. అంతట వారు దేవతలను బాధించి విశ్వకర్మనిట్లు అడిగిరి. నీవు దేవతలకు వలెనే మాకును గృహము నిర్మింపుమనగా విశ్వకర్మ దక్షిణ సముద్ర తీరమున త్రికుట గిరి దగ్గఱ సువేలమను గిరియొక్కటి కలదు. అక్కడ ముప్పై యోజనములు విస్తీర్ణము నూలు యోజన పొడవు బంగారు ప్రాకారము గల లంకాపట్నము నిర్మించితిని. అక్కడ మీరుండుఁ డనెను. అక్కడ అప్పుడు వారు వేలకొలది యనుచరులతో నివసించిరి. ఈ కాలము లోనే నర్మద యను గంధర్వ స్త్రీ ధీ, శ్రీ కీర్తులతో సమానమైనద్యుతి గల తన కన్యలలో - మాల్వ వంతునికి సుందరి అను నామెను సుమాలికి కేశుమణి అను దానిని నూలికి వసుధ అను దానిని భార్యగా నిచ్చెను. అందు సుందరి మాల్వ వంతులకు వజ్రముష్టి విరూపాక్షుడు దుర్ముఖుఁడు సుప్త ప్పుఁడు యజ్ఞ కోపుడు మత్తుడు, ఉన్మమత్తుడు అను పుత్రులు నల ఆను కూతురు గలిగిరి.

కేశుమతీ సుమాలిలకు వ్యక్తస్తుడు అకంఠనుడు వికటుడు కాల కారుహ కుడు ధూమ్రాక్షుడు దండుడు సుపార్శ్వుడు మహాబలుడు సంప్రహాది, ప్రహ సుఁడు భాస కర్ణుడు అను కుమారులు గాక, పుష్పో త్కట కైకసి కు భీ నసి అను కుమార్తెలు గలిగిరి. వసుధా మాలిలకు అనిలుడు, అనలుఁడు హరుడు సంపాతి అను కుమారులు పుట్టిరి. ఈ మాలి కొడుకులు విభీషణు నికి మంత్రులై యుండిరి. వీరందఱు వరమువల్ల ఇంద్రుని, ఋషులను నాగ యక్షులను బాధించుచు జగములఁ దిరుగుచు యజ్ఞములను పాడు చేయుచుండిరి. పిదప మాలి, సుమాలి మాల్వ వంతులు వర గర్వితులై పెట్టిన బాధలు దేవులిట్లు శివునితో చెప్పిన నేనేవిష్ణువును నేనేరుద్రుడను

రావణాదుల జన్మ

నేటి బ్రహ్మను నేనే ఇంద్రుడను అని చెప్పుచు దేవతలను మమ్ము బాధించుచుండిరి. అని బ్రహ్మదరికి వెళ్ళిచెప్పి యభయము, గూర్పు, మనగ బ్రహ్మరుద్రులు విష్ణువును సమీపించివారివల్ల గలుగు బాధలు చెప్పిరి. నారాయణుడు గరుడిపై నెక్కి యుద్ధములో రాక్షసులను మాలిచి చంపెను. అప్పుడు సుమాలి మాల్య వంతులునదా జయము పొంది లంకను విడిచి పాతాళమును జొచ్చిరి. వారు రాక్షసుల కంటె బలవంతులని నారాయణుడు తక్కి వీరిని ఎవరు జంపలేరు అని యగస్త్వరు రామునితో చెప్పెను.

కొంతకాలమునకు సుమాలి పాతాళము నుండి మర్త్యలోకమునకు వచ్చి తన కుమార్తెతో పాటు పంపరించుచు వున్న వినుపమునెక్కి తండ్రియగు పులస్త్యుని జూడఁబోవుచున్న ధనేశ్వరుని జూచి మరల మర్త్య లోకమునుండి పాతాళమునకు బోయి యిట్లు చింతించెను. ఏమి చేసినచో రాక్షసులకు శ్రేయస్సుగలుగును. దేనివలన మేము వర్జిల్లుదుము అని యాలోచించి అతడు కైకసి యను తన కుటుంబ నిర్జనియెను. పుత్రీ! నీవు యావనవతివైతివి. నీవు వెళ్ళి ప్రభావతి కులో త్వన్నుడగు విశ్వవసును వరింపుము. ఈ ధనేశ్వరుడు శేషస్సు భాస్కర సముడు అని చెప్పగా విని తండ్రి యందలి గౌరవముచే విస్మయము వున్నచోటికి వెళ్లెను. ఇంతలో ఆవిశ్రవసువు అన్ని మహా సింహి నాలుగవ యగ్ని వతి నుండెను. అక్కడకు గైకసి వెళ్లి తలవలచుకొని అతి దారుణముగు వేళయని తలవక యాతని కాళ్ళదగ్గర బొటన ప్రేలితో నేల రాయుచు నిలుచుండెను. అప్పుడు పరమోదారుడగు నా విశ్వవసువు ఆమెను చూచి భద్రురాల! నీవెవరి కుమార్తెవు ఎక్కడ నుండి వచ్చితివి. పనియేమి ఎందువల్ల వచ్చితివి. శోభనురాల! సరిగా జెప్పుము. అనగా ఆమె దోసిలి వట్టుకొని యిట్లునెను. ఓ మునీ! నీ యాత్మ ప్రభావము చేత నాయుద్దేశ్యమును తెలియగలవు. నేను నా తండ్రి యాజ్ఞవలన వచ్చితిని. నాపేరు కైకసి. మిగిలివది నీవె యెఱుగదగుదువు. అని అదివిని యాముని కొంత పడి ధ్యానించి “ఓ భద్రురాల! నీవు వచ్చిన కారణమును నేను తెలుసుకొంటిని. నీవు సుతుల గోరి వచ్చితివి. కాని నీవు దారుణ వేళయందు వచ్చితివి. నీకు క్రూర

కర్ములగు రాక్షసులు జనింతురు" అని. అంత ఆమె యిట్లనెను? భగవంతుడా! బ్రహ్మవాదియగు నీవల్లను ఇట్టి పుత్రులను కనగోరను అనుగ్రహింపుము. అని యామె యనగా ఆ ముని శుభాననులా! నీకు చివరి కొడుకు ధర్మాత్ముడైనవాడు పుట్టగలడు లెమ్ము అనెను.

పిదప కైకసి దారుణుడైన దశగ్రీవునికనెను. అపుడు అనేకోత్సాహములు గలిగెను పిదప మహాబలుడైన మహాశరీరరుడైన కుంభకర్ణుని వికృతముఖియగు శూర్పణకును, ధర్మాత్ముడైన విభీషణుని గనెను. అపుడు విభీషణుడు పుట్టినపుడు దేవ దుందుభులు మ్రోగెను. సాధు సాధు అని శబ్దము ఆకాశమున వినబడెను.

దశగ్రీవ కుంభకర్ణులు మహాజస్కులయి వనమునవర్దిల్లుచూ లోకములకుద్యేగము కలిగించుచుండిరి. కుంభకర్ణున ధర్మవత్సలులైన మహర్షులను భక్షించుచునంచరించుచుండెను. విభీషణుడుధర్మాత్ముడైన స్వాధ్యాయములందు నియుతుడై జితేంద్రియుడై యుండెను. ఒకసారి ధనేశ్వరుడైన వైశ్యపుడు తండ్రిని చూచుటకు రాగా కైకసి చూచి దశగ్రీవునితో నిట్లనెను. చూడు బిడ్డా! తేజస్వియగు కుబేరుని చూడుము. అతడు నీ తమ్ముడైనను ఎట్లున్నాడో చూడుము. నీవును అతని వలె గొప్ప వాడవుకమ్ము. అని అపుడు తల్లితో దశగ్రీవు డిట్లనెను. ఇదిగో ఇప్పుడే ప్రతిజ్ఞ చేయుచున్నాను నేను అన్నతో సముదను అధికుడనగుదును ఆ వట్టుదలతో దశగ్రీవుడు గోకర్ణాశ్రము దగ్గర తమ్ములతోఁగూడి గొప్ప తపస్సు చేసెను.

కుంభకర్ణుడు వేసవిలో పంచాగ్ని మధ్యనుగలిచి శీతకాలమున నీడిమధ్య నీడిమధ్య ఉండి వేల సంవత్సరములు తపస్సుచేసెను. విభీషణుడు ధర్మాత్ముడై ఒంటికాలుపై ని నిలిచుండి వేయేండ్లు తపస్సు చేయగా అచ్చరలాడిరి. పుష్పవృష్టి ఆకాశమునుండి వడెను. దశగ్రీవుడు నిరాహారుడై వేల యేండ్లు తపస్సుచేసి వేలవత్సరములు చివర తన శిరస్సొకటి అగ్నిలో హోమము చేసెను. ఇట్లు వేయేండ్ల చివర తామ్మిది తలలు అగ్నిలో ప్రేల్చెను. పదవర్షసు హస్తముల చివర పదవ తలతెగవేయబోగా పితామహుడు

సంతసించి దేవతలతో వచ్చి యిట్లనెను. నీ తపమునకు సంత సించితిని. వరమడుగుము, అని అప్పుడు దశగ్రీవుడు శిరస్సువంచి నమస్కరించి యిట్ల నెను. ప్రాణలెప్పుడును మరణ మన్నచో భయపడుదురు కాన నాకు మరణము లేకుండ వరమిమ్ము అనెను. అప్పుడు పితామహుడు అమరత్వ మొవరికిని లేదు. ఇంకొక వరము కోరుకో అనగా-దశగ్రీవుడు కృతాంజలియై నేను సువర్ణ నాగయక్షి దైత్య దానవ రాక్షసుల వల్ల గాని దేవతల వలనగాని నేను మృత్యువు పొందినట్లు వరమిమ్ము. మనుష్యాది ప్రాణులు నాకు గడ్డివరక వంటివారు. అనగా సరే అట్లే అగుఁ గాక యని నీవు తెగగొట్టిన శిరస్సులు మరల వచ్చుగాక నీవు మనస్సులో కోరిన రూపము కలుగును అని చెప్పెను. పిదప విభీషణుతో నిట్లు మహాడు వరము కోరుకొమ్మనెను. అంత విభీషణుడు అపదలో గూడ బుద్ధి ధర్మమందుండు గాక నేర్చుకొనకుండనే నాకు బ్రహ్మాస్త్రము స్ఫురించు గాక యనగా సరేయని అమరత్వమునకు వచ్చితిని కుంభకర్ణునితో వరము కోరుకొమ్మనెను. ఇంతలో బ్రహ్మతో దేవతలిట్లనిరి. కుంభకర్ణుని కి వరమీయరాదు. ఈ దుర్మతి లోకములను భయపెట్టు చున్నాడు. ఎఱుగవా! నందనవనములో ఎనమండుగురు అష్టరసలను పదిమంది మహేంద్రానుచరులను ఋషులు, మానవులు వీనిచే భక్షింపబడిరి గదా. వరము పొంది నపుడే యిట్లు చేసినవాడు సరము పొందినపిదప భువనత్రయమును మ్రింగి వేయఁడానికి కనుక వరమను మిషతో వీనికి మోహము కలిగింపుము. అట్లయినచో వీనికి శిక్షయు లోకములకు రక్షయు శుభమునగును అని అప్పుడు బ్రహ్మ ఆలోచించి సరస్వతిని వాని ముఖమునఁ బ్రణాళపెట్టి నిద్ర పొందుటకై అనేక వరములిమ్మని యనిపించెను. పిదప ఆ కుంభకర్ణులకు దేవతలచే మోహపెట్టబడితినే యని చింతించెను.

దశగ్రీవాదులు వరము పొందునట్లు తెలిసికొని భయము విడిచి పాతాళ లోకమునుండి మాల్యవంతుడు తన యనుచరులతో భూమిపైకి వచ్చెను. మారీచుడు, ప్రహస్తుడు, విరూపాక్షుడు, మహాదరుడును గూడ పైకివచ్చిరి. అప్పుడు సుమాలియు వాని మంత్రులును మారీచుడు, ప్రహస్తుడు, విరూపాక్షుడు, మహాదరుడును భయము విడిచి రావణుని దగ్గరకు

వచ్చి కొంగలించుకొని యిట్లనిరి. మన యద్భష్టవశముచే మనమనుకొనిన వని నెఱవేతినది. బ్రహ్మానుండి వరములు పొందితిమి. మే మిది వఱకు విష్ణువలన భయపడి లంకను విడిచి పాతాళమునకు పోతిమి. ఆ లంక మనకు తగినది. నా యన్న కుబేరుడు అందు నివసించెను. ఇప్పుడు ఆ లంకను మరల సామముచేఁ గాని, దానముచేఁ గాని పొందవీలయినవో మంచిది. నీవు లంకేశ్వరుఁడవుదువు. అని యనగా “మనకు ధనేశ్వరుడు పెద్దవాఁడు నీవెట్లన దగవు ” అని రావణుడునే గాను కొంత కాలమునకు రావణునితో ప్రహస్తుఁడిట్లనెను. ఓ మహాబాహు నీవలిట్లు అన రాదు. శూరులకెప్పుడు సౌభాతృత్వము లేదు. దితి అదితి అను సోదరిముఱులు కళ్యపుని భార్యలు అదితి త్రిభువనేశ్వరిగు దేవులను కనెను. దితియు మనలను పుత్రులను కనెను. ఈ పురిదైత్యులది. దైత్యులను జంపి విష్ణువు దేవులకిచ్చెను. ఇది నీవు కడలే చేయుట లేదు. ఇది సురాసురులు చేసినదే. నా మాట విను. అనగా విని దశగ్రీవుడు సంతోషించి కుబేరుని దగ్గఱకు ఈ పురివాది మాకిమ్ము అని దూతను పంపెను. అప్పుడు ఆ దూత వాక్యములు విని కుబేరుడు తనకు తండ్రి దీనినిచ్చెనని చెప్పి ప్రహస్తుని పంపి తండ్రి దగ్గఱకు వెళ్ళి యా సంగతి చెప్పగా రావణుడు వర గర్వితుడు. నీవు కైతాసమునకు వెళ్ళి సుఖముండుమనెను. సరేయని కుబేరుడు కైలాసమునకు వెళ్ళెను.

అప్పుడు రావణుడు సోదరులతో గూడి అభిషిక్తుడై తన చెల్లెలియగు శూర్పణఖను విద్యుజ్జిహ్వాఁడను కాలికేయ దానవుని కిచ్చెను. ఒకనాడు రావణుడు పేటకువెళ్ళి మయుడను వానిని గలిసికొని వాని కుమార్తెయగు మండోదరిని అగ్ని సాక్షికముగా పెండ్లియాడి మయుడిచ్చిన యమోఘ శక్తిని గ్రహించెను కుంభకర్ణుడు వైరోచనుని మనుమరాలగు వజ్రజ్వాల యను కుమార్తెను పెండ్లియాడెను. విభీషణున కైలాసుడను గంధర్వ రాజు కుమార్తె సరమును పెండ్లాడెను. మానససరస్సున చిన్నతనమున ఏడ్చుచుండగా సరస్సును గూర్చి వర్షయ పెంచమనుటచే ఆ పేరునసరము అని పిలువఁబడెను. మండోదరికి మేఘనాదుఁడను కలిగెను. పుట్టగానే ఆ బాలుని యేడ్చు మేఘనాదమువలె నుండుటచే అతనిని మేఘనాదుడనిరి.

పిదప కుంభకర్ణుడు అన్నతో “నన్ను నిద్ర బాధించుచున్నది. నా కేదైన ఒక గృహమును గట్టించుమనగా” అప్పుడు రావణుడు ఒక యోజనము వెడల్పు రెండు యోజనములు పొడుగుగల ఒక గృహమును కాంచన చిత్ర స్తంభములతో, వైడూర్య సోపానములతో గుహవలెఁ గట్టించెను. అక్కడ ఆ కుంభకర్ణుడు చాల వేల సంవత్సరములు వరుండి మేల్కొనక యుండెను. తర్వాత రావణుడు దేవులను ఋషులను బాధింప సాగెను. అది చూచి అట్టి పనులను మానమని కుబేరుడు దూతను పంపగా రావణుడు ఆ దూత శిరస్సును ఛేదించెను.

అనంతరము రావణుడు కైలాసమునకేగి యక్షులపైకి యుద్ధమునకు వెళ్ళెను. యక్ష రాక్షసులకు తుముల యుద్ధము జరిగెను. ఆ యుద్ధములో కుబేరుడు మారీచాదులపడిగెత్తించెను రావణుడదిపై పకపదిరించి ఓడించి మనోజవముగల కుబేరుని స్వర్ణపుష్పవిమానమును హరించి ఆ విమానమునెక్కి కైలాసముదిగి కుమారజన్మస్థానమైన శరవణమునుజొచ్చెను. అంతట పుష్పక విమానము ఆగిపోయెను. ఎందుకు విమానమాగినదాయని యాశ్చర్య పడుచుండ వానరముఖుడును పొట్టిచేతులుగల ముండియగు నందికేశ్వరుడువచ్చి ఓదకాననా! ఇక్కడనుండి వెడలిపోమ్ము. ఇందు సుపర్ణవాగయక్ష గంధర్వ రాక్షసులకీ పర్వతము అగమ్యమైనది మరలిపోమ్ము. అన్న నందికేశ్వరుని మాటలను గడింపక వానర ముఖుడగు నందిని అవమానింప ఆ నంది “నీవు వానరరూపుడనగు నన్ను పరిహసించితివిగాన నఖదంష్ట్రాయుధులగు వానరులు నీ పొగరడచెదరులే నీవిదివఱకే నీ కర్మలచేతఁ జచ్చితివి. ఇంక నిన్నుఁ జంపుట యేలయిన అంత రావణుడు ఈ పుష్పకము ఆగిన పర్వతమునే పెల్లగించెదనని భుజములు చాపి కదుప ఆ పర్వతమును గదలెను. దేవ గణములు కంపించెను. పౌర్యతికూడ చలించి మహేశ్వరుని పొదివి పట్టుకొనెను. అప్పుడు దేవప్రపరుడైన ఈశ్వరుడు బొటన వ్రేలితో ఆ పర్వతమును నొక్కగా ఆ దశగ్రీవుడు రోదించెను. అందుచేత నాటి నుండి దశగ్రీవుడు రావణుడనబడెను. అప్పుడు రావణుడు ఈ శ్వరుని స్తుతింపగాఁ ఈశ్వరుడు సంతోషించి వరము కోరుకోమన నాకన్ని కోరికలు సిద్ధించిన నింక ఎవనిచేతను నశింపబడని క్షణమిమ్ముఅనెను. అప్పుడు

ఈశ్వరుడు అట్టి ఖడ్గమిచ్చి దీనినెప్పుడు తిరస్కరింపకుము తిరస్కరించినచో అది నా దగ్గరికి మరలివచ్చును అనెను.

ఆ రావణుడు మహితలమున సంచరించుచు హిమాద్రికివచ్చి అక్కడ తపస్సు చేయుచు కృష్ణాజిన జటలు ధరించిన వేదవతియును పేరుగల గంధర్వ కన్యను జూచి, “ఎవతె నీవు ఎందుకి తపస్సు” అనగా నామె అతనికి అతిథి మర్యాదచేసి యిట్లనెను. “నా తండ్రి యగు కు శ ధ్వ జ మహర్షి వేదాభ్యాసము చేయుచుండగా పుట్టితినిగాన నన్ను వేదవతి యందురు. నాతండ్రి విష్ణువును అల్లునిగాఁ జేసికొన దలచెను”. ఇది విని దైత్యరాజు దంభుడు రాత్రి నాతండ్రి నిదురించు చుండగా జంపెను. అప్పుడు నా తల్లి నా తండ్రి శరీరముతో సహగమనము చేసెను. నేను దీనురాలైన నారాయణుని భర్తగా పొంద తపస్సు చేయుచుండిని. అనఁగా రావణుడు ఆమెను బలాత్కారము చేయబోయి చేతిచివ్విలో ఆమె జుట్టు వట్టుకొనెను అప్పుడు ఆమె చేతి కత్తివలె కాగా చేతితో జుట్టును భేదించి అగ్నిలో బడుచు స్త్రీనై న నేను నిన్ను జంపుట యు క్తముగాదు. నీవధికై నేను అయో నిజనై పుట్టెదను అని వలికి ఆమె అగ్నిని ప్రవేశించెను. పిదప ఆ వేద వతి పద్మమువంటి కాంతితో పద్మమందుఁ బుట్టగా మరల రావణుడే ఆ బాలను తీసికొని యింటికి పోయి మంత్రికిచూపగా లక్షణజ్ఞుడైన యాతడు ఇది నీయింటిలో మన్నచో నీవధికై యగునన ఆ రావణుడు ఆ బాలను పెట్టెలో పెట్టి సముద్రములో వడవేయగా ఆపెట్టి క్రమముగా భూమిలో బడి జనకుని యజ్ఞభూమికివచ్చి జనకుని నాగలి ముఖమునుండి పైకి వచ్చెను. ఆమెయే ఈ సీత నీవు విష్ణువపు అని ముని యనెను.

వేదవతి యగ్నిలో బ్రవేశించిన పిదప రావణుడు దేవతలతో గూడి యజ్ఞము చేయుచున్న యు శీరబీజదేశ రాజగు మరుత్తుని జ యిం ప వెళ్ళెను. బృహస్పతి తమ్ముడగు సంవర్త బ్రహ్మర్షి యజ్ఞము చేయించు చుండెను. యజ్ఞమునకు వచ్చిన యింద్రుడు నెమలియై, ధర్మరాజు కాకియై, కుబేరుడు కృపలాసమై వరుబరు హంసయై వెడలి పోయిరి. ఇట్లు ఇతర దేవతలు కూడ వెడలిపోవగా రావణుడు యజ్ఞమును కుక్కవలె

అశూచియై వ్రేవేరించెను. రావనుడు మరుత్తుని యుద్ధమునకు పిలువగా రావణుని పుట్టు పూర్వోత్తరములు అడిగి తెలిసికొని యుద్ధము చేయబోగా యజ్ఞమును సగములో విడిచి వెళ్ళరాదని ఋత్విక్కు చెప్పగా మానెను. అప్పుడు మరుత్తుడు ఓడినట్లు తలచి శుకుడు ఘోషింప యజ్ఞమునకు వచ్చిన మహర్షులను భక్షించెను. రావనుడు వెళ్ళగా దేవతలు మయూరాది రూపములను విడిచిరి. పిదప ఇంద్రుడు నెమలికి వేయి కండ్లు కలుగునట్లును ధర్మరాజు కాకికి రోగము లేకుండునట్లు ఎవరును చంపకుండ చావు రానట్లును, నీవు భుజించిన గాని నరక వాస్యులు తృప్తి పొందనట్లు యముడును వరునుడు హంసలకు పూర్వమున్న నల్లని రూపము చక్కగా తెల్ల రూపముగా నగునట్లును, కుజేరుడు గిరి యందలి కలాపమునకు బంగారు రంగును శిరస్సున నిత్యము ద్రవముతో నుండునట్లును వరములిచ్చి వచ్చినట్లు వెడలిపోయిరి.

రావణుడు మరుత్తుని జయించి జయింపబడితి మనుడు విడుతునని మహేంద్ర వరములతో సమానులగు రాజులతోన నమము జయింప బడితిమని యనగా వారిని విడిచెను. దుష్కంతుడును రథుడుగాధిగయుడు పురూపుడు, వీరు జయింప బడితిమనగా తరువాత అయోధ్య చేరి అనరణ్యుని తోజయింపబడితి ననుము. విడుతుననగా అనరణ్యుడట్లనక రావణబలము యుద్ధములో తనబలమును నాశన మొనరింపగా అతడు విల్లూని రాగా నూరిచ శుకసారప్రహస్తులు పాఠిపోయిరి. పిదప రావణుని యుద్ధములో పడగొట్టగా పడినరే నీచే నేను పడగొట్టబడలేదు. కాలమువచ్చినన్ను పడగొట్టినది. సరేకానిమ్ము. నాకులములో దశరథునికి రాముడు పుట్టి నీప్రాణములు తీయునులే అని శపింనెను. అదివిని దేవదుంధుభలు మ్రోగి వన పుష్పవర్షము పడినది.

పిదప మనుష్యులను భయపెట్టుచు రావణుడు భూమికిరాగా నారదుడు కనిపించెను. ఆనారదునికి రావణుడు నమస్కరించి కుశల ప్రశ్నచేసి రాకకుంగరణమేమనగా రాక్షసరాజా ! నీ విక్రమములకు సంతోషించితిని. కొంచేము చెప్పెదవినుము. ఈ చచ్చినట్లున్న మర్త్యులతో నీకు పసిమి,

అపద్ధుడమైన నీవు మానవులను కష్టపెట్టెదవేల జరావ్యాధి శతములతో నిండిన మనుజులొకము నెవడుచంపును గనుక, వీరు ఎట్లును ఛనిపోవు వారే. యముని లోకమునకుఁ బోవు వారే; కనుక యముని నిగ్రహింపుము. అతనిని నిగ్రహించినచో అందఱును గ్రహించినట్లే అని యనగా రావణుడు ఇట్లునెను. నేనిప్పుడు రసాతలమును జయింపబోవు చున్నాను. అమృతముకై సముద్రమును మునించి నాగులను సురలను వశపఱచుకొనును. అనగా నురుక్షిల్లెనియె ఈ మార్గము గుండ నీవు యమ రాజపురమునకు బోవగలవు. అనగా సరేయని దశగ్రీవుడు యమలోకమునకు బోవగలవు. అనగా సరేయని దశగ్రీవుడు యమలోకమునకు బోయి యముని భటులచే బాధింప బడుచున్న జనకుని విడిపించెను.

పిదప యమునికి రాక్షసులకు హెర యుద్ధమయ్యెను చివరకు యముడుకోపించి తనదండమును రావణునిపై వడవేయగా బ్రహ్మవచ్చి ఓ వైవస్వతా! ఈ రావణుని పొంద దండము ప్రయోగించి నావరమును అబదముచేయుకుము అని యనొచ్చెచ్చగా బ్రహ్మమాటవిని యముడక్కడనుండి అంతర్ధానమయ్యెను.

పిదప రావణుడు రసాతలమునకు పొయివానుకి మొదలైన నాగరాజులను వశపరుచుకొని యక్కడ ఉన్న నివాతకవచుల వదకువెళ్ళగా అప్పుడు నివాతకవచులు బ్రహ్మమాటమీద రావణునితో స్నేహము చేసుకొనిరి పిదప రసాతలమున అశ్వనగరమునకు పోయి కాలకేయులను జంపి రాక్షసులకి తినెడి శూర్పణఖభర్తయుగు తనబానను తలభేదించి వరుణుని కమునకేగి వరుణ పుత్రులను ఎరాభవించి యుద్ధమునకు వరుణుని మంత్రి ప్రహసునుడిట్లనెను ఓరావణా! మా మహారాజు వరుసుని గాంధర్వ సంగీతమును వినుటకు బ్రహ్మలోకము నకు వెళ్ళెను వృధగా వరుణుని యుద్ధమునకు పిలుతువేలయనగా రావణుడు సంతోషముతో అక్కడనుండి లంకాభిముఖముగా వెళ్ళిపోయెను.

పిదపరావణుడు అయోధ్యాపతి మాంధాతులతో హెరమైన యుద్ధమయ్యెను. అంతపులస్త్యగాలవమునులు వచ్చి వారి యుద్ధమును వారింపగా

వెళ్లిపోయిరి. పిదప దారిలో కనిపించిన సరేంద్ర ఋషిదేవచానప పన్నగ యక్షమానవ కన్యకలను విమానములో ఎక్కించి వారి బంధువులను జంపు చుండెను. ఆస్త్రీలందరు కన్నీళ్లతో సముద్రముల నింపుచు నిట్టూర్పుచేత నిప్పులు మండించుచు, ఎక్కడ వీడునన్ను జంపునో మావారిని జంపునో యని పుత్రులకోసము భర్తలకోసము వీడ్వసాగిరి. వీడు స్త్రీ వలనే చచ్చుక యని వారు శపించుటచే పుష్పవర్షము కురిసెను. దుందుభులు హోగెను.

ఇట్లు ఆస్త్రీల ఏడ్పులు వినుచు రావణుడులంకను ప్రవేశించగా భూర్పడబ తన భర్తను జంపి విధనను జేసితివని ఏడ్వగా నేను ఒడలు తెలియక నా వారు పరాయివారు అనితెలియక నీభర్తను జంపితిని ఏడ్వకు నీవు బ్రాహ్మ యైన ఖరుని దగ్గర ఉండుము నీకు కావలినన్ని బహుమతుల నిచ్చెదను అక్కడ వాడు నీ యాజ్ఞ ప్రకారము పడచును. అనగా సరేయని అప్పటి నుండి ఖరుదగ్గరనుండసాగెను.

పిదపరావణుడు నికుంబిలయను లంకలోని యుద్ధాన వనము చొచ్చి కృష్ణాజినములు దండ కమండలువులుదాల్చి తపస్సు చేయు, మేఘనాదుని అగ్నిష్టామాదిసప్త యజ్ఞములనుజేసి పశుపతినలన కామగమనమును రథమును తామసియును మాయను అక్షరు బాణములను శత్రు విధ్వంస కాత్తము పొందెను.

పిదప వరుసకు సోదరియను కుంభీనసిని మదురాక్షనుడు తీసికొని పోయె నని విభీషణుడు చెప్పగావిని రావణుడు కుంభకర్ణాదులతో మధుపురమువెళ్ళగా కుంభీనసి తెలుసుకొని తనభర్తను జంప వలదని బ్రతిమాలగా సరేయనెను. అంత మధురాక్షనుడు రావణుని గౌరవింపగా వానితోగలిసి కైలాసమునకు బోవుచు నలకూబరుని దగ్గఱకుఁ బోవుచున్న రంభను బలాత్కరించగా నామెపోయి యీసంగతి నలకూబరునితోఁజెప్పెను. అంతకుద్దండై నలకూబ రుడు ఇంక నెవతైనను తనపయికాముములేనిదాని బలాత్కరించినచో వాని తల ఏడుముక్కలగుననిశపించెను. దానికి దేవతలలు సంతోషించి దుంధు భులు మ్రోగించిరి. ఆ శాపమును విని ఆరావణుడు అప్పటినుండి శ్మశన

యందుఁగాములీనిస్త్రీని బలాత్కరింప మానెను. ఆ శాపము విని స్త్రీలు సంతోషించిరి.

కొంతకాలమునకు రావణుడు దేవలోకమునకు పోయి దేవతలలోను ఇంద్రునితోను యుద్ధము చేయగా ఇంద్రజిత్తు మాయతో ఇంద్రుని బంధించెను. అప్పుడు బ్రహ్మ వచ్చి యిందుని విడిపించెను. అమరత్వము కోరగా అమరత్వము ఎవరికిని లేదని బ్రహ్మ అనగా అప్పుడు ఇంద్రజిత్తు “నేను హవ్యములతో మంత్రములతో అగ్నిని పూజించి శత్రు జయమును గోరి యుద్ధమునకు దిగినపుడు ఆశ్వములతో ఒక రథము వచ్చుగాక అప్పుడు ఆ రథమందుండి యుద్ధము చేయఁగా నాకు అమరత్వము వచ్చు గాక ఒకవేళ ఆ యజ్ఞము సమాప్తము కానపుడు యుద్ధముచేసినచో నాకు నాశనము కలుగనిమ్ము అనెను. అంత బ్రహ్మ అట్లే అనెను.

ఇట్లు అగస్త్యుడు చెప్పగా విని అయితే రావణునికి ఎక్కడను ఏ విధమైన యవమానము జరగలేదా. రావణుని ఎదుర్కొను వాడెవడును లేడా జగమంతయు గొడ్డుపోయెనా అని యనగా అగస్త్యు డనెను.

రావణుడు తాను వెళ్ళినచోటకెల్లను జయము పొందుచు భూమియంతయు సంవరించుచు కార్తవీర్యార్జునుడున్న మహిష్మతీ పురమునకు వెళ్ళెను. కార్తవీర్యార్జునుడు స్త్రీలతో నర్మదా నదిలో విహరించుచుండగా రావణుడు ఆ నర్మదానది దగ్గఱకు వెళ్ళి స్నానాది కృత్యములు తీర్చుకొని తానెప్పుడును కూడ తీసుకొనివెళ్ళు శివలింగమును ఇసుకమధ్యఁజంచి గంధ పుష్పాదులను పూజించి సామగానము చేయుచుండెను.

సరిగా ఆ సమయమందే మహిష్మతీనగరనాథుడు కార్తవీర్యార్జునుడు నర్మదా నదిలో స్త్రీలతోఁగూడి ఆడ ఏనుగులతో గూడిన కుంజరము వలె గ్రీడించుచుండియు తన చేతుల బలమెట్టిదో తెలిసికొనగోరి నర్మదా నది ప్రవాహమును అడ్డగించెను. ఆ నీరు షర్వాకాలమునవచ్చు వరదవలె పైకి పొంగగా రావణుడది చూచి కార్తవీర్యార్జునుని చేతులెట్లుటవల్ల నట్లయినదని శుక సారములవల్ల తెలిసికొని కార్తవీర్యార్జుని మీదకు యుద్ధము

శ్వేను. నీటిలోనుండి లేచి కార్తవీర్యార్జునుడు తన సేనలను రాక్షస చంపి తినుచుండుట చూచి గదతో రావణుని మీదకు రాగా ఇరువది బుగల రావణుడు వేయిబాహువులుగల కార్తవీర్యార్జునితో యుద్ధము చు కార్తవీర్యార్జుని బాహువులచే బంధింపబడెను. అప్పుడు పులస్త్య విని కార్తవీర్యార్జుని నుండి రావణుని విడిపించెను అని అగస్త్యుడు యిట్లు ఒకరిని మించిన మరొకరు బలవంతులు కలరనియెను.

ఇట్లు రావణుడు భూమియంతయు తిరుగుచు ఒకపుడు వాలిచే పాలింప షిక్కింపకు వచ్చి వాలిని యుద్ధమునకు బిలిచెను. అంతట వాలి) తారుడిట్ల నెను. ఇపుడు వాలి సముద్రములో సంధ్యనుపాసించబోయి సాగరముననుండెడు అక్కడకుఁ బొమ్ము అనగా పుష్పక మొక్కి రావ దక్షిణతీరమునకు బోయి దక్షిణ సముద్ర తీరమున సంధ్యో పాసన వాలిని జూచి నిశ్శబ్దముగా వాని దగ్గఱకుపోయెను. అప్పుడా వాలి త్తుగా జూచియు చూడనట్లు ఉండి తన జంకలో రావణు నిముడ్చు వడమడి సముద్రమునకు బోయి సంధ్యవార్చి మరల ఉత్తర సాగర సంధ్యవార్చి ఇట్లు నాల్గు సముద్రముల ముగ్గి కిష్కింధకు వచ్చి చంక రావణుని విడువగా రావణుడు అశ్చర్యపడి వాలి బలమును మెచ్చుకొని తో అగ్ని సాక్షికముగా దార పుత్రపుర రాష్ట్ర భోగాచ్చాదన భోజనము సర్వమును మనకు అవిభక్తమగు స్నేహము కలుగుగాక అని చెప్పి హము చేసికొనెను. అని చెప్పగా వినిరాముడు హనుమంతుని గొప్ప బల మెచ్చి అతనిజ న్మాదికమును గూర్చి చెప్పమని యడిగెను.

అపుడగస్త్యుడిట్లు చెప్పెను. సూర్యు డిచ్చిన వరముచే బంగారమైన రుపర్వతరాజ్యమును కేసరి శాసించుచుండెను. అతనికి అంజన భార్య. ఈ హనుమంతుని గనెను. ఒకమాటు పళ్ళకై ఆమె అడవికి వెళ్ళగా రిగొని హనుమంతుడు ఉదయించిన సూర్యుని జూచి పండనుకొని వేల యోజనము లందున్న సూర్యుని వైపుగా పోయెను. కాని మంతుడు నిర్దోషియని సూర్యుడతనిని దహింపలేదు. కాని సూర్యుని తని పట్టుకొనదలచిన రోజుననే రాహువు సూర్యునిమింగగోరి సూర్యుని

పట్టగోరు హనుమంతుని ఇంకొక రాహువుగాదలచి యింద్రుడువెళ్ళి వజ్రాయుధముతో గొట్టగా దవడ పెరిగి హనుమంతుడు ఒక కొండపైని పడెను. దీనికి కోపగించి పవనుడు గాలిని బంధింపగా ప్రజాపతి విని హనుమంతుని తాకి బ్రతికించెను. అప్పుడు గాలి దిగ్బంధమును విడువగా సర్వ ప్రపంచము సంతసించెను. ఇంద్రుడు ఒక కుశమాలనిచ్చి యితడు వజ్రము నకవధ్యుడనెను. నా శతాంతుకళనిచ్చితివని సూర్యుడనెను. చమవ శక్తి గలిగినపుడు శాస్త్రాధ్యయనము చేయింతు ననెను. ఇతనికి చావు లేదని పరుణుడనెను. దండావధ్యత్వమును అరోగిత్వమును యముడి చెప్పెను. ఇట్లు దేవతలువరమిచ్చిరి. పిదపహనుమంతుడు ఆశ్రమములో స్రువస్రుక్పాండములను అగ్ని హోత్రము అజినములను పాడుచేయ సాగెను. అప్పుడు భృంగువుఅంగి రస వంశజులైన మునులు నీకు నీలలోజస్సులు ఎవరైనను జ్ఞాపకము చేయునంతవఱకు తెలియవనిశపించిరి.

* వాలి సుగ్రీవుల తండ్రిఋక్షరసుడు చనిపోగా అరాజ్యమును తరువాతవానికొడుకు వాలి రాజ్యమేలెను. పిదప సుగ్రీవునితో హనుమంతుడు స్నేహముచేసెను. ఇతడు సూర్యునివల్ల వ్యాకరణము గ్రహించెను. ఇతడు నవవ్యాకరణచేత్ర.

* ఇక్కడ అధిక పాఠ సర్గలలో “ఋక్ష రజసుడు వనమందు ఉండి యోగాభ్యాసము చేయుచు బ్రహ్మ కన్నీటి చుక్కల వలన పుట్టినట్లు వున్నది”

అతడు పంచారము చేయు మేరు గిరి దగ్గర ఒక హృదములో దప్పిచేతీరు కొనుటకు వెళ్లి నీళ్లలో తననీద చూచుకొని వీడెవడు నన్నువమానించుచున్నాడని కోపగించి ఆ హృదములో నుండికి స్త్రీగానైనట్లును వానిచూచి సూర్యుడు అనంతరము అడకోతి తోకపైని శక్తినుంచ వాలిగా పుట్టినట్లును మెడపైని శక్తిఉంచగా సుగ్రీవుడుగాను పుట్టినట్లును కథగలదు. మరియు నారాయణుడు రాముడుగా నవతరించు నని సనత్కుమారుని వలన విని రామునిచేతిలో చావగోరి రావణుడు సీతను హరించినట్లు జయేచ్ఛతో వెళ్ళిన రావణునిశతద్వీపములో స్త్రీలుకీట కమునువలె ఆడించినట్లును అక్కడ వవమానమునుపొంది, అ ద్వీపము మాహాత్యమును నారదునివల్ల విని రావణుడు తనలంకకు పోయినట్లును వర్ణింపబడినది.

ఇక ఇట్లేమైంద ద్విదనీలాదులు సురలపల్లంగలిగినవారే.

ఇట్లుచెప్పి అగస్త్యుడు మునులతో గూడి తన యాశ్రమమునకు వెళ్ళెను.

ఇంక తన షట్పాభి షేకమునకు వచ్చిన రాజులనువంపి విభీషణ సుగ్రీవాదులకు అనేకకానుకలనిచ్చి తన హారమును హనుమంతునికిచ్చి వారి దేశములకు రాముడు వంపి పుష్పకమును గూడ గుజేరుని దగ్గఱకు వంపెను.

ఇక శ్రీరాముడు బంధులన్ బనిపియాహేమోజ్యంబైన పుష్పకమున్ వీడ్కొనిచాచె జందనవిరాజ త్పారిజాతాంచితం
పకపున్నాగ కదళ్యకోకవకుళ సరచ్చ మందారతో
ధృకదంబాగురు దేవదారుతరులీలల్ మీ నుద్యానముల్

అట సర్వఋతుపులకు నమరుపువ్వులువిచ్చి
రసము చిప్పిల్లు పండ్లువ్రాలియుండు
అట దివ్యగంధాలనలరు చివురులొప్పు
గండుతుమ్మెద పిండ్లు మెండు ముసరు
అటఁబలు రంగుల నమరు పక్షులుకాయు
గండ్లుగోయిల శ్రావ్యగాన మలరు
అట చిత్రమై యందందు నాట్యముల్
సలుపు మయూరముల్ పిలుచు చుండు

అట వివిధపు దిగుడుబావు లలరియుండు
అటను గరుడ వచ్చల మెట్టు లందమీను
అటను విరియుతామర కొలఁకులు తనర్పు
అటను చక్కవాకములవిహార మొప్పు

కొన్ని తరులు పసిడి దొనలఁ
గొన్ని తరువులన్ని శిఖలఁగొను రారి తగున్
కొన్ని తరులు నీలాంజన
సన్ని భములగు నచటి సరసారామమునన్

వివిధాకారపాకా
రవితానమ్ములు శిలాఫలకములతనరున్
పవడపు మణులునుదాసిన
వివిధ స్థలములు తనర్చి వింతలు గొలుపున్

పచ్చని బయళ్లు హెచ్చయి
విచ్చిన పువ్వులును మెచ్చ వెలసిన వనులన్
హెచ్చగ్నపూవుల చెట్టులు
నిచ్చలు నొండొంటి మించి నెఱువును తావుల్

పూవులు చిత్రవిచిత్రము
నైవనితగు ద్రావలెనగు నాకసమట్టుల్
ఆ విరిదోటయు నందన
మో విధికృతచైత్ర రథమొయనందనరారున్

శుభమయి పూవుల గుత్తులు
ప్రభలను జిమ్మంగనా ప్రరణగల శశి స
న్నిభమగు నాసనమున రఘు
విభుండు కూర్చుండియుండి ప్రీతితనర్పన్

ఆతఱి ముంజేతనుగొని
సీతను, శుచియునిన యిక్షుసీధువు నిండ్రుం
డా తత గతి శచినింబలె
బ్రీతిని త్రాగించె రామ విభుడు విలాసన్

పచనముచేసిన మాంసము
రుచిగల పండులను కింకరులు వెసఁదేగా
రుచి రంగులు మధు వశలై
పచరింతురు నృత్యము నాట్యవాద్యక ఫణితిన్

హృదయాభి రామలగు నా
ముదితల సంతోషపెట్టి భూవతి రాముం
డెద ముద మొందె జనక తన
య దరినరుంధతిసతి దరిన వసిష్ఠుడటల్

ఇటులన్ రాముడుఁదేవతానయతోనీడై న వై దేహితో
నిటవీలన్ విహరించుచున్ దినదినంబింపార దేవుండటల
వటువై సీతను హర్షపెట్ట విలసద్భావంబెదన్ గూర్చుము
చ్చట భోగప్రదమైన శీతఋతువే చల్లంగనేగెన్గన్

వలుభోగాలమునింగి తేలుచుఁబ్రియల్ భావావమైమర్చి మై
ధిరిరాముల్ విహరించుచుండఁబదిలేల్ దీక్షై న సంవత్సరం
బులు కొంచెంబు నెఱుంగనట్లు త్రుటిలో బోవంగ్రమంబొప్పు శీ
తల భోగర్తువు వచ్చినట్లు చనియెన్ తత్ప్రేమికుల్ మోదిలన్

ఆక మధ్యాహ్నముదాక ధర్మపుణ్యుల్ వీక్షించి ధర్మానధా
ర్మికుడౌ రాముడు తక్కుకాలమును పేర్కొన్ మీది శుద్ధాంత భూ
మికలందున్ గడుపున్, విదేహసతయు భక్తిదై బ్రీతిన్ దగన్
మిక కార్యంబులు చేసి యుత్తలను సేవించున్ సమావస్థితిన్

అవలన్సీత విచిత్రచేలముల నొయ్యారంబుగా దాల్చియు
దివమంతన్ శచిదేవరాజునటు పృథ్వీనేత రామున్బ్రయున్
భువిసేవింపగ నాశుభాంగిగని యామోదంబునన్ రాముడె
క్కువ హర్షిల్లుచు మేలుమేలనుచు పల్కుల్వల్కి సంతుష్టుడై

తను గాత్రిన్విబుధాత్మజాభయగు సీతన్మెచ్చి యప్పేళ ప్రీ
తిని బల్కెన్జనకాత్మజాత ! యిదె నీదేహంబునన్ సంతతిన్
గనుగుర్తుల్ గనుపెట్టుచున్నయవి యింకన్ నీవు కళ్యాణి! నీ
నునసెద్దానినిగోరు, నేమిసలువంభావించువో చెప్పనన్

స్మితమొల్కన్ జనకాత్మ జాత వచియించెన్ రాఘవా! పుణ్యమై
న తపోభూములఁ గన్గొనందలతు బండ్లన్ దుంపలన్ దించును
గ్రత పంజుల్ పొనరించి తేజసులతో రాజిల్లి గంగానదీ
స్థతటాలన్ వసియించు మౌనులపథచ్చాయన్ నిలన్ గోరెదన్

ఫలముల్ దుంపలటన్ భుజించెడి ఋషుల్ వాసించు శాంతాశ్రమో
ర్వుల యందున్ నిశియొక్కటేన్ గమవగా లోలోన వాంఛింతునం
చెలమిన్ జానకి పల్కగా వినియున క్లిష్టంచెన కర్మమ్ములుం
గల రాముడనె రేపె వెళ్ళెదవులే కాంతా! యవశ్యంబుగా

అని రాముండని ప్రేయయగు
జనకజతోఁ బల్కి మిత్ర సహచరుడై వెం
టనె మధ్య కక్ష్య దాటియుఁ
జనియెను కార్యాంతరంబు సలిపెడి పూన్నిన్

తరువాతి కక్ష్యయందు గూర్చుండిన రాజును విచక్షణలై హాస్యకారులు
అనేక విధములైన కథ చెప్పుచు ఉపాసించిరి. విజయుడు మధుమత్తుడు
కశ్యపుడు పింగళుడు కూటుడు సురాజు కాశియుడు భద్రుడు దంతవక్త్రుడు
సుమాగధుడు అనువారు పరిహాసముతోఁగూడిన అనేక కథలను చెప్పసాగిరి.
అప్పుడు కథా ప్రసంగములో దేశ విషయములను గుఱించి భద్రునిట్లడిగెను.
“భద్రా! నగరములోను, దేశములలోను ఏయే వార్తలు ప్రజలు చెప్పు
కొనుచుండిరి. పౌర జానపదులు నన్ను గూర్చి సీతను గురించి భరత లక్ష్మణ
శత్రుఘ్నుల గూర్చిగాని కైకేయుని తల్లిని గూర్చిగాని ఏమనుకొనుచున్నారు.
రాజకెప్పుడును పర రాజ్యములతో ఏదో వాదులకు లోనగుచు చుందురు”.
అని రాముడడుగ భద్రుడు దోసిలోగ్గి అనియెను. “ఓ రాజా! పురజనులు
శుభమైన సంగతులై చెప్పుకొను చుండిరి. సౌమ్య! రావణుని జంపి పొందిన
నీ విజయమును ప్రజలు ప్రశంసించు చుండిరి”. అని భద్రుడనగా “భద్రా
పూర్తిగా ఏమియు మానకుండ పురజనుల యెడల కొనునవి శుభములుగాని యశుభ
ములుగాని అడుకొను మాటలు చెప్పుచు వానిని విని శుభములు చేయుచు

అశుభములను పరిహరించెదను. స్వేచ్ఛగా నిర్భయముగా ఏ మాత్రము
బాధలేకుండ జానపదులుఆడుకొను పాపములైన సంగతులనుగూడ చెప్పుము.
అని రాముడనగా భద్రుడిట్లు ప్రాంజలియై చెప్పబొడగెను.

వినుము రామ! బజారులందును వనాల
ఉపవనంబుల నలువీధు లుండుచోట్ల
జనులు నినుగూర్చి చెడు మంచి సంగతులను
చెప్పుకొనుచుందు రెల్లరు చేరినపుడు

రాముడిటులు చేసెను దుష్కరంపులనులు
సంద్రమువయి సేతువుగట్టె జగతిదేవు
లైన దానవులైన జేయంగలేని
పనులుచేసె నివ్వి కృతపూర్వములుగావు

ఏదురుకొనరాని రావణుడిక మున్నె
భృత్యమిత్ర సహితము వధింపబడియె
వానరులను ఋక్షుల వశపఱచుకొనియె
రాక్షసులుగూడ జంపబడిరి. మూలంబుతోడ

చేసియుని రావణుని జంపివేసెగాని
రావణుడు చేసివ యవచారంబు వెనుక
తోసి సీతనుగూడను తీసికొనియె
వచ్చియున్నాడు తన యిందికిచ్చతోడ

ఆతనికి నెటువంటిది సీతతోడ
సుకము. బలిమిదై త్యడొడినుంచుకొని మున్ను
తీసికొనిపోయి లంకకు దితిజ వశత
నుంచు సీతఁదెచ్చియు నేవగించుకోడు

మా సతుల విషయమున నిటు
లే సైచవలసి యుండునేమో గద, రా
జే సంగతి చేసినవది
యే సరియింకను ప్రజలొసరింపగ దగుంగా

ఇటులు అనేక విధములుగా జనులు సర్వ సగరములందు జనపదము లందుఁ జెప్పకొనుచున్నారు” అని భద్రుడు చెప్పగా విని రాముడు మిగుల నార్థి చెందినవాడవలెనై స్నేహితులతో నిదియేమిటి మీరు చెప్పడనియె. అప్పుడు వారు అందఱు నమస్కరించి దీనుడైన రామునితో అవును ఇందులో సంశయము లేదు అనగా రాముడు వారి మాటలు విని వారి నందఱును నిండికిఁబంపివైచి బుద్ధితో నిశ్చయించుకొని ద్వారపాలకునితో సామి తిగిని భరతుని శత్రుఘ్నుని రమ్మని కబురంపెను. అంత వారు కంగారు పడుచు ఉలిక్కిపడి ఎందుకు అన్న కబురంపెనాయని త్వరగా పరువెత్తుకొని వచ్చి దీనుడై యున్న యన్న ను కమును జూచి అతడేమి చెప్పునా యని అతని ముక్కుముఖమై పేచూడ దొడగిరి.

అప్పుడు వెల వెల బోవు ముఖముతో రాముడు దీనులై యున్న తమ్ములతో నిట్లనెను. నన్ను సీతను గూర్చి పౌరులు జావదులు ఏమని యనుకొనుచున్నారో వినుడు. మీకు శుభమగుగాక. బాధపడకుడు నా మర్మములను జీల్చినట్టియా భయంకరావవాదము వ్రజలలో బైలుదేజినది.

నేనో మహాత్ములైన యిక్ష్వాకు వంశస్థుల కులములో పుట్టిన వాడను కదా! ఇంక సీత యో మహాత్ములైన జనకుల సత్కులములోఁబుట్టినది.

దండకా వనములో రావణుడు సీతను హరించి తీసుకొని పోవుటయు వానిని చంపుటయు జరిగినది. మీరు వినుడు. లంకలో నున్న సీతను అయోధ్య కెట్లు తీసుకొని వెళ్ళెదను అని నాకు మనస్సులో తోచినది. మన నమ్మకమునకై సీత అగ్నిలో ఉడికినది. సామిత్రి! నీవును దేవులును చూచుచుండగా ఇది జరిగినది. హవ్యవాహనుడగు అగ్నిహోత్రుడు వచ్చి యీమె పాపాత్మురాలు కాదు అని స్వయముగా చెప్పెను. సూర్య చంద్రులు చూచు చుండ సురుల మహర్షుల సన్నిధిని ఇంద్రుడు ఆమెను

నాకు అప్పుజెప్పెను. సీత యశస్విని శుద్ధురాలు అని నా మనస్సుకు తెలియును. అందువల్ల సీతను తీసుకొని యయోధ్యకు వచ్చితిని.

సరి యిప్పుడో పౌరులలో జానపదులలో ఈ యవవాదము జైలు దేజినది. ఇది విన్న నాకు చాల శోకము కలుగుచున్నది.

లోకములో ఎవనిని గూర్చి అవకీర్తి బయలుదేరునో వాడు ఆ యవవాదము ఉన్నంత వరకు అధమ లోకములలో వడును. అవకీర్తి చాల చెడ్డది. మహాత్ములందరు కీర్తికోసమే ప్రయత్నము చేయుచుందురు. అట్టి అవవాదునకు భయపడితిని గాన నా జీవితమునైనను త్యజింతును. మిమ్ముల నైనను సరే త్యజింపగలను. ఇంక సీత సంగతి లెక్కయేమి:

నేనిట్టి దుఃఖ సముద్రములో పడితిని. నా కింతకంటే గొప్ప దుఃఖ మేమున్నది. లక్ష్మణా! రేపు నీవు రథముపై సీతను ఎక్కించి మన దేశము చివర విడిచి పెట్టుము. గంగ అవతలి ఒడ్డున తమసా నదిని చేరి మహాత్ముడైన వాల్మీకి యాశ్రమము ఉన్నది. అక్కడ విజన ప్రదేశమున సీతను విడిచి రమ్ము. నీకు భద్రమగుగాక. నేను చెప్పినట్లు చేయుము. ఇంక నీవు సీతను గూర్చి ఏమియు, జెప్పవలదు. వెళ్ళు ఇందునుగూర్చి విచారణ వలదు. దీనిని కాదన్నచో నాకు చాల అప్రియము చేసినట్లే. నా కాళ్ళతోను నా జీవితముతోను ఒట్టి. నా యిష్టమునకు భిన్నము చేయువారు నాకు అహితులే యవుదురు. నా శాశ్వతము అను సరించి నడవదలచినచో నన్ను నామాట మన్నింపుడు. ఇక్కడనుండి సీతను తీసుకొని పొండు. నామాట వినుడు. 'గంగ ఒడ్డున గల ఆశ్రమములను జూతును అని సీత అన్నది కూడ. యీ కోర్కె నెవేరర్పబడుగాక. అని పలికి కన్నీళ్ళుగల మొగమును కప్పకొని తమ్ములు చుట్టు కొని యుండ ధర్మాత్ముడైన రాముడు హృదయమున శోకము నిండి పోవ ఏనుగు వలె నిట్టూర్పుచు తన గృహములోనికి వెళ్ళిపోయెను. పిదప లక్ష్మణుడు సుమంత్రునితోఁ జెప్పి సీతకు మెత్తని అస్త్ర

రణము గల యాసనము రథమున నేర్పాటుచేసి సీత దరికి వెళ్ళి నీవు కోరినట్లు గంగా తీరమున వనములో ఋషుల ఆశ్రమములందు గడుపుటకు వెళ్ళుదువు గాని రథము నెక్కుము అనెను. అప్పుడు సీత లక్ష్మణుని వాక్కు విని అతులమైన సంతోషముపొంది బిలువగల వస్త్రములను వివిధములైన రత్నములను తీసికొని బయలుదేరెను. లక్ష్మణుడు వానిని రథములోనుంచి సీతను రథముపై నెక్కించుకొని బయలుదేరినను. కొంత దూరమేగిన పిదప లక్ష్మణునితో సీత యిట్లనెను.

లక్ష్మణా! నాకు నశభమౌ లక్షణములు
కనబడగ సాగె చాల, నా కన్ను నిపుడె
యదరు, నొడలు కంపించు, హృదయమిదియె
స్వస్థతయె లేనిదివలె గన్నట్లు దొడగె.

ఉత్సుకత్వముతో పాటు నులికిపాటు
ఎక్కువయ్యె లక్ష్మణా! విశాలేక్షణుండ!
భువియు శూన్యమై తోచు నీ పూజ్యుడైన
భ్రాతకు శుభంబెగద భాత్సవత్సలుండ!

అంద రత్తలు సుకముగ నుందురగద
పౌరులును జానవదులు శుభంబెయౌత
ఇటుల గేల్గి మరల ప్రార్థించె సీత
లక్ష్మణుడొ శుష్క హృదిని “భద్రంబ” యనియె

పిదప గోమతీ తీరమునగల యాశ్రమమందు రాత్రియుండి ప్రొద్దుట లేచి సోమిత్రి సూతునితో ననె. సూత! రథము పూన్చుము శివుడు వర్షతమందు వలె గంగాజలమును శిరస్సున ధరింతును. అప్పుడు సూతుడు సీతను రథమెక్కించి వెళ్ళగా సగము దినము గడవగా గంగా జలమును జూచి లక్ష్మణుడు బారుమని ఏడ్వసాగెను. అప్పుడు మిగుల నార్దుడగు లక్ష్మణుని జూచి ధర్మజ్ఞురాలగు సీతయనియె.

యుండుమని చెప్పి కన్నీళ్ళతోఁ దడియుచు మ న ను రాయి చేసుకొని
సీతతో నిట్లనెను.

ఈవని చేయఁగ నా కా
జ్ఞాపించి మతియుతుడన్న నను లోకమునన్
ఈ వగిది నిజనిందకు
ప్రాహీనరించెనది శల్యముంబలె నొంచున్

ఇక వాకుఁ జావెవర మం
దుకె నుండిని చావురాదు తొరగానా, కిం
తకు లోక నింద్యమైన ప
నికయి నియోగింప దగను నేనీ కరణిన్

నను దయ, జూడుమి శోభన
నను గూర్చియుఁ బావమను కొనందగదీపున్
అని లక్ష్మణుడం జలియిడు
చును భూమి పయిఁబడె జూపచుట్టగ నపుడే

విలపించుచు నిట్టుల ప్రాం
జలియయి చావదలతునను సౌమిత్రిని మై
ధిలిగనుఁ గొని మదిలో మి
క్కిలి దుఃఖమును గొని యీపగిదిని వచించెన్

ఏమది లక్ష్మణ యిది నా
కేమి తెలియదయ్యె సరిగ నిటునిను యోగ
క్షేమముగల వానిగన
క్షేమంబేగద వచింపు క్షితివతి కెందున్

మనుజేంద్రుని తోడే సరి
ఘనముగ నిటు దుఃఖమేల కలిగెను నీకున్
వినిపింపుమి నా యెదుటనె
నిను నాజ్ఞాపించు చుంటి నిక్కము జెపుమీ

అని యిటు దీనుండగు ల
 క్ష్మణునికి వై దేహి మిగుల శవభం బిడి శా
 సన మిడ తలవంచుకొనుచు
 గనులన్ నీరూనుచుండ గడ కిటుచెప్పెన్

నినుగూర్చి సభామధ్యను
 జనవదముల నగరమందు జానకి వతిదా
 రుణావవాదము వినియా
 క్షణమె కుమిలి, నాకుఁ జెప్పించనె గృహమునకున్

ఎవిదేవి రాజు హృదిను
 న్నవో యావాక్యములు నేను నయముగ వీకున్
 అవినుడు వంగను నేరని
 యవి కావున మిన్నకుంటి కాంతరౌ వానిన్

నీ వెటులున్ విర్దోషవె
 దేవీ పౌరావవాదు ధృతిద్రోయగ లే
 కీవిధి క్షీతి నాధుని చే
 నీవు త్యజింప బడితి మది వెంచకువేతే

రాజు నాజ్ఞచే నాశ్రమ ప్రాంతమందు
 నీవు త్యజింపదగిన దానివిగతైతి
 విట్టి పాపంబునే నిట్లు గట్టుకొంటి
 నిదియె నీ కిచ్చు గర్భ దోహదము దేవి

ఇది గొ నిదియ గంగాతీర మెనసి యుండి
 బ్రహ్మ ఋషుల శాంతమగు నాశ్రమ వదంబు
 ఇది పవిత్రము రమణీయమిదిగొ గమము
 ఓ సుఖోభవ దుఃఖము నొందకమ్మ

రాజు నా తండ్రియగు దశరథుని కిష్టు
డగు సఖుండు మహాకీర్తి యగు మహర్షి
యతడు వాల్మీకి యుటఁగలండతని యడుగు
జా డలాశ్రయించి సుఖమకూడి యుండు

జానకి యుపవాసవరవై నంతతంబు
రాము మది దలచుచు పతివ్రతవై యగుచు
నుండు మోదేవి! నీకును సుత్తమంపు
మేలుకలుగును సమ్ము మీ మేలుపొందు

దారుణములగు లక్షణులు తద్వచనము
లవనిజ చెవులఁ బడిప్రీల్పనతి విషాద
మొందియంతనె నిలువలగ నోడి యప్పుడె
మొదలు నజకినట్టి యడండిఁబోలి పడియె

అటులె యొక శ్రుతి నిశ్చేష్ట యగుచునుండి
కనుల బొంగు నత్రపులు జీకాకు గూర్చు
వ్యాకుల యయి దీనయటు లత్యంత మెడద
కుంది సీత లక్షణుఁ గనుగొని వచ్చిచె

నా శరీరము లక్షణుఁ యీశుచేత
బాధ లొందుటకె సృజింపబడియె నిజము
ఎందుచేత నైతేనింక నిప్పుడకట!
యిట్టి దుఃకమూర్తియె ప్రదర్శింపబడెనా

మునుపే పాపము చేసి యుండితివా, యే పుణాత్మునర్థాంగితో
డను నేనున్ విడదీసి యుండితివా యాలాగిమి కాకున్న, నా
ధుని చే శుద్ధ పవిత్రశీల వనియందుం ద్రోయఁగాఁబడ్డ దా
ఖిని నెట్లాదు నిదంత గూడ నెప్పుడోసే జేయు పాపంబెయో

మునుపాయాశ్రమమందురామునడుగుల్ ముందుంచుకొంచున్ జరిం
చినదావన్ మది దాని పై చియుఁ గడున్ జింజింతుగా యట్టిదా
నను ఈ యాశ్రమ భూమి నన్ను జన శూన్యంజేయ నెట్లుందు నా
వనటన్ దుఃఖితనేమి యంచెవనిరిన్ వాక్రుచ్చు కొందుంగదా

అడిగిన మునులకు నేమని
నుడువుదు, నేమంత సుకృతి వానరించితి, ని
ప్పుడల మహాత్ముండగురా
ముడు నిన్నేల విడిచెనన ముందే మందున్

ఇపుడే సౌమిత్రి నా
దు ప్రాణముల గంగ నీటఁదొరవడి విడువన్
అవడో నావతి రాజ కు
లపు మొలకయు శాశ్వతముగ భ్రష్టంబగుఁగా

సరె నీకిచ్చిన యాజ్ఞను
నెఱవేర్చుము, దుఃఖభాగినిని నను విడు మీ
నరవతి యాజ్ఞనే నిలుపుము
మరి నాదగు మాట కూడ మానక వినుమీ

సమముగ నత్తుల కును హ
స్తముల్గొ పదములపైని తల నాకయి యుం
చుము, మఱి యారాజునొ క్షే
మము నడుగుము నేనడిగిన మాడ్కిని నీవున్

అందఱకున్ తల వ్రాలిచి
పందనమును నాచరించి, వరధర్మమునన్
పొందుగ శ్రద్ధ గలుగు నృప
తిందగు రీతిని నిపుడిటు తెలుపందగుఁగా

“ అనయమ్ము సీత శుచరా
లనియును నీయెడల భక్తురాలని సతతం
బును నీహితమును కోరెడి
దని సరిగా నెఱుగుదువు గదా రఘువీరా:

అపకీర్తికి భయపడు నీ
విపుడు నను త్యజించినాడవిక భువిగలయా
యపవాదము నేఁగూడఁ జె
ఱుప వలెఁగద నీవెగొప్ప లోకమునాకున్”

ధర ధర్మాత్ముండగునా
నరపతికిటునా పలుకుగ నయముగ జెపుమీ
నిరతము సోదరులను నెఱు
లరయుదొ యటు పురజనులను నరయుము ప్రీతిన్

పురజనమును ధర్మంబుగ
నరయుటె వరధర్మమగును నందువలననే
ధరలోపల నీగీర్తియె
పరమోత్తమమయినదిగను వ్రతధింబయ్యెన్

పౌరులఁగల యపవాదము
వేరులతోపాటు పెఱికివేయగఁ దలతున్
పౌరుల నపవాదమటుల
ధారుణీ నామేనుగూర్చి తపియింప విభూ

పతియే దేవత స్త్రీలకు
పతియే ప్రియబంధువింక పతియే గురువున్
పతికిఁ బ్రియమగువని విశే
షతఁ బ్రాణములొడ్డియైన జరపగవలయున్

అనినామాటగ రాముడున్ దెలుపగా నద్దుండిదేనేమరా
మునికిన్జెప్పెడు సంగ్రహంపు వచనంబుల్ నిండుచూలాలినౌ
నను నీవిప్పుడెగాంచి యేగుమనుచున్ పైదేహి లో స్రుక్క ప
ల్కిననాలక్ష్మణు డుర్వివ్రాలి పలుకన్ లేడయ్యె దీనాత్ముడై

బారుమని గొప్పచప్పుడు
మీఁకగ నేడుచుచునే సుమిత్రాసుతుడూ
ర్పారగసీతను వలగాని
యోరుచుకొని క్షణము ధ్యానముండి వచించెన్

నను నేమనియనెదవు శో
భన ! నీరూపంబును నిదివఱకును గనలే
దనఘా!నీ యడుగులె కం
టి, నెటుకనెద రాముండులేని నిన్నిచ్చోటన్

అని మరల నామెకును వం
దనమునుగావించి యెటులో నావనునెక్కెన్
కని నావనెక్కియును నా
వను నడువగ నావికులను వదవడి పిలిచెన్

చనియవతలియొడ్డునకు, ల
క్ష్మణుడు వ్యధా భరముచేత జడుడటు రథమున్
గని త్రుటినెక్కి యనాధ వ
లెను దొరలెడిసీతఁ బొరిఁబొరిని తిరిగి కనెన్

మాటికిమాటికి దవ్వుగ
నేటికవతల జనురథము, నికలక్ష్మణు న
చ్చోటఁగనికని పొగులు నా
బోటిని జానకిని జొచ్చె శోకంబతిగా

శోకభారాన వంగి యచ్చోట నపుడు
 ఈయశస్విని సీతదిక్కిది లేక
 నెమలి కేకలను బ్రతిధ్వనించు వనిని
 అతిగ దుఃఖార్తయై బాదుమనుచు నేడ్చె

అట్టులేడ్చుచున్న యాసీతను జూచి ముని కుమారులు సూక్ష్మ బుద్ధి
 యగు వాల్మీకి దగ్గరకుఁ బరువెత్తి మునిపాదములకు నమస్కరించి యామె
 యారోదన ధ్వని నంతయు నిట్లు నివేదించిరి. ఓ భగవానుడా! ఈమె
 ఏమహాత్ముని భార్యయో తెలియదు. ఇట్టి దాని నిదివఱలో నెప్పుడును
 చూడము. అక్షేదేవివలె సంమోహము వలన వికృతమైన మోముగలదై
 విలపించుచున్నది. భగవానుడా! అకాశమునుండి జాతీవడిన దేవతవలెనున్న
 యామెను చూడము. ఆ నదీతీరమునందు ఎవతెయోదుఃఖితయై యేడ్చుచు
 శోక పరాయణురాలయి యుండఁజూచితిమి. ఆమె అనాధురాలివలె దీన
 యయి యున్నది. ఆమె అట్టి దుఃఖస్థితికి తగినదికాదు. ఈమెను
 మనుష్య స్త్రీగా అనుకొనము. ఆమెను సత్కరింపుము. మన యాశ్ర
 మమునకు దగ్గరగనే యుండి నిన్ను శరణు చొచ్చినదని యనుకొందుము.
 ఎవరినైన రక్షకుని నిరీక్షించు చున్నది. ఆమె సాధ్య భగవానుడా! వెళ్ళి
 ఆమెను రక్షింపదగుదువు.

అను నాముని కుమారుల మాటవిని బుద్ధితో నిశ్చయించి ధర్మచేత్రయ
 యిన యా వాల్మీకి తపస్సుచేధ్యాన చక్షువు గలిగి సీతయున్న చోటికిఁ
 బరువిడెను. అట శిష్యులతో పాటు నడిచివెళ్ళి అర్హ్యమును దీసికొని గంగా
 తీరమున అనాధురాలి వలె నున్న రాముని యిష్టపత్ని సీతను జూచి
 స్వతేజస్సుచే నానంద పఱచు వాడయి మధుర స్వరముతో నిట్లనెను.

నీవు దశరథుకోడలి, వీవురాము

ప్రియ మహిషివి, జనకరాజు ప్రియతమాజ

వో పతివ్రతా! స్వాగత మొగిని గొనుము

నచ్చుచునె నీవు తెలియంగఁ బడితి విపుడె

అంతయు దివ్యదృష్టి మెయినారసి నాడను దీని హేతువున్
స్వాంతముచే గ్రహించితిని అంతయు నీదు జగత్ప్రసిద్ధ వృ
త్తాంతము నాకు నేడెవిది తంబునునిర్మల దివ్యవక్తుచే
నింతయుఁ గంటిఁ జింత త్యజింపుమి యుండివి సీత! నాదరిన్

నాయాశ్రమమ్ము దరినే
యాయాతపసుల దాపసాంగనలున్నా
రాయత వాత్సల్యంబును
నీ యెడ బిడ్డనటు చూపి నిత్యము ప్రోతుర్

ఇదిగో నర్హ్యము నీవు గైకొనుమి యెంతే స్వేచ్ఛ నిశ్చింతవై
యిదె నీ యింటికిఁ జేరినట్లు మదికాధేనీ యిటం బొందకే
యదనందుండిమి యంచు వాల్మీకి యనన్నా సీత మోనికనా
మృదు మాధుర్యయుతాదృశ్యతోక్తివినియజ్జేయంచువాక్రుచ్చియున్

మునితోఁ బ్రాంజలి యాచుమాని వెనుకంబో వంగనా సీతవెం
టను ఏతెంచెడి మౌనిగాంచి మునికాంతల్ స్వాగతంబిచ్చి య
ట్లని రార్యా! యిదె మా నమస్సు చిరకాలంబయ్యె నేతెంచి మీ
కొనరింపందగునేది చెప్పడది యెంతో భక్తిగావించుమున్

అని యాతాపన కాంతలుంబలుకగా సంతన్ మునిశుండువ
ల్కెను ఈ కాంతయొసీత బుద్ధిసహితుండేయైన యారామునం
గన యామైథిలు పుత్రియాదశరథజ్ఞా ధీశుకుం గోడలీ
యన ఘాచార, యపాప, యామె పతి త్రోయన్ వచ్చె నేఁ బ్రోవనౌ

ఈ మహితను మీరెంతయో ప్రేమతోడ
గాంచెదరు గాక నాదగు గౌరవమున
నా పలుకుచేత మీకును నీపెయెంతౌ
పూజనీయ సుడి విశేషముగను నెపుడు

అని చెప్పి మాట్టిమాటికిని

మునివత్సులకప్పుజెప్పి పూతను సీతన్

తన శిష్యులతో నాశ్రమ

మును వాల్మీకి ముని చొచ్చె మోదంబెనగన్

50-54- సీత ఆశ్రమములోఁ బ్రవేశించినట్లుచూచి దీనుడైన లక్ష్మణుం
డెంతయో ఘోరదుఃఖమును పొంది సుమంత్రునితో నిట్లనియె సుమంత్రాః
చూడు పవిత్రులగు సీతను విడిచిపెట్టి రాముడెంతటి దుఃఖమును పొంద
గలడో గదా. ఇంతకంటె రామునికి దుఃఖ మేమున్నది సారథీ ఆహా
దైవమును దాట శక్యము గాదు కదా. రాముడు సీతను విడువవలసి
యున్నది కాబోలు దేవగంధర్వాసురులను జయింపగల రాముడు సదా
దైవమునే యనుసరించు చున్నాడు. తండ్రి యాజ్ఞచే పదునాల్గు సంవత్స
రములు వనములో ఉండ మరల నిపుడు సీతను అడవికి పంపివైచెను
ఇంతకంటె కష్టమేమున్నది. ఇట్టి దుష్కార్యమును రాముడుదక్క నింకెవడు
చేయగలవుడు అని చెప్పగా సుమంత్రుడనియె. లక్ష్మణా నీవు దుఃఖింప
కుము, ఇట్టి దుఃఖము తప్పనిదని యిదివఱకే నీ తండ్రి యెదుట
బ్రాహ్మణులు చెప్పి యున్నారు. ఇదియే కాదు రాముడు నిన్ను సీతను
భరత శత్రుఘ్నులను కూడ విడుచునని వసిష్ఠుని దగ్గర తన వంశోన్నతిని
రాముని పరిపాలన గూర్చి దశరథుడడుగగా దుర్వాసుడిట్లు చెప్పెను.

పూర్వము దేవాసుర యుద్ధములో సురలచే అసురులు తరుమఁబడి
భృగు వత్సిని శరణుజొచ్చిరి. అపుడు విష్ణువు ఆభృగువత్సి శిరస్సును నర
కెను. అంత భృగువు విష్ణువునకు నీకు భార్యతో వియోగము గలుగఁగలదని
శపించెను. ఆశాప ఫలితముగా రాముడిట్లు సీతా వియోగమును పొందును
అని. దుర్వాసుని వాక్యము సుమంత్రుని వల్ల విని లక్ష్మణుడు ఊరకుండి
అయోధ్యకు వచ్చి తాను సీతను వాల్మీకికి ఆశ్రమ ప్రాంతమందు విడి
చిన సంగతి చెప్పి దుఃఖించు రాముని ఊరడించుచు నిట్లనియె.

విలుగుదె తుది పెరుగుటకున్
ధరఁబడుదే తుది, యెగిరెడి దానికినెల్లన్
విరహమే తుది కలియికకున్
మరణంబే తుది ధరిత్రి మన బిదుకులకున్

కనుకన్ భార్యలపై మఱి
తనయులపై ధనమువయిని దగు మిత్రులపై
అనయం బత్యా సక్తిని
గనరా దవ్యాని కెప్పుడుఁగల వెడబాటుల్

అని యూరట గలిగించి సీతను ఇంటఁబెట్టుకొనెననెడి యవవాదము వలెనే సీతయొడఁ గాముకుడై ప్రజల కార్యమును రాముడు మఱిచెనని యవ వాదము కూడ ప్రజలలో గలుగును గాన సీతనుగూర్చించి విచారము మానుమని లక్ష్మణుడు చెప్పగా విని రాముడు విచారము మాని ప్రజాపాలన యందు నిష్ఠగలిగి కర్తవ్యమును చేయ నిశ్చయించికొనెను. తన దుఃఖము నడఁచు కొని రాముడు “ప్రజా కార్యముల విషయమై శ్రద్ధగలిగి యుండక పోవుట వలనఁ గలిగిన యవచారమును గూర్చిన నృగుని కథను” లక్ష్మణునితో ఇట్లు చెప్పెను.

నృగుడు అను మహారాజు దూడలతోఁగూడిన ఆవులను కోట్లకొలదిగ బ్రాహ్మణులకు దానమిచ్చెను. ఆ దానమిచ్చిన గోవు మందతోఁగలిసి మరల ఆ నృగమహారాజు గోవులలోఁ గలిసెను. దానినింకొక బ్రాహ్మణునికి తెలియక రాజు దానమిచ్చెను. అప్పుడు గోవును గ్రహించిన బ్రాహ్మణుడు తన గోవును వెదికి వెదికి చివరకు రెండవ బ్రాహ్మణుని దగ్గఱ ఉండుట గాంచెను. ఇది నాదని మొదటి బ్రాహ్మణుడును, నాదని రెండవ బ్రాహ్మణుడును వాదించుకొని రాజు ద్వారము దగ్గఱకువచ్చిరి. కాని రాజదర్శనము కాలేదు. అందుచే నీవు ఊసరవెల్లివి కమ్మని రాజును శపించి వారిద్దఱు ఆ గోవును ఇంకొక బ్రాహ్మణునికిచ్చిరి. యదు వంశజుడగు వాసుదేవుల వలన శాప విమోచనమగునని యనిరి. అప్పుడారాజు ఆ శాపమును తెలిసి

కొని దుఃఖితుడై తన కుమారుడగు వసువునకు ప్రజలను నిత్యము ధర్మముగాఁ బాలింపుమని బోధించెను. అని చెప్పి కథలువిని తృప్తిలేని లక్ష్మణునికి ఇంకొక కథ యిట్లు రాముడు చెప్పఁదొడగెను.

ఇట్లాకునందనుడైన నిమి అనువాడుకలడు. అతడు వైజయంతమను పురమందు నివసించి దీర్ఘసత్రమను యాగము చేయఁగోరి వసిష్ఠుని ఋత్విక్కుగా నుండఁగోరెను. అప్పుడు వసిష్ఠుడు అనెను. “ఇదివఱకే నేను ఇంద్రునిచే కొరబడితిని. కానఁ గొంత కాలమోపిక వట్టుము తరువాత నీ యజ్ఞము చేయింతుననెను. కాని నిమి అంగిరసుని భృగువునుపిలిచి గౌతమునిచేపూర్తిచేయించెను. హిమాద్రిదగ్గర యజ్ఞము అయిదువేలేండ్లుచేసెను. ఇంద్రుని యజ్ఞము పూర్తిచేసి వసిష్ఠుడు వచ్చి యజ్ఞము చేయింపదలచి వచ్చి గౌతము డాయజ్ఞము పూర్తిచేసినట్లు తెలుసుకొని కోపించి రాజదర్శనము కోరి కొంచెముసేపు కూర్చుండి యుండెను. అప్పుడు రాజు నిద్రలో మునిగి యుండెను. రాజు కనిపింపక పోవుటచే వసిష్ఠుడు కోపించి నన్ను తిరస్కరించి యింకొకనిని ఋత్విక్కుగా నుండఁగోరితివి. కాన నీవు చైతన్యము లేని దేహము కలవాడవగుమని శపించెను. అది విని రాజు “తెలియక పరుండిన నాకు శాపమిచ్చితివి”. కాన నీవు చైతన్యములేని దేహముగల వాడవగుమని ప్రతిశాపమిచ్చెను.

ఇట్లు రాజును బ్రహ్మర్షియు ఒకరినొకరు శపించుకొని విదేహులై వాయువులైరి. అప్పుడు ఇంకొక శరీరము పొందుటకై వసిష్ఠుడు వాయురూపముతో తండ్రిదగ్గరకువెళ్ళి “దేహములేనిచో సర్వకార్యములును లోపించును కాన నాకింకొక దేహమును ప్రసాదించుమని కోరగా అతడు నీవు మిత్రా వరుణుల వలనఁ గలిగినతేజస్సును ప్రవేశింపుమనెను. ఊర్వాశిని జాచుటవలన గలుగు మిత్రుని తేజస్సు కుంభ మందుంచ బడెను. పిదప ఊర్వాశిని జాచుట వలనఁ గలిగిన వరుణ తేజస్సు గూడ ఆకుంభమందె యుంచబడెను. ఆ కుంభమునుండి అగస్త్యుడుపుట్టెను. కనుక అగస్త్యుడు కుంభసంభవుడయ్యెను. ఆ కుంభములో మిత్రావరుణుల తేజస్సు కలిసి యున్నది. కాన మైత్రావరుణుని యగస్త్యునికి పేరు కలిగెను.

బ్రహ్మ వాక్యము వలన మిత్రావరుణుల జేజన్సును వసిష్ఠుడు. పొంది శరీరముగల వాడగుటవలన వసిష్ఠుడును మిత్రావరుణు డయ్యెను. ఊర్వశీయందుఁ గలిగిన ప్రేమచే గలిగినవాడు గాన ఔర్వశీయుడు వసిష్ఠుడయ్యెను. మిత్రుడు ముందుగా ప్రేమించి పిలిచినను మిత్రుని విడిచి వరుణునియందు ప్రేమ గలదగుటచే మిత్రుడు నీ మనుష్య లోకమునకు పొమ్మని శపించుటచే ఊర్వశి పురూరవునితోఁ గలిసి యుండెను. ఆపుడు నహుషుడు కలిగెను. నహుషుని కొడుకు యయాతి. ఆతడు శుక్రశాపముచే వచ్చిన తన మునలితనము శర్మిష్ఠ పుత్రుఁడగు పురువున కిచ్చి అతని యౌవనమును గ్రహించెను. పిదప ఆ పురువునికి రాజ్యము వచ్చెను. పురువు కొడుకు దుష్యంతుడు. ఇంక ౧ మి దేహము లేనివాడై యుండగా వడియున్న అతని దేహమును మధించగా మైథిలుడు జనకుడు పుట్టెను.

పిదప భార్గవుడు చ్యవనుడు మొదలైన మహర్షులు వచ్చి “అవణా. సురుడు రుద్రుని వరమున శూలము సంపాదించి అందఱును బాధించుచుండెను. ఆ శూలము వధింపదగిన వానిని జంపి నిన్ను జేరును. ఆ శూలము చేతిలో నున్నంతవఱకు ఎవరును నిన్నుఁ జంపలేరని వరమిచ్చె.

* అతఁడు విదేహుడగుటచే విదేహుడనబడెను.

* ఈ క్రిందిది అధిక పాఠము

రాముడు తనరాజ్యమును పాలించుచుండగా కుక్క వచ్చి తన్ను ఒక సన్యాసి కొట్టెనని ఫిర్యాదు చేసెను. ఆ సన్యాసికి ఏమి శిక్ష వేయమని రాముడు అడుగగా వాని కులవతిగా జేయమనెను. ఎందుకిట్లు చెప్పితివని కుక్కను అడుగగా నేను కులవతిగా నుండి దేవతా బ్రాహ్మణులైన వారి పూజలో నుండి దాసి దాసులతో శుభకాముడనై దేవ ద్రవ్యమును రక్షించుచుండి పిదప ధర్మమువీడి స్వహతము కోరుచు నృశంసుడనైతిని. అందుచే నాకీ శునకావస్థ వచ్చినది. కాన కులవతిగా నుండు వాడిట్టి స్థితిని పొందుచుండును గాన వాని కీకులవతిత్వము నిమ్ము” అనెను. అందున్న వాడు దేవ బ్రాహ్మణధనమును దేవ ద్రవ్యములను హరించును అనెను.

పిదప భార్గవుడు చ్యవనుడు మొదలైన మహాద్వులువచ్చి “లవణా సురుడు రుద్రునియొక్క వరమున శూలమును సంపాదించి అందరిని బాధించు చుండెను. ఆశూలము వధింప దగిన వానిని జంపి నన్ను జేరును. ఆశూలము చేతిలోనున్నంత వరకు ఎవరును నిన్ను జయింప లేరనివర” మిచ్చెను. వానినుండి కాపాడమని ఋషులు కోరగా రాముడు శత్రుఘ్నునికి చెప్పి శూలము లేకుండ పట్టణము ప్రవేశించునపుడు ద్వారము దగ్గర కాచుకొనియుండి శూలమును దెచ్చుగాన నీయకుండ పోరాడుము అట్లయినచో వాడు మరణించునని యుపాయము చెప్పిరి. అంత శత్రుఘ్నుడు లవణుని వధించుటకువెళ్ళెను. నూర్గములో వాల్మీకి శత్రుఘ్నునికి సౌదాసుని కథచెప్పెను సౌదాసుడు ఒక యజ్ఞము చేసెను. ఆ యజ్ఞములో వసిష్ఠరూపముధరించి రాక్షసుడు నరమాంసముపెట్ట మనెను నిజముగా వసిష్ఠుడే యిట్లుచెప్పెనని తలచి నరమాంసము పెట్టగా అది తెలిసికొని నీవును నరమాంసము తిందువని శపించెను. అంత సౌదాసుడు కోపించి ప్రతిశాపమీయబోగా భార్యవారించెను, అంత ఆ సౌదాసుడు ఆ శాపజలమును తనకాళ్ళపై పోసికొనెను ఆ కాళ్ళు నల్లబడెను. కనుక అప్పటి నుండి కళ్ళాషపాదుడనబడెను. ఆరోజుననే సీత లవకుళలనుకనెను.

కుశ లవుల పుట్టుక

66- అర్ధరాత్రివేళ మునిబాలురు వచ్చి వాల్మీకికి రామునివత్ని సీత యిద్దరుపిల్లలను కనెనని చెప్పిరి. అప్పుడు వాల్మీకిరక్షతైకుశల (దర్బల) గుప్పడితో అపెద్ద కుర్రవానిని మార్జనము చేసెను గాన వాడు కుశుడన బడెను. ఇంక రెండవ వానిని దర్బల లవముచే (ముక్కుచే) మార్జనము చేసెను గాన వానిని లవుడని వృద్ధస్త్రీలు పిలిచిరి.

పిదప అర్ధరాత్రి శత్రుఘ్నుడు ఆ గొప్ప ప్రియమైన సంగతి విని వర్ణనలకు వెళ్ళి ‘మాతా! మా అదృష్టమువలన నుంటివని కూడ అనెను. తెల్లవాఁగా శత్రుఘ్నుడు మునివద్ద సెలవు గైకొని వెళ్ళి యమునాతీరమున నేడు రాత్రులుండి ఋషుల యాశ్రమములందు వసించి యొకరాత్రి యుండి లవణాసురుని బలము గూర్చి భృగువందను నడగగా నతఁడిట్లు

చెప్పెను. ఒకసారి అయోధ్యాపతియైన మాంధాత స్వర్గమును జయించుటకు వెళ్ళెను. అప్పుడు “నీవు భూలోకమున జయింపక వచ్చితివేమి. భూలోకమును జయించి యాలోకములో లవణాసురుడున్నాడతనిని జయించి రమ్మని చెప్పగా మాంధాత యుద్ధమునకురమ్మని లవణునిదగ్గకు దూతను పంపగా ఆ దూతను లవణాసురుడు చంపి తినెను. అంత స్వయముగా మాంధాత వెళ్ళగా శూలముతోవచ్చి సేనతోగూడిన మాంధాతను భస్మము చేసెను. మరల ఆ శూలము యథాస్థానమునకు వచ్చెను అనిచెప్పి లవణాసురుడు చాల బలవంతుడు కాని నీవు శూలము లేని సమయము చూచి పోరుము. అంతటితో లవణుడు చచ్చుననెను. అంత రాత్రిగడవగా ఉదయమున ద్వారము దగ్గఱ నుండెను. అంత లవణుడు శూలము లేకుండుట చూచి యుద్ధమునకు బిలిచెను. అంత ఇద్దఱును ఘోర యుద్ధము జరిగెను. శూలము తెచ్చికొనుటకై లవణుడు వ్రయత్నింపగా శత్రుఘ్నుడు అతనిని వెళ్ళనీయక యుద్ధములో లవణుని చంపెను. అంత దేవతలు చూచుచుండ ఆ శూలము రుద్రుని చేరెను.

పిదప శత్రుఘ్నుడు ఆ రామములలో నిండిన యా మధురా నగరంలో ఉండి వన్నెండు సంవత్సరముల పిదప రామునిజూడ అయోధ్య నగరమునకు వచ్చుచు దారిలో వాల్మీకి యాశ్రమమునకువచ్చి లవణ వధముచే సంతోషించిన వాల్మీకిచే ప్రశంసించఁబడి తంత్రీలయ యుక్తమైన రామచరితామృత గానమునువినెను. ఆగానమును విని మైమరచిపోయి రాముని జూడ వాల్మీకి దగ్గఱ సెలవు గైకొని యయోధ్యకువెళ్ళెను. పిదప అక్కడ రాముని జూచి యేడురాత్రులుండి రాముడుపంప మధురావరిహరిసక్తై మరల మధురకు వెళ్ళెను.

బ్రాహ్మణ కుమారుని అకాలమరణము

ఇట్లు శత్రుఘ్నుని మధురకుపంపిన కొన్ని దినములకు ఒక వృద్ధుడు చనిపోయిన తన కుమారుని తీసికొని రాజ ద్వారమునకు వచ్చి ‘అయ్యో పుత్రా! పుత్రా! అని అనుచు నిట్లు విలపించెను. అయ్యో క్రిందటి జన్మలో

నేనెట్టి పాపము చేసికొంటినోకదా, నా యయిదేండ్లకొడుకు అకాలమునఁ జనిపోయెను. నేనును నీతల్లియు ఇంక ఎంతో కాలము బ్రదుకము. నేను అన్యతముగాని హింసగాని చేసినట్లు ఎఱుఁగను. నాకు పితృ కార్యాలుచేయకుండనే కొడుకు చనిపోయెను. రాముని దేశములోఁ దక్క నింకెక్కడను ఇట్లు అకాలమృత్యువు వచ్చినట్లు వినను. ఓ రాజా! చనిపోయిన నా కొడుకును బ్రదికింపుము. ఈ రాజద్వారమున దిక్కులేని వాడువలె భార్యతోపాటు చనిపోవుదును. బ్రహ్మ హత్యనుపొంది సుఖింపుము నీ సోదరులతో దీర్ఘాయువుపొందుము. ఇంతవరకు సుఖముగానుండిమి. మేమిప్పుడు రాము నివశము పొంది కాలవశము పొందితిమి. నేడు ఇక్ష్వాకుల దేశము దిక్కు మాలినదైనది. రాజుచేసిన దోషములను బట్టి సరిగా పాలింపబడని పృజలు మరణింతురు. నేడురాముని రాజుగాపొంది నానాలుఁడు చనిపోయెను, లేక జనులు జనపదములలో యుక్తమైన వనులు చేయు చున్నారు. వారికి కాలము వలని భయము లేదు. ఈ బాలమృత్యువు రాజు దోషమువలన వచ్చినది స్పష్టము. ఇట్లు ఆ వృద్ధుఁడనేక విధములుగా వలుకుచు అబాలుని కౌగిలించుకొని యేడ్చుచుండెను.

శంఖాకుని చరిత్ర

అటు జాలిగా నేడ్చుచున్న ద్విజుని రోదనము విని సంతాపము గల హృదయముతో వసిష్ఠునితో పాటు ఎనమండుగురు ద్విజులను మంత్రులను పిలువనంపి యీ బ్రాహ్మణుని రోదనమును దెలిపి బాలుని మృతికి కారణమేమి యడుగఁగా ఆ మహర్షుల సన్నిధిని నారద మహాముని యిట్లనియె. రాజా! పూర్వము కృతయుగములో బ్రాహ్మణులే తపము చేయుచుండిరి. బ్రాహ్మణుఁడు కాని వాఁడెవఁడును తపము చేయలేదు. అప్పుడు అందఱు అకాల మృత్యువు పొందక అందఱు త్రికాలజ్ఞులై యుండిరి. త్రేతాయుగములో క్షత్రియులును బ్రాహ్మణులతో సమానముగా తపస్సు చేయుచు వీర్యముచేతను తపస్సుచేతను అధికులై యుండి చాతుర్వర్ణ్య స్థాపనము చేసిరి. ఆ యుగములో ధర్మము ఒకపాదముతగ్గెను. వారు కృషియను అన్యత వృత్తివలంబించిరి. శూద్రులు సర్వ వర్ణములను సేవించుచుండిరి. ద్వాపరయుగములో వైశ్యులను తపస్సు ప్రవేశించినది. కలియుగములో

శూద్రులకు తపము చేయునధికారము గలదు. ద్వాపరయుగములో తపస్సు చేయుట శూద్రులకు అధర్మము. ఇప్పుడు ఒక శూద్రుడు తపస్సుచేయుచున్నాడు. అది అధర్మము అందుచే బాలుడు మృతుడయ్యెను రాజు ధర్మముగాఁ బాలించునుఁ బ్రజల విద్యాతపఃసత్కర్మల ఫలితముతో ఆరవభాగమును పొందును. కనుక నీవు అన్వేషించి దుష్కృతము ఎక్కడ నున్నదో కనుగొనుము. ఇట్లయినచో ధర్మవృద్ధి యాయుర్వృద్ధియుఁ గలుగును ఈ బాలుడు బ్రతుకును అని.

ఆ నారదుని వాక్యమును విని రాముడు ఆ బ్రాహ్మణుని ఆశ్వాసించి పిదప మృతకాలుని శరీరమును సుగంధ తైలాదులచే జాగ్రత పెట్టించి పుష్పక విమానమునెక్కి యన్వేషించెను. దక్షిణదిక్కున కైవలమును వింధ్య సమీపగిరిదగ్గఱ ఒకసరస్సుకలదు. అచట అవాక్కిరుడై తపస్సుచేయు శూద్రుని శరీరమును ఖడ్గమున ఛేదించెను. అంత దేవతలు పుష్ప వృష్టిని గురిపించిరి. అప్పుడు దేవతల వాక్కువలన ఆ మృతుడైన బాలుడు బ్రతికెను. అంత రాముడు అగస్త్యుని సమస్కరించి ఆ ముని యిచ్చిన ఆభరణము గ్రహించి ఆ మునివలన శ్వేతరాజు నుపాఖ్యానము వినెను.

పూర్వము త్రేతాయుగమున ఒకచోట ఫలములతోకూడియున్న యద్భుతమైన యరణ్యము గలదు. అచట ఒక సరస్సులో నేను ఒక శవమును జూచితిని. అప్పుడొకడు స్వర్గమునుండి వాద్యాదులతో దిగి ఆ శవమునుతిని విమానమెక్కి స్వర్గమునకు పోవుచుండఁగ నేనపుడు నీవెవరవు ఇట్ల నింద్య కర్మ చేయుదువేల అని యడుగఁగా ఆతఁడిట్ల నెను. ‘పూర్వము వైదర్భకు డను రాజు గలఁడు. అతఁడు సుదేవుడని ఖ్యాతి పొందెను. అతఁడు నా తండ్రి, అతనికిద్దరు భార్యలు ఒక భార్య యందు శ్వేతుడను పేరు గల నేనును రెండవ భార్యయందు సురధుడను కొడుకు గలిగితిమి. తండ్రి చనిపోగా జనులు నన్ను రాజును చేసిరి. పిదప నా యాయువు సంగతి తెలిసిన నేను మరణకాలము వచ్చెనని తెలిసికొని తమ్ముడు సురధునికి రాజ్య మప్పజెప్పి మృగవక్షులులేని వనమునకు వచ్చితిని. ఇక్కడ మాడువేలేండ్లు తపముచేసి స్వర్గము పొందితిని కాని అక్కడఁ గూడ ఆకలి దప్పికలు

నన్ను బాధింపక మానలేదు. అప్పుడు బ్రహ్మ నిట్లడిగితిని. మహాత్మా ఇక్కడ నెవరికిని ఆకలి దప్పికలు లేవు గదా నాకెట్లు ఆకలి దప్పికలు కలుగుచున్నవనగా బ్రహ్మ యిట్లనెను. నీవిక్కడి ఫలాదులను భక్షింపుము. పూర్వము నీవు భిక్షయడిగిన యతికి భిక్ష యిడితివిగాదు కాన నీకివి మిక్కిలి బాధ పెట్టుచున్నవి. ఆహారాదులచే పెరిగిన నీ శరీరమునె భక్షింపుము. అంతట నీకు తృప్తి కలుగును. అగస్త్యుడు ఇక్కడికి వచ్చినపుడు నీకి స్థితి పోవుననెను. వచ్చి నీవిట్టి దుస్థితి పోగొట్టితివిగాన నీకి యాభరణము కాను కగా నిచ్చుచున్నానని నాకి యాభరణమిచ్చెను. వానిని తరింపఁ జేయుట కిది గ్రహించితిని.

అయితే ఈ వనము పక్షులు మృగములు లేకుండ నెందుకైనది విన గోరుచున్నానని రాముడనగా అగస్త్యుడిట్ల నెను.

పూర్వము కృతయుగమున మనువను రాజు ఉండెను. అతనికొక కొడుకు గలఁడు అతఁడు ఇక్ష్వాకువు. వానికి చాలమంది పుత్రులుగలరు. వారిలో చివరివాడు మూఢుడు చదువురాని వాఁడునై యుండెను. వాని పేరు దండుఁడు. ఆ దండుడే వింధ్య క్షైవల సర్వతములమధ్య ప్రదేశ రాజ్యమును తండ్రి యివ్వఁగా అతఁడు అక్కడ మధుమంత మను పురమును నిర్మించి అందు నివసించెను. అతఁడొకమారు భార్గవాశ్రమమునకు వెళ్ళి అచట అరజ అను పేరుగల భార్గవకన్యను కామించి బలాత్కరించెను. పిదప భార్గవుడది తెలిసి ఆ దేశము వారమురోజులలో తగులఁ జడి పోవ శపించెను. అపుడక్కడి జనులు దూరమందున్న జనపదములకుఁబోయిరి. పిదప అది తగులబడి పోయినది. నాటినుండి అది యరణ్యమయి దండ కారణ్యమని పిలువఁబడెను. పిదప రాముఁ డగస్త్యుని యనుమతి పొంది యయోధ్యకు వెళ్ళెను.

అయోధ్యలో రాముఁడు భరతుని లక్ష్మణుని పిలిచి సర్వ పాపనాశక మగు రాజసూయ యాగము చేయవలయునని నాకున్న దనెను. అపుడు భరతుఁడిట్ల నెను ఈ యాగమువలన రాజ వంశములో ప్రాణులు నశించును కనుక ఈయాగము చేయరాదనెను. అపుడు భరతుని వాక్యములు రాముడు

మెచ్చుకొని బాలుడవైన నీశుభవాక్య ప్రకారమట్లేయనెను. అప్పుడు లక్ష్మణుడిట్లనెను. అశ్వమేధ యాగము శుభమైనది అది సర్వ పాపముల నుండి పవిత్రము చేయునది. పూర్వము వృత్తుని జంపుటవలన బ్రహ్మ హత్య వట్టుకొనఁగా నింద్రుడు అశ్వమేధ యజ్ఞముచేసి పాపము పోగొట్టుకొనెను. అప్పుడు బ్రహ్మహత్య వచ్చి దేవతలతో నన్ను నదులకు భూమికి యువతులకు బాహ్మణ హంతలకు పంచి యిండనెను. అప్పుడు వారికది పంచి యివ్వగా ఇంద్రుడు పవిత్రుడయ్యెను గాన నీ విందుని నలె నశ్వమేధ యాగము చేయమనెను అప్పుడు రాముఁడిట్లనెను. “అవును నీవు చెప్పినది నిజమే పూర్వము ఇలుఁడు పార్వతి వనము ప్రవేశించి “ఈ వనము ప్రవేశించిన పురుషులు స్త్రీలగుదు” రని శివుఁడుఅనుటచే స్త్రీయై పార్వతి యనుగ్రహముచే ఒక నెల స్త్రీగాను ఒక నెల పురుషుడుగాను అయి బుధునివలనఁ బురూరపుడను సుతుని కనెను. పిదప వ్యవనుని అరిష్టనేమిని దుర్వాసుడు మొదలగు మునులు కర్తముని కొడుకైన యిలునికొఱకు అశ్వమేధము చేయుచు ఈశ్వరానుగ్రహణ పొంది సార్వకాలిక పురుషత్వము ప్రాప్తింపఁ జేసిరనెను.

అంత అశ్వమేధ యజ్ఞము కొఱకు సుగ్రీవ విభీషణాదులను రాముడు రావించెను. కాంచనమయమగు సీతావతిమనుచేయించెను. అంతఅశ్వమును సర్వదేశముల ప్రదక్షిణము చేయుటకు వదలెను. అశ్వరక్షకుడుగా లక్ష్మణుడు నెళ్ళెను. ఈ విధముగా జరుగు యజ్ఞమునకు శిష్యులతో వాల్మీకి వచ్చెను. వాల్మీకి ప్రేరణచేత కుశలపులు రామాయణమును గానముచేయఁగా రాముఁడు తెలిసికొని కుశలపులను రప్పించి రామాయణమును విని సంతోషించెను. పిదప వాల్మీకి రామునికి ఈ కుమారులు నీ కుమారులు సీత పతివ్రత ఈమెను స్వీకరింపుమనఁగా తన పవిత్రతను ప్రజలకుఁ దెలిపి లోకావవాదము పోగొట్టమని రాముడు అనఁగా సీతవచ్చి నేను మనస్సుచేతను వాక్కుచేతను కర్మచేతను రామునిదక్క నితరునివ్వరింపనేని నాతల్లి భూదేవి నాకు దారియిచ్చి నన్నుఁ గొనిపోవుగాక అనగా భూమి బ్రద్ధలయ్యెను. లోనుండి భూదేవి రత్నసింహాసనమున గూర్చుండివచ్చి సీతను తనలోనికిఁ దీసికొనిపోయెను. అప్పుడు దేవతలు పుష్పవర్షము కురిపించిరి.

అది రాముఁడుచూచి కోపించి భూమిని భస్మముచేయబోగా బ్రహ్మాదులు వచ్చి శాంతపఱచి కుశలపులపై ని సీతమీదిపేమను నుంచమనిరి.

రాముఁడు ఏకవత్సీవత్సృజై పదివేలేండ్లు రాజ్యము పాలించెను. చాలకాలమునకు అశ్వమేధముచేసి కౌశల్య కాలధర్మమొందెను. పిదప సుమిత్ర కైకలును కాలధర్మము పొందిరి.

పిదప యుధాజిత్తు పిలిపింప భరతుడు పుత్రులతో మేనమామ యింటికిగెను. అక్కడ గంధర్వులను జయించి మరల రామునిదగ్గరకు బ్రయాణమై వచ్చెను. పిదప లక్ష్మణకుమారులను అంగదునిని పశ్చిమదిశకు చంద్రకేతనుని ఉత్తరదిశకు రాజులుగా జేసెను. లక్ష్మణ కుమారులను ఆ దేశములందుంచి మరల రాముని వద్దకిగెను.

అనంతరము మునిరూపముతో యముడువచ్చి మనమిద్దరము మాట్లాడ వలెను. అప్పుడు ఎవరును ఉండరాదు అని రామునితో బ్రహ్మ సందేశమును వినిపించి యింక వైకుంఠమునకు రమ్మనెను. అట్లు రాముఁడు యము డును సంభాషించు చుండ దుర్వాసుఁడువచ్చెను ఎవరిని లోపలకు పంపవలదు వంపినచో మరణదండనమే అని రాముడనెను కాని దుర్వాసుని వారించి నచో వంశమంతయు నాశనము అగునని శపించును. లోనికి వంపినచో దనకుమాత్రమే మరణదండన మగును దీనివల్ల వంశరక్షణ జరుగునని లక్ష్మణుడుతలచి దుర్వాసుని లోనికి పంపెను. దుర్వాసుడు వచ్చి వెళ్ళిన పిదప రాముఁడు తన నియమములను తలచుకొని శోకముతో దీనుడై ఏమియు మాటాడలేకపోయెను.

అప్పుడు లక్ష్మణుఁడు రామునితో నిట్లనెను “నాకొరకు చింతింపకు. కాలగతియిట్టిదే, నన్ను వధించి ప్రతిజ్ఞను నెరవేర్చుము. ఇది యంతయు ఇట్టిదే. దైవసంకల్పమే లక్ష్మణుని వియోగము అని వసిష్ఠాదులనిరి. అప్పుడు రాముఁడు లక్ష్మణుతోననెను. సౌమిత్రి! ఇదిధర్మముకాదు, నిన్ను విసర్జించు చున్నాను త్యాగమువధయు రెండు యెకటిఅని అప్పుడు రాముడు బాష్పము లతో నిండి యింటఁ బ్రవేశింపకయే సరయాతీరమున వెడలి పోయెను. అతడు సర్వేంద్రియ శోభనులను నిగ్రహించి నిశ్వాసముతీయక యుం

డెను. అప్పుడు తనపై దేవతలు పుష్పవర్షము కురిపించిరి. ఇంక ఇందుగ్గుడు లక్ష్మణుడును స్వర్గము చేరిరి.

లక్ష్మణుని విడచి రాముడప్పుడు శత్రుఘ్నుపైపుత్రులకు కుశలపులకభిషేకము చేసి భరతాదులుకూడ రాగా సరయూనదికిఁ బోయెను. అప్పుడు హనుమ ద్విభీషణులు ఆచంద్రార్కముగనుండ దీవించికూడ బయలుదేలు సుగ్రీవునాపి సరయూ నదిలో దిగి బ్రహ్మాదులు ప్రార్థింప వైష్ణవ తేజస్సును రాముడు ప్రవేశించెను.

ఇట్టిరామాయణము చదివినను వినినను వ్రాసినను సర్వ శ్రేయస్సులు కలుగును.

ఇది

వాల్మీకిచే రచింపబడి చర్ల గణపతిశాస్త్రిచే

సంగ్రహముగ అనువదించబడిన

ఉత్తర రామాయణము

పరిపూర్ణము.

ఓం శాంతి శాంతి శాంతిః